

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

politologie

Michal P e h r

České politické strany 1945–1946

The Czech political Parties 1945–1946

vedoucí práce – Doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

2006

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury

V Lounech

Michal Pěku

OBSAH

- I/ Úvod
- II/ Obnova Československa a jeho politického systému
- III/ Obnova, organizace a struktura politických stran
- IV/ Stranický tisk
- V/ Strany v poválečné vládě
- VI/ Strany a parlament
- VII/ Politické skupiny v rámci stran
- VIII/ Poválečné sjezdy
- IX/ Volby 1946
- X/ Závěr
- XI/ Přílohy

Úvod

Disertační práci jsem nazval České politické strany v letech 1945–1946. Tématem práce je činnost českých politických stran ve sledovaném období. Chci, aby práce v základních rysech nastínila nejdůležitější jevy, fakta a události spojované s činností politických stran po druhé světové válce. Tehdy byly v českých zemích povoleny jen čtyři politické strany (komunisté, sociální demokraté, národní socialisté a lidovci). Toto období je zajímavé nejenom z historického hlediska, ale i z politologického, mimo jiné proto, že je to doba rekonstrukce politického systému a politických stran.¹

Jsem si vědom, že téma obnovy a činnosti českých politických stran v sobě skrývá řadu velkých problémů. Činností, smyslem, úlohou a funkcí stran se zabývali mnozí, přesto stav výzkumu v této oblasti není uspokojivý. Mnohé zůstává nezodpovězeno a navíc jak našim nedávným dějinám, tak problematice politických stran byla u nás v minulosti věnována relativně malá pozornost.² Teprve v poslední době se situace mění k lepšímu, ale stále nám chybí syntetické práce k dějinám politických stran.³

Teoretických problémů v oblasti politického stranictví je také celá řada. První problém nastává již v definování pojmu politická strana. Politická strana (lat. partes, angl. Party, něm. Parteien) je zpravidla definována jako uskupení lidí, kteří se snaží získat moc. Přední američtí politologové Joseph La Palombara a Myron Weiner založili svou klasickou definici politických stran na čtyřech kritériích: 1) Trvalá organizace, tj. organizace, která přežije své zakladatele a své současné vůdce. 2) Dobře zařízená a zjevně trvalá místní organizace, udržující pravidelné a rozmanité vztahy na celostátním měřítku. 3) Rozhodná vůle

¹ K zajímavé otázce fenoménu rekonstrukce stranických systémů blíže viz Jiří KUNC, *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha 2000.

² Ze starší české literatury k teorii politických stran vydané před rokem 1948 si připomeňme alespoň: Edvard BENEŠ, *Stranictví*. Praha 1912; Edvard BENEŠ, *Povaha politického stranictví*, Praha 1920; Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1946; Václav DUSIL-Josef KLIMENT, *Spolky, shromáždění a politické strany podle práva československého*. Praha 1936; Josef Ludvík FISCHER, *Politika a stranictví*. Brno 1947; Jan MERTL, *Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě*. Praha 1931; Jan MERTL, *Co s politickými stranami?* Praha 1938; Miloslav SKÁCEL, *Demokracie a politické stranictví*. Praha 1946; František VAVŘÍNEK, *Parlament a politické strany*. Praha 1930; *Politické strany: jejich boj proti nám a naše obrana*. Praha 1925 (autor neuveden); *Stát, politika, politické strany a jejich činitelé*. Praha 1937 (autor neuveden). Za první republiky též vycházely překlady některých předních světových odborníků na danou problematiku např.: Robert MICHELS, *Strany a vůdcové: k sociologii politického stranictví*. Praha 1931 nebo Max WEBER, *Politika jako povolání*. Praha 1929.

³ Z novější české literatury vydané po roce 1989 k teorii politických stran si alespoň připomeňme Petr FIALA-Maxmilián STRMISKA, *Teorie politických stran*. Brno 1998 a Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997. V posledních letech u nás vyšly i některé překlady politologů ze zahraničí např. Marc F. PLATTNER, *Potíže s politickými stranami*. Praha 2001 nebo Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno 2005.

celostátních a místních vůdců organizace dosáhnout a vykonávat moc a nikoli pouze moc ovlivňovat. 4) Snaha vyhledávat lidovou podporu ve volbách nebo jiným způsobem.⁴

Srovnáním s dalšími politology se ukazuje, že otázka definice pojmu politická strana je složitá. Existuje totiž mnoho definic, které nejrůznějším způsobem vysvětlují tento pojem, ale žádná z nich nebyla uznána politiky za „dogmatickou a správnou“. Rozdílné názory panují především v otázkách vzniku politických stran a jejich funkcích. Obecně však můžeme říci, že pod pojmem politická strana rozumíme skupinu lidí se stejnými nebo podobnými názory, kteří chtějí své názory prosadit a získat tak politickou moc, čímž se liší od nátlakových skupin.⁵ Ottův slovník naučný nové doby říká, že „politická strana je skupina osob, hájící určitý názor nebo nárok a snažící se uplatnit jej ve společenském celku (státu, obci a podobně) jehož částí jest.“⁶

Politické strany vznikaly od raného novověku původně jako zájmové skupiny uvnitř mocenské elity, které začaly vytvářet místní skupiny (politické kluby) a ty se postupně proměňovaly v politické strany.

Prvními politickými stranami bývají zpravidla uváděny strany whigů a toryů ve Velké Británii. Whigové byli stranou, jejíž počátky sahají až do 17. století a prosazovali parlamentní vládu jako protiváhu královské moci. Naopak toryové byli příslušníky politické strany, která vznikla o něco později (v roce 1707) a hájila zájmy královské moci.⁷ Později po těchto stranách vznikla řada dalších obdobných stran. Podobným příkladem může být Francie, kde v průběhu Velké francouzské revoluce vznikla dvojice politických stran, která rovněž položila základ k politickému straničtví. Byli to na jedné straně umírnění girondisté (nazývali se podle francouzského departmentu Gironde, odkud velká část příslušníků pocházela) a radikální jakobíni (nazývali se podle zrušeného pařížského kláštera sv. Jakuba, kde se scházeli).⁸ První politické strany se tak zpravidla dělí na konzervativní a pokrokové (liberální).

Později se v průběhu 19. století v západní Evropě vytvořilo politické spektrum stran pravice, středu a levice. Toto rozdělení pochází podle zasedacího pořádku ve francouzském

⁴ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997, s. 22.

⁵ Mimo výše uvedenou literaturu se politickým stranám věnuje řada politologických prací a příruček, kterých zvláště v poslední době vychází velké množství. Z této literatury si alespoň připomeňme: Ladislav CABADA-Michal KUBÁT, *Úvod do studia politické vědy*. Praha 2002; Michal KLÍMA, *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha 1998; Adolf MÜLLER, *Úvod do vědy o politice*. Praha 1991; Vladimír PROROK-Aleš LISA, *Politologie*. Dobrá Voda u Pelhřimova 2003; Blanka ŘÍCHOVÁ, *Úvod do současné politologie*. Praha 2002; Karel VODIČKA-Ladislav CABADA, *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha 2003.

⁶ *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky*. Díl 4, sv. 2. Praha 1937, s. 1217.

⁷ K otázce prvních anglických stran bližší viz Kenneth O. MORGAN a kol., *Dějiny Británie*. Praha 1999 nebo heslo toryové a whigové. In: *Ottův slovník naučný XXV*, Praha 1906, s. 601.

⁸ K této otázce bližší viz André MAUROIS, *Dějiny Francie*, Praha 1994 nebo heslo Jakobíni. In: *Ottův slovník naučný XII*, Praha 1897, s. 1024 a heslo Girondisté. In: *Ottův slovník naučný X*, Praha 1896, s. 151–153.

Konventu, kde na pravici si sedli příznivci krále a na levici jeho odpůrci a uprostřed nich pak byli nerozhodnutí. Od té doby jsou konzervativci označováni za pravici a naopak liberálové a později socialisté jsou označováni za levici. Vlivem rozvoje moderní společnosti došlo ještě k další diferenciaci politické pravice na strany konzervativní, nacionálně konzervativní, konzervativně-liberální, nacionálně liberální a další. V případě levice došlo k diferenciaci na strany sociálně demokratické, socialistické a později k nim přibýly ještě komunistické. S rozvojem moderní společnosti vznikla ještě řada dalších stran, které hájí zájmy nejrůznějších skupin obyvatelstva a do tohoto konceptu nezapadají (ekologické, stavovské, náboženské a další), takže dnes je toto klasické rozdělení (levice, pravice, střed) považováno již za přežilé.⁹

Podobný vývoj, byť s velkým zpožděním probíhal i na našem území.¹⁰ Zpoždění bylo ovlivněno stavem české společnosti, která se emancipovala v rámci habsburské monarchie teprve v průběhu 19. století. Jako první strana u nás vznikla Národní strana (staročechi), která se zformovala v šedesátých letech 19. století. Tato strana byla pravicovou stranou a zprvu hájila zájmy celého národa. Později v souvislosti s dalším rozvojem české společnosti vznikla u nás v roce 1874 druhá pokrokovější, liberálnější alternativa – Národní strana svobodomyslná (mladočechi). S rozvojem společnosti došlo posléze ještě k další diferenciaci, která byla obdobná v celé rozvinuté Evropě. Nejprve vznikaly levicové strany (sociální demokraté ale i socialisté), které byly nejdříve mimoparlamentní, ale reprezentovaly zájmy velké části obyvatelstva-především dělníků. Význam a vliv těchto politických stran stoupl v souvislosti s postupným rozšiřováním volebního práva. Vedle levicových stran vznikaly také strany křesťanskodemokratického typu, které reprezentovaly politický katolicismus a početnou masu věřícího obyvatelstva. Později k nim přibýly stavovské strany, jako byli agrárníci nebo živnostníci a tak bych mohl pokračovat dál a dál.

Funkce, charakteristika, struktura a význam politických stran se v čase proměňovaly. Obecně však lze říci, že pro politické strany v moderní demokratické společnosti je charakteristické několik základních znaků, mezi něž patří především společný program a

⁹ K otázce rozdělení na pravici a levici doporučuji práci Norberto BOBBIO, *Pravice a levice: důvod a smysl rozdělení politické scény*. Brno 2003.

¹⁰ K dějinám politických stran na našem území blíže viz Jaroslav ASTER, *Politické strany v Československu*. Praha 1922; Emil ČAPEK, *Politická příručka ČSR*, Praha 1931; Alois HAJN, *Politické strany u nás*. Pardubice 1903; Jan HEIDLER, *České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1914; Karel HOCH, *The political parties in Czechoslovakia*. Praha 1936; Josef CHMELAR, *Politické rozvrstvení Československa*. Praha 1926; Otakar JOZÍFEK, *České strany politické. Česká inteligence a český lid*. Praha 1901; Jan J. LANGER, *O českých stranách politických*. Pardubice 1906; Jiří MALÍŘ-Pavel MAREK a kol., *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno 2005, Jiří MALÍŘ, *Od spolků k politickým stranám. Politické strany na Moravě v letech 1848–1914*. Brno 1996; Václav PAVLÍČEK, *Politické strany po únoru I*. Praha 1966; Přemysl PRAŽÁK, *Přehled a program politických stran v Československu*. Turnov 1935.

většinou i stabilní organizace a ztotožnění se členů s organizací. Politické strany rovněž rozlišujeme podle řady kritérií (např. podle vlivu na státní moc, podle stavu členské základny, podle rozsahu působnosti a další). Strany mají také několik funkcí. Zpravidla bývá uváděna integrační, výběrová, zprostředkovatelská a kontrolní funkce. Další podstatnou funkcí stran je tvorba programů a ovlivňování veřejného mínění, skrze tyto programy.

Integrační funkcí bývá míněno to, že strany sdružují zastánce určitých názorů a ti se pak snaží své názory prosadit. Druhou podstatnou funkcí politických stran je výběr a vytváření politických elit. Politické strany si zpravidla vybírají a vychovávají potencionální kandidáty do státních funkcí. V neposlední řadě pak strany přenášejí politické zájmy do činnosti správních orgánů a zapojují občany a své členy do politického dění. To je zprostředkovatelská funkce. S tím souvisí i kontrolní funkce kdy touto funkcí je míněna kontrola, koordinace a stabilizace vládních orgánů. V řadě prací se můžeme setkat ještě s další řadou funkcí politických stran. Například Miroslav Novák ve své práci k politickým stranám uvádí ještě tribunskou funkci-tj. strany hájí zájmy těch skupin, které mají dojem, že jsou vyloučeny z účasti v daném systému.¹¹ V případě totalitních systémů mají strany ještě další funkce a odlišnou podobu, která vyplývá z pozice jediné nebo ovládající strany.

Politické strany pak v novodobé moderní společnosti tvoří stranické systémy. V odborné literatuře jsou rozlišovány systémy jedné strany, dvou a více stran, podle toho kolik stran se dělí o místa v parlamentě a mají-li reálnou možnost získat politickou moc.¹²

Popsat činnost politických stran po druhé světové válce v ČSR v procesu vzniku respektive znovuoobnovení, je nesmírně složité, a proto jsem se rozhodl, že svoji pozornost budu věnovat určitým okruhům problémů. Samotnou práci jsem rozdělil do osmi kapitol, které tvoří v podstatě dva tematické celky. První představuje kapitoly spojené s vnitřní činností politických stran. Druhým celkem jsou kapitoly, které se věnují působení stran navenek. Do tohoto celku patří ta část, kde čtenáře seznamuji s působením stran ve vládě, parlamentu a při předvolební kampani a volbách v roce 1946. Mimo tyto dva celky stojí první kapitola, která se zabývá obnovou ČSR a jejího politického systému. Kapitoly jsem seřadil tak, že po první kapitole věnující se obnovení Československa následuje kapitola, která je spojena s poválečnou obnovou, organizací a strukturou politických stran. V této kapitole věnuji rovněž pozornost vývoji povolených stran do roku 1945. Po této kapitole se věnuji

¹¹ Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997, s. 41. Tento termín používá politolog Georges Lavau.

¹² Z literatury zabývající se otázkou stranických systémů připomeňme alespoň Maurice DUVERGER, *Die Politische Parteien*. Tübingen 1959; Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha 1997 nebo Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno 2005.

stranickému tisku, protože jeho prostřednictvím docházelo kutváření a konsolidaci politických stran. Na ní navazují kapitoly věnující se činnosti politických stran ve vládě a parlamentu. Strany se totiž obnovovaly především proto, aby mohly působit na veřejnosti. Jejich působení ovšem ovlivňovaly jednotlivé politické skupiny (frakce) uvnitř stran. Těmto skupinám se věnuji v následující kapitole. V předposlední části pak popisuji poválečné sjezdy, kterými byla dokončena první etapa budování politických stran. Stranické sjezdy většinou souvisely i s přípravou na předvolební kampaň a volby samotné, kterým se věnuji na závěr práce.

Jednotlivé kapitoly jsem opatřil přílohami, které jsem získal během mého studia a které podle mého soudu vhodně doplňují text a poukazují na dobovou atmosféru. Tyto přílohy mají nejrůznější podobu. Většinou se jedná o karikatury, obrázky z novin nebo případně přehledy a tabulky (např. výsledky voleb). Některé přílohy, jako třeba vybrané zápisy z jednání Národní fronty jsem uvedl v závěru práce.

V neposlední řadě bylo pro mne důležité rovněž časové vymezení. Základním časovým mezníkem je na jedné straně vznik poválečné, respektive znovuobnovení Československé republiky v roce 1945 a na straně druhé první poválečné parlamentní volby v květnu 1946.

Je málo nebo hodně ke studiu jeden rok? Někomu by se mohlo zdát, sledované období jako příliš krátká doba pro zkoumání činnosti politických stran, aby na toto téma mohla být napsána práce. Jsem ale přesvědčen, že je to dostatečně dlouhé období, protože tento rok patří v dějinách českého politického stranictví mezi nejdůležitější a nejvýznamnější roky v životě politických stran.

Politické strany se tehdy nacházely ve výjimečné situaci, která vyplývala z poválečného období. Bylo to poprvé v novodobých českých dějinách, co strany obnovovaly svojí činnost a začínaly od začátku. Po šesti hrůzostrašných letech války se rodila nová doba. Země byla osvobozená od okupantů a její obyvatelé byli plni ideálů a nadějí v lepší zítřky. Ty měl zaručit nově budovaný politický systém třetí Československé republiky, který se vyznačoval existencí Národní fronty a nové omezené demokracie. Nový systém měl být lepší a dokonalejší.

Na druhé straně je tato doba časem střetů mezi demokraty a komunisty. Politický svět nového státu je tak rozdělen. Jsou sváděny zvláštní souboje o podobu nového systému. Demokraté sice věří a bojují za zachování demokracie, ale mnohdy souhlasí s omezením, které má být v zájmu celku.

Zákaz některých politických stran, tvorba vlády a jejího programu v Moskvě, vytváření, organizování a obsazování státní správy, znárodnění a správa tohoto majetku, stejně jako správa policie, vojska a dalších bezpečnostních složek atd., jsou právě ty případy, kdy představitelé demokratických sil více méně ustupovali komunistům a někdy dokonce i podporovali provedení výše jmenovaných změn.

To byly důvody, které mne vedly k tomu, abych si vybral toto téma. Hlavním důvodem, proč jsem si však téma vybral je skutečnost, že dějiny Československa v letech 1945–1946 a následně až do února 1948 tedy těsně poválečné dějiny patří k relativně málo probádaným úsekům československých dějin 20. století.¹³

Navíc naše společnost projevuje jistou bezradnost. Zjednodušeně řečeno se pohybují názory na toto období v rozmezí pojmů demokracie a totalita. Byla to demokracie nebo totalita? Mnozí stále neví, jak toto období hodnotit a s tímto problémem jsem se také potýkal.¹⁴

Navíc k tomu ještě přistupuje ta skutečnost, že v době existence komunistického režimu bylo objektivní bádání v podstatě znemožněno. Archivy byly nepřístupné. Mnozí historici byli sledováni a bádání jim bylo znemožněno.

Existující odbornou literaturu k danému tématu lze rozdělit do několika základních skupin, a to sice na literaturu poplatnou době, literaturu 60. let, exilovou (zahraniční) literaturu, a literaturu vycházející po roce 1989.

Zvláštní částí jsou pak paměti a literatura, která vycházela k danému tématu ve sledovaném období a dnes mají většinou povahu tištěných pramenů.

Za literaturu poplatnou době obecně označuji knižní produkci, která vycházela u nás v letech 1948–1989. Minulý režim u nás v podstatě znemožňoval objektivní výzkum. Komunisté před rokem 1989 sice věnovali značnou pozornost novodobým dějinám a také dějinám politických stran. Nejvíce pozornosti věnovali pak dějinám KSČ. Práce z tohoto období jsou však tendenčně zkreslené a mnohé jsou zcela nepoužitelné pro objektivní výzkum. Oficiální literatura, která vznikla v této době má svoji hodnotu, ale jen jako výpověď

---

¹³ Blíže například viz Jan KŘEN, *Bílá místa v našich dějinách*. Praha 1990. Naši odborné veřejnosti stále chybí přehledné syntézy daného období. Postupně se však stav mění k lepšímu. Z odborné literatury zabývající se danou problematikou doporučuji například práce Karla Kaplana, Lenky Kalinové, Jiřího Kociána a Milana Drápaly, které uvádím v následujících odkazech.

¹⁴ K této otázce blíže viz sborník ze semináře Třetí republika-demokracie ano či ne. In: *Na pozvání Masarykova ústavu I*. Praha 2004, s. 125–175. Mnozí autoři řeší tento problém tím, že používají slovní spojení na přechodu (k diktatuře a podobně).

o době svého vzniku. Příkladem této oficiální literatury může být práce historika Václava Krále a dalších.¹⁵

I v této době můžeme ovšem nalézt výjimky. Jsou to například některé edice dokumentů, které vycházely za minulého režimu. Za všechny jmenujme edici Jaroslava Soukupa, který v polovině sedmdesátých let vydal soubor některých dokumentů z let 1945–1946.¹⁶ Její jedinou nevýhodou je, že nereflektuje pohled a názory demokratických stran, což v dané době nebylo možné. Zvláštní kapitolou v této době je však také literatura, která vznikla na konci 60. let, kdy došlo k jistému uvolnění režimu a o některých věcech bylo možné již psát. Příkladem mohou být práce Jaroslava Opata nebo Václava Pavlíčka, který mimo jiné ve své práci *Politické strany po únoru I* reflektuje vývoj politických stran po osvobození v roce 1945.¹⁷ Srpnové události roku 1968 však udělaly podobným pokusům přítrž.

Politickým stranám v poválečném vývoji u nás se také věnovala exilová a zahraniční literatura. Život za železnou oponou a příčiny vzniku rozdělení Evropy a celého světa na dvě části vyvolaly v demokratickém světě velký zájem o události v ČSR a to byl i důvod vydání řady knih a studií.

Mnozí demokratičtí politici, historici novináři a publicisté vydávají své práce vcizině. Důvod pro jejich vydání byl různý. Zpravidla jejich cílem bylo informovat a ovlivňovat veřejné mínění na Západě ve prospěch české respektive československé věci.¹⁸ Některé

¹⁵ Blíže viz například Václav KRÁL, *Cestou k únoru*. Praha 1963. Z další oficiální literatury připomeňme například Josef ANDRŠ-Ogňan TULEŠKOV, *Cesta ČSL od osvobození*. Praha 1988; Václav BRABEC, *60 let bojů a vítězství Komunistické strany Československa*. Praha 1980; Václav NEPEVNÝ, *Československá strana lidová v letech 1945–1987*. Praha 1987; Vilém NOVÝ, *40 let KSČ–čtyřicet let boje za vítězství socialismu v ČSR*. Praha 1961; Josef PLOJHAR, *Vítězný únor 1948 a Čs. strana lidová*. Praha 1958; *O úloze bývalé národně socialistické strany: Sborník statí a článků*. Praha 1959. Vedle této literatury vycházely i paměti významných členů KSČ a dalších stran Národní fronty, z nichž některé reflektovaly události a vývoj politických stran let 1945–1948. Příkladem mohou být paměti Zdeňka Fierlingera, Bohumila Laštovičky, Václava Kopeckého nebo Aloise Neumana. Blíže viz Zdeněk FIERLINGER, *Porážky a vítězství: o jednotu dělnické třídy*. Praha 1971; Bohumil LAŠTOVIČKA, *V Londýně za války. Zápas o novou ČSR 1939–1945*. Praha 1979; Václav KOPECKÝ, *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960 a Alois NEUMANN, *Jak jsem žil*. Praha 1971.

¹⁶ Jaroslav SOUKUP, *Cestou května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce duben 1945–květen 1946*. Praha 1975. Podobný význam má i například edice Miloš KLIMEŠ, Petr LESJUK, Irena MALÁ a Vilém PREČAN, *Cesta ke květnu I-1, I-2: Dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948*. Praha 1965.

¹⁷ Z této literatury vydávané v 60. letech blíže například viz Karel KAPLAN, *Znárodnění a socialismus*. Praha 1968; Jaroslav OPAT, *O novou demokracii 1945–1948*. Praha 1966 a Václav PAVLÍČEK, *Politické strany po únoru I*. Praha 1966.

¹⁸ Tato literatura se zabývala jednak činností politických stran nebo vývojem politického systému jako takového. Z literatury k politickým stranám blíže viz Bohumír BUNŽA, *Československá strana lidová*, Řím 1971; Adolf MOKRÝ, *Osmdesát let Československé sociální demokracie 1878–1958*. Londýn 1958. Z literatury k poválečnému Československu Jonathan BLOOMFIELD, *Passive Revolution. Politics and the Czechoslovak Working Class 1945–1948*. London 1979; John F. N. BRADLEY, *Politics in Czechoslovakia 1945–1971*. Washington 1981; Miloslav J. BROUČEK, *Československá tragédie: Jak byla bolševizována ČSR*. New York

publikace vydává Rada Svobodného Československa, nebo později Společnost pro vědy a umění. Neocenitelnou úlohu zde hrálo i Tigridovo Svědectví¹⁹ a řada odborných studií vychází také v Collegiu Carolinu v Mnichově.²⁰ Tento institut založili po druhé světové válce někteří odsunutí sudetští Němci a jeho cílem je vědecký výzkum historie a kultury českých zemí. Tuto literaturu pak doplňuje ještě literatura pocházející z pera zahraničních historiků²¹ a dopisovatelů působící po válce v ČSR.²² Zlomovým okamžikem v exilové literatuře je rok 1968, kdy po srpnových událostech odchází do exilu řada našich lidí mimo jiné i historiků a publicistů, kteří v zahraničí ve značné míře publikovali.²³ Některé práce vycházely v nakladatelství Sixty-Eight Publisher v Torontu, které založil Josef Škvorecký se svojí manželkou Zdenou.²⁴ Příkladem historiků z tohoto období může být Karel Kaplan, který odešel do exilu v roce 1976 a ve své tvorbě patří mezi nejvýznamnější české a československé historiky zabývající se sledovaným obdobím.²⁵

1956; Otto FRIEDMAN, *The Break-up of Czech Democracy*. London 1950; Josef JOSTEN, *Československo žaluje*. Chicago 1950; Josef KORBEL, *The failure of Coexistence. The Communist subversion of Czechoslovakia 1938–1948*. Princeton 1959; Zdeněk KRYŠTŮFEK, *The Soviet regime in Czechoslovakia*. Boulder 1981; Bruce LOCKHART, *What Happened to the Czechs?* London 1953; Jan STRÁNSKÝ, *East Wind over Prague*. London 1950; Ladislav SUTNAR, *Československo*. Washington 1962; Eduard TÁBORSKÝ, *President Edward Beneš: Between East and West*. Stanford 1981. Z našich zahraničních historiků si svoji pozornost zasluhuje rovněž Josef Kalvoda. Blíže viz například Josef KALVODA, *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy*. Washington 1981.

¹⁹ Z prací Pavla Tigrida připomeňme alespoň *Únor 1948 očima vítězů a poražených o třicet let později*. (k vydání připravil Pavel TIGRID), Köln 1979 nebo Pavel TIGRID, *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Toronto 1988. Tato práce se také, byť publicistickou formou věnuje těsně poválečné historii.

²⁰ Z literatury, která vychází v Collegiu Carolinu připomeňme alespoň Karl BOSL, *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*. Wien 1971. Řada studií k dané problematice vychází též v časopise *Bohemia*, který vydává tento institut.

²¹ Ze zahraničních odborníků, historiků věnující se tomuto období připomeňme alespoň: Heinrich KUHN, *Der Kommunismus in der Tschechoslowakei I Organisationen und Setzungen*. Köln 1965; Martin R. MYANT, *Socialism and Democracy in Czechoslovakia 1945–1948*. London 1981; William V. WALLACE, *Czechoslovakia*. London 1976; Paul E. ZINNER, *Communist strategy and tactics in Czechoslovakia 1918–1948*. New York 1963 a v neposlední řadě připomeňme práci prof. Waltra Ullmanna, který se věnoval Československu v letech 1945–1948 a československo-americkým vztahům. Blíže viz Walter ULLMANN, *The United States in Prague 1945–1948*. New York 1978.

²² Z těchto prací připomeňme alespoň práce dopisovatelů New York Times Dany Adams Schmidtové a Teda Schulze. Blíže viz Dana Adams SCHMIDT, *Anatomy of a Satellite*. Boston 1952 a Ted SZULC, *Czechoslovakia since World War II*. New York 1971.

²³ Blíže viz například Hans RENNEN, *A History Czechoslovakia since 1945*. London 1989.

²⁴ V Torontu v nakladatelství manželů Škvoreckých vyšly například poprvé paměti Prokopa Drtiny nebo národně socialistického poslance Oty Hory. Blíže viz Prokop DRTINA, *Československo můj osud*. Toronto 1982; Ota HORA, *Svědectví O puči: Z bojů proti komunizaci Československa*. Toronto 1978.

²⁵ Z rozsáhlé tvorby Karla Kaplana připomeňme alespoň: Karel KAPLAN, *Poválečné Československo*, Mnichov 1985; Jiří Sláma-Karel KAPLAN, *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935–1946–1948. Eine statistische Analyse*. München 1986. Karel KAPLAN, *The Short March: The Communist Takeover in Czechoslovakia 1945–1948*. London 1987; Karel KAPLAN, *Pravda o Československu*. Praha 1990; Karel KAPLAN, *První poválečná vláda*. Komentované dokumenty Sešity ÚSD ČSAV, svazek 5. Praha 1992; Karel KAPLAN, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–52*. Sešity ÚSD AV ČR, svazek 6. Praha 1993; Karel KAPLAN, *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993; Karel KAPLAN-Dušan TOMÁŠEK, *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*. Sešity ÚSD AV ČR, svazek 22. Praha 1994; Karel KAPLAN, *Poslední rok prezidenta*. Brno 1994; Karel KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997.

Exilová literatura má pochopitelně rozdílnou úroveň, která byla ovlivněna dobou vzniku. Zásadním nedostatkem bylo, že se autoři většinou nemohli opřít o archivní výzkum. Nejcennější z této literatury jsou svědectví, osobní vzpomínky a paměti předních československých politiků, kteří utekli do zahraničí.²⁶

Zásadní předěl pro zkoumání politických stran představuje rok 1989. Nová doba sebou přinesla mnohé. Uvolnění poměrů vyvolalo velký zájem o novodobé dějiny. O mnohých věcech je možné poprvé po dlouhé době svobodně a otevřeně psát. K sledovanému období vychází řada edicí,²⁷ pamětí²⁸ a prací²⁹ které se zabývají mimo jiné i činnostmi politických stran. Postupně vychází práce věnující se objektivně činnosti komunistické strany,³⁰ národních socialistů,³¹ sociálních demokratů³² a lidovců³³. Další práce, které vyšly v poslední

²⁶ Blíže viz např. Ladislav Karel FEIERABEND, *Pod vládou Národní fronty*. Washington 1986; Julius FIRT, *Záznamy*. Köln 1985; Ota HORA, *Svědectví O puči: Z bojů proti komunizaci Československa*. Toronto 1978; Bohumil LAUŠMANN, *Kdo byl vinen?* Vídeň (rok vydání neuveden); Hubert RIPKA, *Le coup de Prague: Une révolution préfabrique*. Paris 1949.

²⁷ Z edicí dokumentů, které vyšly po roce 1989 bych rád připomněl jednak edice politických programů, které vyšly v Historickém ústavu AV ČR pro sociálně demokratickou stranu a národní socialisty. Blíže viz Josef HARNA (ed.), *Politické programy národního socialismu 1897–1948*. Praha 1998 a Petr PROKŠ (ed.), *Politické programy Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha 1999. Mimo to bych také rád připomněl edice dokumentů zabývající se dekrety prezidenta republiky, vztahy mezi Čechy a Slováky, zahraniční politikou Československa a rolí prezidenta v poválečném systému. Blíže například viz Karel JECH-Karel KAPLAN (eds.), *Dekrety prezidenta republiky I, II*. Brno 1995; Karel KAPLAN (ed.), *Pražské dohody 1945–1947. Soubor dokumentů*. Praha 1992; Karel KAPLAN, *Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty (1946–1947)*. Praha 1992; Karel KAPLAN-Alexandra ŠPÍRTOVÁ (eds.), *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Brno 1997; Jiří KOCIAN-Jana VÁCHOVÁ, *Nezveřejněné projevy Edvarda Beneše*. Praha 1995.

²⁸ Z pamětí, které u nás vyšly po roce 1989 tiskem připomeňme alespoň: Ivan DÉRER, *Antifierlinger I. Politické paměti I 1945–1949*. Praha 1993; Prokop DRTINA, *Československo můj osud*. Praha 1991; Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky I–III*. Praha 1994–1996; Julius FIRT, *Knihy a osudy*. Brno 1991; Václav HOLUB, *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století*. Vimperk 1997; Vladimír KRAJINA, *Vysoká hra. Vzpomínky*. Praha 1994; Hubert RIPKA, *Únorová tragédie: svědectví přímého účastníka*. Brno 1995; Jaromír SMUTNÝ, *Svědectví prezidentova kancléře*. Praha 1996; Eduard TÁBORSKÝ, *President Edvard Beneš mezi východem a západem*. Praha 1993. Jan URSÍNY, *Z mého života*. Martin 2000.

²⁹ Například viz Lenka KALINOVÁ, *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*. Praha 2004.

³⁰ Z nové literatury ke KSČ připomeňme alespoň: Toman BROD, *Cesta československých komunistů k moci v letech 1945–1948. I–II*. Praha 1990–1991; Jaroslav KUČERA, *Die Kaderpolitik der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei in der zentralen Staatsverwaltung 1945–1952*. In Michael LEMKE (ed.), *Sowjetisierung und Eigenständigkeit in der SBZ/DDR (1945–1953)*, Köln 1999, s. 305–341. Jiří MAŇÁK, *Komunisté na vrcholu moci. Vývoj početnosti a struktury KSČ v období 1945–1948*. Praha 1995; Jan RATAJ, *KSČ a Československo (1945–1960)*. Praha 2003; Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci*. Praha 2002. Některé studie k danému tématu vychází také ve sbornících *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, které jsou výsledkem grantového projektu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR zabývající se dějinami komunistického hnutí.

³¹ Z poslední literatury k činnosti Československé strany národně socialistické připomeňme především práci: Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948: organizace, program, politika*. Brno 2002.

³² Syntetická práce k dějinám sociálních demokratů po druhé světové válce, z období po roce 1989 bohužel stále chybí. Řadu cenných informací k dějinám lze získat jednak z biografického slovníku sociálních demokratů Josefa Tomeše. Blíže viz Josef TOMEŠ, *Průkopníci a pokračovatelé: osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2005: biografický slovník*. Praha 2005. Některé informace k dějinám strany ve sledovaném období můžeme rovněž nalézt ve sbornících, které se zabývají historií sociální demokracie jako celku. Blíže například viz Josef BELDA-Jan GALANDAUER-Miloš HÁJEK-Zdeněk HRADILÁK-Tomáš PASÁK, *Dějinná*

době, se rovněž věnovaly poválečné publicistice a dalším otázkám spojených s politickým systémem a působením stran.³⁴ Některé práce vychází také v souvislosti s výročími konce druhé světové války a osvobozením Československa.³⁵

Poslední částí je literatura, která vycházela k danému tématu ve sledovaném období a dnes má povahu tištěných pramenů. Jedná se především o práce, kde politické strany vysvětlovaly přednosti nového systému nebo své strany. Čtenářům zpravidla předkládaly své názory a obhajovaly svoji politiku. Jejich cílem bylo velmi často získat nové přívržence a mnohé z těchto materiálů vycházelo také v souvislosti s předvolební kampaní. V mnoha případech se tak jedná o čistě subjektivní pohled, který má především svoji hodnotu v pochopení dobových názorů.³⁶

Přes tuto literaturu zůstává řada aspektů z činnosti politických stran nezpracována. Relativně málo se historici například věnovali činnosti lidové strany nebo sociálním demokratům.

Mimo odbornou literaturu jsou zájemci o danou problematiku odkázáni na studium dobového převážně stranického tisku a archivních pramenů. Obecně se dá říci, že se z této svým způsobem revoluční doby zachovalo relativně málo pramenů, a proto stranický tisk především komunistické Rudé právo, národně socialistické Svobodné slovo, sociálně demokratické Právo lidu a lidovecká Lidová demokracie se svými mutacemi představují důležitý zdroj pro poznání stranického života.

---

cesta České sociální demokracie 1878–1989. Praha 1996, Slavomír KLABAN (ed.) *Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*. Praha 1998 nebo nejnověji Marek HRUBEC a Miloš BARTA (eds.) *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Praha 2006. Ze starší literatury k sociálním demokratům připomeňme tvorbu Pavly Vošahlíkové, které se podařilo publikovat svoji práci o sociálních demokratech ještě před rokem 1989. Blíže viz Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Československá sociální demokracie a Národní fronta*. Praha 1985. Z další literatury k sociálním demokratům připomeňme alespoň: Karel KAPLAN, *Das verhängnisvolle Bündnis. Unterwanderung, Gleichschaltung und Vernichtung der Tschechoslowakischen Sozialdemokratie 1944–1954*. Wupertal 1984.

³³ K činnosti ČSL nejnověji blíže viz Milan Drápala, Příliš klidná síla. Československá strana lidová jako nepravá pravice. In *Na ztracené vartě Západu*. Praha 2000, s. 36–45 a Jan RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999.

³⁴ Blíže viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha 2000.

³⁵ Z této literatury blíže viz například Zdeňka KOKOŠKOVÁ, Jiří KOCIAN, Stanislav KOKOŠKA a kol. *Československo na rozhraní epoch nesvobody*. Praha 2005.

³⁶ Z tohoto typu literatury připomeňme alespoň Vratislav BUŠEK, *Náš socialism: Příspěvek k ideologii čs. strany národně socialistické*. Praha 1947; Zdeněk FIERLINGER, *Proč jsme ostrovem pořádku*. Praha 1946; Jiří HÁJEK, *Politické strany a zájmové organizace*, Praha 1947; Jaroslav HLOBIL, *Vývoj politických stran v národě českém a ideový podklad Československé strany lidové*. Uherské Hradiště 1946; Jaroslav HLADKÝ, *Padesát let československé sociální demokracie v parlamentě*. Praha 1948; Zdeněk KOJECKÝ, *Čsl. sociální demokracie včera a dnes*. Brno 1946; Otakar MACHOTKA, *Socialism českého člověka*. Praha 1946; Jaroslav PECHÁČEK, *Co chce Československá strana lidová*. Praha 1946; Oldřich PROCHÁZKA, *Mezi liberalismem a komunismem*. Praha 1946; *Československá sociální demokracie a Národní fronta*. Praha 1947; *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté*. Praha 1946; *KSC zaručují, že se nebudou opakovat chyby minulosti*. Praha 1946; *Osnovy československé sociální demokracie*. Praha 1946; *Práce pro lid a republiku*. Praha 1946; *Současné problémy a úkoly KSC*. Plzeň 1945; Další literaturu tohoto typu uvádím v příslušných kapitolách.

Z archivních pramenů pro poznání činnosti politických stran jsou nejdůležitější stranické archivy, osobní pozůstalosti a archivní fondy státních institucí dané doby.

Stranické archivy jsou uloženy buďto v sídlech politických stran (lidovci a sociální demokraté) nebo v Národním archivu v Praze-Chodovci (národní socialisté a komunisté). Bohužel stranické archivy jsou mnohdy nezpracované a řada dokumentů se do dnešních dnů z řady důvodů nedochovala. To se dotýká především archivu jediné nesocialistické lidové strany, který je uložen v sídle této strany v Praze na Karlově náměstí. Zde k příslušným archiváliím existuje jen přibližný soupis a orientace je v těchto materiálech více než problematická.

Podobné je to i v případě sociálně demokratického archivu, i když zde je situace přece jenom poněkud odlišná. Sociálně demokratický archiv byl dlouhá léta pečlivě budován a již v roce 1909 konstatovala zpráva na sjezdu strany potěšitelný stav archivu. Jeho budování mělo dlouhou tradici a bylo přerušeno až německou okupací. Další pohroma přišla záhy v roce 1948. Řada kompromitujících materiálů byla po únoru 1948 zlikvidována. Navíc po sloučení sociální demokracie s KSČ bylo mnoho materiálů skartováno. Samotný archiv byl převzat spolu s dalšími materiály komunisty a rozdělen mezi několik stranických institucí. Dnešní fond představuje pouhé torzo, které vzniklo z několika zdrojů. Pro období let 1945–1948 je to především část sociálně demokratického archivu, kterou předal v roce 1956 KV KSČ Praha archivu Ústavu dějin KSČ. Druhá část byla předána na podzim 1964 stejnojmennému archivu z archivu ÚV KSČ. Bohužel častým stěhováním a řadou skartací bylo způsobeno, že důležitý archivní materiál se ze značné části nezachoval. Pracovníci Ústavu dějin KSČ dochované materiály v polovině šedesátých let zpracovali. Tehdy vznikl k fondu inventář, který je dodnes používán.³⁷ Posléze byl sociálně demokratický archiv spolu s dalšími materiály předán komunisty do Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv). Po obnovení činnosti sociální demokracie, ke kterému došlo u nás na přelomu let 1989/1990 byl archiv v průběhu devadesátých let navrácen sociální demokracii a znovu uložen v sídle strany Lidovém domě v Hyberské ulici v Praze. Vzhledem k tomuto vývoji je zcela pochopitelné, že informační hodnota těchto archivních materiálů je problematická. Navíc archivní zpracování je z dnešního pohledu zcela nedostatečné.

Lepší situace je v případě národně socialistického a komunistického archivu. Národně socialistický byl po celou dobu minulého režimu uložen v sídle strany a byl zpracováván nadšenci, ale i odborníky, kteří pracovali jako zaměstnanci strany. Je pochopitelné, že i zde

---

³⁷ Blíže viz Zdeněk POUŠTA, *Československá strana sociálně demokratická 1920–1948*. Praha 1966.

docházelo po únoru 1948 ke skartacím a likvidacím dokumentů znejrůznějších důvodů, přesto je archiv dobře zachovalý a bylo velkým štěstím pro badatele, že tyto materiály byly na konci devadesátých let předány skomírající národně socialistickou stranou do Národního archivu.³⁸ Mimoto jsou tu ještě dva malé fondy, které obsahují materiály vzniklé z činnosti ústředí národně socialistické strany. Jsou to materiály, které různým způsobem získali komunisté po únoru 1948. První menší fond je fond č. 43 z bývalého archivu Ústavu dějin ÚV KSČ. Základem fondu je materiál ústředí a pražské župy, který byl převzat do Ústavu dějin KSČ v roce 1952 spolu s dalšími materiály z ÚV KSČ.³⁹ Druhým fondem je fond č. 35 Ústřední sekretariát národně socialistické strany. Tento fond byl „vytvořen“ Ministerstvem vnitra po únoru 1948 a byl využíván jeho orgány (především Státní bezpečností). V říjnu 1968 byl tento fond předán statisticko-evidenčním odborem hlavní správy StB do Státního ústředního archivu v Praze (Národního archivu), kde je uložen až do dnešních dnů.

Největším stranickým archivem je bezesporu archiv KSČ, který patří bezesporu mezi největší archivy. Obsahuje řadu dílčích fondů vzniklých z činností jednotlivých částí strany. Z větší části se jedná ovšem až o materiály vzniklé po úplném převzetí moci v únoru 1948, což vyplývá z postavení této strany, kdy se stala dominantní stranou ovládající celý státní aparát Československé republiky. Řada fondů v sobě ukrývá jak materiály stranické tak státní provenience a jsou dokladem postupného prorůstání KSČ se státním aparátem. Většina těchto materiálů je naštěstí dobře zpracována.

O archivní materiály KSČ se v minulosti staral jednak archiv ÚV KSČ a následně Ústav dějin ÚV KSČ a ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. Tyto instituce opatrovaly i osobní pozůstalosti řady komunistických funkcionářů. Po roce 1989 byly tyto materiály předány rovněž do Státního ústředního archivu. Při své práci jsem z fondů KSČ nejvíce používal fond 100/1 (generální sekretariát ÚV KSČ) a fond 100/24 (pozůstalost Klementa Gottwalda).

Poslední složkou patřící do této skupiny je archivní fond Národní fronty. Bohužel tento fond je z větší části nezpracovaný. Národní fronta vznikla na sklonku války a byla zastřešující organizací všech fungujících politických stran na území našeho státu. V dobovém pojetí se měli na její půdě řešit všechny konflikty a problémy související s výkonem státní moci, přičemž každá politická strana měla mít stejný vliv. V počátečním období fungovala Národní fronta jen jako místo pro setkávání politických stran na nejrůznějších úrovních (místní,

³⁸ Josef LINEK, *Archiv Československé strany socialistické 1848–1948. Seznam archiválií*. Praha 1976

³⁹ Blíže viz Anežka HRBATOVÁ, *Československá strana národně socialistická 1907–1948 (inventář k fondu)*, s. 1–2.

okresní až celostátní) a neměla žádnou pevnou strukturu, aparát atd. To vše přišlo až později. To také způsobilo, že archivních materiálů ke sledovanému období je v tomto fondu velmi málo. Nejcennější jsou v tomto ohledu zápisy ze schůzí Národní fronty na celostátní úrovni, které se bohužel dochovaly pro období let 1945–1946 jen neúplně.

Dalším důležitým zdrojem pro poznání činnosti politických stran jsou osobní pozůstalosti předních politiků sledovaného období. Větší část těchto pozůstalostí je v současné době uložena v Národním archivu. Jedná se především o pozůstalosti Prokopa Drtiny (ČSNS), Ladislava Feierabenda (ČSNS), Klementa Gottwalda (KSČ), Oty Hory (ČSNS), Františka Hály (ČSL), Václava Kopeckého (KSČ), Heleny Koželuhové (ČSL), Václava Noska (KSČ), Adolfa Procházky (ČSL) Msgre. Jana Šrámka (ČSL), Petra Zenkla (ČSNS), a řady dalších. Mnoho těchto pozůstalostí je nezpracovaná a tak jejich badatelské využití je problematické. Jedná se především o pozůstalosti demokratických politiků, které byly dlouhá léta uloženy v Archivu ministerstva vnitra a byly využívány našimi bezpečnostními orgány. Osudy těchto pozůstalostí byly často více než dobrodružné. V řadě případů se jednalo o materiály, které význační představitelé demokratických stran zanechali ve svých domovech a sekretariátech buďto při svém útěku do zahraničí nebo po svém zatčení (např. Prokop Drtina) či konfinování (např. Jan Šrámek, František Hála).

Další pozůstalosti jsou uloženy v Archivu Národního muzea (např. Zdeněk Fierlinger (ČSSD), Edvard Beneš, Hana Benešová, sociální demokrat Ivan Dérer, Josef David (ČSNS) a další). V tomto archivu jsou uloženy pozůstalosti, které byly předány do archivu pozůstalými nebo ještě samotnými politiky. Jejich hodnota je různá a i oni na sobě nesou pečeť doby. Příkladem může být kupříkladu osobní pozůstalost předsedy poválečného parlamentu národněsocialistického politika Josefa Davida, který osobně tyto materiály předával do archivu a při předání se pracovníkům archivu přiznal, že většinu materiálů osobně spálil v roce 1948 z obav před možnými následky.

V neposlední řadě jsem při svém studiu využil osobní pozůstalost prezidenta Edvarda Beneše, která je uložena v Archivu Masarykova ústavu AV ČR. Tato pozůstalost je rozdělena do čtyř fondů (EB I, EB II, EB III, EB IV). Pro mnou sledované období jsou nejdůležitější fondy EB II a EB III. Fond EB II zahrnuje část osobních materiálů vzniklých z činnosti prezidenta Beneše za druhé světové války. Fond EB III je pak z období poválečného (1945–1948). Poslední část EB IV pak zahrnuje korespondenci prezidenta. Bohužel tato část se zpracovává a není prozatím badatelům přístupná. V archivu Masarykova ústavu se pak dále nacházejí pozůstalosti některých spolupracovníků prezidenta Edvarda Beneše, z nichž jsem nejvíce využíval fondy národně socialistického poslance Vladimíra Klecandy a kancléře

prezidenta Jaromíra Smutného. Tyto fondy jsou podle mého soudu v tomto archivu nejdůležitější pro studium poválečného období.

Některé osobní pozůstalosti jsou také uloženy v archivu Ústavu soudobých dějin AV ČR, z nichž nejvíce jsem využil osobní pozůstalost Václava Brabce, která obsahuje řadu zajímavých materiálů k dějinám komunistické strany po druhé světové válce (např. vývoj členské základny KSČ po roce 1945, přehledy organizačního vývoje ÚV KSČ a další).⁴⁰

Třetím důležitým zdrojem jsou archivy státních institucí, úřadů a parlamentu. Jedná se především o Archiv Kanceláře prezidenta republiky a o fondy Úřadu předsednictva vlády a jednotlivých ministerstev. V archivu Kanceláře prezidenta republiky jsou především uloženy dokumenty, které mapují úlohu prezidenta republiky v rámci stranického systému a jeho kontakty s demokratickými politiky.

Většina fondů vrcholných státních institucí jsou uloženy v Národním archivu (např. Úřad předsednictva vlády, ministerstvo informací a další). Výjimku tvoří materiály vzniklé z činnosti ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí,⁴¹ které jsou uloženy v samostatných archivech příslušných ministerstev. Z materiálů ministerstev jsou pro poznání činnosti politického stranictví nejdůležitější materiály pocházející z činnosti samotných ministrů a jejich kabinetů.

V případě ministerstva vnitra jsou důležité především zprávy zpravodajských odborů zkomunizovaného ministerstva o činnosti jednotlivých politiků a samotných stran. Tyto zprávy je však nutné brát s největší opatrností. V případě archivu ministerstva zahraničních věcí jsou vedle dalšího neobyčejně cenným zdrojem informací zprávy jednotlivých zastupitelských úřadů, které se snažili monitorovat zprávy o Československé republice v zahraničí.

Materiály vzniklé z činnosti Prozatímního Národního shromáždění a řádně zvoleného Ústavodárného národního shromáždění jsou dnes uloženy v bývalém archivu Federálního shromáždění, který je dnes součástí archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Zde jsou nejdůležitější především osobní složky jednotlivých poslanců a fond PNS, který v sobě zahrnuje především zápisy z jednání celé sněmovny z jednání jednotlivých výborů ale i například korespondenci kanceláře poslanecké sněmovny. Stenografické záznamy z jednání

⁴⁰ Václav Brabec (1929–1990) byl pracovníkem muzea Klementa Gottwalda, Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, lektor ÚV KSČ a historik KSČ. Blíže viz archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, f. Václav Brabec. Z dalších pozůstalostí uložených v tomto archivu stojí za zmínku pozůstalost národně socialistického ministra zahraničního obchodu Huberta Ripky, která ovšem z větší části obsahuje materiály z období po roce 1948.

⁴¹ Větší část archivní materiálů vzniklá z činnosti ministerstva zahraničních věcí je uložena v archivu ministerstva, který sídlí v příslušném ministerstvu. Menší část je uložena v Národním archivu. Jedná se především o tzv. výstřížkový archiv ministerstva zahraničních věcí. K politickým stranám blíže viz Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), f. Ministerstvo zahraničních věcí-výstřížkový archiv II, k. 275–276 a 281–283.

PNS se v minulosti vydávaly tiskem a v současné době jsou i veřejně přístupné na parlamentních internetových stránkách.⁴²

Pro srovnání jsem při svém studiu využil i archivních fondů politických stran a státních institucí na Slovensku, které jsou uloženy v Slovenském národním archivu v Bratislavě. Jedná se především o fondy slovenských komunistů, strany práce a demokratické strany, z jehož archivu se relativně nejméně zachovalo.⁴³ Materiály slovenských komunistů a jejich Ústředního výboru je rozdělen do řady fondů, z nichž nejvíce jsem využil fond generálního tajemníka ÚV KSS (Štefana Baš'ovanského).⁴⁴ Za pozornost rovněž stojí fond Slovenské národní fronty, kde se nachází mimo jiné zápisy zjednání slovenských politických stran po druhé světové válce.⁴⁵ Z fondů státní zprávy jsem především využil fond Úřad předsednictva SNR 1944–1960 a pověřenectvo vnitra 1945–1960-prezídium. V neposlední řadě jsou důležité i pozůstalosti slovenských politiků uložených ve Slovenském národním archivu, z nichž nejdůležitější je pozůstalost Vavro Šrobára. V menší míře lze informace získat z pozůstalostí některých slovenských politiků (např. Vl. Clementis, Viliam Široký, Ján Ursíny a další).⁴⁶

Tyto slovenské materiály jsou cenné z několika důvodů. Jednak dovolují si udělat obraz o tom, jak byly vnímané české politické strany na Slovensku, ale umožňuje i srovnání s vývojem politických stran na Slovensku, kde ve sledovaném období působily nejprve dvě a později čtyři politické strany.

Všechny tyto uvedené fondy jsem prošel a tvoří podle mého soudu důležitou složku mozaiky, která vytváří obraz našich politických stran po druhé světové válce.

Závěrem svého úvodu bych chtěl říci, že si přeji, aby takto koncipovaná práce pomohla případným čtenářům přiblížit obraz tehdejších politických stran a celé společnosti po skončení druhé světové války a aby se stala příspěvkem k poznání stranického vývoje v českých zemích respektive v Československu. Na tomto místě bych také rád poděkoval všem, kteří mi byli jakýmkoliv způsobem nápomocni k jejímu vzniku. Jmenovitě chci poděkovat především mému školiteli Doc. PhDr. Jiřímu Kocianovi Csc. za jeho trpělivost, ale i řadě

⁴² Blíže viz *Těsnopisecké zprávy Prozatímního národního shromáždění*. Praha 1945–1946 nebo na internetových stránkách www.psp.cz.

⁴³ Blíže viz Slovenský národní archiv (dále jen SNA), f. Sociální demokracie na Slovensku (Strana práce) 1946–1948 a f. Demokratická strana. Fond strany slobody z tohoto období se bohužel nedochoval a také případní zájemci o problematiku strany svobody jsou odkázáni na sekundární zdroje informací. O fondech komunistické strany se zmiňuji dále.

⁴⁴ Blíže viz SNA, f. Generální tajemník ÚV KSS (ÚV KSS-GT) 1945–1951.

⁴⁵ SNA, f. Ústřední akční výbor Slovenské národní fronty 1945–1968.

⁴⁶ SNA, f. Vladimír Clementis 1924–1950, Vavro Šrobár 1900–1948, Ján Ursíny a sbírka Viliam Široký 1935–1953.

další-pracovníkům Národního archivu (především PhDr. Aleně Noskové a dalším), pracovníkům Masarykova ústavu-Archivu AV ČR (především doc. PhDr. Eva Broklová, DrSc. a PhDr. Josef Tomeš) nebo například nedávno zesnulému Janu Rennerovi za poskytnutí některých záznamů z jeho rozhovorů s některými našimi demokratickými politiky, které pořídil v americkém exilu, a v neposlední řadě paní Věře Fuskové za zpřístupnění písemné pozůstalosti jejího otce Eduarda Fuska (poslance za ČSL) a řadě dalších. Díky jejich pomoci jsem mohl svoji práci rozšířit o řadu cenných poznatků.

Obnova Československa a jeho politického systému

Na jaře 1945 se skončilo válečné utrpení a nastal mír, který byl všemi toužebně očekáván. Nacismus byl poražen a spolu s ním zaniknul jak Protektorát Čechy a Morava,⁴⁷ tak tzv. nezávislý Slovenský stát.⁴⁸

Na jejich troskách se znovuobnovovala třetí Československá republika.⁴⁹ S obnovou Československa se však započalo daleko dříve než v květnu 1945. Na obnově státu pracoval náš odboj po celou dobu války. Jeho činnost směřovala k základnímu cíli, které bylo vyjádřeno heslem „Svobodné Československo ve svobodné Evropě“⁵⁰. Nikdo v odboji nepochyboval o tom, že náš boj má smysl. Válka jednoho dne skončí a naše republika bude znovuobnovena.

Jedna z podstatných otázek se však nabízela: Jak bude naše republika vypadat a jaký bude mít politický systém. Každý měl o tom svojí představu.⁵¹ Rozdílné vize měl domácí a zahraniční odboj. Jinak si budoucí stát představovali komunisté a jinak demokraté mezi kterými nevládnul jednotný názor o budoucím uspořádání.

Už v září 1940 řekl Jaroslav Stránský ve svém projevu k domovu, že „už dnes je nutné hledat obrysy...nového života a světa, který se z této hrozné doby zrodí a který ji překoná“⁵². Podle jeho slov „spálený dům a snědený krám-to bude obraz evropské pevniny“⁵³ a my

⁴⁷ K vývoji Protektorátu Čechy a Morava blíže například viz Detlef BRANDES, *Češi a Němci pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999; Jan GEBHART-Jan KUKLÍK, *Dramatické a všední dny protektorátu*. Praha 1996 a Pavel MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*. Praha 2002

⁴⁸ Z literatury k Slovenskému státu připomeňme, alespoň: Ivan KAMANEC, *Slovenský stát*. Praha 1992

⁴⁹ Z literatury k obnově Československa po roce 1945 připomeňme Helmut SLAPNICKA, *Verfassungsprobleme der Tschechoslowakei im Jahre 1945*. In *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*. München 1971, s. 259–287; Eduard VLČEK, *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*. Brno 1993; Jan KUKLÍK, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945*. Praha 1998.

⁵⁰ Srovnej například Edvard BENEŠ, *Šest let v exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r.1938–1945*. Praha 1946, s. 10. „Heslo ražené hned po okupaci naší země: „svobodné Československo ve svobodné Evropě“, vyjadřovalo závislost svobody naší na svobodě ostatních národů, ale zároveň připomínalo, že není svobody v Evropě, není-li svoboden národ československý. Tamtéž, s. 61. Rozhlasový projev do vlasti 19. září 1939 „Slibme si, tudíž že od dnešního okamžiku stojíme všichni důsledně a nekomisně ve stálém denním boji proti zločinnému režimu a nepříteli, který zhanobil naše posvátné Hradčany a který za to bude těžce pykat! Tož všichni společně do boje za svobodné Československo ve svobodné Evropě!“

⁵¹ Podobou nového státu se zabývali mnozí. Z dobové literatury na toto téma připomeňme alespoň Vilém BERNARD-Pa'lo BRÁNIK-Zdeněk Fierlinger, *Za nové Československo*. Moskva 1944; Josef Lukl HROMÁDKA, *O nové Československo*. Praha 1946; Hubert RIPKA, *Československo v nové Evropě*. Londýn 1945; Jiří ŠIMEK, *Návrhy na výstavbu nové republiky*. Praha 1945; František UHLÍŘ, *O nové Československo*. Londýn 1943. K otázce právní obnovy viz též Zdeněk PEŠKA, *Jakou republiku*. Praha 1946. Z odborné literatury připomeňme alespoň Karel KAPLAN, *Der kurze Marsch. Kommunistische Machtübernahme in der Tschechoslowakei 1945–1948*. München 1981, s 13–30.

⁵² Jaroslav STRÁNSKÝ, *Hovory k domovu*. Praha 1946, s. 29.

⁵³ Tamtéž, s. 478.

chceme vybudovat „republiku novou, obnovenou, utrpením poučenou, obětmi vykoupenou a očištěnou.“⁵⁴

Podobně hovořil v exilu i sociální demokrat Rudolf Bechyně. „Nevíme jak bude vypadat naše země po osvobození, ráj to však nebude. Počítejme raději s tím, že to bude opuštěné bojiště se všemi následky války. V naší národní domácnosti znovu se uvelebí Matka Starost, věčná to společnice slovanského lidu...Lidu připadne úkol, aby z troskek a bídy vystavěl znovu vlast. Náš lid to dokáže...a...Až se přežene vichřice druhé světové války budeme postaveni před nové nesmírné úkoly. Od samého počátku nového budování musíme si být vědomi, že musíme stavět na nových základech.“⁵⁵

Ve stejném duchu v roce 1945 se vyjadřoval i předseda komunistů Klement Gottwald, který přirovnal výstavbu nového státu k výstavbě domu „Přistupovali jsme k...návrhům (na obnovu státu-pozn. autora) jako majitelé starého domu, který byl pobořen. A zároveň, ve kterém bylo mnoho spolumajitelů. Ten dům byl stavěn po věky, byly k němu přistavovány různé přístavky, byl upravován a tak když shořel...budeme stavět dům nový, budeme ho stavět tak, aby vyhovoval novým potřebám. Postavíme ho podle nového plánu.“⁵⁶

Všichni se prostě shodovali na tom, že republika má být nová, krásná, mladá, lepší a dokonalejší. Dnes některé vážně míněné představy o novém Československu působí více než úsměvně. Tak například jeden z exulantů Dominik Dlouhý navrhoval ještě londýnské exilové vládě, aby vybuodoval v novém Československu na našich hranicích s Německem tzv. Benešův val, který měl navázat na naše opevnění z třicátých let. Svoji představu podrobně rozpracoval a vysvětloval, že jejím provedením se především odstraní nezaměstnanost a zvýší naše bezpečnost. Obrana nového valu měla být svěřena elitním jednotkám, které se nazývaly Psohlavci. Těch mělo být na 200 000. Jednotky se měly skládat z čestných občanů, „s vyspělým národním uvědoměním, kvalifikovaní jako dobří vojáci.“ Zálohou těchto jednotek měli být Junáci a příslušníci pracovních táborů mládeže. Své představy rozšiřoval ještě dále tím, že se vláda měla zabývat podporou vzrůstu obyvatelstva „Každý zdravý muž ženat a každá rodina nejméně čtyři děti-mělo by být naším ideálem.“⁵⁷

Podobné názory jako předkládal Dominik Dlouhý, můžeme nalézt už ve studii z 30. července 1943, kterou předkládal generál Ingr Edvardu Benešovi. Mimo jiné se v ní píše: „k zneškodnění ...přepadu a k zesílení mírové obrany bude třeba mítí usídlené v pohraničí

⁵⁴ Tamtéž, s. 131.

⁵⁵ Rudolf BECHYNĚ, *Pero mi zůstalo 1938–1945*. Praha 1947, s. 236–237.

⁵⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 175, aj. 1532.

⁵⁷ Archiv ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), f. EB II, k. 148.

spolehlivé čs. obyvatelstvo, novodobé Chody, které by bylo rozhodnuto bránit se i ve svých vesnicích podle vzoru sovětského obyvatelstva.⁵⁸

Z politického hlediska se však reálně uvažovalo v exilu o třech možnostech budoucího uspořádání státu.⁵⁹ První variantou byl návrat k první republice. Druhá spočívala ve vytvoření sovětského Československa a třetí variantou byla lidová demokracie.

Varianta číslo jedna byla brána spíše jen jako hypotetická záležitost, protože i těm největším obhájčům demokracie a starých pořádků bylo jasné, že to není možné. Odboj si ze zpráv z domova byl vědom nutnosti změn, protože lidé v okupovaném Československu mnohé prožili a nic nelze vrátit nazpět. Navíc jak se říká v jedné ze zpráv: „Dělnická třída je protěžovaným stavem, poněvadž ji nacisté chtějí za každou okolnost získat. Byla pro ni učiněna řada výhod, které si dělnictvo již nenechá vzít.“⁶⁰

S druhou alternativou tj. sovětského Československa přicházeli pochopitelně komunisté, kteří zprvu v odboji se Západem a demokraty nespolupracovali. To bylo dáno politicky, ale také ideologicky. Komunisté respektive Sovětský svaz byl až do roku 1941 spojencem nacistického Německa a byli také odpůrci demokracie. Proto českoslovenští komunisté vydávali zpočátku na území Protektorátu letáky typu: „Odmítněte protisovětské štvánice krvelačných imperialistů a benešovských agentů.“ Anebo leták z podzimu 1939, ve kterém se píše: „Ještě nedávno jsme hájili Dr. Beneše. Mezitím se mnoho už změnilo. Dr. Beneš se nechal koupit anglickými kapitalisty.“⁶¹

V tomto duchu pak přicházeli mnozí s požadavkem socialistického státu respektive přiřčení k Sovětskému svazu, protože jedině tak se dosáhne toho, že „nebudeme úpět pod germánským jhem.“ a nebudeme vykořisťováni imperialisty. Tento požadavek se objevoval rovněž i na četných nápisech, kteří psali komunisté na ulicích v Protektorátu. Tak například jak informovali Edvarda Beneše jeho zpravodajci, často se u nás objevoval nápis „Chceme svobodné sovětské Československo“⁶².

Vzhledem k vývoji války s tímto požadavkem komunisté přestávají vystupovat, až se nakonec tento požadavek stal naprostým tabu. A když někdo v průběhu války přišel s nápadem společného státu se Sovětským svazem, byl komunisty na konec odsuzován. Stalo se tak sociálnímu demokratovi Rudolfu Bechyňovi, který v exilu napsal článek, v němž se

⁵⁸ AÚTGM, f. EB II, k. 147, sign. V 130/4.

⁵⁹ O programech obnovy blíže viz Jiří KOCIAN, Programy obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939–1945. In *Moderní dějiny 2*. Praha 1994, s. 163–169.

⁶⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1592.

⁶¹ AÚTGM, fond EB II, k. 145, sign. V 128/1 (KSČ). O činnosti KSČ v první fázi války viz též NA, f. Ministerstva vnitra Londýn, k. 263, sign 2–73–1.

⁶² AÚTGM, f. EB II, k. 99, sign. V 66/3-zprávy z domova.

vyjádřil pro federaci ČSR a SSSR. V září 1942 napsal Bechyně do *Nové Svobody*. „My Češové a Slováci-takové jest moje osobní přesvědčení-máme tváří v tvář tragickým zkušenostem staré i nové historie hledati státoprávní poměr k němu (tj. k Sovětskému svazu-pozn. autora) a to v zájmu své národní svobody a samostatnosti, v zájmů svých nejdražších statků duchovních a hmotných.“⁶³

Hubert Ripka si posléze poznamenal o svém rozhovoru s londýnským komunistou Václavem Noskem: „O Bechyňovi mluvil (Nosek) s otevřeným pohrdáním...Nosek pak neobyčejně ostře odsuzoval článek v *Nové Svobodě*, v němž Bechyně mluvil o tom, že již nebudeme mít úplnou státní svrchovanost a v němž se nabízí do federace s Ruskem. Nosek zdůrazňoval, že nesmí být jiným našim heslem a jinou naší platformou než obnovení úplné nezávislého Československa.“⁶⁴

Podobný vývoj měl návrh slovenských komunistů připojit Slovensko k Sovětskému svazu, ale i to rychle zapadlo.⁶⁵ Návrhy na začlenění ČSR do Sovětského svazu se tu a tam objevovaly dokonce ještě i po válce. Jedním příkladem za všechny může být žádost místní organizace KSČ v obci Třetí-Radostín, která v srpnu 1945 poslala ÚV KSČ memorandum, v kterém žádala připojení k SSSR. Členové místní organizace v něm napsali: „vzhledem...(k)...dosažené samostatnosti a svobody dobyté za pomoci slavné Rudé armády, bez které bychom byli zahynuli a proto, aby naše svoboda a samostatnost byla jednou pro vždy trvale zajištěna, žádáme a přejeme si: Aby naše československá republika byla připojena a včleněna do svazku Ruských socialistických republik. Jsme pevně přesvědčeni, že tímto bude zajištěno naše další bytí a bezpečnost celého našeho národa.“⁶⁶

Tento argument se v žádostech o připojení objevoval častěji a musíme ho chápat jako součást nadějí a iluzí vkládaných jak do Sovětského svazu, tak jako součást širšího panslavismu. Generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský tento návrh pochopitelně tvrdě odmítl a doslova soudruhům napsal „není správné v dnešní době přicházeti s takovými návrhy. Přičlenění do svazku SSSR by znamenalo přijmout sovětsko-socialistické zřízení. Takovéto řešení bylo by možné tehdy, kdyby se proto rozhodla převážná a zdrcující část našich národů. My tuto otázku neklademe dnes na denní pořad, neboť dnes prozatím jde o

⁶³ Rudolf BECHYNĚ, *Pero mi zůstalo 1938–1945*. Praha 1947, s. 220.

⁶⁴ AÚTGM, f. EB II, k. 397-zpráva Huberta Ripky pro pana prezidenta o rozmluvě s Václavem Noskem na téma vnitřní politika z 16. dubna 1942.

⁶⁵ Michal BARNOVSKÝ, Povoje Slovensko a stredná Európa v predstavách a plánoch politikov 1943–1947. In *Sborník vojenskej akadémie v Brně. Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století*. Brno 1993, s. 231–237 a TÝŽ, *Koncepcie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska (1944–1948)*. In *Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945–1992)*, s. 5–15.

⁶⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 63, aj. 514.

národní revoluci a o provádění všech těch otázek, které jsou obsaženy ve vládním programu.“⁶⁷

Jako pro všechny přijatelná varianta se na sklonku války zdála třetí varianta nové změněné republiky, přičemž každý měl rozdílné představy o nové později lidové demokracii. Všichni se jen shodovali na tom, že to má být nová a lepší forma demokracie, kde si politické strany nebudou škodit, ale budou spolupracovat.⁶⁸

S tímto rozdělením na tři možnosti budoucího vývoje přišel Edvard Beneš a do jisté míry vyplývají z jeho práce *Demokracie dnes a zítra*. Tyto varianty vývoje sám několikrát nastínil při jednání se zástupci politických proudů v exilu. Stalo se tak například při rozhovoru s komunistou Valo 17. srpna 1944 v Aston Abbots před jeho odjezdem do Moskvy. Zde podle záznamu mu řekl: „Jsou tři možná řešení v republice po válce: 1/ návrat k republice první 2/ sovětizace 3/ změněná, zdokonalená, zdemokratisovaná první republika. Odmítám prvé řešení jako nemožné, válka mnoho změní. Odmítám druhé jako nemožné, vývoj takový není a ani pro Sověty by to nebylo dobré. Jsem pro třetí řešení.“⁶⁹

V této souvislosti je velmi zajímavé sledovat reakce komunistů. Ti se zpočátku dívají na úvahy o budoucím uspořádání s despektem. Ještě v roce 1942 vyřizují moskevští soudruzi svým spolustraníkům do Londýna: „Nepouštíme se do emigrantského filosofování o budoucím uspořádání poměrů, v osvobozené vlasti.“ Boj byl podle nich důležitější.⁷⁰

Teprve na sklonku příštího roku v souvislosti s návštěvou a jednání prezidenta Beneše v Moskvě v prosinci 1943 mění názor a budoucímu vývoji se začínají intenzivně věnovat. Otázka budoucího vývoje se navíc stává velmi aktuální s vývojem války. Bylo nakonec jisté, že je jen otázkou času, kdy bude Německo a jeho spojenci poraženi.

Je zajímavé sledovat komunistické reakce na prezidentovy plány. Jeho tajemník Prokop Drtina si udělal záznam o svém rozhovoru s poslancem Gottwaldem, který se konal 30. srpna 1944 v Moskvě. Při těchto jednáních mu představil tři eventuality vývoje, přičemž mu jednoznačně řekl, že prezident je pro třetí eventualitu nové demokracie a „pan president svůj program vyložil již veřejně v Demokracii dnes a zítra. Když jsem se Gottwaldovi zmínil o eventualitě druhé (tj. sovětizace republiky)“, píše dále Drtina „prudce na to reagoval, jak na tuto možnost pan president přišel. Nebylo o tom přece řeči a nepřichází to vůbec do úvahy.“⁷¹

⁶⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 63, aj. 514.

⁶⁸ Tato myšlenka se objevovala v řadě různých dokumentů. Mimo jiné je obsažena i v návrhu skupiny čs. nár. socialistů na koordinaci a uspořádání politické činnosti v osvobozených oblastech republiky z jara 1945. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 153.

⁶⁹ AÚTGM, f. EB II, k. 165- záznam rozhovoru Edvarda Beneše s Valo v Aston Abbots 17. srpna 1944.

⁷⁰ NA Praha, f. 100/1 sv. 172, aj. 1592. Instrukce vedení KSČ o politice strany (b. d.).

⁷¹ AÚTGM, f. EB II, k. 75, sign. V41/1-jednání s komunisty 1944.

Všichni tedy souhlasili s variantou nové-lidové demokracie. S tou počítal i domácí odboj, jak vysvítá z programového dokumentu domácího odboje *Za svobodu do nové Československé republiky*, který předpokládal dalekosáhle změny v politickém systému.⁷²

V praktické rovině pak dostala nová-lidová demokracie podobu při moskevských jednáních v březnu 1945. Na základě těchto jednání československého zahraničního odboje vzniknul politický systém Národní fronty. Národní fronta bylo uskupení politických stran, které se nejvíce zasloužily o odboj. Podle programu londýnských sociálních demokratů se národní fronta: „zrodila z pevného bojového svazku všech vrstev národa a z boje proti německým a maďarským okupantům a jejich pomahačům...“ Nová národní fronta měla umožnit „všem československým občanům, kteří se neposkvřili spoluprací s okupanty, aby v duchu opravdové, upřímné a navzájem lokální demokratické spolupráce oproštěné od duchu nedobrych praktik starého stranictví mohli uplatnit své tvůrčí síly a veškerou svou energii při vybudování nového státu.“⁷³ V rámci této fronty se obnovily čtyři české strany—tři socialistické (KSČ, sociální demokracie a nár. socialisté) a jedna nesocialistická strana (lidovci). Největší vliv v tomto uskupení měl blok tří socialistických stran, který vešel do dějin pod označením socialistický blok, a v tomto bloku měli komunisté převahu.

Takto budovaný politický systém doznal značných změn proti představám mnohých příslušníků odboje. Někteří hleděli na nový režim a komunistické plány s velkými obavami. Komunisté si tvrdě prosazovali svou a už v exilu se objevovaly varovné hlasy. V exilových novinách můžeme nalézt názory, které například varovaly před neexistencí politické opozice. „Národní fronta všech poctivých Čechů, Slováků a Podkarpatorusů je dnes i pro první dobu po osvobození republiky naprostou nezbytností. O tom jsme dnes všichni zajedno a netřeba o tom dále hovořiti...(ovšem)...mluvíce o národní frontě, zapomínáme na užitečnost ba nezbytnost opozice. Zapomínáme, alespoň někteří z nás, že v tom systému vládním, který my chápeme pod pojmem demokracie a který u nás doma hodláme v zlepšeném vydání obnovit, je při normálních poměrech funkce opozice politicky stejně důležitá jako funkce vlády samé. Bez opozice, jež by soustavně kontrolovala činnost a jež by se mohla ujmout vlády,...není prostě uchování pravé demokracie...na trvalo možné. Vláda sebe lepší, sebe plněji vyjadřující vůli lidu při svém nastolení, se časem opotřebuje, lid se od ní postupně odvrátí-nebo ona se odvrátí od lidu-a přichází okamžik, kdy je ji třeba vystřídat. To je železné pravidlo politického

⁷² *Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–1941.* Praha 1945. Podobné názory můžeme nalézt i v akčním programu skupiny čs. soc. demokracie v Londýně. Tento program je uložen v pozůstalosti Edvarda Beneše. AÚTGM, f. EB II, k. 146, V129/2-Československá sociální demokracie.

⁷³ AÚTGM, f. EB II, k. 146, V129/2-Československá sociální demokracie.

dění, to je ten neměnný a v každé správné demokracii západního typu působící zákon kyvadlový.“⁷⁴

Obdobné hlasy můžeme najít i jinde. Dne 27. března 1945 si bratr presidenta a sociálně demokratický senátor Vojta Beneš poznamenal: „Zdá se, že komunisté počínají si velmi sebevědomě a vedou nátlak. Podle všeho dvě rozhodující síly jsou Slováci a komunisté. Dr. Beneš-zdá se-je pod jejich kuratelou...Dr. Benešovi nebude co závidět.“⁷⁵ Jeho slova doplňuje Benešův kancléř Smutný, když posílá z Moskvy v březnu 1945 tajnou depeši Hubertu Ripkovi, která se končí slovy, že s komunisty budou těžká jednání.

Jen výjimečně si však někteří dovolili proti nově budovanému systému protestovat. Příkladem může být člen londýnské Státní rady Václav Míšek, který z nového systému vinil Edvarda Beneše a rozhodl se rezignovat na protest proti chystaným změnám. Ve svém rezignačním dopise 13. března 1945 napsal: Pane předsedo, oznamuji Vám tímto, že vystupuji ze Státní rady, v níž jsem přijal členství jako zástupce českého zemědělského lidu. Přijal jsem tuto funkci v důvěře, že budu moci pracovat pro osvobození našeho lidu. Bohužel musím konstatovat, že politika dr. Eduarda Beneše končí...neblaze pro náš lid. Zavedl celou politiku do područí komunistického vedení. Komunisté jak patrně z jejich projevů, předem vylučují v naší vlasti spolupráci nejširších vrstev našeho národa. Nazývají naše zemědělce a občanské vrstvy reakčními živly, hrozí občanskou válkou a vyhlazením všech, kteří nesouhlasí s komunismem.“⁷⁶

Vývoj šel ovšem i proti představám prezidenta Edvarda Beneše. Ten totiž počítal v případě československé poválečné demokracie s tím, že vzniknou pouze tři politické strany, které by reprezentovaly pravici, střed a levici. Československý systém by se tím podle jeho vlastních slov přiblížil anglosaskému politickému systému. Doslovně píše: „Po dnešní válce měla by na příklad československá demokracie mít odvalu stanovit, že se politické strany mají tvořit výlučně na principu konservatismu a pokroku a že mohou býti vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě maximálně tři strany: strana takzvané levice a tak zvané pravice, eventuálně středu. Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralizační, náboženské a tak dále) mají se soustředit do těchto dvou či tří stran.“⁷⁷

⁷⁴ Národní fronta a oposice. In: Čechoslovák 14. 4. 1944, s. 2.

⁷⁵ Archiv Národního muzea (dále jen ANM), f. Vojta Beneš, k. 2-Deník Vojty Beneše od 1. 3. 1945–31. 8. 1945.

⁷⁶ AÚTGM, f. EB II, k 22, sign. 38–16-10. O reakci Václava Míška viz též Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 229.

⁷⁷ Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1999, s. 278–279.

Mimořádně podle jeho představ se politické strany neměly změnit jen co do počtu, ale měly mít i nové funkce. Už to neměly být strany, které prosazovaly jen samy sebe a které chtěly vládnout, ale měly plnit tři základní funkce: za prvé měly projevovat a formulovat dílčí zájmy a názory jednotlivých skupin; za druhé kontrolovat veřejnou moc a státní správu; za třetí se měly navzájem kontrolovat.

Obnova tří politických stran byla alternativa, s kterou počítal Edvard Beneš ještě v roce 1944. V jeho projevu, který uveřejnil Čechoslovák 11. února 1944, řekl: „Podle naprosto všech a zcela kategorických zpráv z domova, ze zemí českých i ze Slovenska, ohromující většina všeho našeho lidu je toho přesvědčení, že se už po převratě u nás nevrátíme k dřívějšímu systému stranickému a že vybudujeme po této stránce republiku novou, konsolidovanější, lidovější a vlastenečtější, tj. že zřídíme nový stranický systém, sestávající jen ze tří stran. Strany levé, jak se obvykle říkávalo dosud, strany centra a strany konservativní. Jak se všechny ty strany budou po válce jmenovat je otázka pozdějšího rozhodnutí. Svě rozvrstvení do nich si provede lid doma také sám. Nesoudím však, že to budou strany stavovské v dřívějším slova smyslu. Nechci z toho zde nic určovat.“⁷⁸

Jeho slova potvrzovali mnozí. Člen Státní rady Rudolf Smetánka v exilových novinách Čechoslovák v lednu 1944 napsal: „Staré předmnichovské strany jsou mrtvy a nikdo je už nevzkřísí k novému životu. Jejich místo zaujmou ve vhodném okamžiku strany nové, aby pokračovaly v duchu starých politických stran ve všem, v čem se osvědčily nebo v čem mohou sloužit za vzor-a není toho málo, zač jim národ musí býti a také bude trvale vděčen-při tom však, aby byly očištěny od všeho, co staré politické strany zatěžovalo a co jim vočích veřejnosti velmi často škodilo.“⁷⁹

Prezidentovy názory podporovali i sociální demokraté. V akčním programu skupiny čs. soc. demokracie v Londýně se můžeme dočíst: „Považujeme vytvoření jednotné socialistické strany, soustřeďující všechny socialisticky myslící a cítící občany republiky, za nezbytný předpoklad pro úspěšný boj a konečné a trvalé vítězství socialismu v naší vlasti. Jsme přesvědčení, že tři dosavadní socialistické strany Československa, strana komunistická a strana čs. národních socialistů musí býti sloučeny ve stranu jednu. Vše, co se k tomuto sloučení staví v cestu, ať jsou to rozpory osobní, nabyté posice v té či oné straně, vzájemné rekriminace a stížnosti z minula, vše to musí ustoupit před velikým cílem, který máme před

⁷⁸ Čechoslovák 11. února 1944, s. 5.

⁷⁹ Rudolf SMETÁNKA, O našich poválečných plánech. In: Čechoslovák 21. ledna 1944, s. 1.

sebou a jehož lze dosáti jen jednotným úsilím.“⁸⁰ Jednotná socialistická strana měla být podle nich hlavním představitelem „pracujícího lidu měst a venkova-rozhodujícím činitelem při vybudování nového státu a hlavní politickou složkou národní fronty. Organisačně bude stavět na praktických zkušenostech, uvědomělé disciplíně a politické vyspělosti příslušníků dosavadních socialistických stran“ Ideologicky měla podle nich nová strana čerpat“ z učení velkých předáků a bojovníků socialismu, z dlouholeté tradice a společného boje českého a slovenského dělnictva, a ze společného zápasu, který sjednotil všechny socialistické složky v boji za obranu republiky a demokracie proti nacistickému a fašistickému nebezpečí.“⁸¹

Později ochotu sociální demokracie pro jednotnou stranu potvrzoval i Zdeněk Fierlinger. A to v důvěrné zprávě, kterou napsal v lednu 1949 na popud ÚV KSČ o dějinách sociální demokracie v letech 1945–1948. Zde přes mnohé zkreslení vyvolané dobou a podmínkami vzniku se můžeme mnohé dozvědět. Například v této zprávě Fierlinger napsal, že on a další vždy hájili myšlenku jednotné strany a k obnově samostatné sociální demokracie došlo podle jeho slov „po vzájemné dohodě se stranou komunistickou“ a na základě jejich přesvědčování.⁸²

Myšlenka jednotné socialistické strany nebyla proti mysli ani národním socialistům.⁸³ Důležité bylo ale co na tyto plány řeknou komunisté, protože jejich vliv s ohledem na vítězíci Sovětský svaz se neustále stupňoval. Komunisté byli jediní proti tomu. A to nakonec rozhodlo. Svoje názory na jednotnou stranu dávali najevo již velmi brzo. Svědčí o tom zápis rozhovoru Huberta Ripky a komunisty Václava Noska: „Ve čtvrtek 3. září 1942 byl u mne na večeri posl. Nosek. Vykládal mně,...že komunisté nejsou pro tvoření jednotné socialistické strany nebo levicového bloku zde v zahraničí. Účastní se schůzek..., protože mají dojem, že si to přeje prezident.“ Svůj postoj v této rozmluvě odůvodňoval Nosek tím, že mají jasné direktivy z Moskvy, které po nich požadují usilovat o národní jednotu, a vytváření jednotné levicové strany by mohlo tuto narušit národní jednotu. „Nosek o tom mluvil velmi naléhavě a výslovně mně řekl, abych se snažil tyto věci náležitě vysvětlit prezidentovi a působit v tom smyslu, aby prezident nenaléhal na vytvoření levicové strany.“⁸⁴

⁸⁰ AÚTGM, f. EB II, k. 146, složka V 129/2-Československá sociální demokracie.

⁸¹ AÚTGM, f. EB II, k. 146, složka V 129/2-Československá sociální demokracie.

⁸² NA Praha, f. 100/45, sv. 11, aj. 191- Důvěrná zpráva Zdeňka Fierlingera.

⁸³ Národní socialisté byli podobně jako sociální demokraté pro vytvoření jednotné strany. Teprve později vystupovali jako zastánci zachování samostatnosti. Blíže viz např. Svobodné slovo 15. července 1945, s. 1-článek Zůstaneme stranou samostatnou.

⁸⁴ AÚTGM, f. EB II, k. 397- záznam rozhovoru Huberta Ripky s posl. Noskem pro pana presidenta z 3. září 1942.

Po Benešově návštěvě v Moskvě v roce 1943 tento návrh ještě vcelku zdvořile odmítli diplomatickou formulí „K různým projektům o jednotné straně máme toto stanovisko: Nejsme zásadně proti vytvoření jednotné strany z komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů. Vytvoření skutečné jednotné, politicky a ideologicky pevné strany však možno provést teprve doma, cestou demokratickou, za plné účasti všeho členstva v úvahu připadajících stran. Na dané etapě je základnou naší politiky blok tří stran.“⁸⁵

Komunisté prostě s vytvořením jednotné strany nesouhlasili. Jednotná strana pro ně přicházela v úvahu až v ten okamžik, kdyby měli plně ovládnutou situaci. Nyní si uvědomovali, že sjednocení tří stran by bylo pro ně nevýhodné, protože by v jednotné levicové straně musely brát ohled na sociální demokraty a národní socialisty. A tak přišli s návrhem bloku, který měl být koalici tří stran, kde mohli snáze uplatňovat svou vůli. Blok těchto politických stran se etabloval na konci války v průběhu roku 1944, kdy se začali představitelé těchto tří politických stran scházet a jednat o budoucím uspořádání.⁸⁶

V této době se také nastínila základní podoba budoucí vlády, která měla být vládou Národní fronty s velkým vlivem „levicového“ bloku. Tehdy ještě komunisté oficiálně souhlasili s tím, že v budoucí československé vládě budou také lidovci a agráři.

21. prosince 1943, o tom psal Klement Gottwald londýnským soudruhům: „Milí přátelé... Základem, jádrem a vedoucí silou nové vlády musí být podle presidenta blok tří stran: Komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů. Vedle tohoto bloku mají být ve vládě zastoupeny složky t. zv. středu a živly t. zv. konservativní lidovci a agráři. Zdůraznili jsme, že vedoucí blok tří stran nesmí vystupovat a cítit se jako nějaký blok „levicový“ nýbrž jako představitel všech základních složek národa-dělníků, rolníků, inteligence-tj. jako představitel zdrcující většiny národa. Vláda sama, v níž tyto složky a jejich političtí představitelé mají hrát vedoucí úlohu, má mít při přibrání lidovců a agráři ráz vlády národní fronty. Blok tří stran nemá být nazýván „Blokem levice“ nýbrž jinak. Vyskytl se návrh na název „Národní blok pracujícího lidu měst i venkova“. Definitivní vhodný název musí být ještě hledán.“⁸⁷ V exilu padaly nejrůznější návrhy jak nazvat toto uskupení politických stran. Jaroslav Stránský například ještě v lednu 1945 navrhoval, aby se blok spolu

⁸⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523. Dopis Klementa Gottwalda z 21. prosince 1943.

⁸⁶ AÚTGM, f. Vladimír Klecanda, aj. 209.

⁸⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523. Dopis Klementa Gottwalda z 21. prosince 1943.

s lidovci nazýval lidová fronta a později přibráním agrárníků (zemědělců) došlo k přejmenování na Národní frontu.⁸⁸

Zároveň komunisté už v prosinci 1943 prosazovali, že nový ministerský předseda musí být člověkem z levicového bloku a že ministerstvo vnitra a obrany musí řídit komunisté. Tyto požadavky, si až na drobné změny komunisté prosadili.

Zvláštní kapitolou byla otázka agrární strany. V exilu se vlastně více méně až do samého konce války počítalo s obnovou agrární strany. I v socialistickém bloku v Londýně se hovořilo o tom, že budou vedle lidovců v Národní frontě ještě agrárníci. Obecně platilo, že to má být strana, která bude v nějaké podobě hájit zájmy zemědělců či případně pravice. Toto stanovisko zastával i prezident Edvard Beneš. Například v rozhovoru s výše jmenovaným komunistou Való 17. srpna 1944 řekl: „Pokládám za nemožné vylučovat agrární stranu z Národní fronty-ano klást podmínky: aby oni vyloučili fašisty a pravé agrární křídlo fašizující.“⁸⁹

O agrárnících se dále mluvilo v dalších plánech. Zpravidla v nich vystupovali pod označením zemědělská strana, což měla být nová strana hájící zájmy zemědělců bez vztahu k předválečným agrárníkům. Prezident Beneš v lednu 1945 zastával názor, že se sice nepočítá se starou agrární stranou, ale že „zemědělci budou řádně zastoupeni“, přičemž o podobě této strany se mělo rozhodnout doma.⁹⁰ Na samém sklonku války ovšem došlo k rozhodnutí, že tato strana nebude povolena. Rozhodnutí padlo v rámci bloku levicových stran. 19. února 1945 oznamoval Gottwaldovi Nosek, že „V Bloku bylo jednomyslně rozhodnuto, že stará agrární strana a její představitelé nepřicházejí v úvahu jako politický partner v národní frontě, což bylo Benešovi společným rozhodnutím sděleno.“⁹¹

Přesto mnozí počítali alespoň s modifikovanou agrární-zemědělskou stranou, jak ji popsal prezident Beneš. Ještě v únoru 1945 píše Hubert Ripka v cirkulárním telegramu našim velvyslanectvím po celém světě: „Základem vlády bude pět politických složek komunisté, sociální demokraté, čs. socialisté, lidovci a zemědělci.“⁹² Někteří se dokonce připravovali na to, že při moskevských jednání o podobě budoucí vlády budou reprezentovat právě zemědělskou stranu. Podle představ londýnských agrárníků ji měl zastupovat Ján Lichner a

⁸⁸ Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 31. ledna 1945.

⁸⁹ AÚTGM, f. EB II, k. 165- záznam rozhovoru Edvarda Beneše s Valo v Aston Abbots 17. srpna 1944.

⁹⁰ AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8-ustanovení vlády na osvobozeném území. Záznam rozhovoru v Aston Abbots 25. 1. 1945.

⁹¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523.

⁹² AÚTGM, f. EB II, k. 160, složka V143/2-cirkulární telegramy z r. 1945 (Cirkulární telegram ze 16. února 1945.

Emanuel Sahánek. Londýnští agrárníci v dopise prezidentu Benešovi ze 14. února 1945 napsali: „Svolali jsme si zástupce zemědělského lidu, pokud jsou zde vexilu a z jejich jednomyslného usnesení jmenujeme k uvedenému jednání pana ministra Jána Lichnera a pana Dra. Ing. Emanuela Sahánka.“⁹³ Ovšem nestalo se tak. O den později 15. února 1945 protestují představitelé socialistických stran v dopise Benešovi s tím, že o osudu, kdo bude reprezentovat zemědělce se má rozhodnout doma a že to v žádném případě nesmí být londýnští agrárníci. „Pane presidente, jednáním o novou vládu na základě národní fronty, složené ze stran socialistických, strany lidové a zemědělců, klade se otázka, kdo se tohoto jednání může zúčastnit jako představitel oněch zemědělských vrstev, které se nepovažují...zastoupeny stranami socialistickými ani stranou lidovou. O svém zastoupení rozhodnou demokraticky tyto vrstvy doma samy, a není třeba pochybovat, že jejich reprezentace bude stejně spolehlivý článek národní fronty jako skupiny ostatní. Právě proto však socialistické strany odmítají jednat zde v zahraničí o čemkoliv se skupinou, jež se tu utvořila ze zástupců různých složek někdejší strany republikánské“, kteří se cítí, jak dopisem ze dne 22. května 1944 ohlásili Noskovi, Bechyňovi a Stránskému, oprávněnými ve jménu strany mluvit. Agrární strana svou účastí na politickém rozvratu republiky se znárodní fronty sama vyloučila, a proto jsou socialistické strany jednat jen s takovými zemědělskými činiteli, kteří se této strany zřekli a její činnost odsoudili.“⁹⁴

Socialisté a především komunisté svým postojem rozhodli. Feierabend na to později zavzpomínal: „Prezident přijal Sahánka teprve po své rozhlasové řeči k domovu z 16. února 1945, v níž tvrdil, že Národní fronta bude také zahrnovat zemědělskou stranu. To jsme se ještě kojili nadějí, že náš zástupce bude moci do Moskvy jet. Beneš však Sahánkovi jasně řekl, že komunisté jsou proti tomu, aby kdokoli z bývalých agrárníků jel do Moskvy, a že on nemůže proti tomu podniknout nic, protože musí dělat politiku s komunisty.“⁹⁵

V únoru 1945 byla však stále ještě mezi mnohými naděje, že bude uznána strana, která bude hájit zemědělce a přitom nebude mít nic společného s agrárníky a počítalo se, že tato strana vznikne až doma.

O něco podobného se pokoušel ještě v exilu Václav Pácal. Ten se ucházel o zastupování zemědělců u prezidenta. Žádal ho, aby byl uznán zástupcem zemědělské strany při budoucích

⁹³ AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8- Vláda- ustanovení vlády pro osvobozené území.

⁹⁴ AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8-Ustanovení vlády pro osvobozené území 1945. Toto stanovisko podpořil i Msgre. Jan Šrámek. „Msgre. Jan Šrámek plně souhlasí se stanoviskem, které strany, sdružené v Bloku-zaujímají ke straně agrární.“ Blíže viz AÚTGM, f. EB. II, k. 238, sign. 38-B-12-Záznam o stanovisku Msgra. Dr. Jana Šrámka k agrární straně.

⁹⁵ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1993, s. 220.

jednání. Pácal tak činil v podstatě na vlastní pěst. Byl sice členem Státní Rady za agrárníky a zemědělce. Agrárníci v Londýně jej však nepovažovali za agrárníka a tím méně za jejich reprezentanta.⁹⁶ Julius Firt na něj později vzpomínal jako na člověka primitivního, jehož politické poslání mu „stoupalo do hlavy“.⁹⁷

Pácal byl ovšem vytrvalý. Snažil se založit novou zemědělskou stranu s podporou některých přátel ze socialistického bloku. Svědčí o tom i jeho dopis Benešovi 2. února 1945, ve kterém píše: Pane presidente, moji nejbližší političtí přátelé se mnou souhlasí, že jest mou povinností poprositi Vás, abyste při tvoření považoval nás, a ve státní radě tedy mne, za představitele těch vrstev, které jsou složkou národní fronty. Nejen skupina národně-socialistická v níž hospituji, ale také sociální demokraté, komunisté a lidovci jistě uznají můj nárok, abych byl za představitele zemědělských vrstev za dnešní situace považován především já. Byla by jistě chyba, kdyby naše zemědělská veřejnost nenašla v nové vládě zastoupení. Nebyl bych tak neskromný, abych se o tuto funkci hlásil, kdyby tu byla osoba vhodnější. Ale víte sám, pane prezidente, že představitelem malozemědělských zájmů jsem ve státní radě jen já a že malozemědělské vrstvy tvořily převážnou většinu pracujících zemědělců, kteří budou míti na plánování nové pozemkové reformy a na obhajování drobného individuálního selského majetku přirozeně největší zájem. Pozornosti českého venkova by nešlo, že členem vlády po prvé, co republika trvá, je malozemědělec-malozemědělec, který se nel rád za hranice konat svou povinnost vojenskou i politickou. Vždyť beztak v této první vládě půjde jen o zásadní význam takové účasti a na uspokojení této potřeby si trůfám.⁹⁸

Prezident mu ovšem neodpověděl. Podle svědectví Ladislava Feierabenda „prezident od začátku neschvaloval Pácalovu akci a pokládal Pácala za nedůstojného zástupce zemědělského lidu.“ Když od prezidenta nedostal odpověď, pokoušel se psát ještě Klementu Gottwaldovi, od kterého si sliboval podporu. 24. února 1945 mu napsal: „Vážený pane poslanče! Prosím, abyste laskavě prominul, že se obracím na Vás tímto dopisem. Obracím se na Vás jako pracovník drobného pracujícího zemědělského lidu, v době politicky pro tento lid tak vážné a důležité, jako na předního pracovníka a činitele našeho zahraničního odboje. Bylo vždy mým přáním a domníval jsem se, že mi bude možné sejít se s Vámi a Vašimi spolupracovníky v Rusku a pojednati s Vámi osobně o našem budoucím uspořádání pokud se týká nás drobných zemědělců.“

⁹⁶ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1993, s. 131.

⁹⁷ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1993, s. 463. Dopis Julia Firta Feierabendovi z 10. listopadu 1966.

⁹⁸ AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 Vláda-Ustanovení vlády pro osvobozené území.

Následně ve svém dopise popisoval Gottwaldovi svůj těžký život, kdy mu v sedmi letech zemřel otec a jak jeho matka těžce pracovala, aby jejich rodina vůbec přežila a on se stal nakonec drobným rolníkem, který neváhal jít za spravedlivou věc do exilu, kde chtěl hájit zájmy této skupiny. Největšího nepřítele spatřoval v takzvané agrární klice, která se pohybuje „v blízkosti pana prezidenta“ Ta mu měla znemožnit jeho odjezd do Moskvy a měla také pracovat proti tomu, aby nedošlo k užší „spolupráci pracujících zemědělců s komunistickou stranou. To vše ho vedlo k tomu, aby mohl reprezentovat zemědělce na jednání právě on. Svoji účast odůvodňoval slovy: „Stojím na půdě kontinuity republiky, ne však na trvání kontinuity starých zlořádů jak si i zde někteří páni představují. Lid na našem venkově očekává, že i jemu přinese nová republika lepší a šťastnější život všem ve spolek, ne jen jednotlivcům jak bylo dříve. Protestuji pane poslanče proti neúčasti zastoupení zemědělských vrstev na poradách v Moskvě o budoucí vládě čsl. republiky. Co nejostřeji však protestuji, aby na těchto poradách vystupoval jménem pracujících zemědělců snad agrárník a ne dokonce ti kteří spolupracovali na Mnichovské katastrofě.“⁹⁹

To ovšem Pácal netušil, že se komunisté rozhodli, že agrární strana nebude obnovena v jakékoliv formě. Nutno říct, že zbývající strany to komunistům ulehčily. Nikdo příliš neprotestoval. V další straně spatřovali ostatní nebezpečnou konkurenci. To se ukázalo později při moskevských jednání, jak o tom svědčí záznam z Benešovy pozůstalosti o návštěvě nového předsednictva vlády z 28. března 1945. K návštěvě došlo po konci jednání o podobě nové vlády. Podle záznamu řekl Beneš zástupcům politických stran „Jako poslední poznámku jsem upozornil, že pokládám za nutné, abych upozornil na velmi vážnou věc. I když jednotlivé strany mají mezi svými voliči zemědělce, zůstává přesto několik set tisíc zemědělců ve vládě nezastoupených. Ať se věci doma vyvinou jakýmkoliv způsobem, bude velkým úkolem vlády, aby tyto voliče pro stát získala. To platí i pro určité vrstvy slovenské. Já vůbec nejsem povolán k tomu, abych chránil zájmy agrární strany; byla to strana, která mi dělala nejhorší obtíže po 20 let republiky. Ale pokládám za nutné vládní strany na tento problém upozornit, a že jak přijedeme domů, bude nutno ho řešit. Přijal jsem ještě v Londýně prohlášení Bloku a lidové strany ohledně dřívější strany agrární, že nesmí existovat a musí se přebudovat. Přijímám nyní tuto vládu s předpokladem, že bude muset v té či oné formě tuto otázku vyřešit.“ Na tuto poznámku podle záznamu zareagoval jako první Msgre. Jan Šrámek a odpověděl prezidentovi, že každá strana má své zemědělské voliče, ale že jsou si toho problému vědomi a teprve situace doma ukáže „jak budou věci formulovány. Ale souhlasí

⁹⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 171, aj. 1519.

s tím, že ty velké tisíce voličů svých politických práv zbaveny býti nemohou.¹⁰⁰ Tím ovšem se skončila jakákoliv diskuze na toto téma.

Podobně jako agrárníci a zemědělci usilovali o účast na jednání i živnostníci. Alexandr Vido člen Státní rady žádal v dopise ze 14. února 1945 Edvarda Beneše, aby se směl zúčastnit jednání. „Slovutný pane prezidente! Dozvěděl jsem se, že za několik dní mají odjet do Moskvy zástupci jednotlivých zdejších politických skupin, skterými budete jednat o vytvoření nové vlády v osvobozené vlasti. Odvolávám se na dopisy ze dne 18. června 1944 a ze dne 9. října 1944, ve kterých jsem Vám oznámil, že jsem zplnomocněncem a mám oprávnění hovořit za politickou skupinu bývalé Československé strany obchodnicko-středostavovské,¹⁰¹ což jsem současně sdělil zástupcům zde vytvořených politických skupin. Dále si dovoluji odvolat na rozhovory s Vámi, v kterých jste mi potvrdil, že jsem byl Vámi jmenovaný členem Státní rady za živnostenský a obchodnický stav. Považuji za svoji povinnost, abych byl v Moskvě přítomný jako zástupce živnostenského a obchodnického stavu při poradách o utvoření nové vlády pro domov, a prosím Vás proto o souhlas, abych byl přibrán do delegace politických skupin, která má za uvedeným cílem odjet do Moskvy. Prosím račte mi laskavě sdělit, kdy mám být připravený kodjezdu. Znamenám se v plné účtě a oddanosti.“¹⁰²

Se živnostníky, se však už vůbec nepočítalo. Kromě komunistů, národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců nikdo další neodjel. Svoji účast měli ohroženou i lidovci, ale s ohledem na předsedu exilové vlády Šrámka došlo k jejich přizvání, byť jim bylo naznačováno, že jsou bráni jen do počtu. Jak si ještě následně ukážeme.

Mnozí demokraté vinili z jejich neúčasti na jednáních Edvarda Beneše, ale ten jak se ukazovalo, měl relativně malý vliv na složení delegace a jednání o poválečné obnově. Ukazovalo se, že moskevské vedení KSČ si v průběhu jednání o poválečném vývoji mnohé diktovalo. Komunisté rozhodovali o místě jednání a také o tom s kým jednání povedou. Moskevská jednání z března 1945, která jsou všeobecně známá, představují jen vrcholek jednání o poválečném uspořádání. O podobách nového uspořádání (vlády, státu a politického systému) se mezi Londýnem a Moskvou respektive mezi demokraty reprezentovaných (Edvardem Benešem) a komunisty (Klement Gottwald) jedná intenzivně od Benešovy návštěvy v Moskvě v prosinci 1943. Přitom KSČ si tvrdě prosazuje svou. Tvrdě odmítají

¹⁰⁰ AÚTGM, f. EB II, k. 332-politické věci-různé.

¹⁰¹ Tím byla míněna Československá živnostenskoobchodnická strana středostavovská.

¹⁰² AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8-Ustanovení vlády pro osvobozené území.

návrhy demokratů, aby někteří z moskevských komunistů přijeli do Londýna. Komunist a člen státní rady Václav Nosek píše v dopise ze 6. 7. 1944 Klementu Gottwaldovi: „Bylo by...velmi užitečné, kdybyste jeden nebo dva z vás mohli přijet do Londýna. Velmi bychom to uvítali nejen my, ale i všichni druzí političtí partneři. Jde o velmi vážné otázky, jako...program a složení budoucí vlády. Pan prezident Dr. Eduard Beneš by vaši návštěvu uvítal a zaručuje možnost včasné cesty zpět dle vašich dispozic.“ To Gottwald a vedení KSČ odmítá. 20. července 1944 přes moskevského velvyslance Fierlingra vzkázal lakonicky Noskovi: „Z celé řady závažných důvodů je nemožné, aby někdo ze zdejších soudruhů odjel do Londýna.“¹⁰³

Podobně jednali i komunisté později. 29. ledna 1945 posílá Edvard Beneš Klementu Gottwaldovi zprávu, ve které píše: „Vzhledem k rozhodnutí, že je čas, aby prezident a vláda byli co nejdříve na osvobozeném území...započal jsem jednání o utvoření první domácí vlády. Jde o to aby byly přípravy ve chvíli našeho odjezdu z Londýna tak daleko, aby domácí vláda byla jmenována hned druhý, třetí den po mém příjezdu domů...Začal jsem jednání s kolegou Noskem za komunisty a pokračoval jsem druhý den se Šrámkem za stranu lidovou...Přál bych si postoupit jednání o novou vládu co nejdále a bude-li možno, chtěl bych vyřídit vše důležité před odjezdem z Londýna, což by nám všem situaci ve všech otázkách velmi ulehčilo. Prosim Vás, abyste mne v této práci a snaze co nejvíce podporoval...Beneš.“¹⁰⁴

Prvního února 1945 na to sděluje Klement Gottwald Václavu Noskovi do Londýna. Prezident republiky nám sdělil, že zahajuje jednání o vytvoření první domácí vlády a že měl s Tebou o této věci první rozhovory. Odpověděli jsme prezidentovi za naši stranu, že taková jednání považujeme za včasná a že jsme ochotni na nich brát účast. Zároveň jsme sdělili, že pokud jsou taková jednání vedená v Londýně, mohou mít jen ráz předběžný.“ Dále v dopise zdůrazňoval přednosti Moskvy: „Vy z Londýna stejně se chcete brzy vrátit na osvobozené území a cesta tam vede přes Moskvu. Stačí proto, abyste svůj příchod urychlili“ Navíc se podle něj mohou snáze dostat Slováci a prezident bude mít možnost jednat se sovětskými orgány. Komunisté jmenovitě Gottwald rovněž naznačovali, kdo by se jednání měl zúčastnit. Dva dny později píše v dalším dopise Noskovi: „Za žádoucí bychom například mimo jiné považovali přítomnost monsignora Šrámka, Davida, dra. Ripky, Pácala a samozřejmě i Tebe a jiné soudruhy.“ S výjimkou Pácala se nakonec účastní všichni. Z Londýna na to Nosek odpověděl 19. února 1945, že do Moskvy pojede: „za československé socialisty dr. Jaroslav

¹⁰³ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523.

¹⁰⁴ AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V139/8-Ustanovení nové vlády pro osvobozené území.

Stránský a poslanec David, za soc. demokraty ministři Majer a Bečko, za komunisty Nosek a Lašťovička. Dále nám bylo sděleno, že Šrámek přijede a prosí, můžete-li zařídit pozvání P. Hály k jednání do Moskvy.“¹⁰⁵

Samotnému Šrámkovi se však na rozdíl od mnohých jiných do Moskvy příliš nechtělo. Tušil, že je brán jen jaksí do počtu a formálně. Navíc si byl vědom, co ho tam čeká. A tak váhal má-li jet. O jeho nechuti svědčí zápis jeho tajemníka Jana Stránského o návštěvě Julia Firta u Šrámka, která se uskutečnila 2. ledna 1945 a tehdy mu Šrámek řekl: „Uvidíte, že nebude nic dojednáno-pojedeme do Moskvy bez jakýchkoliv záruk a jakmile tam budeme, mají nás Rusové v kapse.“¹⁰⁶

Podle dalších záznamů je Šrámek celý leden a část února 1945 rozhodnut, že nikam nepojede a tak to všem i říká. Poukazuje na svůj špatný zdravotní stav, a hlavně nechce se příliš kompromitovat spoluprací s komunisty, ale nepředbíhejme. 8. ledna 1945 si Stránský poznamenává „Ukazuje se, že Šrámek...dívá se na celou otázku návratu via Slovensko (tudíž přes Moskvu) skepticky a zřejmě nespěchá.“ O týden později 16. ledna 1945 si v této věci jeho tajemník ještě poznamenává: „především se ukazuje, že Š (rámek) nechce domů. Vyložil Fürthovi, že se bojí cesty a že by ji asi nevydržel. Kromě toho se domnívá, že by zvlády stejně vypadl a že by se během jednání v Moskvě a během pobytu na Slovensku zbytečně kompromitoval všelijakými prohlášeními, které by od něho chtěli. Kdyby věděl, že vládu povede, tak by mu to nevadilo. Ale je jasné, že bude změna. Proto se domnívá, že do vlády posadí Hálu, který prokázal svým pobytem (na Slovensku)¹⁰⁷, že má dobré nervy a zdraví, a sám bude čekat venku. Domů pojede teprve, až to bude skutečný domov, tj. žádné Slovensko, ale přinejmenším Morava. Přijede tam čerstvý, s neopotřebovanou autoritou a v době, kdy už ostatní politici budou v nemilosti. Fürthovi, mně a Ivovi (Ducháčkovi) radí, abychom také nespěchali a přijeli až s ním.“¹⁰⁸ V Londýně jej však mnozí přesvědčují, aby do Moskvy přece jenom odjel. Komunisté si na jedné straně uvědomovali, že by dobře vypadalo, aby se poválečných jednání účastnil předseda exilové vlády a na druhé straně demokraté si uvědomovali, že by bylo dobré, aby se jednání zúčastnil člověk, který měl pověst zásadového odpůrce komunistických idejí. Šrámek však stále váhá. Druhého února 1945 si jeho tajemník poznamenal: U Š(rám)ka je zatím Uhlíř. Zapřísahá ho, aby jel do Moskvy...a nemá mnoho štěstí“. Šrámka přesvědčuje i Jaroslav Stránský. Jeho syn Šrámkův tajemník Jan Stránský k

¹⁰⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523.

¹⁰⁶ Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 2. ledna 1945.

¹⁰⁷ Tím je míněna Hálova účast ve vládní delegaci pro osvobozené území.

¹⁰⁸ Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 16. ledna 1945.

tomu poznamenává „Táta pronáší na Š(rám)ka velkou řeč, aby jel do Moskvy, a pak nechává Uhlířovi a Davidovi, aby ve stejném směru pokračovali.“¹⁰⁹

Šrámek se nakonec nechal přesvědčit a 8. února 1945 sděluje ostatním členům vlády, že do Moskvy pojedí. Svě v tom podle deníku jeho tajemníka udělal Hubert Ripka. Do svého deníku si poznamenal: „Nakonec právě, když usínám (večer 7. února 1945-pozn. autora) volá Ripka, abych vyřídil Šrámkovi, že podle jeho mínění má do Moskvy jet také! Jsou proto i zdejší komunisté a ujišťují, že bude mít status-až do nové vlády-min. předsedy. Hned ráno vyřizují Š (rám)kovi Ripkův vzkaz. Zdá se, že je to poslední kapka, proto že se Š (rámek) rozhoduje, že tedy pojedí“¹¹⁰ Ve Šrámkovi přesto zůstávají velké pochybnosti a do jednání o složení nové vlády příliš nezasahuje. Nechce se kompromitovat, ale to už je další kapitola poválečného dějství, která souvisí s bezprostředním vytvoření československé vlády.

Poslední projev Edvarda Beneše ve Státní radě před odjezdem do vlasti. Prezident odchází ze zasedání. Londýn 23. února 1945. Na snímku prezident Edvard Beneš, předseda Státní rady Prokop Maxa a předseda londýnské exilové vlády Msgre. Jan Šrámek. (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 1663)

K odjezdu z Londýna došlo 9. března 1945. Spolu se Šrámkem a jeho tajemníkem letěli zástupci londýnské vlády a exilových politiků z národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické strany. Jejich cesta do Moskvy vedla z bezpečnostních důvodů oklikou přes Francii, Středozemní moře, Egypt, Írán a Ázerbájdžán do Ruska. Prezident Edvard Beneš se

¹⁰⁹ Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 6. února 1945.

¹¹⁰ Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 7. a 8. února 1945.

připojil se svým doprovodem k delegaci politiků až v Egyptě. Jeho opoždění bylo způsobeno náhlým onemocněním, které postihlo prezidenta v předvečer plánovaného odjezdu.

Karikatura Edvarda Beneše a Jana Masaryka před odjezdem do Moskvy z anglického tisku z pozůstalosti našeho poválečného vojenského atašé ve Velké Británii gen. Jaroslava Plasse (Pozůstalost generála Jaroslava Plasse (v soukromém držení), k. 1-složka Jan Masaryk).

Londýnská delegace byla v Sovětském svazu přijata se všemi poctami. Krátce po příjezdu do Moskvy došlo k známým moskevským jednání, kterým se věnuji následovně. Závěrem bych rád podotknul, že na každém kroku v přípravě jednání o poválečném vývoji se ukazovala slabost demokratů. Cítili, že se musí sohledem na Sovětský svaz dohodnout a tak vlivem všech těchto událostí přicházeli do Moskvy oslabeni k zásadním jednáním o podobu nového státu. Při jednání s komunisty museli brát ohled na Sovětský svaz a Rudou armádu. Koneckonců pod jejich ochranou a v ruských vlacích se vraceli domů. Tak se začínala nová éra poválečného Československa. Válka končila a naše země se musela potýkat s mnohým.

Snad nejlépe tu dobu vystihnul český historik profesor Josef Šusta, který krátce před svojí sebevraždou v květnu 1945 řekl svému příteli: Co je člověk? Před našimi okny stojí ruský tank. Děvčata obletují Rusy. Je tam i moje vnučka. Jeden hraje na harmoniku a mládež se

raduje a tančí. Mezi nimi leží čtyři těla mrtvých Němců. Leží jako housky a nic tančícím nepřekážejí. Nevěřil bych, že je to možné, kdybych to sám neviděl.“¹¹¹

Na jedné straně lidi byli plni nadšení a nastal čas nadějí, plánů a přání. Prezident Edvard Beneš to vyjádřil při svém slavném návratu do Prahy 16. května 1945 v České Třebové. „Máme mnoho práce. Bude třeba republiku nově budovat...Nyní se dáme všichni do práce, abychom si nový domov vybudovali...a abychom byli v republice všichni spokojeni.“¹¹²

Na druhé straně to byla doba anarchie, obav, strachu a nedostatku. Lidé si stěžovali na „obecný mravní pokles“¹¹³, loupení a drancování.¹¹⁴ Svě o tom vypovídá i zpráva o počtu zajištěných osob od května do září 1945, která uvádí, že v českých zemích bylo v tomto období zajištěno na 100 000 občanů (z toho 89 263 Němců, 10 006 Čechů a 328 cizinců).¹¹⁵

Poválečná společnost se musela vypořádat s mnohým. Nejenom se zajištěním bezpečnosti, ale také s celou řadou dalších problémů¹¹⁶ jako byl černý trh, nedostatečné zásobování, špatná pracovní morálka a špatné jednání úředníků. „Velmi ostré kritice jsou podrobeny úřady“ psalo se v jedné ze zpráv, kde je „mnoho zaměstnanců, kteří do úřadů svými schopnostmi nepatří a porzdí tak rychlý chod úřadování.“ Autor zprávy si rovněž stěžoval na uvolněné chování úřednic „Je zde také myšleno na mladé dívky, které mají sotva 16 let a v úředních hodinách se baví, nebo lakují nehty a se stranami sotva že promluví. Mluví se o tom, že snad na některých úřadech...jsou dívky pro potěchu určitým lidem a ne pro práci.“¹¹⁷ Věc do té doby naprosto nevidaná.

Po válce byl zoufalý nedostatek všeho. Příkladem může být zpráva o současném stavu zásobovací situace obyvatelstva v Čechách a na Moravě z 26. května 1945, které vypracovalo ministerstvo výživy. V ní se uvádí, že zatímco občan Československé republiky spotřeboval průměrně před válkou za jeden rok 120 kg chleba a mouky, tak spotřeba v roce 1945 byla spočítána na pouhých 82 kg. Podobné to bylo i u dalších komodit. V případě masa to byl pokles z 33 kg na 9,75 kg, u tuků z 19 kg na 8 a cukrů z 27 na 15, 6 kg. Navíc ve zprávě se psalo, „výživa obyvatelstva je...v důsledku událostí v dubnu a května 1945 radikálně ohrožena. Největší podíl na tomto ohrožení mělo podle zprávy několik faktorů. Za prvé bylo

¹¹¹ AÚTGM, f. EB III, k. 64-spisy o osobách. Blahoslav Šeplavý. K tragickému skonu presidenta prof. Dr. Josefa Šusty.

¹¹² AÚTGM, f. EB II, k. 80-projevy Edvarda Beneše leden-květen 1945.

¹¹³ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 322.

¹¹⁴ K této otázce nejnověji bližze viz Tomáš STANĚK, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005.

¹¹⁵ AÚTGM, f. EB III, k. 34-Národní bezpečnost.

¹¹⁶ O poválečných potížích se zmiňuje řada pamětí, pramenů a studií. Za všechny jmenujme alespoň zprávu MUDr. Antonína Mařici. Bližší viz Slovenský národní archiv v Bratislavě (dále jen SNA), f. Ján Ursíny 14-1/127/6.

¹¹⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, aj. 168.

zničeno mnoho během válečných operací. Za druhé museli jsme se starat o válečné zajatce a propuštěné vězně a za třetí mnohé si vzali spojenečtí vojáci. Úředníci prozatím vyčíslovali, že republika tak přišla o 40 000 tun mouky, 28 000 tun masa, 3 500 tun tuků, 60 000 tun cukru a 20 000 tun brambor atd. Úředníci zprávy žádali, že nemá-li vypuknout vážná krize musí toto drancování skončit.¹¹⁸

Podobně pochmurná byla zpráva Dr. Miroslava Jiráka pro československou vládu o situaci na Moravě a v Brně. Doslova se v ní píše: „Zásobovací situace v městě Brně jest katastrofální.“ Zpráva dále hovořila o špatné bezpečnostní situaci a nedobrém chování příslušníků Rudé armády. „Pokud jde o chování Rudé armády...tu...oznamuji: V městě Brně není téměř domu, skladiště a obchodu, který by nebyl vyrabován.“¹¹⁹ Feierabend k tomu dodává: „Loupění provozují všechny šarže Rudé armády a někde...už nezůstaly žádné hodinky, poněvadž rozkazu „Davaj časy“ je těžko vzdorovat a jeho nesplnění může ohrozit život.“¹²⁰

Bylo všeobecně známo, že mnozí vojáci se chtěli obohatit. Své dělala i primitivnost velké části ruských vojáků. Jan Masaryk k tomu později řekl: Oni (tj. Rusové) nadělali v Praze moc zvěrstev s těmi rozřezanými koberci pod sedlo a s biedmaierovským nábytkem rozsekaným na ohýnek.“¹²¹ Chování mnohých vojáků, tak poněkud zkazil příznivý obraz, který vkládala česká společnost do Ruska.

Podobné ohlasy nalezneme i ve zprávách komunistického sekretariátu, z kterých je patrný strach z budoucího možného vývoje. „Kritisuje se ...chování některých sovětských vojáků, kteří zabavují často se zbraní v ruce Čechům soukromá a přidělená auta, kola, hodinky aj. Pravice poukazuje na chaos, pracovat se v továrnách nezačalo, ztrácíme čas, sovětská armáda se živí často z našich zásob na venkově, které jsou ovšem ubohé, naproti Američanům, kteří již v západních Čechách uspořádali několikrát bankety z vlastních prostředků...Poukazuje se na národní gardy, kde hlídky často kradou, opuštěná auta jsou odborně vykrádána, motory a pneumatiky odborně odmontovány. Nepříjemně působí též přítomnost NKVD v Pečkově paláci...a jinde. Koluje pověst: To prý je ta svoboda...po nacistech bolševici...Venku se sedlákům zabírá dobytek, často těm nejchudším. Seče se vzrostlé obilí. Na polích se pasou koně. Vojáci sedají po okrajích chodníků, nic nerepresentují. Ženy jsou často nedobrovolně nezvěstné. Morava je dostatečně rozčarována po dosavadních zkušenostech. Přirozeně toto

¹¹⁸ NA, f. ÚPV-B, k. 1325.

¹¹⁹ AÚTGM, f. EB III, k. 34- Národní bezpečnost. K osobě JUDr. Miroslava Jiráka blíže viz Miroslav JIRÁSEK, *Svědectví jednoho života. Vzpomínky z dětství, prezidentské kanceláře a komunistických kriminálů*. Praha 2000.

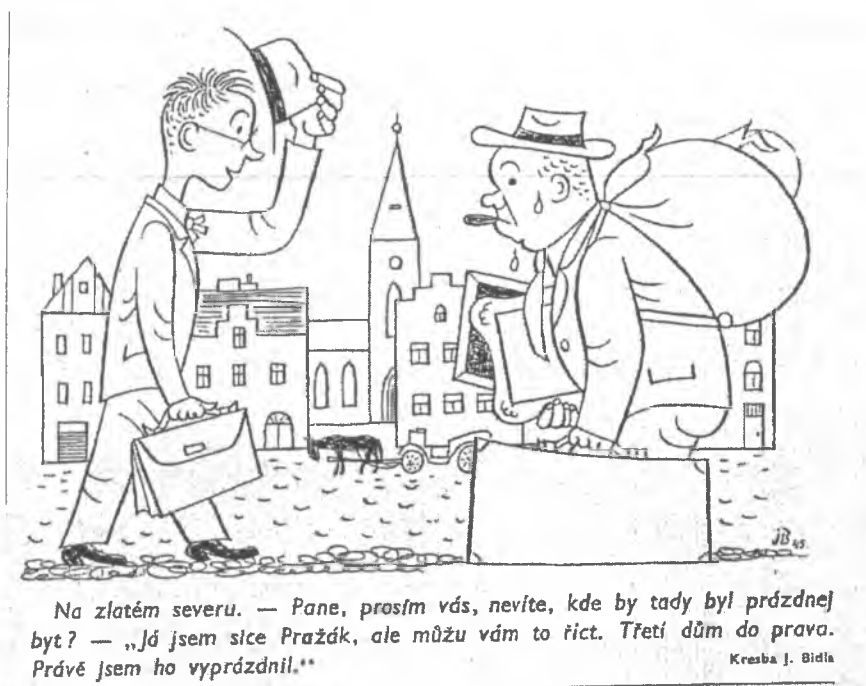
¹²⁰ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 238.

¹²¹ Viktor FISCHL, *Hovory s Janem Masarykem*. Praha 1991, s. 31.

vše je pravici voda na jejich mlýn. Ta už sama prohlašuje, každý kdo něco má, nebo měl a bylo mu to zabaveno nebo zničeno bude nyní lidovcem i když na Pána Boha nevěří...¹²²

Nakolikiv se nám může tato zpráva zdát přehnaná, zvláště v její poslední části, přesto si myslím, že poskytuje věrný obraz toho, co naše společnost prožívala.

Karikatura poměrů v pohraničí (*Dikobraz* 10. 10. 1945, s. 3).

Byla to opravdu doba revoluční nebo chceme-li čas politické změny, kdy neplatily mnohé konvence. Vládl chaos, kradlo se a znásilňovalo se. Všechno ovšem nesmíme přisoudit jenom Rudé armádě. Na krádežích se v hojné míře podílelo i české obyvatelstvo a vojáci z dalších armád, kteří prostě využili a zneužili situace.

Snad nejhorší situace byla v pohraničí. Byly zde spojenecké armády, Rusové, kteří se chtěli pomstít Němcům za utrpená příkoří, silná německá menšina a řada Čechů, kteří si vyřizovali své účty z minulosti, nebo rabovali. Národní výbor v Teplicích-Šanově hlásil 14. května 1945: „Doprava po dráze a i silnicích v Teplicích-Šanově vůbec nefunguje. Ruské vojenské transporty zabavují nám jak auta tak i koňské potahy ať naložené, či prázdné“¹²³

Podobně pesimistické bylo hlášení o situaci na Mostecku z 1. června 1945, kde se píše: „Druhý den po příchodu Rusů do Mostu...začalo drancování...Přitom byly zničeny tuny cukru, mouky a jiných poživatin...Drancovala se ulice po ulici, dům od domu, co se nehodilo, bylo zničeno...Při přidělování německých bytů se neseписuje inventář. Stává se, že byt je udělen uchazeči, který se patrně domnívá, že nebude muset platit nájem a přitom zařízení

¹²² NA Praha, f. 100/1, sv. 24, aj. 168.

¹²³ NA Praha, f. 100/24, sv. 39, aj. 827.

bývá vykrádáno. Ozbrojené útvary požívají právem...špatné pověsti. Mužstvo krade. Horníci hlásí se dobrovolně ke strážní službě...se zdráhají nastoupiti do dolů, protože prý ve strážní službě si mohou mnoho cenných věcí přinést domů.¹²⁴

Byla to doba poznamenaná válkou, která se projevovala různě. Nejenom loupením, nedostatkem, nadějí ale i nadšením pro vše slovanské a nenávisí pro vše německé.

Jedním z rysů nově budované společnosti a státu bylo nadšení pro slovanství. Bylo to pochopitelné. Lidé si od této ideje slibovali v budoucnosti zajištění míru. Československý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk k tomu ještě v jednom ze svých válečných projevů řekl: „Válka také urychlila myšlenkový vývoj slovanské solidarity. I v ní najdeme svou posilu. Budeme v ní hledat především bezpečnost proti společnému protivníkovi, odvěkému nepříteli všech Slovanů, a pak, jak říkal můj otec, stupeň k vzájemnosti širší a nejširší. Podobně se na to dívají i Rusové, kteří ponechávají všem slovanským národům nezávislost a samostatnost [...] Kdo si přečetl přednášku, kterou měl loni Himmler k německým vysokým důstojníkům a v níž mluvil o Slovanech jako o škodlivém a nebezpečném hmyzu, který je nutno zničit, ten si uvědomí, jak nutné je, aby se slovanské národy a státy dohodly.“¹²⁵

V podobném duchu jako Jan Masaryk hovořil rovněž prezident Edvard Beneš, který se této problematice věnoval nejen ve svých projevech¹²⁶, ale i ve svých knihách *Nová slovanská politika* a *Úvahy o slovanství*, které vyšly po válce a v nichž vyzýval ke spolupráci mezi Slovany za předpokladu zachování demokracie a svobody.¹²⁷

Idea slovanství se zdůrazňovala tím více, čím více se blížil konec války. V dané době to bylo naprosto pochopitelné. Byl to jednak politický kalkul, protože bylo jasné, že naše země bude osvobozena, z převážné části Sovětským svazem. Slovanské nadšení bylo ovšem více než kalkul. Nesmíme totiž zapomínat, že slovanství (panslavismus) mělo vždy své pevné místo v českém politickém myšlení.

Navíc země byla konečně svobodná. Končila strašná válka, která byla rozpoutána ve jménu fašistické (nacistické) ideologie. Tato ideologie byla v našem středoevropském prostoru bytostně spjata s ideály germánství, a tak bylo přirozené, že v reakci na tuto situaci se české národní společenství přiklonilo k ideálům slovanství. Ne náhodou v této souvislosti pravil ministr zahraničního obchodu Dr. Hubert Ripka v červenci 1945 při příležitosti všeslovanských oslav v Děvině u Bratislavy: „ujišťuji, že vláda bude všemi prostředky podporovati rozkvět slovanské myšlenky. Od projevů nutno přejíti ke konkrétní práci, zvláště

¹²⁴ NA Praha, f. Ministerstvo vnitřní tajné (MV-T), k. 436.

¹²⁵ Jan MASARYK, *Volá Londýn*. Praha 1990, s. 221. Rozhlasový projev ze 7. listopadu 1944.

¹²⁶ Viz například Edvard BENEŠ, *Šest let v exilu*. Praha 1946.

¹²⁷ Blíže viz Edvard BENEŠ, *Nová slovanská politika*. Praha 1946; TÝŽ, *Úvahy o slovanství*. Praha 1947.

když v dějinách ještě nikdy nebyly podmínky tak příznivé pro spolupráci slovanských národů.“¹²⁸ Vzrůst a oživení těchto ideálů v české společnosti byl umocněn ještě touto skutečností, že naše země byla z převážné části osvobozena Sovětským svazem a jeho Rudou armádou. Lidé vkládali do slovanské vzájemnosti veliké naděje.

Nový systém si totiž mimo jiné kladl za jeden z hlavních úkolů zabránit jakékoliv válce. A mnozí pod dojmem Mnichova a druhé světové války doufali, že napříště se náš stát opře o spojenectví s dalšími ("bratrskými") slovanskými státy a především s mocným Sovětským svazem. Tím jsme se měli napříště vyhnout situacím, jako byla mnichovská konference roku 1938. Slovanství tak také do určité míry spravovalo pošramocené české sebevědomí.

Z těchto důvodů se slovanství stalo širším vlastenectvím, heslem doby a módní záležitostí. Proto vzniknul například Svaz slovanského bratrství, který poukazoval na to, že Slovanů je v Evropě na 200 milionů a cílem tohoto svazu bylo pracovat na sjednocení všech těchto Slovanů.¹²⁹ Na téma slovanství se psaly oslavné práce, mnohdy velkého rozsahu.¹³⁰ Jejich cílem bylo mimo jiné dokázat historickou opodstatněnost slovanské orientace v českém prostředí, a že „naš národ duchovně tíhl vždy nejsilněji k Rusům“¹³¹ a k dalším Slovanům.

V historických výkladech se začínalo-jak jinak-raným středověkem. Autoři se snažili dokázat, že Velká Morava se svými knížaty, Kosmas, Karel IV., husité, Jiří z Poděbrad, Balbín, Dobrovský, Kollár, Masaryk a další byli zastánci slovanské vzájemnosti. Stopy „politického slavismu“¹³² se hledaly i v českém stavovském povstání 1618–1620 a tak dále. Lidé si mohli například přečíst v anonymní práci *Slované a Němci před tisíciletím* o „politické úloze knížete Václava v zápase Slovanů o jejich národní bytí“.¹³³ Zdeněk Nejedlý tyto úvahy jakoby doplnil, když napsal: „Husité ne zbytečně nazývali svůj boj slovanským bojem. Žižka zvláště rád tak mluvil a víme, co tím myslel: boj za národ – český, slovanský národ. Tak po husitsku půjdeme i my, aby se skutkem stalo známé slovo Kollárovo. 'Peklo zrádcům, nebe

¹²⁸ NA Praha, f. ČSNS, k. 507-Svaz slovenské bratrství.

¹²⁹ Tamtéž. Členové tohoto svazu slibovali při svém vstupu, že se „nikdy nezpronevěří slovanskému bratrství a odkazu těch, kteří před námi nesli hrdě pochodeň slovanského sjednocení.“ Zároveň prohlašovali: „Chci pracovat věrně a nezištně jako bratr velké slovanské rodiny ke spojení všech Slovanů. Tomuto příkazu podřídím své konání i myšlení, vždy a za všech okolností.“

¹³⁰ Z velkého množství literatury, která vycházela v období třetí republiky k tomuto tématu a k jeho nejrůznějším aspektům, připomeňme alespoň například Ladislav JANDÁSEK, *Tyršovo slovanství*. Brno 1947; Václav MELICHAR, *Svět slovanský je náš I, II*. Praha 1948; Milan REIMAN, *Slovanská politika v hospodářství Československa*. Praha 1947; nebo *Národní shromáždění a politika slovanské spolupráce*. Praha 1947.

¹³¹ Jan HYBÁŠEK, *O slovanské spolupráci*. Hradec Králové 1947, s. 2.

¹³² Josef MACŮREK, *Slovanská idea a dnešní skutečnost*. Brno 1947, s. 17.

¹³³ *Slované a Němci před tisíciletím*. Praha 1945, s. 1.

slávům věrným!'¹³⁴ Co k tomu dodat? Snad jen to, že někteří včetně sv. Václava by se asi velice divili, kdyby měli možnost si o sobě přečíst tyto řádky.

O slovanství se ovšem také zpívalo. Cituji z jedné písně: „S potomky slavných českých bohatýrů vnuk husitů jde bok po boku vpřed, jsme zbraň i hřáz rodícího se míru, jsme nových dnů přední úderný sled. S velikou armádou rvát se jdeme se smrtí, nás s Rudou armádou nikdo nerozdrtí. My svorně a silně pěsti své zvedáme, společně v boj půjdeme vpřed, nebo spolu padneme.“¹³⁵

Na toto téma se nejen zpívalo, ale psaly se také divadelní hry a agitky. Tak například Arno Kraus napsal dílo: *Nám ty šťastné zítřky patří*. Děj tohoto příběhu by se dal v kostce shrnout následovně: je to vyprávění o Pepíkovi, Frantovi, Růženě, Honzovi, Nadě a Emilce, kteří si chtěli spolu hrát na válku a bojovat. Jenže žádné z dětí nechtělo hrát Němce. Jevědomělý a vzorný příslušník SNB však vyslechnul jejich rozhovor a vysvětlil jim, že všichni Slované jsou bratři a že si pomáhají a neškodí a ani se spolu neperou a nebojují. Na závěr tohoto příběhu všichni spolu zpívají: „Slované jsou věrní bratři, nám ty šťastné zítřky patří. V svornosti je naše síla, ta nás vždycky zachránila. Při slavné přísaze od Moskvy ku Praze ztroskotá nepřítel na naší odvaze[...] Naše země široširá, přes hory se rozprostírá. Její moře myje, všude věrný Slovan žije! Od Baltu k Šumavě, z Jadranu k Varšavě, přes Tichý oceán všude je pán...“¹³⁶

Naopak se tato doba vyznačovala protiněmeckým šovinismem. Mnozí lidé s německými příjmeními si dávali počesťovat svá jména. Křestní jméno Adolf bylo pro mnohé tabu. Byla to doba, která zakazovala hrát Beethovena či Mozarta a dokonce v některých novinách se Němci psali s malým „n“. Publicista Jiří Ješ vzpomíná jak mu po celý život utkvěly v paměti hrůzné okamžiky z 10. května 1945, kdy pár metrů od něho v odvetu na několik výstřelů z neznáma začali příslušníci Revolučních gard v Karmelitské ulici střílet do zástupu šestnáctiletých německých zajatců, které kamsi vedli, a ti chlapičci přede ním padali v kalužích krve.¹³⁷

Bylo to pochopitelné. Bylo po válce a mnozí se chtěli s minulostí a Němci co nejrychleji vypořádat. Národní blok socialistických stran v Čimicích poslal 2. srpna 1945 ministru vnitra Noskovi rezoluci, ve které žádali: „Pryč s Němci z naší vlasti“ a protestovali proti liknavému postupu „stran vyčištění našeho pohraničí a naší vlasti od zlotřilých fašistických německých

¹³⁴ Zdeněk NEJEDLÝ, Pod Slovanským praporem. In. *Slovanská družba, Čítanka nového slovanství*. Třebechovice pod Orebem 1948, s. 337.

¹³⁵ *Slovanská družba, Čítanka nového slovanství*. Uspořádal Rudolf Lužík, Třebechovice pod Orebem 1948, příloha - nečíslováno

¹³⁶ Tamtéž, s. 326–331.

¹³⁷ Jiří JEŠ, Naděje a zklamání. In. *Na pozvání Masarykova ústavu 2*. Praha 2005, s. 93.

živlů a jejich přistěhovalců“. Jiné dopisy byly daleko tvrdší. Třetího srpna téhož roku napsala Marie Veselá z Libně ministru vnitra: „Žádáme, aby bylo co nejrychleji a přísně jednáno s vyvrheli Němci, co nám ty již natropily zla a strachu-co Němec to kurva záškodnická... Vyhubte tu bestii, dříve se nám nebude volně dýchat!“¹³⁸

Pro Československo tak bylo poválečné období „nultou hodinou“ a osudovými roky, jak tuto dobu nazval prof. Mikuláš Lobkowicz ve své exilové práci z roku 1981.¹³⁹ Jinými slovy třetí československá republika byla dobou soubojů politických sil o to, co bude zachováno z minulosti pro budoucnost a jak bude nový stát vypadat. Lidé měli radost, ale zároveň byli plni obav a strachu nad tím co přijde. Byl to zvláštní čas iluzí a nadějí nebo také doba nadějí a strachu, jak ji nazval náš poválečný velvyslanec v Jugoslávii a pozdější exulant Josef Korbel.¹⁴⁰ Podobný příměr použil náš exulant Petr Hrubý, když tuto dobu označil jako dobu strachu, naděje a iluzí.¹⁴¹

Mnohé se z minulosti obnovovalo, ale v podstatě vše se rodilo a tak se muselo vše urychleně řešit. Řešila se především otázka obnovy státního zřízení,¹⁴² otázka postavení Slovenska, národnostní otázka, vztah k sudetským Němcům a jejich následný odsun,¹⁴³ znárodnění, mezinárodní postavení ČSR, otázka hranic, obnova hospodářství¹⁴⁴ atd. O tom svědčí i činnost československé vlády. Budoval se novým systémem, kde politické strany hrály naprosto výjimečnou úlohu.

¹³⁸ NA, fond MV-N (tzv. Noskův archiv), čj. 701–850. V Noskově archivu je řada memorand, která měla podobné požadavky. Příkladem může rovněž být Pamětní memorandum okresního výboru národně socialistické strany pro soudní okres Bor u České Lípy z 21. 8. 1945 s názvem Odgermanizujeme Bor a okolí, kde pisatelé navrhovali, aby vzniknul Svaz evropských socialistických republik, které měli v sobě zahrnovat řadu evropských států, a v jejich čele měl stát Edvard Beneš. Nový státní útvar měl zabránit německé expanzi. Blíže viz NA Praha, f. MV-N, čj. 851–1050.

¹³⁹ Nikolaus LOBKOWICZ-Friedrich PRINZ, *Schicksalsjahre der Tschechoslowakei 1945–1948*. Mnichov/Vídeň 1981.

¹⁴⁰ Josef KORBEL, *Twentieth-century Czechoslovakia. The Meaning of It's History*. New York 1977, s. 218.

¹⁴¹ Petr HRUBÝ, *Fools and Heroes. The Changing role of communist intellectuals in Czechoslovakia*. Oxford 1980, s. 47.

¹⁴² K otázce obnovy státního zřízení blíže viz Helmut SLAPNICKA, *Verfassungsprobleme der Tschoslowakei im Jahre 1945*. In *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*. München Sien 1971, s. 259–287.

¹⁴³ K této problematice blíže viz například Detlef BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*. Praha 2002.

¹⁴⁴ Blíže viz Jiří KOSTA, *Wirtschaft und Politik in drer Nachkriegstschecoslowakei*. In *Gesellschaftsgeschichte Festschrift für Karl Bosl zum 80. Geburtstag*. München 1988, s. 256–266.

Obnova, organizace a struktura politických stran

Obnova politických stran

Popsat proces obnovy politických stran po druhé světové válce není jednoduché. Na základě moskevských dohod z jara 1945 vznikl totiž nový politický systém, který navazoval na předešlý systém jen částečně. Nejpodstatnějšími změnami ve vztahu k politickým stranám byla neexistence politické opozice, omezený počet politických stran, a neexistence celostátních politických stran. Na rozdíl od minulosti nebyli již celostátní strany, ale pouze české a slovenské. Z českých, byly povoleny: Komunistická strana Československa, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová. Na Slovensku se vytvořily zpočátku dvě strany. Byla to jednak Demokratická strana a na druhé straně byla Komunistická strana Slovenska. Později k nim přibýly ještě dvě malé strany: Strana práce a Strana slobody.

Mimo tyto strany se pokoušely obnovit ještě další strany. Na Slovensku to byly především povolené české strany, které měly slovenské organizace již před válkou.

V předvečer druhé světové války se lidovci a národní socialisté více méně „dobrovolně“ sloučily s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a přestaly tím existovat. Zbývající sociálních demokraté ukončili svoji činnost pod tlakem Hlinkovy strany na podzim 1938.¹⁴⁵ A zbývající komunisté, kteří byli zakázáni, přešli do ilegality.

Na sklonku války obnovili komunisté svoji činnost a spolu s demokratickou stranou tvořili jediné dvě strany, které fungovaly. O obnovení se pokoušely i zbývající strany. A to i přesto že došlo k dohodě, že české politické strany budou působit v českých zemích a v košickém vládním programu bylo napsáno, že strany, které splynuly s Hlinkovou stranou, budou zakázány. „Odhodlána vykořenit fašismus politicky a do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoliv formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech republiky (agrární strany, její odnože živnostenské strany, Národního sjednocení jakož i těch stran, které v roce 1938 splynuly s ľudovou stranou.“¹⁴⁶

¹⁴⁵ K dějinám sociálních demokratů za první republiky blíže viz František SOUKUP, *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II*. Praha 1938. Řada cenných informací je též v práci Jana KUKLÍKA blíže viz Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*. Praha 1993. K procesu samotného ukončení činnosti sociální demokracie na Slovensku blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 6-zápis o schůzi ÚV ČSSD, konané v zasedací síni ústředního sekretariátu strany v Praze 10. listopadu 1938. „s. Novotný oznamuje, že na Slovensku utrpěla strana značné organizační ztráty. Organizační život na Slovensku ustal. Byl učiněn pokus se založením strany pracujícího lidu, ale nevedl k žádoucímu úspěchu. Tiso žádnou novou stranu na Slovensku nepřipustí.“

¹⁴⁶ NA Praha, f. 100/24 sv. 172, aj. 1532. Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.

Národní socialisté a lidovci však s tímto ustanovením nesouhlasili a pokusili se obnovit činnost svých stran na Slovensku a poukazovali přitom na to, že sloučení s hlinkovcema byl svévolný akt stranických vedení, který šel proti vůli stranických organizací.

Pokus o obnovu ČSL na Slovensku

V případě lidovců se uskutečnilo několik pokusů o obnovu ČSL na Slovensku. Tyto pokusy spadají do období let 1945–46 a děly se jak z české tak ze slovenské strany. Z české strany usilovali o obnovení strany pochopitelně čeští lidovci jmenovitě Šrámkův důvěrník P. František Hála. Ten již od počátku jednání o politickém zřízení na Slovensku usiloval o to, aby na Slovensku byly povoleny alespoň tři politické strany. Tou třetí měla být pochopitelně vedle komunistů a demokratů lidová strana. Když 7. října 1944 přiletěl Hála do Bánské Bystrice a hovořil s představiteli odboje, žádal je, aby uznali jako třetí politickou stranu Československou stranu lidovou, která měla podle jeho slov „čistý štít a ničím se neprohřešila“. Podle pozdějšího Hálova svědectví to byl komunista Gustav Husák, který především „nechtěl připustit utvoření třetí strany a tím méně obnovení čsl. strany lidové na Slovensku“ a vykázal ji do českých zemí. Lidovci se však nevzdávali.

Další náznaky lze zachytit při moskevských jednáních v březnu 1945, kde lidovce zastupoval za „nemocného“ Šrámkův opět P. František Hála. Zde se snažil poukázat na to, že jednání předsedy slovenské části lidové strany Martina Mičury o spojení s HSEL bylo čistě jeho záležitostí. Hála tento případ zmínil při moskevských jednáních, když se hovořilo o bodu pozdějšího košického vládního programu, kterým se zakazovaly občanské strany. V tomto bodu se jednalo rovněž i o zákazu politických stran, které se sloučily s HSEL. Hála svým vystoupením sledoval případnou možnost obnovení ČSL na Slovensku. Snažil se dokázat, že Mičura jednal o své vlastní vůli a jednal proti zájmům strany. Řekl: „Také my jsme měli takový případ, my jsme měli Mičuru, který to udělal (sjednocení s HSEL) proti našemu protestu, členové ve výkonném výboru byli proti. On byl jediný, který to udělal.“¹⁴⁷ Komunisté však na to nereagovali a tento bod košického vládního programu zůstal v původní podobě komunistického návrhu.

Samotného Mičury, který byl Sověty zatčen v létě 1945, se ovšem lidovci zastávali a intervenovali v jeho prospěch.¹⁴⁸ Hála svým jednáním pouze chtěl vytvořit podmínky pro

¹⁴⁷ NA Praha, f. 100/24 sv. 172, aj. 1532. Záznam z moskevských jednání v březnu 1945.

¹⁴⁸ V říjnu 1945 Šrámek na schůzi lidoveckých poslanců k jeho osobě pravil: „Otázka dr. Mičury není ještě zcela vyjasněna. Byl zatčen a učinili jsme pro něho hodně.“ Hála následně jeho slova doplnil: „Dr. Mičura získal na Slovensku významné funkce, stal se profesorem universitním, předsedou Baťových podniků, byl členem Státní rady a presidentem Nejvyššího soudu. Byl z Londýna napomínán a varován přáteli doma, ale nedbal toho. Radili mu odchod za hranice, vzdání se úřadu, odchod z politického života, ale nedbal toho, ježto více ho vázalo přátelství k Tisovi, než politická prozíravost. Mičura spadá pod retribuční zákon, a ač dnešní režim ho

případné obnovení. Na moskevských jednáních se však dohodlo, že české strany zůstanou v českých zemích.

O vstupu lidovců na Slovensko se však jednalo i nadále. Nic nebylo považováno za ztracené. Koneckonců v roce 1946 před volbami vznikly na Slovensku dvě nové strany. A tak se o rozšíření působnosti mezi lidovci jednalo v podstatě během celého roku 1945, a to jak ve vedení strany, tak mezi lidoveckými poslanci nově utvořeného Prozatímního národního shromáždění.

Příčin, proč lidovci zůstali jen v českých zemích, bylo několik. Vedení strany vinilo zpočátku z neúspěchu především tu skutečnost, že došlo k dohodě k vytvoření dvou stran („Šmidke a Ursíny se dohodli, že na Slovensku budou jen dvě strany komunistická a demokratická.“¹⁴⁹) a také z toho, že slovenští demokraté chtěli být výlučnou a jedinou nesocialistickou stranou.

Důvodů však bylo více. Vedle odporu komunistů byla nejdůležitější příčinou jejich obava ze vstupu slovenské demokratické strany do Čech. Feierabend k tomu poznamenal: „...strach ze slovenských demokratů v českých zemích je prý pro národní socialisty – ale také pro lidovce – silnější než jejich touha jít na Slovensko, a proto o to ani mnoho nebojovali.“¹⁵⁰

Dalším důvodem byla obava, aby po válce nebyli lidovci spojováni případně s „ľud'áckými živly“, ale své způsoboval také strach řady slovenských katolických aktivistů z toho, že by jejich politická angažovanost mohla mít nepříjemné následky. „Politické poměry na Slovensku“ pravil Hála na podzim 1945 „(jsou) neuspořádané a nevyjasněné a častá zatýkáni prováděná i jinými než našimi policejními orgány, působí, že mnozí naši politikové jsou zastrašení a nedovedou si své posice a ideály prosaditi a uhájiti doma na Slovensku.“¹⁵¹

Přesto přese všechno se poslanci otázkou vstupu strany na Slovensko zabývali ještě v prosinci 1945. V zásadě uvažovali o dvou možnostech postupu. První by bylo spojení dvou nesocialistických stran, tj. spojení se slovenskými demokraty. Při jednom zjednání poslaneckého klubu nastínil tuto myšlenku ve svém dotaze poslanec Synek. Strana se měla

---

nepronásledoval, jeho osobní nepřátelé způsobili jeho dnešní situaci. Proto s ním nemůžeme již počítati, i když lidsky mu chceme pomoci.“ Blíže viz Archiv Křesťanskodemokratické unie - Československé strany lidové v Praze (dále jen Archiv KDU - ČSL), k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

¹⁴⁹ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

¹⁵⁰ Ladislav Karel FIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 190.

¹⁵¹ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945. Hála dále na této schůzi dodal „Jest třeba míti na zřeteli, že dnes jsou na Slovensku dvě strany...Slovenským katolíkům bylo doporučeno, aby usilovali o vydávání týdeníku případně i deníku a přiměli obě slovenské strany, aby daly k tomu souhlas. Z katolických kruhů však tehdy (na jaře 1945-pozn. autora) nikdo neměl odvahy katolický list založiti a vydávati.“

jmenovat lidovědemokratická.¹⁵² Na to mu odpověděl Šrámek, „že jest to vyloučeno, ježto slovenští demokraté jsou stranou ryze protestantskou a převládá v ní rodinkářský systém, přičemž zde v Čechách by strana ta ráda pomohla bývalým agrárikům k obnově strany.“¹⁵³

Druhá varianta byl přímý vstup, který odmítl Hála v prosinci 1945 slovy: „Lidová strana na Slovensko nepůjde a vytvoření nějaké katolické strany dnes ani není možné, neboť komunisti by jistě proti takovému pokusu ostře vystoupili.“¹⁵⁴ Při téže schůzi ještě dodal poněkud smířlivěji „...komunisti drží Národní frontu, na Slovensku však ztrácejí důvěru k demokratické straně, a proto snad by připustili nějakou třetí stranu na Slovensku, která by byla vyrovnávacím činitelem. Jsou však slovenští i čeští komunisté proti vstupu české sociální demokracie na Slovensko. Ještě rozhodněji pak jsou proti příchodu demokratické strany do Čech.“¹⁵⁵

V otázce rozšiřování strany na Slovensko se však Hála vyjádřil nejpřesvědčivěji už při 1. schůzi poslaneckého klubu: „...Po volbách, až vyhrájeme, pak můžeme přikročit k dalšímu budování strany...“¹⁵⁶ Volby však dopadly jinak, a tak strana zůstala jen v českých zemích¹⁵⁷.

Na druhé straně se i někteří slovenští lidovci pokoušeli obnovit stranu. Jejich snahy však z výše uvedených důvodů ztroskotaly. O těchto pokusech se později pesimisticky zmiňoval i jeden z hlavních představitelů slovenského politického katolicismu a předválečný lidovec Msgre. Andrej Cviček „So šrámkovcami sa do politickej práce zapojiť nedá. Urobil som všetko, čo sa dalo. Nenašiel som porozumenia ani u Šrámka, ani u Hálu. Majú malý záujem o katolíkov na Slovensku, lebo majú zlé skúsenosti z pred 1938 a o období potom ani nevravia.“

¹⁵² Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 9. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 12. prosince 1945.

¹⁵³ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 9. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 12. prosince 1945. Samotný Šrámek byl velice opatrný ve vztahu vůči Slovákům. Dokládá to i jeho pozdější vyjádření: „že při zprávách ze Slovenska jest třeba mnoho opatrnosti, že prohlášení nebývají vždy pravdomluvná a (dle zápisu z jednání-pozn. autora) připomíná z minulosti jako příklad, že našel se slovenský kněz, který prohlašoval o Šrámkovi, že jest luterán.“ Blíže viz Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 11. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 18. prosince 1945.

¹⁵⁴ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 12. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 20. prosince 1945.

¹⁵⁵ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 12. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 20. prosince 1945.

¹⁵⁶ Archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

¹⁵⁷ K otázce vstupu se vyjádřil též Šrámek: „My, kdybychom šli na Slovensko, získali bychom tam snad jen luďáky, přičemž musíme si vzpomenouti, jaké orientace sociální byla lidová strana a třeba si také připomenouti, že ze všech nesocialistických stran byla dnes připuštěna jen lidová strana. Na Slovensko budeme moci jít, až se poměry tam upraví a opadnou vlny separatismu.“ Viz archiv KDU – ČSL, k. 8/1 – klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 11. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové, konané dne 18. prosince 1945.

Obyčejný voliči by aj chceli, ale vedenie nie.¹⁵⁸ Historie lidovců na Slovensku se tak definitivně uzavřela.

Pokus o obnovu národních socialistů na Slovensku

Podobně jako lidovci usilovali o znovuoobnovení činnosti národní socialisté. Také oni poukazovali už v Moskvě, že sloučení národních socialistů bylo svévolným aktem nejužšího vedení strany respektive jejich prvorepublikového poslance Lukáče proti přáním celé strany. František Uhlíř o tom při moskevských jednání pravil: „Nám se stalo, že Lukáč prohlásil spojení národních socialistů s ľudovou stranou. On se však odštěpil, protože zemský výkonný výbor s tím nesouhlasil. Založil vlastně novou slovenskou národně-socialistickou stranu.“¹⁵⁹ Na to reagoval Václav Kopecký, který pravil „Bude tedy zakázaná slovenská národně socialistická strana.“¹⁶⁰ A tím byla rozprava na toto téma ukončena

Avšak ani socialisté se nevzdávali. Jak vyplývá ze zápisů předsednictva národně socialistické strany, tak čeští národní socialisté finančně podporovali své předválečné slovenské členy, kteří 18. prosince 1945 ustanovili prozatímní vedení strany, kterou nazvali Strana státní jednoty. V čele výboru stál Cyril Kuliš. Svoje sídlo měli v Bratislavě v budově Melantricha na tehdejším Stalinově náměstí. A z dopisu policejnímu ředitelství (oblastní velitelství Národní bezpečnosti Bratislava) se dozvídáme více. Nová strana měla stavět v „hrubých rysech na programu bývalé strany národně socialistické na Slovensku a chtěla se opřít o staré členy této strany. Od roku 1938 žili tito příslušníci v ústraní a „v podzemí organizovali odpor proti všemu, co zavánělo německou nebo luďáckou totalitou a připravovali se na další vystoupení v novém ČSR.“¹⁶¹ Od května 1945 se pak na toto vystoupení připravovali a výsledkem jejich snažení bylo ustavení prozatímního vedení, které předalo 29. ledna 1946 memorandum Slovenskému Národnímu frontu se žádostí o přijetí a tím i legalizaci.¹⁶²

O vzniku nové strany informovali rovněž prezidenta republiky. Podle záznamu prezidentské kanceláře přijal 10. ledna 1946 pracovník prezidentské kanceláře dr. Jína deputaci mladých Slováků, kteří chtěli založit na Slovensku stranu národně socialistickou,

¹⁵⁸ KLU SNK, Cvinček, 65 A 2, dopis A. Cvinčeka z 22. června 1946. Odpověď na dopis Milana Friča, soudního znalce v Bratislavě.

¹⁵⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

¹⁶⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

¹⁶¹ SNA, f. PR, k. 229- Strana státní jednoty

¹⁶² O ustavení strany jednalo i vedení národních socialistů, kteří svým kolegů vyčítali jistou unáhlenost při jednání. Blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 78. Zápis o schůzi předsednictva strany, konané dne 31. ledna v zasedací síni Ústředního sekretariátu. „Br. gen. tajemník Doc. Krajina podal zprávu o situaci na Slovensku a konstatoval, že naši bratři oznámili Slovenské Národní radě ustavení strany s názvem Strana státní jednoty“ Z dalšího zápisu pak vysvítá, že slovenští členové jednali o své vlastní vůli. Předsednictvem strany byl následně pověřen Hubert Ripka a Vladimír Krajina, aby vedli jednání o obnově národních socialistů na Slovensku.

kteří by v příhodnou dobu splynula s českými národními socialisty. Strana v jejich podání by se nekompromisně obracela k lidem, kteří „neposlouchali ani Bratislavu ani Prahu, ale jen Londýn“.¹⁶³

Vznik nové strany se stal předmětem jednání uvnitř Národní fronty. Výsledkem těchto jednání byla žádost Slovenské Národní fronty o doplnění údajů, což strana obratem učinila a 2. března 1946 poslala Slovenské národní frontě doplněný program strany.¹⁶⁴ Snaha národních socialistů o proniknutí na Slovensko skončila nezdarem, kvůli odporu slovenských komunistů. Výsledkem tohoto pokusu nakonec bylo, že organizátoři raději „dobrovolně“ stáhli v březnu 1946 svoji přihlášku do Národní fronty, protože viděli, že nemají šanci.¹⁶⁵ Později národní socialisté obvinili komunisty ve svém tisku z neúspěchu ve věci obnovy strany na Slovensku.¹⁶⁶ Na výsledku se však již nic nezměnilo a následkem toho vedení rozhodlo, že přestane s finanční podporou svých slovenských kolegů, kteří byli nuceni se rozpustit.¹⁶⁷ Hubert Ripka pak tuto kapitolu jakoby uzavřel, když pravil při projednávání této otázky v předsednictvu strany, že nadále se „musíme...spoléhati pouze na české země“.¹⁶⁸

Obnova sociálních demokratů na Slovensku

Úspěšní byli nakonec jen sociální demokraté, kteří na Slovensku vznikli na začátku roku 1946 pod názvem Strana práce¹⁶⁹ a později se přejmenovali na Sociální demokracii na Slovensku.¹⁷⁰ Iniciativa vzešla od předválečných slovenských členů. Původně se uvažovalo o tom, že vznikne jakási lidovědemokratická strana, která v sobě zahrne jak předválečné sociální demokraty, tak osobnosti typu Vavra Šrobára, Juraje Slávika a dalších, kteří se vyznačovali silným československým cítěním.¹⁷¹ Navrhoval se i název „Lidová jednota“.¹⁷²

¹⁶³ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), sign T 121/46.

¹⁶⁴ SNA, f. ÚAV SNF, k. 52, inv. č. 61.

¹⁶⁵ SNA, f. ÚAV SNF, k. 2, inv. č. 8.

¹⁶⁶ NA Praha, f. ČSNS, k. 76. Svobodné slovo 19. března 1946–článek Čs. národní socialisté a Slovensko.

¹⁶⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 78.

¹⁶⁸ NA Praha, f. ČSNS, k. 78-Protokol o schůzi předsednictva čs. strany národně socialistické, konané dne 27. února 1946 o 16. hod. odpolední v zasedací síni Ústředního sekretariátu.

¹⁶⁹ Strana byla oficiálně založena 20. ledna 1946. Z literatury k dějinám strany práce připomeňme alespoň Lubomír LIPTÁK (ed.), *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 275–280 a Viera HLAVOVÁ, *Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (pokus o obnovu)*. In: Stanislav SIKORA-Viliam S. Hotár (eds.), *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996, s. 312–329.

¹⁷⁰ SNA, fond Strana práce (dále jen SP), aj. 50. K přejmenování došlo v září 1946 na základě referenda všech členů strany. Podle zprávy ústředního stranického sekretariátu z 19. 7. 1946 hlasovalo pro změnu názvu strany 3410 členů. Strana používala tento název od 28. 9. 1946. K dějinám sociální demokracie na Slovensku viz též Archiv ČSSD, f. 71, aj. 214.

¹⁷¹ O pokusech vytvořit československou lidově demokratickou stranu blíže viz SNA, fond Vavro Šrobár, k. 19, inv. č. 910. Tyto pokusy jsou též zadokumentovány v záznamu o tvoření třetí politické strany na Slovensku, která je uložena v pozůstalosti Edvarda Beneše. V této zprávě se uvádí, že o vzniku třetí strany se uvažovalo už v Bánské Bystrici za Slovenského národního povstání. Nová strana se pokusí do svých řad získat zástupce bývalých prvorepublikových stran na Slovensku včetně sociálních demokratů. Z osobností se uvažovalo o „Dr. Čaplovičovi, Cvinčekovi, Vidovi, jezuitovi Mikušovi a Paňákovi“ O ostatních osobách nebylo ještě rozhodnuto

To však iniciátoři odmítli. O tom svědčí i dopis, který poslali ústředí v Praze 21. listopadu 1945 „Nabídku dr. Šrobára, dr. J. Slávika a spol. na vytvoření společné třetí nějaké lidovědemokratické strany odmítáme. Jsme rozhodnuti za každých okolností vytrvat při sociální demokracii.“¹⁷³

Snahy o obnovu sociálních demokratů se datují v podstatě od osvobození Slovenska. Na podzim 1945 se pak vytvořil akční výbor ve složení Alexander Bahurinský, I. místopředseda Jozef Mrázek, II místopředseda Šimon Struhárik, tajemník Jan Šindler, zapisovatel Ľudovít Dobrotka a pokladník Jan Soldán, která přistoupila k budování strany.¹⁷⁴

Tato strana se sice tvářila jako nezávislá strana. Ve skutečnosti však byla plně závislá na českých sociálních demokratech. Její závislost se projevovala různě. Především se jednalo o finance. Čeští sociální demokraté rovněž intervenovali v její prospěch v řadě věcí (například v získání budov pro sekretariáty a podobně)¹⁷⁵ O spojitosti s českou sociální demokracií svědčí i to, že v ústředí sociální demokracie v Praze bylo slovenské oddělení, které mělo na starost tuto stranu.¹⁷⁶

Propojenost byla patrná i z toho, že slovenští demokraté, žádali Prahu hned po ustanovení akčního výboru o tiskárnu a o „1–2 auta a větší obnos peněz“.¹⁷⁷ Z dalších archivních materiálů vyplývá, že slovenští sociální demokraté dostali z Prahy značnou sumu peněz. Podle zápisu z jednání v Praze z 10. listopadu 1945 darovalo ústředí v Praze 25 000 korun a gen. tajemník Blažej Vilím přislíbil, že Slováci dostanou 100 000 a později 200 000 korun a „když to bude potřebné i půl milionu“, což bylo přijato s povděkem.¹⁷⁸ Finanční závislost na českých zemích trvala ovšem i nadále. Svědčí o tom žádost strany práce, kdy žádali české ústředí o zaslání dalších 100 000 korun.¹⁷⁹ Mimo to dostávala strana z Prahy ještě tzv. půjčky, které se v podstatě rovnaly daru. V Bratislavě dal například Blažej Vilím při své návštěvě 24. února 1946 na chod strany půjčku 500 000 korun¹⁸⁰

---

a navíc předběžné rozhovory byly přísně důvěrné. Vznik strany byl vysvětlován na jedné straně z důvodů malé aktivity Demokratické strany. Dalším důvodem byla také nespokojenost voličů. Tuto náladu by chtěla nová strana využít ve svůj prospěch. Strana počítala rovněž s tím, že získá nové členy na úkor komunistů, „kteří podle předpokladů, v důsledku vývoje situace, ztrácejí“ své příznivce. Blíže viz AÚTGM. F. EB III, k. 60, sl. P 60/3-Slovensko.

¹⁷² SNA, f. SP, aj. 6-Zápis ze schůze akčního výboru sociálně demokratické strany konané dne 19. listopadu 1945.

¹⁷³ SNA, f. SP, aj. 3.

¹⁷⁴ SNA, f. SP, aj. 2.

¹⁷⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200.

¹⁷⁶ SNA, f. SP, aj. 53. Vedoucím udělení byl dr. Lorian. Náklady na provoz oddělení nesla na půl Praha a Bratislava.

¹⁷⁷ SNA, f. SP, aj. 2-dopis z 15. 11. 1945.

¹⁷⁸ SNA, f. SP, aj. 6.

¹⁷⁹ SNA, f. SP, aj. 52.

¹⁸⁰ SNA, f. SP, aj. 53.

Optimismus ohledně úspěchu strany na Slovensku byl velký. Slovenští sociálně demokratičtí soudruzi uváděli, že je zapotřebí využít situace, protože třetí strana podchytí všechno. Není možné připustit, aby tu první „zakotvili čeští socialisté anebo lidovci“ Komunisté jsou prý z této situace vyděšení a strana má šanci získat na začátku 50 tisíc členů.¹⁸¹ Realita však byla odlišná. Strana práce byla marginální stranou. Údaje z března 1946 uvádí, že strana měla na celém Slovensku 414 organizací a 12 440 členů a tomu odpovídal i její zisk ve volbách.

Další strany

V podobné situaci byla i Strana svobody, která vznikla jako poslední na Slovensku. K jejímu vzniku došlo v březnu 1946 a původně se tato strana měla nazývat Křesťansko-republikánská strana. S tímto ovšem nesouhlasila slovenská Národní fronta a jako podmínku k registraci a povolení činnosti si musela strana změnit název. Její původní název nejvíce vypovídá o cílech této strany. Hlavním cílem mělo být shromáždit především katolické věřící, kteří nesouhlasili s činností Demokratické strany. Důvodem proč komunisté souhlasili se vznikem této strany, byla naděje, že skrze Stranu slobody budou oslabeni slovenští demokraté.¹⁸² Jejich naděje se však nesplnily a strana slobody zůstala marginální stranou.¹⁸³

Mimo tyto politické strany docházelo k pokusům založit ještě další strany. Jednalo se například o založení Křesťansko-lidově socialistické strany a Rolnické strany.¹⁸⁴ Tyto strany nebyly ovšem registrovány a tím jim nebylo umožněno působit a kandidovat. Podobné pokusy se děly i v českých zemích, kde byla snaha vytvořit především tzv. pátou stranu. Tyto pokusy prováděli především lidé, kteří byli spojeni sněkdejší agrární stranou. Zpravodajští důstojníci ministerstva vnitra tyto pokusy velmi bedlivě sledovali a z jejich zpráv vyplývá, že se uvažovalo v podstatě o dvou alternativách. První alternativou bylo obnovit agrární stranu, a to spíše jako stranu malých zemědělců. S touto variantou počítali mnozí, jak jsem výše

¹⁸¹ SNA, f. SP, aj. 2-dopis z 15. 11. 1945.

¹⁸² Komunistická taktika je snad nejlépe patrná z projevu Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 18. 12. 1945, kde o otázce vzniku dalších stran pravil „My nechceme na Slovensku tvořit reakční stranu. Naopak my chceme tu hlavní a reakční stranu, tj. stranu demokratickou roztěpiti a z jejího levého křídla pokrokovějšího, spolu s různými, rovněž pokrokovými živly, které nejsou organisovány ani u nás ani u demokratů vytvořiti určitou stranu střední, která by šla s námi ve všech základních důležitých otázkách naší státní, národní a demokratické politiky“ a následně dodával, že podmínky vzniku takovéto strany jsou na Slovensku více než příznivé. Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 8-záznam diskuze ze zasedání ÚV KSČ z 18. 12. 1945.

¹⁸³ Archiv strany Slobody se bohužel nedochoval. Zájemci o tuto problematiku jsou odkázáni na sekundární archivní prameny, stranický tisk, a odbornou literaturu. Ze sekundárních archivních pramenů blíže viz SNA, f. ÚP SNR, k. 52 a k. 561; ÚV SNF, k.2; f. Poverenictvo vnutra-sekretariát, k. 78; f. Různé politické strany v ČSR, k. 4; f. DS, k. 11. Z literatury připomeňme alespoň Štefan ŠUTAJ, *Vznik strany slobody a formovanie jej programu v prvých rokoch po oslobodení*, In: Historický časopis, roč. 36 (1988), číslo 1, s. 59–76; Silvestr MINAROVIC, *Vznik a vývoj strany slobody a jej miesto na Slovensku*, In Historický časopis, roč. 38 (1990), číslo 2, s. 190–209.

¹⁸⁴ O pokusech vytvářet politické strany na Slovensku blíže viz SNA, f. ÚV SNF, k. 2, inv. č. 8.

naznačil již v odboji¹⁸⁵ a člen Státní rady československé Václav Pácal chtěl takovou stranu reprezentovat při moskevských jednáních v březnu 1945.¹⁸⁶

V archivních materiálech můžeme pak nalézt ještě několik iniciativ spojených s uvedenou představou. O pokusech obnovit agrární stranu se ve svých pamětech zmiňuje i Feierabend.¹⁸⁷ Někteří z politiků si od vytvoření zemědělské-agrární strany dokonce slibovali vytvoření strany, která by byla blízká komunistickým idejím. Tak přednosta zemědělského odboru Zemského národního výboru v Moravské Ostravě Joža Vochala psal 8. října 1945 Klementu Gottwaldovi: „Chtěl bych se zastavit u Vás k nezávaznému rozhovoru o vytvoření zemědělské strany s levou orientací, která by měla za účel zameziti přesun zemědělců napravo a vytvoření nové reakční pravicové strany.“¹⁸⁸

Další variantou jak obnovit agrární stranu bylo rozšířit působení slovenských demokratů i na české země. O této variantě se nejvíce diskutovalo v druhé polovině roku 1945 a na jaře 1946. Někteří bývalí agráři se dokonce sami obraceli na představitele slovenské Demokratické strany a nabízeli jim své služby. V jednom z těchto dopisů, které dostal místopředseda slovenské Demokratické strany Ján Ursíny, se píše: „Tiskem prošla zpráva, že slovenská demokratická strana bude v Čechách a na Moravě organizovat své příslušníky. Vítáme tento Váš čin, jsme přesvědčeni a rádi, že jako složka čistě nebo převážně pro zemědělský stav, bude tato strana dobrou oporou v dobách dnešních i budoucích...Dle odhadu situace, která v řadách býv. příslušníků agrární strany vládne, bude možné znovu zachytit ihned 30–50% agrární strany, zbytek po ustavení.“¹⁸⁹ Klub nezávislých politiků žádal v dopise z 9. ledna 1946 prezidenta republiky, aby Demokratická strana mohla do českých zemí. „Kdyby slovenská strana demokratická měla možnost absorbovati organizačně a volebně určitou část českých hlasů, bylo by odpomoženo neudržitelné konstelaci českých politických sil a učiněn další krok kutužení československé pospolitosti.“¹⁹⁰ Strana by se jmenovala Československá demokratická strana a soustředila v sobě opoziční skupiny, které stály mimo politický poválečný život, nebo představovaly skrytou opozici uvnitř

¹⁸⁵ AÚTGM, f. EB II, k. 237, složka V 143/2 (Cirkulární telegramy 1945). V cirkulárním telegramu ze 16. 2. 1945 psal Hubert Ripka našim velvyslanectvím: “Základem vlády bude pět politických složek komunisté, sociální demokraté, čs. socialisté, lidovci a zemědělci.”

¹⁸⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 171, aj. 1519. Požadavek Václava Pácala je i v dopise Edvardu Benešovi z 2. února 1945. AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V139/8.

¹⁸⁷ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 277–282.

¹⁸⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 37, aj. 812. Dopis Joži Vachuly z 8. října 1945.

¹⁸⁹ SNA, f. Ján Ursíny 14-1/186/6. Dopis Josefa Sobolíka rolníka z Pašic pošta Pištín z 5. října 1945

¹⁹⁰ NA Praha, f. Ministerstvo vnitra-nová registratura (MV-NR), k. 286, sign. A-1163.

demokratických politických stran.¹⁹¹ Ale ani tento pokus vytvořit další stranu nebyl úspěšný—kvůli odporu existujících stran.¹⁹²

Politické strany a poválečná společnost

Proces vzniku politických stran byl tak zakončen. V Československu existovalo celkem osm politických stran, které tvořily poválečný stranický systém. Vznik nového politického systému vyvolával různé reakce. Někteří poukazovali na rozdílné uskupení politických stran v českých zemích a na Slovensku¹⁹³ Lidé v tomto politickém složení spatřovali nerovnost a zpravidla se obávali ohrožení státní jednoty. Další protesty pak směřovaly na neexistenci zakázaných stran.

Většinou však lidé s novými opatřeními více či méně souhlasili. Edvard Beneš k tomu řekl: „Již za hranicemi jsem dospěl k přesvědčení, že nesmíme u nás v republice v žádné době obnovit starý stranický systém. Bylo těch stran mnoho. Strany jsou ovšem nezbytným instrumentem v demokracii. V první republice jsme měli na 36 politických stran se stranami slovenskými, německými a se stranami ostatních národních skupin. Byl jsem ovšem proti tomu, aby byla u nás jenom jedna strana, a byl jsem proti tomu, aby u nás byly strany jenom dvě, byl jsem pro tři strany. Máme-li nyní čtyři strany, je to jistě dostatečný počet.“¹⁹⁴ Svůj názor odůvodňoval také tím, že tři strany mohou jedné straně zabránit „uzurpaci“.¹⁹⁵ Navíc o

¹⁹¹ Archiv Ministerstva vnitra v Praze (dále jen AMV), sign. 13843/208; 13843/231-243; 13831/216; 13820/145. Zprávy o těchto pokusech označovali názvem Agrární reakce „Souborné hlášení“ nebo zvýšena činnost agrární reakce. Zprávy zpravidla hovořili o tom, že bývalí příslušníci agrární strany dělají vše pro udržení svých pozic ve stávajících stranách a jejich cílem je vytvořit protiváhu KSČ. Cílem nové strany mělo být podle těchto zpráv rozbití současné vlády. V jedné ze zpráv se píše „Jsou náznaky toho, že akce naší reakce jsou řízeny záměrně ze zahraničí. Podle získaných zpráv má být využito při eventuálním zřízení páté politické strany podporované finančně, k hlavnímu náporu k rozvrácení nynější vládní koalice. V této straně se mají soustředit všechny reakční živly všech politických směrů a vrstev sociálních.“ Blíže viz AMV, sign. 13820/147.

¹⁹² Feierabend k tomu ve svých pamětech dodává: „Z tisku jsem věděl, že komunisté jsou proti činnosti slovenské demokratické strany v českých zemích z těchto důvodů strana se prý ustavila za slovenského povstání a nemá žádné kořeny v českých zemích, rozšíření její působnosti do historických zemích by prý otevřelo brány centralismu a hlavním cílem rozšíření její činnosti prý je obnovit agrární stranu a obhajovat její zkrachovalé předáky. Demokraté odpovídali, že podle dohod mezi stranami národní fronty mají právo jít do českých zemí a opřít se tam o síly, které uznávají jejich program. Odmítali podezření, že by chtěli obnovovat agrární stranu, a námitku o podpoře centralismu vyvraceli argumentem, že i strana, která nebude organizována v celostátním měřítku, může sloužit centralistickým snahám... Ursíny nám...řekl, že socialistický blok rozšíření činnosti jednomyslně zamítl a že také lidovci s tímto usnesením vyslovili souhlas.“ Blíže viz Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 281–282.

¹⁹³ Blíže viz například Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2-Memorandum krajského výkonného výboru Čs. soc. dem v Karlových Varech z 16 prosince 1945. „krajský výkonný výbor Čs. sociální demokracie usnesl se na své schůzi dne 16. 12. 1945 upozornit vládu republiky Československé, že politické rozvrstvení odlišné pro země historické a pro Slovensko je velmi škodlivé pro jednotu státu. Doporučujeme, tudíž aby bylo neodkladně provedeno sloučení KSČ s KSS v jedinou politickou stranu a tím dán výraz nutné jednoty státu. Současně jest zapotřebí, aby Čs. soc. demokracie a strana Čs. národní socialistická rozšířili svou působnost také na Slovensko. Čs. strana lidová a Demokratická strana Slovenska nechť naváží jednání o sloučení, aby počet politických stran stanovený vládou republiky nebyl rozšiřován.“

¹⁹⁴ Dr. Edvard Beneš národu. *Z projevu presidenta republiky v letech 1945–46*. Uspořádal JUDr. František Škarvan. Praha 1946, s. 65. Projev k zástupcům z Čáslavi 12. dubna 1946.

¹⁹⁵ Lidová demokracie 17. března 1946, s. 1-článek Bez stran nelze organizovat demokracii.

zrušených politických stranách se Edvard Beneš vyjádřil slovy, že „problém politických stran je velmi dočasný a významu relativního, strany se tvoří a zanikají, národ a stát zůstává.“¹⁹⁶

Jediný kdo protestoval, proti tomuto rozhodnutí byli zpravidla představitelé, funkcionáři a příznivci zakázaných stran.¹⁹⁷ Jejich postavení v novém systému bylo totiž velmi těžké. Na jedné straně měli obnovené politické strany zájem o příznivce zakázaných stran. Každá z politických stran si totiž byla vědoma toho, že tito bývalí členové jsou aktivní, mají ve svém okolí určitý vliv a navíc řada z nich byla velice schopná. A tak všichni zdůrazňovali, že členství v zakázaných stranách nic neznamená a je důležité jak se konkrétní členové chovali. Tuto myšlenku můžeme nalézt jak v košickém vládním programu, tak v prohlášení všech politických stran.

Na druhé straně bylo bráno členství a především politická aktivita vtěchto stranách jako určité stigma. Byli členy těch stran, které v duchu košického vládního programu kolaborovali s nacisty. Není proto divu, že řada příslušníků zakázaných stran si stěžovala na přístup nového režimu.

Například prvorepublikový ministr národní obrany František Machník si krátce po návratu z německého vězení stěžoval Jánu Ursínymu: „Ať se obrátím, kam chci, cítím všude odpor, jež mi sice nikdo nevysvětlí, ale já docela dobře chápu, že mám jedinou vinu, že jsem byl agrárníkem.“¹⁹⁸

Nejvíce protestů směřovalo však pochopitelně k prezidentu republiky. Někteří se domnívali, že jako nejvýše postavená osoba ve státě může s tímto stavem něco udělat. Tak například národnědemokratický ministr prvorepublikové vlády František Ježek napsal prezidentu Benešovi: „Bolí mne...opakuje-li se proti mé bývalé a proto bezbranné straně stále tvrzení, že také ona zradila nebo poškodila stát, a proto považuji za svoji povinnost demonstrovati na svém případě, že tomu tak není.“¹⁹⁹

Podobně někdejší příslušník živnostenské strany a následně poslanec ČSL Eduard Fusek na to později zavzpomínal slovy: „Za čtrnáct dní na to, když se vrátil prezident republiky Beneš do Prahy, navštívil jsem ho s naším poslancem Ostrým na hradě. Protestovali jsme, proti rozhodnutí zákazu strany ŽOS Příslušníci této strany ukázali svoje vlastenecké smýšlení v době okupace. Zjevně nebyli a nejsou fašisty-jsou a zůstanou vlastenci-rozhodnutí o zákazu strany je kruté, nezdůvodněné a urážející. Po hodinové rozmluvě s prezidentem

¹⁹⁶ *Dr. Edvard Beneš národu. Z projevů presidenta republiky v letech 1945–46.* Uspořádal JUDr. František Škarvan. Praha 1946, s. 67. Z projevu na Mělníce 14. října 1945.

¹⁹⁷ Blíže viz například AMV, sign. 13820/212.

¹⁹⁸ SNA, f. Ján Ursíny, 14-1/110/2. Dopis Františka Machníka Jánu Ursínymu z 10. prosince 1945.

¹⁹⁹ AÚTGM, f. EB III, k. 63-spisy o osobách. Dopis Františka Ježka z 26. června 1945.

deme z hradu smutni. Nepochodili jsme. Předsednictvo naší strany se schází k poradám. Jsou konány intervenční návštěvy u ministrů. Sám jsem se zúčastnil návštěvy u ministra spravedlnosti Stránského. Přesvědčujeme, dokládáme bohatou odbojovou činnost, poukazujeme na naše popravené přední činitele Pekárek, Matouš, Helmich a jiní, ale nic naplat. Ministr Stránský nám přátelsky odpovídá, dostane se i na řešení Vaší otázky, jen nepřelivost-nyní bojujeme o holou demokracii... Předsednictvo [zrušené živnostenské] strany se schází pravidelně a je rozhodnuto vyslati naše lidi do stran...Každý se zdráhá, kam má vystoupit. Losuje se z klobouku. Kdo si co vybere, tam musí jít...A tak jsme se rozešli a při domě tajně pracovali.²⁰⁰

Ostatní z protestujících poukazovali na to, že střední stav a zemědělci jsou vyloučeni z rozhodování o novém státě. Alois Srp tesařský a zednický mistr v Hořovicích napsal 20. května 1945 prezidentovi dopis, ve kterém se uvádí. Vážený pane presidente. Poslouchával jsem Vaše rozhlasové projevy z Anglie a v jednom z nich jste sliboval, že místo tří živějších...stran budou v ...republice pouze tři strany dle anglického způsobu, to je strana dělnická, střední, (konservativní) a strana měšťanská (liberální). Dle dnešního hlášení má to být pouze strana dělnická, skládající se...ze sekcí dělnických a to kom. soc. dem., čes-soc. a (strany) lidové. Ostatní stavy, tj. stav střední a městský jsou...z voleb vyloučeni...Táží se /vás, jak si to ten střední a městský stav může zařídit, když mu odeberete volební právo?“

V jednom z dalších dopisů se píše „Není dovoleno organizovat se sedlákům ve vlastní politickou stranu, neboť mají na sobě hřích-zavinili Mnichov. Tak se nám to vykládá...I neustranný člověk musí mít dojem, že se...splnilo...přání (povolených stran) rozdělit sedláky, aby nebyli silní a aby se s nimi dalo lépe hovořit-vyrábějte, pěstujte a vzdělávejte půdu a my vám za to nadiktujeme, co budeme chtít.“²⁰¹

Změnou konstelace politických sil došlo k radikální proměně zbylých politických stran. Lidé například přirovnávali povolené strany k autu, kde motorem byly komunisté, volantem národní socialisté, benzínem sociální demokraté a brzdou lidovci.²⁰² Už to nebyly ty osvědčené politické strany první republiky, ale byly to nové proměněné strany. Nezávislý týdeník Dnešek tuto proměnu komentoval slovy „Změnil se celý československý i český svět, změnil se i politické strany: jejich celková tvářnost, jejich sociální skladba, jejich vnější fyziognomie i jejich struktura vnitřní. Zbyla jim stará jména, ale jméno, co je to jméno, obsah

²⁰⁰ Pozůstalost Eduarda Fuska (v soukromém držení), memoár Eduarda Fuska: *Na cestu obnovené ŽOS*

²⁰¹ AKPR, sign. T/35/45.

²⁰² NA Praha, f. ČSNS, k. 116.

je nový a kdyby mrtví z roku 1938 vstali z hrobů, mnohou politickou stranu dnes by téměř nepoznali.²⁰³

Proměna měla několik podob. Za prvé se politické strany stávaly masovějšími. Z politologického hlediska bychom mohli tuto změnu přirovnat s jistým nadhledem k vzniku strany typu catch-all party (univerzální strany).

Už to nebyly organizace, které byly vnímány, že hájí především zájmy určité skupiny obyvatelstva, jako byli například zemědělci (agrárníci), živnostníci (živnostenská strana), dělníci (sociální demokraté nebo KSČ) nebo státní úředníci, kdy vyšší státní úředníci byli doménou národních demokratů a nižší státní úředníci a zaměstnanci (např. železničáři, pošťáci atd.) byli pro změnu doménou národních socialistů. Politické strany nyní více prohlašovaly, že jsou tu pro všechny a všem přizpůsobovaly své programy.

Jistě jsme se s těmito prohlášeními mohli setkat u politických stran i před válkou, ale to byla zpravidla jen prohlášení, která vznikala před volbami a nikdo je nebral příliš vážně.

Nejlépe je tato proměna patrná u sociálních demokratů. Za první republiky se tato strana jmenovala. Československá sociálně demokratická strana dělnická. Po druhé světové válce došlo k změně názvu strany. Bylo vypuštěno slovo dělnická. Změna názvu byla přijata na prvním poválečném sjezdu. Povinnost zdůvodnit změnu tohoto názvu připadla na sjezdu Blažejovi Vilímovi, který uvedl, že sociální demokraté dříve podceňovali význam dalších složek národa a tuto chybu je třeba napravit.

O změně názvu strany uvažovali ještě národní socialisté. Zde byl ovšem jiný důvod. Národní socialismus jako pojem byl za války nacisty zprofanován. Tuto otázku řešili národní socialisté na sjezdu zastupitelstva strany v prosinci 1945. Petr Zenkl ve svém projevu na sjezdu však řekl, že se shromáždění nebude zabývat touto otázkou, protože shromáždění má na starosti důležitější věci. Podle něj byl důležitější obsah strany a ne jméno strany. Na adresu tohoto problému Zenkl pravil „Mezi programem naší strany a programem, kterékoli fašistické je propastný nepřekonatelný rozdíl, který tkví především v našem věrném a neúchylném vyznávání ideálu demokratického.“²⁰⁴ Tímto byla diskuze mezi národními socialisty v podstatě ukončena.

Nový politický kurs se dotýkal i zbývajících stran. Nyní tu byly nové strany, které měly snahu přijímat do svých řad příslušníky všech sociálních skupin. A tak jsme po válce svědky nejrůznějších prohlášení, kdy každá ze stran lákala do svých řad zemědělce, dělníky,

²⁰³ Dnešek 25. dubna 1946, s. 65.

²⁰⁴ Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická 1945–1948*. Brno 2002., s. 14.

živnostníky, inteligenci atd.²⁰⁵ Jim byly určené nejrůznější náborové letáky a akce, které se rozšiřovaly po celé zemi. Například národní socialisté vydávali letáky pro zemědělce, kde se píše „Čeští zemědělci! Vstupte do strany. Ustavujte všude na vesnicích politické organizace strany. Strana československých národních socialistů je stranou pro vás právě tak, jako pro ostatní pracující lidi. Považujte ji za svoji stranu.“²⁰⁶

Tato proměna se nejvíce dotýkala lidovců a národních socialistů, kteří se stávali nejpřirozenější alternativou pro příslušníky zakázaných stran, ale ani komunisté a sociální demokraté nezůstávali pozadu. I oni se snažili dokázat, že jsou to nové strany, které jsou tu pro všechny, včetně příslušníků zakázaných stran.

Komunisté nejednou psali o tom, že je třeba do svých řad získat poctivé rolníky a tím zabránit reakci v jejich ovládnutí. „Komunisté musí vésti velkou uvědomovací práci mezi bývalými příslušníky agrární strany, aby je pomohli vychovat v poctivé demokraty. Je nesprávné, jestliže leckde komunisté paušálně označují bývalé členy agrární strany za reakčníky... Při přijímání do strany bývalých členů agrární strany rozhodujeme individuálně. Přijmeme toho, kdo není zkompromitován reakční politikou, kdo se choval za okupace jako dobrý vlastenec a smýšlí demokraticky.“²⁰⁷ Svě členy vyzývali, aby pracovali více mezi rolníky. „Máme všechny předpoklady, abychom i na vesnici byli vedoucí politickou silou. Jedná se jen o to, aby opravdu celá strana pochopila, že získati rolníky pro naši politiku je jeden z nejnaléhavějších úkolů strany.“²⁰⁸ Aby tento cíl splnili, rozeběhli mezi rolníky velkou náborovou akcí. Vydávali nejrůznější publikace, kde vysvětlovali rolníkům přednosti jejich strany. Anna Mrskošová rolnice ze Sedlčan a někdejší poslankyně za agrární stranu, která přešla ke komunistům vydala brožuru *Může být český zemědělec komunistou?* Zde se mimo jiné uvádí „Často slyšíme, že pro zemědělce není místa v komunistické straně. Zdá se nám to tak, jakoby se sedlák mohl začlenit politicky všude jenom ne v komunistické straně. Ještě ale dobře, že český venkovský člověk nedá nic na to, co mu kdo říká, ale zkoumá, co kdo a jak dělá v praktické politice. Může být český zemědělec členem komunistické strany československé? Ano!... Ale už slyším námitky: Komunisté chtějí odstranit soukromý majetek, popírají jakoukoliv individualitu a chtějí celý život zestátnit. Nenechte si namluvit tyto lži a klevety. Skutečnost nás přesvědčila o pravém opaku. Soukromé vlastnictví poctivě získané, považují komunisté za nedotknutelné a chrání je. Komunisté z vyvlastněné půdy

²⁰⁵ Blíže například viz sociálně demokratické publikace *O zlaté dno řemesel*. Brno 1945; *Novými cestami v zemědělství*. Praha 1945, *Československým zemědělcům*. Praha 1945 a Jan SMETÁČEK, *Hovory s vesnicí*. Praha 1946; lidovecká publikace *Zemědělcům českým*. Praha 1945 nebo *Komunisté a zemědělská otázka*. Praha 1945.

²⁰⁶ NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

²⁰⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 154, aj. 998.

²⁰⁸ NA Praha, f. 100/1, sv. 154, aj. 997.

nezřídili ani jeden kolchoz. Za to více než 100 000 rodin v pohraničí dostane v nejbližších týdnech dekrety podepsané komunistickým ministrem zemědělství Ďurišem, kterými natrvalo a do soukromého vlastnictví dostanou čeští zemědělci přidělenou půdu...Nebojme se v politickém myšlení komunismu! Naopak vnesme do jeho organizační struktury v Československu prvky našeho zemědělského nazírání na život a spolupracujme poctivě na opravdovém sblížení československého pracujícího lidu, k němuž nesporně my zemědělští lidé...patříme v první řadě.“²⁰⁹

Počátky obnovy povolených stran

Proces obnovy povolených politických stran byl postupný a nebyl jednoduchý. Při své obnově navazovaly všechny české strany na prvorepublikovou minulost²¹⁰ a vstupovaly do nové republiky s rozdílným dědictvím, které je ovlivňovalo.

Navíc na dlouhých šest respektive sedm let měli přerušenu činnost. Řada straníků byla popravena nebo zahynula v koncentračních táborech.²¹¹ Z 12 členů předsednictva předválečného předsednictva národně socialistické strany přežili válku jen 3. Podobné to bylo v ostatních stranách. Z 19 členů představenstva předválečné sociálně demokratické strany bylo 12 zatčeno a z nich 7 nepřežilo včetně posledního předválečného předsedy strany Antonína Hampla.²¹² Mezi popravenými byla celá řada vedoucích pracovníků politických stran. Mnoho členů také zemřelo přirozenou cestou (například zakladatel nár. soc. strany Václav Klofáč) a nebyl stranický dorost.

²⁰⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 154, aj. 999.

²¹⁰ K dějinám stran za první republiky blíže viz Eva BROKLOVÁ, *Československá demokracie. Politický systém SR 1918–1938*. Praha 1992 a Jiří MALÍŘ, Pavel MAREK a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II*. Brno 2005. Z prací k dějinám jednotlivých stran za první republiky blíže například viz: a) k dějinám ČSL Antonín BLABOLIL, *Křesťanské politické hnutí v letech 1918–1938*. Praha 1970; Miloš TRAPL, *Politický katolicismus a Československá strana lidová 1918–1938*. Praha 1990; b) k dějinám ČSNS František KLÁTIL, *Republika nad stranami*. Praha 1992; c) k dějinám ČSSD František SOUKUP, *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II*. Praha 1938; d) k dějinám KSČ Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci*. Praha 2002.

²¹¹ Zprávy o výšce obětí u jednotlivých stran se rozcházejí. Byli sice pokusy po válce dělat přehledy o popravených a umučených členech, ale z řady důvodů se tyto statistiky rozcházejí. Cílem politických stran bylo počty svých obětí spíše nadhodnotit. V případě národních socialistů uváděla strana při sjezdu v roce 1947 „Za války téměř všichni naši vedoucí lidé se ocitli buď v koncentracích, nebo na popravištích. Zahynulo tisíce bratří a nejméně 10 000 jich úpělo v koncentracích.“ A následně uváděly, že z tohoto počtu bylo 319 popraveno, 547 jich bylo ubito v koncentracích a přes 2000 se jich vrátilo s podlomeným zdravím“ Blíže viz NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. *Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru*. Následně se údaje o počtech obětí měnily a zpřesňovaly. Jiří Kocian ve své práci o národních socialistech uvádí, že za druhé světové války bylo umučeno na 2400 členů národních socialistů. Blíže viz Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno 2002, s. 27.

²¹² *Sborník ke 120. výročí založení sociální demokracie*. Praha 1998, s. 26. K otázce činnosti sociálních demokratů v odboji blíže například viz Vojtěch DUNDR-Jan FILIPÍNSKÝ, *Památník obětí československé sociální demokracie v osvobozené boji 1939–1945*. Praha 1947.

Problémy způsoboval i poválečný nedostatek. Zničené komunikace, nedostatek pohonných hmot, obtížný kontakt se vzdálenějšími regiony, problémy s tiskem, nedostatek všeho. To vše komplikovalo proces obnovy. Na druhé straně měly povolené strany jednu obrovskou výhodu. Měly malou konkurenci a tím byla jejich pozice usnadněna.

Nutno ovšem podotknout, že všechny měly tendence ve svých pozdějších výkladech o svém budování přehánět a své problémy zveličovat. Chtěly tím ukázat, jak jsou schopní a co dokázaly vybudovat během krátké doby. A tak se třeba v národně socialistických materiálech můžeme dočíst že „Organizační práce...(na)...budování strany byla zahájena a po celou dobu prováděna s nesmírnými obtížemi...Neměli jsme v prvních dnech vůbec místnosti, kde bychom mohli zařídit agendu předsednictva strany a ústředního sekretariátu. Neměli jsme ani mámě vůbec dopravní prostředky...Začali jsme naplno, ale z ničeho. Neměli jsme téměř jedinou adresu našich funkcionářů.“²¹³

Záhy po osvobození se budovaly strany takřkajíc od shora.²¹⁴ Zpravidla nejprve začal fungovat přípravný ústřední výbor stran. Tyto ústřední výbory navazovaly ve většině případů na exilové vedení politických stran nebo na případné ilegální vedení, které měli po celou dobu války komunisté. Některé strany si vytvořily své ilegální vedení v průběhu války. Například národní socialisté si založili 8. října 1944 ilegální revoluční předsednictvo strany pod vedením Františky Zemanové.²¹⁵

Exilová vedení měla různou podobu. Většinou šlo o tzv. politické skupiny předválečných členů, které se utvořily během války. V případě komunistů se jednalo o oficiální ustavení strany s pevnou organizační strukturou.

Jedinou výjimkou byli v tomto případě lidovci. Během války totiž nedošlo v jejich případě k žádnému pokusu o obnovu strany, a to jak doma v ilegalitě, tak v zahraničí. Exilový ministr financí ve Šrámkově vládě dr. Feierabend ve svých pamětech vzpomíná, jak při jedné návštěvě u Šrámka na jaře 1944 Šrámek řekl, „že nebude v exilu ustavovat lidovou stranu, protože nemá venku tolik schopných lidovců, aby mohl sestavit výkonný výbor“.²¹⁶

V jistém protikladu k tomu vysvětloval lidovecký poslanec Ivo Ducháček na poválečném sjezdu skutečnost, že strana nebyla obnovena, slovy: „Celých šest let Šrámkovo vedení v zahraničí lidová strana, ačkoliv jiné strany tak činily, vyvarovala se toho, aby jakékoli formě v době jednotného boje národa za svobodu obnovovala stranictví. My jsme

²¹³ NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

²¹⁴ K otázce organizace politických stran blíže viz *Organizační řád československé sociální demokracie*. Praha 1945.

²¹⁵ NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. *Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru*.

²¹⁶ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Praha 1996, s. 129.

u Národní frontu mysleli v zahraničí doslova a nebyla pro nás pláštíkem, pod nímž bychom si připravovali organizačně svou stranu. Jiní tak činili, my věřili že národ, i když se po osvobození rozestoupí jako v každé řádné demokracii zase ve strany tak, aby kontrola a kritika věci státních byla zaručena, že národ dá straně lidové za pravdu, když v době ohrožení, v době nebezpečí měla na mysli vždy a jen zájem celku a nikoli omezený zájem té či oné stranické výstavby.²¹⁷ Ducháček zde použil zajímavou formulaci, když řekl, že lidová strana se vyvarovala toho, aby v jakékoliv formě obnovovala stranictví. Používá zde vlastně logické spojení, které vyjadřovalo snahu zapomenout na období, kdy byla strana rozpuštěna. Jeho názor dokládá, že tehdy vládlo u lidovců přesvědčení, že se sice rozpustili, ale duchovně existovali i nadále.

Podobná prohlášení muže nalézt ale i u dalších stran. Tak třeba národní socialisté o sobě napsali: „Strana se sice formálně rozešla..., ale naprostá většina jejich činovníků nepřestala udržovat bratrský a sesterský styk. Četné organizace strany se přeorganizovaly již v roce 1938 na různé sociální a kulturní zdánlivě nepolitické instituce, kde žila a mnohdy přežila celou válečnou dobu.“²¹⁸

Vedení politických stran

Struktura stranických ústředí byla více méně shodná a skládala se ze tří částí: politického vedení, stranických sekretariátů a odborných komisí.

V čele strany stál předseda strany. V čele KSČ stál Klement Gottwald. Sociální demokraty reprezentoval předseda vlády Zdeněk Fierlinger. Národní socialisty vedl Petr Šenkýř a lidovcům předsedal Msgre. Jan Šrámek. Spolu s nimi stálo v čele strany předsednictvo. To se zpravidla skládalo z předsedy a místopředsedů případně dalších zvolených členů. Předsednictva politických stran měla největší pravomoci. Řídila politiku strany. Pak následoval užší výkonný výbor, který byl někdy identický s předsednictvem a širší výkonný výbor, kde byly zástupci jednotlivých krajů.

Nejdříve v čele politických stran stálo prozatímní vedení stran, které se zpravidla skládalo především z exilových politiků a představitelů stran. Jen v menší míře byly v počátečním období zastoupeny i představitelé politických stran, kteří zůstali za války doma. Ti zpravidla ústřední výbory postupně doplňovali.

U každé z politických stran se tento výbor jmenoval trochu jinak. Sociální demokraté měli akční výbor později ústřední výkonný výbor v čele s předsedou Zdeňkem Fierlingem a

¹⁷ Ivo DUCHÁČEK, *Naše účast v zahraničním odboji*. Praha 1946, s. 4.

¹⁸ NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. *Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru*.

ajemníkem Blažejem Vilímem. Podobně národní socialisté měli Revoluční výkonný výbor a komunisté měli Ústřední výbor KSČ.

Vedení stran respektive ústřední výbory se jednak postupně vyvíjely a zároveň měly různý počet členů. Tak například Ústřední výbor KSČ měl nejdříve 26 členů. Na konci roku 1945 byl rozšířen o 23 zástupců všech krajů a v březnu 1946 měl 101 členů a 30 náhradníků.²¹⁹ Z ústředního výboru bylo zvoleno předsednictvo, které ve sledovaném období mělo různý počet členů. Toto předsednictvo se u komunistů nazývalo též politbyro.²²⁰

U národních socialistů se počet členů ustálil na 108 členech. Z toho byl jeden předseda, šest místopředsedů strany,²²¹ 72 členů Ústředního výkonného výboru a 30 náhradníků Ústředního výkonného výboru.²²² Z jejich středu se volilo předsednictvo strany, které mělo celkem 14 členů a skládalo se z předsedy strany, pěti místopředsedů, politického jednatele, místopředsedů organizační a finanční komise a pěti členů předsednictva volených ústředním výborem ze svého středu.

V případě sociální demokracie měl ústřední výkonný výbor 55 členů a 49 náhradníků.²²³ Vedení lidové strany bylo podobně složeno. Skládalo se z předsedy strany, 29 členů širšího výkonného výboru, 70 členů ústředního zastupitelstva.²²⁴

Význam lidoveckého zastupitelstva spočíval v tom, že jednal v zastoupení sjezdu „o zásadních otázkách politických“.²²⁵ Posuzovalo činnost ministrů a poslanců, ale také třeba rozhodlo o odvolání proti vyloučení ze strany. Pravidelně se mělo scházet alespoň jednou

¹⁹ Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (dále jen ÚSD AV ČR), pozůstalost Václava Brabce, k. 11-inv. č. 4- Přehled organizačního vývoje ÚV KSČ.

²⁰ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 2. Předsednictvo KSČ procházelo řadou změn. V dubnu 1945 bylo v Košicích vytvořeno předsednictvo strany, které mělo nejdříve šest členů. Jeho členy byli Klement Gottwald (předseda), Karel Schmidte (místopředseda), Rudolf Slánský (generální sekretář), Václav Kopecký (člen předsednictva), Václav Nosek (člen předsednictva) a Viliam Široký (člen předsednictva). V květnu 1945 se členy předsednictva stali ještě Josef Smrkovský a Antonín Zápotocký. Později došlo ještě v předsednictvu k řadě změn. Ty byly vyvolány především změnou organizační struktury a organizačním odělením slovenských komunistů. V únoru 1946 mělo předsednictvo KSČ 19 členů. Jeho členy byli Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Václav Kopecký, Václav Nosek, Antonín Zápotocký, Jaromír Dolanský, Josef Krosnář, Marie Švermová, Zdeněk Nejedlý, Augustin Kliment, Ladislav Kopřiva, Josef Smrkovský, Václav David, Josef Frank, Julius Ďuriš, Viliam Široký, Vilém Nový, Gustav Bareš a Bedřich Geminder. Na sjezdu KSČ v březnu 1946 bylo zvoleno 14 členné předsednictvo strany ve složení Klement Gottwald, Rudolf Slánský, Václav Kopecký, Václav Nosek, Antonín Zápotocký, Josef Krosnář, Marie Švermová, Jaromír Dolanský, Zdeněk Nejedlý, Ladislav Kopřiva, Gustav Kliment, Josef Smrkovský, Václav David a Josef Frank. Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 1; sv.2, aj. 9–11.

²¹ Místopředsedy nár. socialistické strany byly na prosincové konferenci zvoleni Josef David, Jaroslav Stránský, Zlata Zemanová, Alois Lysý z Moravy a František Silvera z Tábora. Blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 77.

²² NA Praha, f. ČSNS, k. 77. Podle povolání bylo ve vedení strany nejvíce soukromých úředníků (21). Po 13 členech byly zastoupeni dělníci, zemědělci, živnostníci a státní zaměstnanci. Další skupinu byli příslušníci svobodných povolání (8) a železničáři (6). Zbytek připadal na novináře (5), ženy v domácnosti (5), sociální pracovníce (4), poštovní zaměstnanci (2), odboroví pracovníci (1) a studující (1).

²³ *Protokol XX. manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie*. Praha 1946, s. 280–281.

²⁴ *Organisační řád Československé strany lidové*. Praha 1946 (dále jen *Organisační řád*), čl. VI. odst. 1.

²⁵ *Organisační řád*, čl. VIII., odst. 3.

do roka. Častěji, zpravidla jednou za dva měsíce se scházel širší výkonný výbor, který měl 30 členů. Výbor přímo dohlížel na postup strany a činnost svých ministrů a poslanců. Zároveň řídil organizaci celé strany. Mohl vylučovat jak jednotlivce, tak i celé organizace. Usnesení širšího výboru pak zpravidla vykonával užší výkonný výbor. Ten se skládal z předsedy, 4 místopředsedů strany a 7 členů výkonného výboru.²²⁶ Na podobném principu pracovala i ostatní stranická vedení.

Sekretariáty politických stran

Důležitou složkou vedení byly stranické sekretariáty, které prakticky vykonávaly záměry vedení. Sekretariáty měly na starosti všechny organizační záležitosti politických stran. V hierarchii stranických sekretariátů byl nejvýše postaven ústřední sekretariát. Jím také podléhali ostatní (tj. především krajské a okresní sekretariáty). Mimo to se budovaly i sekretariáty na nižších úrovních, které měli zpravidla na starosti určitý region. V čele ústředního sekretariátu stál generální tajemník, který býval členem nejužšího vedení. Význam generálních tajemníků byl nesporný. Byli to oni, kdo zodpovídali za organizaci politických stran, stranické úřady atd.

Sekretariáty politických stran postupně vznikaly buďto v místech, kde politické strany úřadovaly již před válkou nebo v budovách, které byly zabaveny. Jednalo se především o budovy patřící zakázaným stranám a německým institucím.

Komunisté v Praze získali budovu České eskomptní banky na Příkopech, Německý dům a kasino na Příkopech, bývalé divadlo „Kleine Bühne na Senovážném náměstí, restaurační podnik Zlatý křížek v Nekázance a továrnu firmy Hyka v Karlíně.²²⁷ Tyto a další budovy se později staly předmětem sporů, zda-li je mají právo využívat. Například ministr financí Vavro Šrobár napsal 24. května 1945 KSČ dopis, kde upozorňoval, že ve věci bankovních budov se rozhodlo ministerstvo financí vyjít KSČ vstříc ale , že „použití je dočasné“, protože se nejedná o německý majetek, ale československý. Navíc budova „patří k několika z mála vybavených bankovních budov a bylo by nepřipustným mrháním bankovního majetku, tyto specificky vybavené budovy používat k účelům jiným, než ke kterým jsou určeny.“²²⁸ Z

²²⁶ V dubnu 1946 byli ve vedení ČSL následující osoby: Msgre Jan Šrámek (předseda), P. František Hála (místopředseda), P. Karel Fanfrdla (místopředseda), Dr. Josef Novák (místopředseda), Marie Trojanová (místopředsedkyně), a sedm členů výboru prof. Adolf Procházka ministr zdravotnictví, Václav Bojanovský řídící z Brna, Josef Polák důchodce z Hradce Králové, Bohumil Rolek prokurista a poslanec z Ostravy, Dr. Jaroslav Řehulka advokát z Olomouce, Alois Soukup poslanec a rolník z Černic u Horažďovic a Josef Vičánek řídící vychovatelny z Uherského Hradiště. Blíže viz NA Praha, f. P. František Hála, sign. 10-58/41.

²²⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 94. Tyto budovy podle prohlášení z 12. 5. 1945 „dobyta a zajistila pro stranu“ bojová skupina KSČ kapitána Sommera.

²²⁸ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 94-Dopis Vavra Šrobára předsednictvu čl. straně komunistické z 24. května 1945.

tohoto důvodu chtěl Šrobár, aby byla tato budova navrácena „do používání československým bankám, které stojí před těžkým úkolem financovat hospodářskou rekonstrukci země.“ Komunisté proti tomu protestovali. Modernost budovy pro bankovní úřady podle nich spočívala jen v tom, že budova má sejf a těch „je v Praze dost“.²²⁹ Komunisté nakonec dosáhli toho, že se z České eskomptní banky nemuseli vystěhovat. Podobných případů bylo více. Komunisté většinu z obsazených budov obhájili. Komunistická rétorika v tomto ohledu byla, že patřili za první republiky mezi utiskované politické strany a nyní mají právo získávat tyto majetky. Přičemž je nutno „přebírat zavedené a běžící již podniky“ a ne budovat nové podniky. Strana byla podle nich k tomu „mravně oprávněná“, protože jí navíc jako jediné spojenci proti nacismu byl před válkou zabaven majetek. Nyní se podle nich může plným právem „hojiti...na nemravně nabytém majetku...jiných. Tato svá práva musí naše strana nebevedomě a hrdě...co nejdříve uplatnit.“²³⁰

Nutno ovšem podotknout, že některé budovy získaly i ostatní strany. Ty ovšem dle pravidla do své správy dostávaly budovy, kde měly své sekretariáty již před druhou světovou válkou.

Ústřední sekretariáty si postupně vytvářely svoji strukturu. Vznikala jednotlivá oddělení respektive odbory, které měly na starosti určitý úsek administrativy. Tak například ústřední sekretariát KSČ měl šest oddělení (hospodářské, organizační, národohospodářské, kulturně-propagační, kádrové a partyzánské oddělení). Mimo tuto strukturu byla ještě ústřední sekretariátu závodních organizací ústředních úřadů, která měla postavení samostatného úřadu.²³¹ Později vzniklo ještě například oddělení živnostenské, mezinárodní, pohraniční (pro úkoly antifašistů), informační, vojenské, bezpečnostní a další.²³² Podobnou strukturu měly i sekretariáty dalších stran. Například ústřední sekretariát národních socialistů si budoval celkem dvanáct odborů (presidiální, organizační, hospodářsko-finanční, správní, hospodářskou radu, odbor samosprávy, mladých, žen, zaměstnanecký, zemědělský, živnostensko-obchodní, kulturní a vzdělávací), které vyřizovaly příslušnou agendu.²³³

Odbory, Odborné komise a kluby

Součástí ústředí politických stran byly nejen sekretariáty, ale také odborné komise. Ty spolu s vedením politických stran a sekretariátů tvořily třetí část ústředí. U každé politické

²²⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 94-Koncept odpovědi KSČ ministerstvu financí z 26. května 1945.

²³⁰ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 93- Plán hospodářské a finanční výstavby KSČ.

²³¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 2, aj. 17.

²³² Archiv ÚSD AV ČR, pozůstalost Václava Brabce, k. 11-inv. č. 74- Přehled organizačního vývoje ÚV KSČ.

dalšími odděleními bylo schůzové, městských středních vrstev, komise mládeže, dějin strany, školská, národohospodářská, sekce právnická a lékařská.

²³³ NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 151.

trany se jmenovaly trochu jinak a v jejich organizaci byly drobné odchylky. Můžeme nalézt označení odborné komise, odbory, poradní sbory nebo také kluby atd. Tyto instituce byly především poradními orgány strany. Měly se podílet na přípravě stranických programů a za další měly v sobě sdružovat členy na základě jejich sociální nebo profesní příslušnosti.

V podstatě můžeme rozlišit tři typy těchto organizací. Jednak to byly odborné komise, které v sobě shromažďovaly vždy omezený počet odborníků a zpravidla projednávaly interní záležitosti a program politické strany. Druhé byly kluby. Ty byly určeny širšímu spektru straníků a vznikaly na základě profesní příslušnosti. Třetím typem byly odbory, které shromažďovaly své členy zpravidla na základě jejich sociální příslušnosti (tj. dělníci, zemědělci, živnostníci, ženy a mládež).

Odborné komise byly různého zaměření a měly různou podobu. Z hlediska organizačního byly poradním orgánem předsednictva a výkonného výboru strany. Komise měly několik úkolů. Za prvé měly dávat iniciativní návrhy z oboru své působnosti. Za druhé měly projednávat vládní návrhy zákonů a zaujímat k nim stanoviska. Třetím úkolem odborných komisí bylo vyjadřovat se ke kvalifikaci osob navrhovaných do vysokých státních řadů. Komise u národních socialistů tvořilo předsednictvo komise, které se skládalo z předsedy, místopředsedy, jednatele a tiskového referenta a členové komise. Počet členů byl různý. Podle stanov u národních socialistů byl maximální stav 20 členů. O počtu členů rozhodovalo předsednictvo strany na základě návrhu předsedy příslušné komise. Funkční období bylo zpravidla totožné s předsednictvem a v ideálním případě měli být voleny bezdem. Jednotliví členové mohli být odvoláni nebo naopak mohli podat demisi. Komise se u národních socialistů zpravidla scházely jednou za 14 dní.

Národní socialisté měli brannou, odbojovou, organizační, osidlovací, právníckou, sociálně-politickou, tiskovou, zahraniční, zdravotní komisi a hospodářskou radu. Sociálně demokráté měli celkem 20 odborných komisí (organizační, propagační, zemědělskou, živnostenskou, družstevní, odborovou, komisi žen, mládeže, hospodářsko-politickou, kulturně-politickou, zahraničně-politickou, sociálně-politickou, zdravotní, veřejně-zaměstnaneckou, ústavně-právní, samosprávní, brannou, komisi národní bezpečnosti, osidlovací a komisi pro péči o osoby poškozené válkou a nepřátelskou persekucí. Některé komise měly ještě své subkomise, které se věnovaly jednotlivým dílčím aspektům. Tak například sociálně demokratická propagační komise měla pět subkomisí neboli sekcí (výtvarná, tisková, vydavatelská, kulturně propagační a sekce agitační skupiny). Sociálně politická komise měla tři sekce (ochrana práce, sociálně pojišťovací, péče o mládež). Nejvíce sekcí měla hospodářsko-plánovací komise, která se dělila do 8 sekcí (Plánování a výzkum,

Hornictví, Stavební, Lehký průmysl, Průmysl potravinářský, Řemesla, Peněžnictví, Obchod a doprava).²³⁴

Podobné komise byť s jistými rozdíly měly i zbývající politické strany. Úroveň činnosti a výsledky těchto komisí byla různá. Stranické sekretariáty si velmi často stěžovaly, že komise jsou sestavené „jen na papíře“ a nevykonávají žádnou činnost.²³⁵

Vedle odborných komisí se tvořily při ústředí politických stran ještě kluby, např. klubů učedníků, řádkyň, lékařů, inženýrů, akademiků²³⁶ a dalších. Tyto kluby byly početnější a vznikaly především u lidovců ale i u dalších stran. Kladly si za úkol sdružovat členy strany podle jejich konkrétního povolání. Vedle profesních klubů existoval u lidovců i společenský klub, který měl na starosti především společenské aktivity. Dnes bychom ho možná s jistou nadsázkou označili jako „snobský“ klub. Kdo se chtěl stát jeho členem, musel zaplatit 500, - Kč. Deset tisíc korun museli pak zaplatit ti, kteří se chtěli stát zakládajícími členy.²³⁷

Zvláštní složkou politických stran byly ještě tzv. odbory, které byly suverénně největšími organizacemi v politických stranách. Většinou jich bylo kolem čtyř až šesti.

Národní socialisté měli při ústředí odbor mladých, odbor žen, zemědělský a živnostensko-obchodnický odbor. Lidovci měli odbory žen, mládeže, zemědělců, dělníků a uměstnanců, živnostníků a svobodných povolání.

Nejvýznamnější odbory bývaly zpravidla odbory žen²³⁸ a mládeže. Vždyť jen ženy v domácnosti tvořily podstatnou složku členstva stran. U lidovců to bylo například 38% ženského členstva.²³⁹ V jednom z dokumentů nacházejících se v pozůstalosti ministra Hály je úvod vzniku odborů vysvětlen následně: „Aby se však ženám [ve straně lidové – pozn. red.] lépe pracovalo, aby jim byla dána možnost plného využití jejich osvědčené činnosti a aby byl správně zhodnocen bohatý přínos ženské obětavosti, ženské věrnosti a občanského smyslu pro otázky praktické, vybudovala čl. strana lidová odbory žen.“²⁴⁰ V ženských odborech se měly tedy ženy seberealizovat.

Protokol XX. manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie. Praha 1946, s. 281–283.

Příkladem můžou být stížnosti komunistů blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 2, aj. 13.

O klubu lidových akademiků viz Jan RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948.* Brno 1999, s. 85.

NA Praha, f. 9 - Msgr. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/9.

K organizování žen v KSČ blíže viz *Rádkyně komisi žen v KSČ.* Praha 1946.

Sociální struktura členů strany: ženy v domácnosti 38%, zemědělci 31%, dělníci 10%, živnostníci 5%, vojenská služba 5,5%, soukromí zaměstnanci 5%, Viz Karel KAPLAN, *Pět kapitol o únoru.* Brno 1997, s.

NA Praha, f. 10 - P. František Hála, sign. 10 - 1/392/10.

U všech odborů bylo zdůrazňováno, že nejsou spolky, ale složkami strany. Odbory, nebo podle toho jak se nazývaly u jednotlivých stran, se zakládaly jak u místních, tak u vyšších organizací.

Nejvyšším stupněm bylo Ústředí, v případě ženských odborů ČSL to bylo Ústředí žen Československé strany lidové. To se skládalo z předsedkyně, dvou místopředsedkyní a dvou vedednatelek. Ústředí mělo ještě dvacetičlenný poradní sbor. O ústředním předsednictvu se ve výše jmenovaném dokumentu z Hálovy pozůstalosti praví: „...pracuje v intencích zakladatele a předsedy čsl. strany lidové, náměstka předsedy vlády, Msgra. Dra. Jana Šrámka, zářivého zoru pravé moudrosti státnické...“²⁴¹ Na nižší úrovni, tj. krajské a okresní, řídily činnost odborů referentky. Aby krajské referentky, které jsou „politickým výkvětem celého kraje“²⁴² vládly práci, měly ještě 4 referentky: organizační, sociální, kulturní a tiskovou.

Ženské organizace byly pochopitelně i v ostatních stranách. Sociální demokraté měli tzv. ženské komise Čs. sociální demokracie. Každá ze stran lákala a přesvědčovala ženy, aby se staly součástí jejich odborů. Tak například výše zmíněná sociální demokracie vydala leták, ve kterém se pravilo „Chceme slyšet vaše další přání. Chceme také od vás slyšet další zkušenosti, rady a návrhy, abyste se mohla radostně a volně věnovat výchově svých dětí, abyste si mohla lépe rozumět se svým mužem, chápat jeho dílo, abyste se mohla více věnovat svému zdraví, svému poučení a zotavení...Přijďte mezi nás! Zvou Vás přátelsky ženy Československé sociálně demokratické strany.“²⁴³

Na podobném principu byly budovány i ostatní odbory. Svoji významnou roli hrály rovněž zemědělské a živnostenské odbory, kolem kterých se zpravidla sdružovali příslušníci zakázaných politických stran.

Za zvláštní pozornost stojí mládežnické složky politických stran.²⁴⁴ S mládeží v politických stranách to bývá těžké. Na jedné straně každá z politických organizací má zájem o mládež a to hned z několika důvodů. Za prvé je to velká skupina voličů, která je zpravidla z hledem ke svému věku snadno ovlivnitelná a za další strany také cítí potřebu si vychovávat své následníky a další generace. To jsou plusové hodnoty, které vedou ke snaze vycházet mladým lidem vstříc.

Vstřícnost se projevovala různě. Za prvé politické strany umožňovaly, aby se mladí mohli stát brzo členy politických organizací. Členem KSCM mohl být například každý od 16

¹ NA Praha, f. 10 - P. František Hála, sign. 10 - 1/392/10.

² NA Praha, f. 10 - P. František Hála, sign. 10 - 1/392.

³ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266.

⁴ K této otázce blíže viz *Směrnice komise Československé sociální demokracie pro studentstvo a mládež*. Praha 1946.

let.²⁴⁵ Politické strany vysvětlovaly nízkou hranici pro vstup tím, že jestliže je volební právo od 18 let, mají mít mladí lidé možnost již předtím poznat činnost politických stran.

V případě lidovců se členem strany mohl stát člověk od 14 let. To vyvolalo velkou vlnu kritiky ze strany ostatních stran především pak ze strany komunistů. Lidovci však v tomto ohledu neustoupili a členem lidové strany se mohl stát podle stanov „...občan, muž či žena starší čtrnácti let, české nebo jiné slovanské národnosti a uznávající křesťanský názor světový, státně a národně spolehlivý...“²⁴⁶

Na druhé straně mládež způsobuje politickým stranám i řadu problémů. Je to především otázka generačního střetu. Mladí lidé ve svém idealismu, nadšení, touze po sebezprosažení a uplatnění usiluje o změnu poměrů. To ovšem často naráží na neochotu starší generace, která ovládá důležité posty a nechce se o ně dobrovolně připravit. Je pochopitelné, že tyto střety vyvolávaly nejednou spory uvnitř politických stran.

Vývoj mládežnických organizací byl u některých politických stran problematický. Socialistické strany se totiž dohodly, že mládež nebude organizována na stranickém základě, ale že dojde k vytvoření jednotného Svazu československé mládeže (SČM). Dohoda tak vylučovala organizování např. svazu mládeže nár. socialistické strany ale i komunistické a sociálně demokratické strany. Na druhé straně se ponechávalo na vůli jednotlivých stran, jakým způsobem budou pečovat o své mladé příslušníky. Hubert Ripka to vyjádřil 8. června 1945 na schůzi předsednictva nár. socialistické strany slovy „ponechává se však všem stranám na vůli pečovat o svou mládež v odborech místních organizací a v nadřazených složkách stran.“²⁴⁷

Tohoto dodatku využili demokraté především národní socialisté, protože poznali, že ač má být SČM nadstranickou organizací, tak i zde začali mít komunisté silný vliv. Postupně tak tento svaz opouštěli a vytvářeli si svoje organizace. Komunisté tento přístup silně kritizovali.²⁴⁸ Národní socialisty především obviňovali z reakčních tendencí, ale nakonec se smířili s tímto stavem.

Proces obnovy politických stran

Všechna politická vedení měla v roce 1945 společný cíl. Vybudovat co nejrychleji politickou stranu se svojí strukturou. Toto období je u politických stran vymezeno do svolání poválečných sjezdů, kterým se věnuji v samostatné kapitole.

²⁴⁵ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 4. Organizační řád KSC přijatý na VIII. sjezdu KSC.

²⁴⁶ *Organizační řád*, čl. I., odst. 1.

²⁴⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 78- Zápis o schůzi předsednictva čs. strany národně socialistické konané dne 8. června o 9 hod. dopolední v zasedací síni Melantricha za přítomnosti bratří a sester v listině přítomných zapsaných.

²⁴⁸ K vztahu KSC a mládeže blíže viz NA Praha, f. 100/4, sv. 10 aj. 51–52.

Na začátku procesu obnovy stály výše zmíněné přípravné výbory, které zahajovaly svoji činnost tím, že po svém sejití vydávaly v květnu 1945 programové prohlášení. Národní socialisté své prohlášení nazvali Lide československý-bratři a sestry! Sociální demokraté vydali prohlášení Českému lidu.²⁴⁹ A lidovci vydali „Československá strana lidová do nového života“²⁵⁰.

⁴⁹ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 113.

⁵⁰ Jako příklad prohlášení uvádím prohlášení lidové strany. Blíže viz Lidová demokracie, 16. května 1945, s. 1. V prohlášení se psalo: Československá strana lidová do nového života. Občané a občanky! Síly zla, které šest let páchaly po Evropě zkázu a smrti hrozily našemu národu, byly zničeny. Vojska spojenců, především však slavná Rudá armáda, zničila vojenskou a hospodářskou moc německého útočníka a vrátila svobodu také národu našemu. V řadách vítězných vojsk bojovaly hrdinně též sbory československé za svůj stát a svobodu. Živelné povstání českého lidu v Praze i na venkově roztrhalo v minulých dnech konečně pouta, jež svírala národ, a osvobodila za rychlé pomoci Rudé armády Prahu i venkov.

Nezměrné síly spojeneckého Sovětského svazu, vedeného velkým hrdinou maršálem Stalinem, zajišťují do budoucna náš stát před jakýmkoli útokem.

Československé republiky stojí nyní před novým vybudováním politického života v osvobozené vlasti.

Československá strana lidová obnovuje proto svou politickou činnost za vedení předsedy Msgre. Dr. Jana Čížka a otevírá sekretariáty pro politickou práci na celém území republiky. Vedoucí činitelé lidové strany byli významnými činiteli odboje domácího a chtějí se v pozhnaném míru podle svých nejlepších sil zúčastnit orlivou a věrnou prací budování lepšího života národního v obnovené republice.

Věrna svému programu solidarity chce býti Československá strana lidová stranou národní jednoty v plném významu slova.

Stěžejním pilířem naší zahraniční orientace bude věrné spolenectví a bratrství s velkým národem ruským. Nejprve za tohoto hrozného boje byl silou slovanského národa zastaven a ukončen tisíciletý postup Němců na východ a po prvé spojeny všechny slovanské národy v jedno společné úsilí obrany. Toto spolenectví slovanské vyvěrá z jednotné vůle a z hloubi srdce národa a bude proto trvalé. Cyrilometodějská tradice v národě našem, založená kyjevskými rukopisy již z 9. a 10. století, a všechny snahy unionistické dob dřívějších tvoří přirozenou základnu nynějšího vývoje.

Duchu a programu Československé strany lidové odpovídá plně prohlášení vlády, že nově budovaný stát bude republikou demokratickou. Budeme proto usilovati, aby se demokratické svobody, jichž jsme tolik ochrábili za temných dob německé okupace, ať už se jedná o svobodu osobní, svobodu projevu, vzdělání, povolání, svobodu náboženskou a kulturní, v duchu demokracie rozvíjely ve svobodném státě.

Uvítali jsme proto se souhlasem projev presidenta dr. Eduarda Beneše, že politický život bude urovnán svobodnými volbami.

Obrovská práce nás čeká při obnovování hospodářského a sociálního života v zemích, které jsou vyčerpány ze značné části též zničené válkou. A tu soudíme, že nebude, lze se zcela vraceti k formám, jež byly u nás platné před válkou. Válka byla též závěrečnou kapitolou jedné epochy lidských dějin a počátkem nového epochálního období.

V době příští musí býti užívání soukromého vlastnictví vůbec a po stránce výrobní zvláště uvedeno více v souladu se zájmy veřejnými. To odpovídá plně křesťanskému názoru na vlastnictví. Velká odvětví hospodářská odvětví klíčová vůbec, na jejichž správné funkci závisí životní úroveň širokých vrstev obyvatelstva, bude třeba postátniti nebo postavititi pod přímé uvedení veřejnoprávních orgánů správních. Vůdčí ideou řízeného hospodářství musí býti, aby co nejlépe a rovnoměrně byly opatrovány životní potřeby obyvatelstva a zabráněno nerovnoměrnostem, které dříve srážely celé vrstvy občanů do bída.

V době nynější zvláště dlužno věnovati pozornost výrobě zemědělské, aby zabráněno bylo nedostatku a zajištěno zásobování. Do budoucna pak třeba záměrnou vnitřní kolonizací rozmnožiti počet výkonných zemědělců.

Všechny reformy třeba prováděti tak, aby přihlížely k prospěchu všech vrstev, které tvoří národ v duchu spravedlnosti a měly rozumný smysl.

Zvláštní péče bude věnována ochraně rodiny. Budeme usilovati o to, aby rodina, která je přirozeným základem fyzického i mravního růstu národa, byla středem sociálního zákonodárství naší republiky. V duchu vládního programu budeme se zasazovati o to, aby otcové rodin mohli svou prací slušně uhraditi potřeby své rodiny. Poněvadž jen ze zdravých dětí může vyrůstti zdravý národ, musí býti všestranně vybudována péče o mládež a zorganizována lékařsko-zdravotnická služba ve městech a také na venkově.

V těchto prohlášeních oznamovali, že strana znovuobnovuje svoji činnost po dlouhé a strašlivé válce a následně byl k tomu i připojen program dotyčné strany. Politické strany se zpravidla označovaly za základní pilíře nové budovatelské práce a nosníky veřejného života. Spolu s tím byly připojené i výzvy k zakládání příslušné strany na nižší úrovni a zpravidla k těmto prohlášením připojovaly přípravné výbory první formuláře členských přihlášek.

Záhy na to se scházeli aktivisté strany, kteří se tehdy nazývali činovníci²⁵¹, aby spolu s přípravnými výbory projednali své plány do budoucnosti. Čtenáři novin si po tom mohli přečíst zprávy v novinách, které například začínaly slovy „Nástup československé strany lidové k politické práci.“²⁵² V novinách se záhy objevily pokyny pro zakládání organizací strany. V „Pokynech pro zahájení činnosti místní organizace čs. strany lidové.“²⁵³ dostávali straníci osm úkolů. Za prvé měli opatřit seznam dřívějších členů. Za druhé je měli spolu s ostatními sympatizanty seznat na poradě. Následně měli vytvořit akční výbor, který v ideálním případě měl mít předsedu, pět místopředsedů, jednatele a minimálně 7 referentů (finančního, organizačního, pro mládež, pro ženy, pro ideovou výchovu a kulturu, pro sociální věci a pro odborné zájmy). Další pokyny spočívaly v rozšiřování novin, tvorbě nástěnek, sestavení členských seznamů a dalších úkolech. Podobné pokyny můžeme nalézt i u dalších politických stran.

Spolu s tím se snažili, aby co nejdříve fungovaly organizace na dalších úrovních (zemské, krajské, okresní). V souvislosti s tímto vývojem se budovaly i sekretariáty na nižší úrovni. Ty měly pomáhat při budování stran. V případě lidovců tak například k prvnímu stupadu 1945 byl v zemi Moravskoslezské 1 zemský, 5 krajských a 48 okresních sekretariátů. Spolu s třemi pobočnými úřady se jednalo o 57 úřadoven, kde bylo 58 tajemníků a 62 pomocných sil.²⁵⁴

Při budování sekretariátů se věnovala značná pozornost tajemníkům. Sociálně demokratické ústředí v této záležitosti psalo všem okresům. „Při navrhování kandidátů na místa okresních tajemníků musí okresní výkonný výbor postupovati nejvyšš svědomitě. Tak jde se především přihlížeti k tomu, aby navrhovaní kandidáti byli soudruzi svědomití, pracovití, obětaví a čestní.“²⁵⁵ V příručce pro lidovecké tajemníky se můžeme dočíst, „...že

---

Chceme v uskutečňování díla národní obnovy pracovat upřímnou spoluprací a dohodováním s úctou a jinému přesvědčení, a to se všemi dobré vůle k prospěchu celého národa.

Československá strana lidová

Lidová demokracie, 20. května 1945, s. 1.

Lidová demokracie, 20. května 1945, s. 1.

Lidová demokracie, 24. května 1945, s. 2.

Archiv KDU – ČSL, karton 7/1 – komise při ÚV 1945 – 1969. Zápis schůze organizační komise konané 26. listopadu 1945.

Archiv ČSSD, f. 71, aj. 113.

duší organizace je aparát tajemnický.“ Tajemníci jsou pak „...důstojníky generálního štábu strany. Jejich pracovní stan je sekretariát, kde se sbíhá veškerá agenda organizační, kde nutno organizačně a propagačně plánovat, aby až do poslední místní organizace byla zanášena organizační a propagační iniciativa, popud ke stálé činnosti. Organizace nesmí ustrnout a funkcionáři z pohodlně. Schopný tajemník je pružný, bystrý, vynalézavý, obětavý a neúplatný. Musí být řečníkem, musí umět jednat s lidmi a společensky vystupovat. Je organizátorem, ideovým propagátorem a vychovatelem strany. Sám musí býti charakterově čistý jako zřítelnice oka, neboť je sledován nejen straníky, ale i odpůrci, a z jeho charakteru a života se usuzuje i na charakter strany.²⁵⁶ A podobně se o nich vyjadřovali i národní socialisté. Jejich tajemníci měli pracovat každý den od 8 do 18 hodin s polední přestávkou a málo mělo o nich platit: „Tajemníci strany nesmí přijímati a vykonávati jakékoliv veřejné funkce, bez předběžného souhlasu ústředí, nebo vykonávati jakékoliv další zaměstnání, ani ne redaktorské, ku kterému jest potřebí zvláštního povolení ústředního výboru strany...Přijímati jakýchkoliv darů neb úplatků za vykonané intervence nebo služby jest zakázáno. Tajemníci politických stran jsou i ve svém soukromém životě pozorováni a kontrolováni veškerým občanstvem. Je proto nutno, aby vedli život spořádaný a vzorný. Slušné jednání, slušné chování a taktní vystupování je dobře posuzováno a získává příznivce.“²⁵⁷

Tyto řádky poukazují na představu strany, jaký měl být tajemník. Některé strany jako například lidovci šli dokonce tak daleko, že ve svých příručkách pro tajemníky popisovali i to jak by měl vypadat vzorový den tajemníka.

Realita však byla poněkud odlišná. Lidé si často stěžovali na laxnost tajemníků a stranických úředníků. Lidovecký ministr Procházka ji vyjádřil lapidárně: „...naši lidé jsou domalejší...“²⁵⁸ Na stálé oběžníky a urgencye ústředního lidoveckého sekretariátu odpovídali okresní tajemníci stížnostmi na papírovou válku a zasláné dotazníky nevyplňovali a nevraceli. Typické bylo, jak napsal Klimek (generální tajemník ČSL, nástupce Dr. Vladimíra Červinky) ve své zprávě, hlášení jednoho okresního tajemníka, který na konci roku 1946 podává zprávu o stavu členstva v roce 1945 a k tomu připojuje větu: „Od té doby jsou značné přírůstky a poklesy.“²⁵⁹ Jiný funkcionář pro změnu na otázku o stavu spolupráce s ostatními stranami národní fronty odpověděl: „Ještě to ujde“.²⁶⁰

²⁵⁶ Příručka pro tajemníky Československé strany lidové. Praha 1946, s. 1.

²⁵⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 73. Směrnice pro župní, krajské a okresní tajemníky.

²⁵⁸ Archiv KDU – ČSL, k. 7/1 – komise při ÚV 1945 – 1969. Zápis schůze organizační komise konané 30. srpna 1945.

²⁵⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a. j. 161.

²⁶⁰ Archiv KDU – ČSL, k. 40–Historie ČSL 1945–48.

Politické strany rovněž dbaly podle možností na vybavení sekretariátů. Snad ve všech pokynech můžeme najít poznámky o tom, že místnosti sekretariátů mají být pokud možno na frekventovaných místech, uklizené, čisté, vymalované a „kde možno i s výkladem“.²⁶¹

Straníci byli rovněž vyzýváni, aby nezapomněli rovněž na čitelné a výrazné označení. „Označení sekretariátu musí býti provedeno odborně, podle předlohy dodané ústředím. Označení (firma) nesmí býti maličká jen na dveřích, jak se mnohdy stává, ale přes celou šíři domu, je-li dům rohový, pak z obou stran. Uvědomte si, že již označení místností strany, je první visitka. A nehleďte na to z hlediska místního, že to lidé znají. Označení sekretariátu je důležité pro tisíce dalších, kteří městem projdou. Skromnost je tedy zcela nemístná.“²⁶² Nemělo se pochopitelně v této záležitosti zapomínat ani na vkusné nástěnky a tak podobně. Zkrátka a dobře slovy národních socialistů „Sekretariát musí být vzorem dobře vedené kanceláře i při největším výkonu zaměstnanců.“²⁶³

Sekretariáty na nižších úrovních si postupem doby tvořily rovněž svoji strukturu. Nejpropracovanější ji měli v tomto ohledu komunisté. Tak například při krajských sekretariátech měli celkem 18 oddělení (kádrové, organizační, agitpropu, národohospodářské, hospodářské, odborové, samosprávné, zemědělské, družstevní, živnostenské, žen, mládeže, tělovýchovy, soc. zdravotní, osidlovací, právní, tiskové a technické). Podobné rozdělení měli i na okresní úrovni. Zde bylo 12 komisí, které měly podobnou strukturu jako krajská oddělení. Na rozdíl od krajské úrovně nebyla národohospodářská komise, osidlovací, právní, tisková a technická. Tyto komise pak spolupracovaly s příslušnými referáty okresních sekretariátů, které měly podobné složení jako komise OV.²⁶⁴

Velké naděje při znovuoobnovování stran vkládalo jejich vedení také do aktivních členů. Tito členové-nadšenci byli různým způsobem pojmenováni. U komunistů to byli takzvaní agitátoři a desítkoví důvěrníci²⁶⁵ nebo u sociálních demokratů to byli tzv. propagátoři socialismu. Na těchto nadšencích politické strany velmi stavěly. V srpnu 1945 například lákali sociální demokraté své členy a příznivce letáky, aby se staly propagátory. Význam propagátorů vysvětlovali slovy: „Jsme opět svobodni. Pravda zvítězila nad lží, dobro nad zlem... Před námi Čechy a Slováky jsou nejkrásnější výhledy budování socialistického státu. Socialistická republika československá, socialistická Evropa, mezinárodní sbratření lidstva – toť musí býti naším cílem. Drobná houževnatá denní práce uvědomovací a sebevzdělávací,

²⁶¹ NA Praha, f. ČSNS, k. 73-Věstník z 5. října 1945-úprava sekretariátů.

²⁶² NA Praha, f. ČSNS, k. 73-Věstník z 5. října 1945-úprava sekretariátů.

²⁶³ NA Praha, f. ČSNS, k. 73. Směrnice pro župní, krajské a okresní tajemníky.

²⁶⁴ NA Praha, f. 100/1, sv. 2, aj. 17.

²⁶⁵ Komunisté věnovali snad ze všech politických stran nejvíce energie na propagaci. Ke komunistickým představám o propagaci blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 181, aj. 1129.

vesvědčování neuvědomělých lidí, ba i dočasných odpůrců socialistického světového názoru, musí býti náplní života každého z nás, kteří jsme socialisty. Nebylo a není šlechtnějšího učení nad učení socialistické. Sebekrásnější myšlenka však zůstává mrtvou, není-li nesena a postupně rozšiřována, propagována živými lidmi, schopnými nejvyšších obětí. Proto budujeme sbory propagačních pracovníků-avantgardu naší strany. Vyzýváme i Tebe, přihlas se ihned...k této důležité a radostné práci-staň se šířitelem našich idejí-bud' propagátorem socialismu!²⁶⁶ Ten kdo se přihlásil a chtěl se stát propagátorem socialismu a sociálních demokratů pak vyplňoval formulář, kde se ústředí dotazovalo, zda-li dotyčný umí jednat s lidmi, jezdit na kole nebo motocyklu a řídit auto. Dotyčný měl být rovněž ochotný navštěvovat soudružské rodiny, vyvěšovat a lepit plakáty, tvořit verše a písně atd.²⁶⁷ Zkrátka dotyčný měl umět vše, co mohl takový propagátor využít.

Mnohé stranické organizace se obnovovaly na základě toho, že existovaly již před válkou a obnovovaly se zcela automaticky. Zpravidla to byl také první krok funkcionářů, že posílali dřívější příslušníky politických stran s výzvou, aby vstoupili znovu do dotyčné strany a podíleli se tak na jejím znovuvybudování, přičemž vládla snaha zjistit, co dělali předváleční členové za války a jestli náhodou „nezradili národ“.

Formulaci „nezradili národ“, používám záměrně. Velmi často se totiž objevoval ve stranických dokumentech požadavek, aby se zjistilo, co dělali členové strany za války.²⁶⁸ V zásadě proto byly dva důvody. Za prvé politické strany chtěly využít případné hrdinství k propagačním důvodům. A za druhé ve stranických sekretariátech vládnul po válce velký strach, aby nebyli svými konkurenty obviněni z toho, že mají ve svých řadách kolaboranty nebo je dokonce chrání.

Cílem všech politických stran bylo dosáhnout toho, aby v každé obci měla příslušná strana svoji organizaci. „Dali jsme všem krajským organizacím za úkol: V každém závodě a v každé obci organizaci komunistické strany“ Takto pregnantně to vystihli komunisté a ostatní politické strany měly stejná přání. Nutno ovšem podotknout, že to však byl nedostižný cíl. V mnoha místech neexistovaly stranické organizace z nejrůznějších důvodů a politické strany byly rády, když měly někde alespoň jen jednoho svého člena, kterého nazývali důvěrníkem. Tyto důvěrníci byli pak při různých náborových akcích vyzýváni, aby se pokusili založit místní organizaci. Například v jednom z otevřených dopisů sociálně demokratickým důvěrníkům ze začátku roku 1946 se můžeme dočíst: „Vážený soudruhu jistě se tě dotýká, že v Tvé obci

²⁶⁶ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 271.

²⁶⁷ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 271.

²⁶⁸ Blíže viz například NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

stojíš osaměle a k tvému politickému přesvědčení, které je souhlasné s politickým přesvědčením těch, kteří od základů budují námi všemi milovaný stát...se nehlásí dosud převážná většina Tvých sousedů, občanů Tvé obce.... Nepochybujeme pak, že Tvým a Tobě podobných, zapojením do politické a veřejné činnosti, mnohé by mohlo býti lepší v Tvém okolí...První krok k tomu považujeme, aby co nejdříve byla v Tvé obci ustavena místní organizace...Jest na Tobě, abys nám tento prvý krok umožnil! Jistě v Tvém sousedství se najde několik lidí, kteří smýšlí podobně jako Ty a vhodnou rozmluvou by Ti bylo možno se s nimi dohodnouti.²⁶⁹

Velmi problematické bylo při procesu obnovy politických stran pohraničí. Zpravidla všechny strany uváděly ve svých zprávách, že mají problémy s územím Sudet. Bylo to pochopitelné, protože toto území bylo buďto vysídlené, kam teprve přicházeli naši lidé a nebo zde žili ještě ve velké míře příslušníci německé menšiny, kteří byli vyloučeni z politického života.

Stav organizace respektive stav proorganizování jak se tehdy používalo, bylo častým námětem diskuzí uvnitř politických stran. Nejblíže základnímu přání všech politických stran mít v každé obci svoji organizaci byli komunisté, kteří měli nejhustší síť místních organizací. Například z brněnského kraje hlásili komunisté už v létě roku 1945, že ze 1435 obcí jsou místní organizace v 1051 obcích a ve 143 obcích byly již učiněny přípravy k založení dalších místních organizací.²⁷⁰

Nejrychleji se z politických stran obnovovali komunisté.²⁷¹ Už v dubnu 1945 vydávali komunisté první provolání ÚV KSČ s názvem „*Co dělat. S čím začít*“ a v červnu 1945 psali do Moskvy, že „organizační výstavba strany je v základních rysech dokončena...a...za dobu třemi neděl byla strana ideově a organizačně zpevněna a její práce usměrněna,“ přičemž velmi oceňovali přípravy, které pro obnovu strany vykonaly ještě za války. „Značně nám pomohlo, že jsme již v Košicích připravili ve velkém nákladu provolání strany, organizační směrnice pro výstavbu strany a nechali vytisknout přihlášky. Pro funkcionáře to byla veliká pomůcka, neboť většina z nich neměla naprosto žádné zkušenosti s organizací a strukturou strany. Většinou to byli mladí pracovníci, kteří...neměli žádné představy o tom, jak je třeba stranu budovati“²⁷² Příprava se projevila i v organizaci, protože už v červnu 1945 měli v českých

²⁶⁹ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 270.

²⁷⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

²⁷¹ K otázce obnovy KSČ blíže viz Heinrich KUHN, Der Neuaufbau der kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (KPTsch) im Jahre 1945. In: *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*. München 1971, s. 217–259.

²⁷² NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

zemích 8 653 organizací a z toho bylo 1 479 závodních organizací.²⁷³ S takto vybudovanou sítí pořádali už v letech 1945 také první krajské konference, na kterých si volily svá vedení.²⁷⁴ Jedinou jejich jistou slabinou byl venkov, jak sami přiznávali ve svých interních materiálech „Největší naší slabinou je dosud práce mezi rolnictvem. Rolníci jsou zatím desorientováni“

Na rozdíl od ostatních politických stran měli jednu obrovskou výhodu. Komunisté měli svoji zachovanou strukturu v krajích a okresech z předválečných dob a z ilegality. Sami to i přiznávali: „Jestliže můžeme zaznamenati tak veliké úspěchy v organizační výstavbě strany, pak je to proto, že jsme se mohli ihned v prvních chvílích opřít i o podzemní organizace, které pracovaly téměř v celé zemi a měly široce rozvětvenou síť pomocníků z řad sympatizujících, kteří okamžitě vstoupili do strany a pomáhali zakládati organizace i ve svém okolí.“²⁷⁵

To co se zpočátku zdálo nevýhodou, ukázalo se nyní jako obrovská výhoda. Činnost KSČ byla totiž nejdříve na podzim 1938 úředně pozastavena a později byli komunisté zakázáni a oficiálně rozpuštěni. To vše se stalo ještě před německou okupací. Pro komunisty bylo toto opatření v podstatě výhodné. Získali čas na to, aby přešli do ilegality. Vybudovali si fungující síť, která fungovala i přes pozdější zásahy ze strany Němců. Ostatní politické strany prodělávaly na konci první a během druhé republiky odlišný vývoj. Ty na rozdíl od komunistů byly povolené, ale postupně došlo k jejich slučování.

Tyto tendence byly vyvolány Mnichovskou dohodou a likvidací první československé republiky. Neblahé následky mnichovské dohody ze září 1938 nenechaly na sebe dlouho čekat. Projevovaly se všude a vyvolávaly změny. Ty mimo jiné postihly i stranický systém první republiky. Strašný zážitek z Mnichova vyvolal snahu o změnu, volalo se po nové národní jednotě, ale také po nové pevné vládě, která nebude zatížena nedokonalým stranickým systémem²⁷⁶.

²⁷³ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

²⁷⁴ První krajská konference KSČ se konala ve dnech 30. 6–1. 7 1945 v Brně za účasti 1936 delegátů, kteří zastupovali 1147 organizací. Posléze následovaly konference i v dalších místech 7. 7 byla konference ve Zlíně. 4. 7. byly konference v Havlíčkově Brodě a ve Strakoniciích. Ve dnech 21. 7 a 22. 7 se konaly krajské konference v Mladé Boleslavi, v Moravské Ostravě, Olomouci, Pardubicích a Táboře 28. 7 a 29. 7. v Kladně, Plzni a Českých Budějovicích. Další krajské konference pak následovaly v srpnu v Hradci Králové, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Liberci, Kolínu a Praze. Protokoly z konferencí vycházely později v upravené podobě tiskem. Blíže viz NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

²⁷⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

²⁷⁶ Z odborné literatury k proměnám politického systému lze uvést Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*. Praha 1987; Jan GEBHART-Jan KUKLÍK, *Mnichovská krize a vznik strany národní jednoty* in ČČH 90/1992, č. 3, s. 365–393; Jan GEBHART-Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha-Litomyšl 2004; Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*. Praha 1997; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*. Praha 1988 a Vilém PREČAN, *Probleme des tschechischen Partaisystems zwischen München 1938 und dem Mai 1945*. In *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat*. München – Wien 1979, s. 529–553.

Například na schůzi zemského výkonného výboru Čs. strany lidové v Čechách zaznělo již 18. října 1938: „Veřejnost očekává, že bude změněn stranický systém ve státě. Tomuto požadavku se i čs. strana lidová přizpůsobí a jistě nezklame své voliče vpříštím uspořádání politického stranictví v republice. Všechny strany se musí zreorganisovat a sloužit v první řadě státu a jeho lidu. Bude povinností politických stran, aby produkovaly pro stát osobnosti nejlepšími schopnostmi, které by se staly zárukou, že blahu lidu bude věnována největší péče. V tomto smyslu chápe také strana lidová své příští úkoly a přispěje ze všech sil k obrodě našeho politického života.“²⁷⁷

Jako první na řadu přišli výše zmínění komunisté. Tím ovšem změny zdaleka neskončily. Téměř všichni se shodovali na tom, že je třeba náš politický život změnit. Na čem se už ale politici neshodovali, bylo, jak tuto změnu uskutečnit, a tak se objevovaly nejrůznější návrhy. Společnou měli jen myšlenku sloučení zbývajících stran a vznik jediné či menšího počtu stran. Výsledkem těchto návrhů a následných jednání byl nakonec vznik dvou stran. Na konci roku 1938 vznikla Strana národní jednoty²⁷⁸ a Národní strana práce.²⁷⁹ První strana sdružovala především pravicové strany, zatímco druhá soustřeďovala levicové strany s výjimkou komunistů.

Sociální demokraté a část národních socialistů vytvořili tedy Národní stranu práce. Zbývajícím lidovcům nakonec vstoupili do Strany národní jednoty. Jejich cesta do ní nebyla na rozdíl od ostatních však vůbec přímočará. Zatímco ostatní strany byly více méně s tímto rozuměny, tak lidovci poměrně dlouhou dobu s ohledem na překotný vývoj druhé republiky odmítali svoje slučování, a tím i zánik strany. Uznávali sice potřebu zjednodušení systému, ale toto zjednodušení si představovali tak, že vzniknou postupně tři strany: levicová, pravicová a středová, přičemž právě středovou stranou by byla lidová strana.²⁸⁰ K tomu ovšem nakonec nedošlo.

Ještě v průběhu října 1938 se vedení lidové strany několikrát vyslovalo proti sloučení stran, ale postupně dochází mezi českým a moravským křídlem strany právě v této otázce

²⁷⁷ NA Praha, fond 100/36, sv. 331-3. Zpráva presidia zemského úřadu v Praze č. j. 29 877, pres 21. října 1938.

²⁷⁸ Z odborné literatury k dějinám Strany národní jednoty z posledního období připomeňme alespoň studii Jana Kuklíka. Blíže viz Jan KUKLÍK, Strana národní jednoty. In Jiří MALÍŘ, Pavel MAREK a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II*, s. 1057–1073.

²⁷⁹ Z odborné literatury k dějinám Národní strany práce z posledního období připomeňme alespoň studii Jana Kuklíka. Blíže viz Jan KUKLÍK, Národní strana práce (1938–1939). In Jiří MALÍŘ, Pavel MAREK a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II*, s. 1073–1091.

²⁸⁰ Jana KOPECKÁ, *Československá strana lidová v letech 1935 – 1938*, diplomová práce FF UK, Praha 2000, s. 10.

k vážným rozporům. Vzniká konflikt, který je výsledkem letitých rozporů mezi oběma křídly.²⁸¹

Zatímco české křídlo vedené Msgre. Staškem spolu s lidoveckou mládeží uvažují v nejrůznějších podobách o sloučení strany, zásadně proti je celé moravské křídlo reprezentované Msgre. Janem Šrámkem, který byl zároveň předsedou ústředního výkonného výboru, a tudíž i celé strany.²⁸²

Nátlak na slučování byl ze všech stran silný. Nakonec i Šrámek byl nakonec ochotný o sloučení jednat. Se Staškem se však neshodnul, s kým se má o sloučení jednat. Zatímco Šrámek chtěl jednat s národním socialisty a sociálními demokraty, tak Stašek chtěl jednat s agrárníky.

Spor nakonec vyvrcholil tím, že Msgre. Stašek se domluvil o sloučení agrárníky bez vědomí Šrámkem a 17. listopadu 1938 uveřejnili prohlášení v rozhlase a o den později v tisku pod názvem „*Národe český*“, ve kterém byli občané informováni o rozpuštění stran agrární, živnostenské, národně socialistické a strany Národního sjednocení, ale také o rozpuštění Československé strany lidové, a to pouze v Čechách.

Prohlášení rovněž informovalo o vzniku Strany národní jednoty.²⁸³ Do nově utvořené strany vstoupila jen česká část a ne celá strana. Bez vědomí Šrámkem a ostatních, Stašek dohodl o vstupu strany, a prosadil si svou.

Sloučení mělo být trvalé, ale vývoj událostí ukázal, přerušení činnosti lidové strany, ale i nář. socialistů a sociálních demokratů bude trvat na rozdíl od některých jiných stran necelých sedm let.

Ve stejné době vznikala i druhá levicová Národní strana práce. Jak Národní strana práce tak Strana národní jednoty fungovala vlastně velmi krátkou dobu, protože hned po okupaci došlo k sloučení těchto politických stran v Národní souručenství, které v době německé okupace sjednocovalo český národ v čele s protektorátním prezidentem JUDr. Emilem Háchou.²⁸⁴

²⁸¹ K rozporům uvnitř ČSL viz NA Praha, fond 100/36, sv. 331–3. Zpráva presidia zemského úřadu v Praze č. j. 31 008, pres 31. října 1938; fond 100/36, sv. 331–3. Zpráva o vnitřních poměrech v ČSL ze dne 3. listopadu 1938; fond 100/36, sv. 331–3. Zpráva presidia zemského úřadu v Praze č. j. 32 049, pres 10. 11. 1938. Touto otázkou se zabývala též Jana Kopecká ve své diplomové práci. Blíže viz Jana KOPECKÁ, *Československá strana lidová v letech 1935 – 1938*, diplomová práce FF UK, Praha 2000.

²⁸² O rozporech viz Jana KOPECKÁ, *Československá strana lidová v letech 1935 – 1938*, diplomová práce FF UK, Praha 2000, s. 111–114.

²⁸³ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Pomnichovská krize a vznik strany národní jednoty* in ČČH 90/1992, č. 3, s. 884.

²⁸⁴ Z odborné literatury k problematice Národního souručenství z posledního období připomeňme alespoň studii Pavla Večeřy. Blíže viz Pavel VEČEŘA, *Národní souručenství*. In Jiří MALÍŘ, Pavel MAREK a kolektiv,

Tímto vývojem tak došlo k tomu, že národní socialisté, sociální demokraté a lidovci měli zlikvidované své sekretariáty i organizace. Zatímco komunisté měli plně funkční strukturu, která začala po osvobození okamžitě pracovat. Ostatní museli naproti tomu navazovat na zpřetrhanou minulost.

Úspěch KSČ byl umocněn i tím, že do strany vstupovala řada lidí, kteří se chtěli v novém systému uplatnit. Tuto skutečnost si tehdy všichni plně uvědomovali. Příkladem může být zpráva sekretariátu národně socialistické strany z České Lípy z 11. září 1945. „Do strany komunistické přihlásila se hned v prvních dnech spousta různých individuí, kteří nešli za ideálem komunismu, ale šli za osobním prospěchem a za snahou snadno a rychle se obohatit nebo získat výhodné existenční umístění, které by za normálních poměrů nemohli dosáhnout ani, kdyby se dočkali methuzalemových let. Tito lidé se snaží udržet ve snadno získaných místech a neštítí se použít žádných prostředků ke svému udržení.“ Národní socialisté si zároveň stěžovali, že „komunisté položili požadavek předsedy MNV s odůvodněním, že jsou nejsilnější stranou ve městě. Poukazování na volební výsledky (z minulosti-pozn. autora) bylo bezpředmětné, poněvadž prý to jsou zastaralé stranické praktiky.“²⁸⁵

Při budování politických stran se organizátoři nejednou uchýlovali k patetickým prohlášením, které v mnoha ohledech nemělo daleko ke křesťanským kázáním. Například okresní sekretariát sociálně demokratické strany v Lanškrouně doporučoval svým členům, aby šli „mezi lid do měst a venkova a konali apoštolskou práci dle vzoru zakladatelů strany“.²⁸⁶ Podobná prohlášení najdeme i v případě jiných stran byť nebyla jistě tak patetická. Například národní socialisté z Prahy-Hanspaulky byli nespokojeni, že se národní socialisté málo věnují venkovu a vyzývali, „aby okresní tajemníci a ostatní vedoucí činitelé okresů se nevymlouvali na nedostatek vhodného spojení a třeba na kolech navštívili vesnice, vyhledali...vhodné osoby a všude zakládali místní organizace.“²⁸⁷

Získávání členů a náborové akce

Strany při obnově své činnosti potřebovaly členy, proto každá ze stran vyzývala všechny věrné Čechoslováky, aby se stali straníky. Oproti první republice se členem politických stran mohli stát také vojáci a příslušníci bezpečnostních složek.²⁸⁸

Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004 II, s. 1091–1105.

²⁸⁵ NA Praha, f. ČSNS, k. 75.

²⁸⁶ Archiv ČSSD, f. č. 71, aj. 120.

²⁸⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

²⁸⁸ NA Praha, f. 10-P. František Hála, sign. 10-4/1. Na tomto rozhodnutí se usnesla československá vláda na své 49. schůzi ze dne 24. srpna 1945.

Noví členové byli lákáni buď na krásné ideály, nebo na zřejmé důvody. Do stran nejdříve vstupovali předváleční členové a spolu s nimi vstupovala i řada nových členů. Členství ve straně braly politické strany jako velkou čest a závazek. Obecně platilo, že členem politických stran se mohl stát každý příslušník československého nebo jiného slovanského národa, který nekolaboroval, přijal program a organizační zásady strany.²⁸⁹ Slovy komunistů: „Býti členem KSČ je velikou ctí a závazkem. Členství ve straně zavazuje k plnění všech usnesení strany, dodržování organizačního řádu, odvádění pravidelných členských příspěvků a k obětavé práci pro uskutečnění cílů strany.“²⁹⁰ Výše zmiňovaní komunisté dokonce vydali pro své členy desatero komunisty, což bylo deset zásad, podle kterých se měli komunisté řídit. Napříště se již desatero nemělo začínat „V jednoho Boha věřiti budeš“ ale „Býti členem komunistické strany jest velikou ctí a mravním závazkem před dělnickou třídou, národem i mezinárodním dělnickým hnutím.“ Komunista v podání tohoto desatera měl být nový člověk, který nemyslí na nic jiného než je prospěch strany a vlasti.²⁹¹

Cílem každé politické strany bylo získat co nejvíce členů. Byly pořádány různé náborové akce, které se různě pojmenovávaly a které měly jediný cíl-získat nejvíce členů.

Metody při získávání byly různé. V některých případech používali politické strany mocenského vlivu. V tomto ohledu byli přeborníci komunisté. Výjimečně se objevily i případy nátlaku. Příkladem může být akce místní organizace KSČ v Hrdlovce z 11. června 1945. Zde místní organizace vydala leták, v němž se oznamuje „Hrdlovské veřejnosti. Komunistická strana v Trdlovce dává tímto na vědomí, by přihlášky do KSČ se odevzdávaly do kanceláře strany, nejdéle do 17. června 1945.“ A případné váhavce komunisté varovali „Kdo nechce tvořiti jednotu již dnes a čeká snad, až mu to bude nařízeno či dovoleno, na toho

²⁸⁹ Tato definice pochází z organizačního řádu národně socialistické strany z října 1945. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 88 a sv. 11, aj. 76. V desateru komunisty se uvádělo „1/ Býti členem komunistické strany jest velikou ctí a mravním závazkem před dělnickou třídou, národem i mezinárodním dělnickým hnutím. 2/ Věť, že nestačí souhlasit se zásadami a cílem strany; pro uskutečnění velikého cíle strany je třeba denně pracovat. Každé usnesení strany je pro tebe závazkem, který máš plnit. 3/ Řádné placení členských příspěvků je tvou základní povinností vůči straně. 4/ Pamatuj, že veliká síla komunistické strany spočívá v ideové jednotě, pevné organizaci a dobrovolné uvědomělé kázni všech jejích členů. 5/ Střež jako oko v hlavě jednotu a čistotu strany; buď bdělý a ostražitý vůči nepříteli, nedopusť, aby škodil straně a republice. 6/ Měj nejvyšší spojení s lidem, naslouchej jeho hlasu a přáním, uč jej a uč se od něho, přesvědčuj své okolí o naší pravdě a získávej je pro činnou účast na budování socialismu. 7/ Věť, že komunista, aby mohl vésti národ i jemu sloužit, je povinen osvojovat si učení všech učení marxismus-leninismus, stále se vzdělávat a zdokonalovat se i v odborných znalostech. 8/ Buď vzorem všem ostatním při budování socialismu v naší vlasti, v závodě, na poli, na každém pracovišti, měj stále na paměti, že jsi za svoji práci, své chování i výkon funkce odpověden straně. 9/ Dokaž svým chováním nový poměr člověka k člověku, nový poměr k práci i k národnímu majetku. 10/ Nezapomeň nikdy, že naším osvoboditelem a spojencem je Sovětský svaz. Střež toto spojení, které nám zaručuje svobodu, nezávislost a mír; uč lásce a věrnosti k Svazu sovětských socialistických republik všechen náš lid.“

²⁹⁰ NA Praha, f. 100/1, sv. 1., aj. 4.- Návrh organizačního řádu k VIII. řádnému sjezdu KSČ v Praze ve dnech 28.-31. března 1946.

²⁹¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 88 a sv. 11, aj. 76. V desateru komunisty se uvádělo „1/ Býti členem komunistické strany jest velikou ctí a mravním závazkem před dělnickou třídou, národem i mezinárodním dělnickým hnutím. 2/ Věť, že nestačí souhlasit se zásadami a cílem strany; pro uskutečnění velikého cíle strany je třeba denně pracovat. Každé usnesení strany je pro tebe závazkem, který máš plnit. 3/ Řádné placení členských příspěvků je tvou základní povinností vůči straně. 4/ Pamatuj, že veliká síla komunistické strany spočívá v ideové jednotě, pevné organizaci a dobrovolné uvědomělé kázni všech jejích členů. 5/ Střež jako oko v hlavě jednotu a čistotu strany; buď bdělý a ostražitý vůči nepříteli, nedopusť, aby škodil straně a republice. 6/ Měj nejvyšší spojení s lidem, naslouchej jeho hlasu a přáním, uč jej a uč se od něho, přesvědčuj své okolí o naší pravdě a získávej je pro činnou účast na budování socialismu. 7/ Věť, že komunista, aby mohl vésti národ i jemu sloužit, je povinen osvojovat si učení všech učení marxismus-leninismus, stále se vzdělávat a zdokonalovat se i v odborných znalostech. 8/ Buď vzorem všem ostatním při budování socialismu v naší vlasti, v závodě, na poli, na každém pracovišti, měj stále na paměti, že jsi za svoji práci, své chování i výkon funkce odpověden straně. 9/ Dokaž svým chováním nový poměr člověka k člověku, nový poměr k práci i k národnímu majetku. 10/ Nezapomeň nikdy, že naším osvoboditelem a spojencem je Sovětský svaz. Střež toto spojení, které nám zaručuje svobodu, nezávislost a mír; uč lásce a věrnosti k Svazu sovětských socialistických republik všechen náš lid.“

si budeme dávat bedlivý pozor. Po šestileté válečné hrůze, která otřásla celým světem a probudila miliony lidí ve všech světadílech, musí najít pochopení i u Vás. Kdo nepochopil nutnosti jednoty celého národa, toho nelze pokládati za spolehlivého. Komunistická strana v Trdlovce. S pozdravem Práci čest.²⁹²

Toto byl výjimečný případ a i komunisté se prozatím od těchto případů oficiálně distancovali. Většinou se politické strany uchýlovaly k náborovým akcím a k dobrovolnému přesvědčování svých příznivců a sympatizantů.

Komunisté například zahájili velkou náborovou kampaň-získávací akci při příležitosti svého sjezdu, kdy chtěli dosáhnout milionu členů. Jednotlivé kraje měly stanovené kvóty, které měly dosáhnout.²⁹³

V případě národních socialistů to byla akce z října 1945 „Zdvojnásobíme počet členů strany.“ Při těchto akcích se vedení politických stran obracelo s patetickými výzvami na své příslušníky.

Výše zmiňovaní národní socialisté se obraceli na své členy v přiložených letáčích se slovy „Bratře a sestro! Dnes nastává Tobě a nám všem příležitost, prospěti straně a tím uskutečnit jednu část z těch mnoha povinností, které jsme naší ideí a tím našemu národu a státu dlužni: Získáme straně nové stoupence a přičiníme se všichni společně o to, aby strana byla co nejsilnější...Budeme na tomto úkolu pracovat společně; od předsednictva strany po posledního důvěrníka a člena nejzapadlejšího kouta republiky. Každý z nás; každý bratr a sestra má kolem sebe kruh svých dobrých známých-ať již v povolání, v řadách svého nejbližšího okolí, zkrátka všade. Je jen třeba se dobře poohlédnout a při tom si uvědomit kolik z nich nemůže rozhodnout vstoupit do politické organizace. Těmto lidem je třeba ukázat cestu docela kamarádsky a po přátelsku je upozornit na náš program, na naši ideu.“

Vedení pro jistotu připravilo pro členy vzorové dopisy v mužském a ženském rodě, kteří měli členové sami nebo prostřednictvím organizací rozesílat svým přátelům. V tomto dvoustránkovém dopise se mimo jiné psalo: „Znám Tě a vím, že Tvé názory jsou s mými totožné. A proto se upřímně a otevřeně ptám: chceš společně se mnou pro ony krásné představy opravdu svobodného státu a svobodného člověka pracovat i bojovat v jedné naší politické straně? Odpovíš-li na tuto otázku kladně, prosím Tě vyplň připojenou přihlášku“

Akce se měl pokud možno zúčastnit, každý okres, každá župa, všechny místní organizace a každý jednotlivý člen. Ti nejúspěšnější měli být za svoji aktivitu odměněni jak

²⁹² AKPR, sign. T383/45.

²⁹³ Blíže viz *Sněm budovatelů. Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28 – 31. března 1946*. Praha 1946, s. 91–99.

jinak než-li diplomy s podpisy vedení strany. „Bratři a sestry, pokud získají větší počet nových členů, obdrží na návrh výborů místních organizací pamětní list na první rok budování republiky, podepsaný členy předsednictva strany. Rovněž místní organizace, které získají větší počet nového členstva obdrží od předsednictva tento pamětní list a knihy, které budou členy předsednictva vlastnoručně podepsány.“²⁹⁴ Tuto akci pak národní socialisté zopakovali ještě v březnu 1946.²⁹⁵

Nesnáze při organizování politických stran

Obecně však lze říci, že vytváření nových organizací a získávání členů nebylo snadné. Václav Hudský člen MNV v Litomyšli vyjádřil problém budování politických stran ve svém dopise národně socialistickému ústředí: „Bohužel naše řady v Litomyšli velmi prořídly. Mnozí popraveni, mnozí odešli dříve, než nadešel čas splnění jejich tužeb, někteří i zradili a tak nás zůstává nevelký hlouček starých věrných, kteří přežili a vytrvali.“²⁹⁶

Válečné ztráty zapůsobily na všechny strany. Každá z politických stran si naříkala na to, kdo všechno zemřel. „Strana utrpěla veliké ztráty, desetitisíce funkcionářů bylo zavražděno nebo se vrátilo z vězení a koncentračních táborů se zničeným zdravím.“ Takto se vyjádřili komunisté, ale podobná prohlášení můžeme najít ve všech politických stranách.

Ztráty byly jistě citelné a dotýkaly se především funkcionářů politických stran, kteří za svoji politickou angažovanost během války zaplatili nejvyšší cenu. Na druhé straně se tyto ztráty stávaly i prostředkem k získávání dalších členů a všechny strany se ve svých prohlášeních shodovaly, že utrpení jejich členů má být pro ostatní posilou při dalším budování státu tak politických organizací.

Politické strany po válce neřešily jen problémy s členskou základnou. Jedním z problémů byl i poválečný nedostatek. Ten se projevoval všude a ve všem. Například národní socialisté neměli dost stranických odznaků a tak ústředí muselo uklidňovat: „Víme, jak silně se volá po našem odznaku...vydání se pozdrželo. Nyní jsou však již ve výrobě ve státní továrně v Kremnici a byli jsme ujištěni, že je dostaneme koncem září. Mějte proto strpení. Proto našimi odznaky naplníme ulice.“²⁹⁷

Mimoходом se stranickými odznaky byly také další problémy. Například sociální demokraté přišli na začátku roku 1946 na to, že někdo padělal stranické odznaky. A tak ústředí varovalo své členy, aby odznaky kupovali jen na sekretariátech a případné podvodníky hlásili příslušným orgánům. Ve zprávách ústředního sekretariátu se o tom můžeme dočíst

²⁹⁴ NA Praha, f. ČSNS, k. 76-akce Zdvojnásobíme počet členů strany.

²⁹⁵ NA Praha, f. ČSNS, k. 79.

²⁹⁶ NA Praha, f. ČSNS, k. 75- dopis Václava Hudského ústředí národně socialistické strany.

²⁹⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 73.

„neznámí pachatelé využili velké obliby stranického odznaku u naší veřejnosti a prodávají odznak na vlastní účet“ Ústředí proto podalo žalobu na neznámého pachatele a straníci si měli dávat dobrý pozor.²⁹⁸

Co se dotýká odznaků, tak jedinou výjimkou byli komunisté, kteří neměli stranické odznaky a byli proti nim, protože je chápali zpočátku jako symbol desintegrace v národě. Členové a příznivci KSČ zpravidla nosili rudou pěticípou hvězdu. Ovšem strana jako taková neměla po válce stranický odznak. Jak dokládají materiály uložené ve fondu generálního sekretariátu ÚV KSČ, tak si řada členů přála, aby strana měla nějaký odznak. Tak například 5. 10. 1945 psali ústředí soudruzi z Místní organizace KSČ v Lomnici nad Popelkou, že by bylo dobré vydat jednotný odznak, který by se vydával spolu s členskou legitimací, protože „dnes kdekdo nosí pěticípou hvězdu a třeba jí ani není hoden“

Rudolf Slánský jim na tento dopis 18. října 1945 odpověděl „, K vašemu dopisu ohledně odznaku strany sdělujeme, že strana nemá zájem vydávati zvláštní stranické odznaky. Nechceme totiž členy strany odlišiti od národa. Je pravda, že se často stává, že za pěticípou hvězdu se skrývají lidé nehodní a špatní, to nám však nemůže bránit v tom, abychom jejich počínání nezamezili.“ Sami komunisté v této otázce změnili později názor a členské odznaky začali vydávat, ale to už spadá do daleko pozdějšího období.²⁹⁹

Velký problém při obnově všech stran byla aktivita členů. Stranické vedení mívá již tradičně pocit, že by aktivita straníků mohla být větší, a proto vyzývala své členy k zvýšené aktivitě. Slovy komunistů: „Hlavní a nejúčelnější způsob agitace je agitace osobní. Třeba vésti všechny členy strany k tomu, aby prováděli osobní agitaci mezi známými ve svém bydlišti a mezi svými spoluzaměstnanci na svém pracovním místě.“³⁰⁰

U politických stran byly tyto pocity oprávněné. Politické strany jsou totiž přesně tak úspěšné jak jsou její členové angažovaní. Problémem nedostatečné aktivity se zabývaly všechny strany a přicházely s nejrůznějšími nápady. Tak například národní socialisté vydali prohlášení, ve kterém se píše: „Ústřední vedení...shledává u mnoha místních organizací závadu při přijímání členů...Administrativní pořádek ve straně je základem a předpokladem veškeré organizační a politické práce...V důsledku toho vyhláшуje ústředí strany měsíc prosinec za měsíc administrativního pořádku ve všech místních organizacích.“³⁰¹

Tradiční byly nejrůznější výzvy k členům, aby byly aktivnější a snaživější. Někteří však přicházeli i s jinými nápady. Tak například komunista Bohdan Lůžek navrhoval za KSČ

²⁹⁸ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266- Zprávy ústředního sekretariátu z 3. dubna 1946.

²⁹⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 91.

³⁰⁰ NA Praha, f. 100/1, sv. 4, aj. 21. Oběžník sekretariátu ÚV KSČ č. 2 z 28. listopadu 1945.

³⁰¹ NA Praha, f. ČSNS, k. 74- Pokyny ústředí z 23. listopadu 1945.

Vysočany vedení strany a organizátorům sjezdu KSČ, aby se do členských legitimací vlepovaly mimo jiné i zvláštní výkonnostní známky, protože mnozí podle něj „z nesmělosti, osobní skromnosti anebo i z pohodlnosti se drží zpátky, ani na schůze nechodí a žádným dosud vyzkoušeným způsobem je není možno k práci pro stranu přimět.“ O jejich přiznání anebo odepření by se rozhodovalo na stranických schůzích a podobný přístup navrhoval i při politickém školení.

Sami komunisté se obávali, aby strana „oportunisticky nezbahněla“. Bylo by hrozné, kdyby „jen hrstka funkcionářů...aktivně pracovala, a masa členstva...platila příspěvky jednou za čas navštěvovala plenární schůze. Každý člen strany musí být přitažen k práci, musí mu být svěřen určitý úkol, a v první řadě musí být každodenním agitátorem strany, který přenáší mezi své spoluzaměstnance, své sousedy v domě, své známé politiku strany, její hesla, její názory.“³⁰²

Komunisté následně problém s aktivitou členů vyřešili částečně zavedením systému tzv. desítkářů nebo desítkových důvěrníků. Tito důvěrníci byli zvláště vybraní členové, kteří měli na starost 10 dalších členů. Slovy komunistů „Desítkový důvěrník je spolehlivým spojtkem se členy a pomáhá jim při účasti na splnění všech velkých úkolů strany. Desítkový důvěrník...má plnit nejdůležitější úkoly jako pozvání na schůze, výběr příspěvků, zajišťování odběru tisku. Při velkých projevech a mobilisacích strany zajišťuje desítkový důvěrník masovou účast.“ Sami komunisté si tento nápad pochvalovali „Systém desítkových důvěrníků se dobře osvědčil a vybudovali jsme tím aktiv činných členů v rozměrech 100–120 tisíc.“³⁰³

Mimo to zavedli ještě systém instruktorů a to jak okresních tak krajských, kteří pro měnu dohlíželi na desítkové důvěrníky. Výsledkem toho bylo, že u komunistů více než dekoliv jinde byli jednotliví členové zapojeni do stranické práce a navíc, že každý kontroloval každého.

Finanční zajištění politických stran

Velkým problémem při budování všech politických stran jsou také peníze a majetkové zajištění. Komunisté psali, že „Finanční a hospodářské vybudování strany náleží nejdůležitějším otázkám a problémům, jenž nutno akutně řešiti.“³⁰⁴

S tímto problémem se potýkaly všechny politické strany. Řada zpráv o činnosti politických stran popisuje špatný finanční stav stran. V jednom ze zápisů o finanční situaci

³⁰² NA Praha, f. 100/1, sv. 4, aj. 21-Oběžník Ústředního sekretariátu ÚV KSČ ze 6. listopadu 1945.

³⁰³ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 2.

³⁰⁴ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 93.

sociální demokracie z roku 1946 se můžeme dočíst, že „strana nestačí v žádném případě vydržovati své hospodářství z členských příspěvků, které se špatně schází.“³⁰⁵

Každá ze stran přemýšlela jak tento nepříznivý stav zvrátit. Strany měly rozvětvený aparát (národní socialisté měli kupř. 695 zaměstnanců)³⁰⁶ a ten bylo zapotřebí financovat, protože jedině s pevným finančním zabezpečením mohli usilovat o politickou moc. O tomto problému přemýšleli i nejsilnější komunisté „jedna z nejtěžších odpovědností leží před námi pokud jde o pevné hospodářsko-finanční vybudování strany, poněvadž...jedině taková může řádně plnit své úkoly, a může býti zkušebním kamenem pro ukázání schopností, pokud jde o cíle k nimž hledíme, tj. sovětzace republiky.“³⁰⁷ Tak to psali o tomto problému komunisté, kteří ještě s ohledem na svoji ideologii řešili problém, zda-li se mohou uchýlit k praktikám ostatních stran. Nakonec toto dilema po svém vyřešili. V plánu finanční a hospodářské výstavby KSČ se o tom uvádí „Nutno-jak bylo vždy Leninem zdůrazňováno-bojovati proti nepřátelům komunismu týmiž zbraněmi a prostředky, jako oni bojují, svoji moc udržují a utvrzují. Lenin doslovně řekl: Musíte mít kartely, trusty, peněžnictví a celý hospodářský aparát vybudován stejně, jako tomu je u vašich odpůrců, abyste mohli úspěšně čeliti jejich náporům na Vás a poraziti své odpůrce týmiž zbraněmi, kterých on užívá.“³⁰⁸ Nutno říci, že komunisté se po druhé světové válce touto zásadou beze zbytku řídili a jejich ekonomické schopnosti byly opravdu pozoruhodné.

Otázka financování se stala zvláště naléhavou v souvislosti s měnovou reformou a znárodněním, kdy se otázka majetku politických stran dostávala do popředí. V září 1945 žádal ministr průmyslu generální tajemníky stran, aby se co nejdříve sešli a vypracovali seznam tiskáren, domů apod., jež nějakou zákonnou formou budou musit být politickým stranám přičeny.³⁰⁹ Poté byli věci diskutovány na půdě Národní fronty.

Hodně se diskutovalo i o majetku někdejšího Národního souručenství. Povolené politické strany žádaly hned po válce, aby tento majetek byl uvolněn a rozdělen politickým

³⁰⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200. Zápis o poradě o finančním stavu, konané dne 26. listopadu 1946 v ústředním sekretariátě strany za účasti ss. Fierlingera, Kufnera, Laušmana, Metala, Vilíma, Dr. Erbana, Veselého, Melichara a Mašína.

³⁰⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 151.

³⁰⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 93.

³⁰⁸ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 93. Komunisté v tomto plánu počítali, že finance budou získávat jednak z členských příspěvků, členského zápisného, které se mělo vybírat „na úhradu s vyšetřováním a informacemi“ o nových členech, dále pak z darů a mimořádných příspěvků. Důležitou položkou měla být výtěžky z vlastních podniků. Představy tohoto plánu byly velkolepé a počítali se zabavením řady podniků, které patřily buďto Němcům nebo zakázaným stranám. Tento plán se jim nakonec podařilo naplnit jenom částečně.

³⁰⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 18, aj. 108. Dopis ministra průmyslu generálnímu tajemníkovi Richardu Slánskému z 10. 9. 1945.

stranám.³¹⁰ Původní plán byl v této otázce takový, že politické strany si ho rozdělí stejnou měrou. Koneckonců tak to navrhovali i národní socialisté ve svém programu spolupráce s ostatními politickými stranami, který vzniknul ještě na konci války.

Zde je také vyslovena zásada, aby každá ze stran disponovala tím majetkem, který jí náležel před válkou. Ve sporných případech se měli dohodnout všechny politické složky Národní fronty. Výsledkem této dohody mělo být spravedlivé rozdělení majetku.³¹¹ Tak se i stalo. K přerozdělení tohoto majetku následně skutečně došlo, ale o tom jak toto přerozdělení vypadalo, snad nejlépe vypovídá osobní vzpomínka lidoveckého funkcionáře z Mladé Boleslavi Jiřího Rubína. „V květnu 1945 komunisté převzali krajský sekretariát tehdejšího Národního souručenství (za první republiky to byl sekretariát agrární strany) s veškerým zařízením, technickým vybavením i se zaměstnanci, pokud byli ochotni pro ně pracovat. Já jsem koncem května 1945, když jsme sehnali místnosti pro lidovecký sekretariát, požadoval, aby nám z tohoto zabraného majetku dali alespoň psací stroje, které se tehdy nedaly koupit. Lidová strana totiž v roce 1938 de facto i se svým aparátem a zařízením vplynula do tehdejší strany národní jednoty, která se později, po německé okupaci Čech a Moravy, přeměnila v Národní souručenství. Tehdy mi krajský tajemník KSČ poskytl jeden psací stroj, abychom mohli vůbec začít úřadovat, a k němu mi přidal krucifix, odložený na skříni.“³¹²

Komunisté zpravidla získali ten nejlepší majetek a s uspokojením mohli v létě 1945 napsat, že krajské a nejenom krajské ale i další sekretariáty „se nacházejí ve středu města na významném místě, v budovách obsazených našimi soudruhy v prvních revolučních dnech.“³¹³

Mimo tento majetek byly politické strany odkázány na dary a příspěvky svých členů a příznivců. Výše povinných členských příspěvků byla zpravidla stanovena podle výše příjmů jednotlivých členů.³¹⁴ U komunistů byly členské příspěvky například odstupňovány tak, že nejchudší členové tj. bez příjmu platili dvě koruny a naopak nejbohatší členové platili určité procento ze svého platu. Člen, který měl plat v rozmezí 6–8 tisíc korun, platil 3%. S příjmem nad 8–15 tisíc 5% a s výdělkem nad 15 tisíc platili 10% ze svého platu.³¹⁵

Příjem z povinných příspěvků však nestačil, a strany byly odkázány na další dary a příspěvky. Ochota členů přispívat na činnost politických stran však byla vždycky problematická. Zpravidla platilo, že členové měli pocit, jak pokládají veliké oběti ve prospěch

⁰ NA Praha, f. ČSNS, k. 78-Zápis se schůze předsednictva národně socialistické strany z 31. května 1945.

¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 153.

² Jiří RUBÍN, Naděje a zklamání. Vzpomínky na třetí republiku. In *Na pozvání Masarykova ústavu 2*, Praha 2005, s. 136.

³ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁴ Srovnej například NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 89.

⁵ NA Praha, f. 100/4, sv. 6, aj. 27.

stran a naopak vedení mělo pocit, že straníci málo přispívají. Navíc každá z politických stran měla pocit, že její situace by mohla být lepší. A tak ve všech stranických tiskovinách může nalézt naléhavé výzvy, aby každý člen a příznivec přispěl na chod strany.

Tyto výzvy měly nejrůznější podoby. V případě národních socialistů to byla akce pod názvem „Strana sobě“. S touto iniciativou přišel předseda finanční komise Julius Firt. Sám o ní napsal: „Věříme, že půjčka strana sobě utuží ještě více závazek, který pojí naše sestry a bratry všech částí Čech a Moravy a že bude jasným svědectvím lásky a důvěry ve stranu, která své ideály socialistické nerozlučně spojuje s Masarykovým pojetím demokracie a lidskosti.“³¹⁶ Původně se jednalo o bezúročnou půjčku splatnou do 31. 12. 1950. Mohl se k ní připsat každý občan a podíly byly odstupňovány ve výši 500, 1000, 2000, 5000 a 10 000 korun. Tato půjčka měla být základem fondu, z jehož výtěžku by bylo možná vybudovat co nejrychleji stranické sekretariáty a i celá strana. Část výtěžku bylo počítáno na to, že se využije i na předvolební kampaň. Později po volbách byli věřitelé nakonec vyzváni, aby dlužné peníze věnovali straně, protože náklady na předvolební kampaň byly příliš vysoké.³¹⁷

Ostatní strany měly tzv. fondy, které různě pojmenovávaly. U komunistů to byl například tzv. fond strany nebo také fond pro vybudování KSČ.³¹⁸ Tyto fondy byly vlastně účty, na které přispívali členové a příznivci. Výše stavu těchto účtů stranická vedení bedlivě sledovala a sekretariáty podávaly hlášení o tom, jak přicházejí na tyto účty peníze.³¹⁹ Z dochovaných archivních materiálů lze zjistit, že například na komunistický fond přispívalo v létě 1945 v průměru 54 dárců a KSČ se podařilo vybrat během tří měsíců od června do srpna 1945 celkem 6 385 266, 35 Korun.³²⁰ Z této dochované statistiky rovněž vyplývá, že nejvíce dárců bylo z řad místních a okresních organizací strany (celkem 1161). Druhou největší skupinou byli jednotlivci (1159) a třetí skupinou byly závody a závodní organizace, které rovněž přispívaly (celkem 363 dárců).³²¹

³¹⁶ NA Praha, f. ČSNS, k. 73-článek Julia Firta Strana sobě ze Svobodného slova 26. srpna 1945.

³¹⁷ Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Brno 2002., s. 50. Půjčka „Strana sobě“ vynesla straně podle zpráv komunistů celkem 48 milionů. Bohužel tento údaj se mi nepodařilo ověřit z dalších pramenů. Blíže viz NA Praha 100/1, sv. 23, aj. 151.

³¹⁸ K financování KSČ blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 12, aj. 84–85. KSČ vybrala od svých členů a příznivců do 10. 12. 1945 celkem 14 770 579 Kčs.

³¹⁹ NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 88. Na fond strany vybrali komunisté například v srpnu 1945 4 001 394, 90,- korun. Se sbírkou začali komunisté v červnu 1945 a tehdy podle hlášení Generálního sekretariátu vybrali kolem 400 000 korun. Příspěvky se na fond se v letních měsících neustále zvyšovaly.

³²⁰ Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 88. Z dochovaných archivních pramenů si můžeme udělat jasnou představu o průběhu sbírky. K 30. 6 1945 bylo na účtu 385 361,-Korun. O měsíc později to už bylo 1 948 510,-Korun.

³²¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 35, aj. 799.

Komunisté díky řadě důvodů byli finančně nejbohatší stranou.³²² Na jaře 1946 měli díky své aktivitě celkem 125 545 679, 90 Kčs.³²³

Problémy s financováním měli i lidovci. První zdroj, ze kterého strana mohla získat peníze, byly členské příspěvky. Ty ovšem i přes postupné zvyšování a výzvy, aby členové přispívali rychle a vydatně, mnoho nevynášely. Navíc mezi členy byla řada neplatičů. Výnos členských příspěvků byl rozdělován tak, že ústředí získalo 70% a po 10% získala příslušná krajská, okresní a místní organizace.³²⁴ Dalším zdrojem, odkud mohla strana získat prostředky, byly dary a půjčky. Ministr Hála už v srpnu 1945 uložil sekretariátu, aby „...ihned odeslal na bohatší členy strany vhodně stylizované dopisy s žádostí o poskytnutí peněžité půjčky straně...“³²⁵ Sám byl ochoten, jak prohlásil, dopisy určené význačnějším osobnostem vlastnoručně podepisovati.³²⁶

Problém financování lidové strany měl vyřešit Šrámkův jubilejní fond. K jeho založení došlo krátce po oslavách Šrámkových 75. narozeninách v září 1945. Na účtu tohoto fondu se měly scházet prostředky určené na dobudování strany.³²⁷ Měl to být hospodářský základ strany. Ale ani tento fond nemohl vyřešit finanční otázku. Přispěl ovšem k tomu, že strana získala značnou částku protektorátních peněz. Ty se po měnové reformě v listopadu 1945 měnily na vázané vklady. Lidovci si však, stejně jako ostatní strany, vymohli jejich stejné uvolnění. Jediným stabilním a jistým zdrojem financí nakonec zůstaly budovy a díkárny, které strana vlastnila.³²⁸

Důvody proč lidé přispívali na chod politických stran, byly v zásadě tři. Prvním důvodem bylo jistě osobní přesvědčení dárců a jejich idealismu, že straně a ideálům, které jim blízké, je zapotřebí pomoci. Další důvody pro přispění na chod strany byly veskrze praktické. Jednak politické strany dosáhly, aby dary politickým stranám byly osvobozeny od daní, ale především si lidé od podpory slibovali, že politické strany ochrání jejich zájmy. V

K otázce financování stran po válce viz Karel KAPLAN, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–52*. Sešity stavu pro soudobé dějiny, sv. 6, Praha 1993.

NA Praha, f. 100/24, sv. 35, aj. 799-Několik poznámek k hospodářsko-finančním otázkám strany. V této zprávě se hovoří o tom, že na jaře 1946 „všechny pohotovostní finanční prostředky ÚV KSČ (činily) 125 545 679, 90 Kčs. Finanční prostředky krajských organizací činily v té době asi 80 mil. Kč.

Příručka pro tajemníky československé strany lidové. Praha 1946, s. 17.

Archiv KDU – ČSL, k. 7/1 – komise při ÚV 1945 – 1969. Zápis schůze organizační komise konané 30. srpna 1945.

Archiv KDU – ČSL, k. 7/1 – komise při ÚV 1945 – 1969. Zápis schůze organizační komise konané 30. srpna 1945.

NA Praha, fond 9 – Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 – 48/3. Na Šrámkův jubilejní fond přicházelo v září 1945 dle záznamů pro Šrámkův průměrně 40 000,- Kč za den. Dle záznamů z 5. října 1945 měla být brzy dosažena částka 1 000 000,- Kč na kontě. Před měnovou reformou se příspěvky začaly prudce zvyšovat, a tak k 20. říjnu 1945 byl uváděn stav konta ve výši 3 296 796,40 Kč.

K otázce financování stran po válce viz Karel KAPLAN, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–52*. Sešity stavu pro soudobé dějiny, sv. 6, Praha 1993.

neposlední řadě byla velká ochota lidí přispívat na chod politických stran ovlivněna i tím, že se v létě a na podzim 1945 blížila měnová reforma a stará platidla pozbývala více méně hodnoty.

Přesto zůstávala finanční situace politických stran mnohdy neutěšená a především demokraté tím byli brzděni v rozvoji. Strany musely omezovat své výdaje, seškrtnout rozpočty a nejednou musely dokonce propouštět i své zaměstnance.

Struktura politických stran

Struktura budovaných politických stran byla různá. Obecně však lze říci, že v základních znacích vykazovala shodné rysy. Základní jednotkou byla místní organizace v čele s předsedou místní organizace. Tyto místní organizace měly různou podobu. Ideálem všech stran bylo, aby místní organizace měly svůj výbor s pevnou strukturou. Mimo místní organizace existovaly ještě tzv. závodní organizace

Závodní organizace byl nový typ organizace, který se za první republiky nepoužíval. S nápadem vytvořit závodní organizace přišli komunisté a podle jejich vzoru je ostatní začali zakládat. Po válce měli politické strany pocit, že je nezbytné organizovat své členy i na pracovištích a závodech. Tento nový fenomén vysvětlovali novými poměry, kdy pracující získali větší vliv na správu svých podniků a institucí. Sociální demokraté vysvětlovali příčiny následovně „Budováním závodních organizací chceme přispět k žádoucímu uklidnění a zavedení pořádku v závodech. Chceme podporovat zvýšení pracovní morálky všech pracujících a mít vliv na výstavbu našeho politického a odborářského života v podnicích a úřadech.“³²⁹ A národní socialisté pak tato slova jako by lapidárně doplňovala, že cílem závodních organizací je „hájení příslušníků strany v závodě“³³⁰

Nejvíce těchto organizací měli pochopitelně komunisté. V červenci 1945 jich měli 635 a 31. 5. 1946 jich měli už 3519 organizací.³³¹ Demokraté zpočátku váhali jest-li je vhodné zatahovat politiku do závodů a na pracoviště. Podle lidovců politika do závodů nepatřila. Zde měly být podle nich pouze odbory. Tento problémem se dostával nejednou na přetřes při jednání politických stran. Příkladem může být jednání vedení národně socialistické strany z 15. ledna 1946, kde tuto diskuzi ukončil předseda strany Zenkl, že je nutné vybudovat co

³²⁹ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200-Směrnice pro závodní organizace Československé sociální demokracie. K otázce závodních organizací v sociální demokracii blíže viz *O závodních organizacích*. Praha 1945. Sociální demokraté vydávali pro potřebu závodních organizací jednou za 14 dní časopis *Sociální demokrat. List závodních politických organizací Československé sociální demokracie*.

³³⁰ NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

³³¹ NA Praha, f. 100/4, sv. 5, aj. 26. Počet komunistických závodních organizací se neustále zvyšoval. Podle hlášení organizačnímu oddělení ÚV KSČ z krajů měla KSČ 3. 7. 1945 635, 11. 7. 1945 944, 18. 7. 1945 1470, 4. 8. 1945 1887, 4. 9. 1945 2132, 8. 10. 1945 2277, 15. 10. 1945 2510, 31. 10. 1945 2898, 15. 3. 1946 3456 a 31. 5. 1946 3519 závodních organizací.

nejvíce závodních organizací. „K tomu poznamenává předseda strany br. Dr. Zenkl nedávný výrok předsedy kom. strany Gottwalda, který při jedné příležitosti prohlásil: sáhne-li někdo na závodní organizace, znamená to pro nás, že je to přímý útok na samu podstatu naší strany. Z toho je jasné, že komunistická strana by nikdy nezměnila své stanovisko k závodním organizacím a naopak podle zpráv v komunistickém tisku tyto ještě světším elánem buduje. Proto není také důvodu pro naši stranu, aby s ustavováním závodních organizací polevovala, ale naopak bude snahou, závodní organizace strany ve všech závodech, podnicích a ústavech ještě zmnožit.“³³² Tímto byl tento problém rozhodnut a národní socialisté podobně jako další strany usilovně budovaly své závodní buňky.

Členové těchto organizací byli zároveň i členy místních organizací. V čele organizací stal výbor, přičemž při volbě vedení se měla věnovat pozornost, aby v čele závodních organizací byli jak dělníci tak úředníci případně „zřizenci“. Ve velkých závodech jako byl třeba Baťa ve Zlíně nebo Zbrojovka Brno či ČKD Praha měli komunistické závodní organizace i své vlastní sekretariáty.³³³ Jinak všechny stranické závodní orgány podléhaly okresním organizacím. Tvorbou závodních organizací sledovali komunisté jeden jediný cíl. Byla to jejich příprava na ovládnutí podniků. Prostřednictvím závodních organizací chtěli ovládat závodní rady a mít lidi pod kontrolou. Koneckonců zaměstnání bylo vždy pro každého citlivé místo.

Místní a závodní organizace v příslušném okrese tvořily okresní organizaci. V čele okresní organizace stál předseda spolu s okresním výborem. Vedení okresních organizací bylo voleno na okresních shromážděních. Okresní organizace měla zpravidla svého tajemníka, který byl již placeným funkcionářem strany. Strany také měly své okresní sekretariáty. Nad okresními organizacemi stály krajské organizace. Krajské organizace zpravidla odpovídali územně správnímu členění českých zemí. V čele krajského výboru stál předseda spolu s krajským výborem. Národní socialisté měli ze začátku ještě župní organizace s župními sekretariáty, kterých bylo celkem 14 (pražská, pardubická, královohradecká, mladoboleslavská, českolipská, lounská, karlovarská, plzeňská, českobudějovická, jihlavská, brněnská, olomoucká, uhersko-hradištská a moravsko-ostravská). Tyto župy navazovaly na prvorepublikové uspořádání strany³³⁴ a tvořily se podle volebních krajů. Mimo to měly ještě krajské organizace se svými sekretariáty.³³⁵ Později v souvislosti s územněsprávní reformou a

³³² NA Praha, f. ČSNS, k. 78. Zápis o schůzi předsednictva strany konané dne 15. ledna 1946.

³³³ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

³³⁴ NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

³³⁵ V říjnu 1945 měli národní socialisté své krajské sekretariáty v následujících místech Praha, Praha-venkov, Beroun, Benešov, Kutná Hora, Tábor, Havlíčkův Brod, Pardubice, Ústí nad Orlicí, Chrudim, Hradec králové,

novým vymezením volebních krajů došlo na jaře 1946 ke zrušení župních organizací a národní socialisté měli podobně jako ostatní strany pouze krajské organizace. Nejvyšším orgánem pak bylo ústředí strany spolu s předsedou strany. Jistým mezičlánkem mezi krajskými organizacemi strany a ústředím byly někde ještě zemské organizace spolu se zemskými výkonnými výbory.

Do voleb v roce 1946 se podařilo všem politickým stranám vybudovat silné organizace. Tomu odpovídaly i počty členů.³³⁶ Všechny existující politické strany byly v českých zemích masovými organizacemi.

Oproti první republice se neměnil jen počet politických stran, ale také jejich struktura a počet členů. Povolené strany svůj počet mnohonásobně zvětšily. Snad nejmarkantnější to bylo u KSČ, ale ani ostatní strany nezůstávaly pozadu. Bohužel nám pro toto první období schází mnohde přesná čísla o stavu členů. Bylo to pochopitelné. Strany teprve vznikaly a navíc tento údaj patřil vždy mezi velmi citlivé záležitosti. Ve stranických dokumentech se nejednou můžeme dočíst, že za námi jdou stovky a tisíce příznivců ale přesná čísla se mnohdy vůbec nedozvíme. Sami komunisté, kteří si sami dělali přehledy o činnosti ostatních politických stran, si v jedné z důvěrných zpráv z léta 1945 stěžovali, že o organizačních pozicích zbývajících tří českých stran je „dosud těžko mluvit. Na naši otázku položenou Fierlingerovi a Laušmanovi, kolik mají dosud členů, nedali nám odpověď. Soudíme, že buď nemají přehledu a nebo že mají tak malý počet členů, že nechtěli nám udati pravý stav.“³³⁷

Nepochybné je, že nejpočetnější stranou byla KSČ. Když komunisté v létě 1945 psali v jedné ze zpráv určených pro Moskvu, že „máme velký příliv do strany“ tak rozhodně nepřeháněli.³³⁸ Důvodů, proč tomu tak bylo, bylo více. Komunisté si zpravidla velký zájem o svoji stranu vykládali jako projev sympatií k „Sovětskému svazu a Rudé armádě osvoboditelce“ a protože „komunisté jediní měli pravdu, ukazovali správnou cestu (a) byli proti Mnichovu.“³³⁹ Příčin však bylo více. V mnoha případech se jednalo u řady lidí o čisté zjištěné důvody, byť jistě u mnohých nových členů hráli svoji úlohu i idealismus a poválečné nadšení. Nárůst členů byl i výsledkem několika náborových akcí, z nichž největší byla na začátku roku 1946, kdy si komunisté položili cíl získat do svých řad milion občanů.

Hořice, Náchod, Mladá Boleslav, Jičín, Turnov, Liberec, Poděbrady, Česká Lípa, Litoměřice, Ústí nad Labem, Most, Kladno, Roudnice nad Labem, Louny, Karlovy Vary, Plzeň, Klatovy, Rokycany, Mariánské Lázně, České Budějovice, Blatná, Písek, Třeboň. Blíže viz *Jak pracovat* 1/říjen 1945, s. 3.

³³⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 10, aj. 74-přehledy o výši členské základny.

³³⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

³³⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

³³⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

Na rozdíl od ostatních stran se pro KSČ dochovaly přesné statistiky o pohybech členské základny. V hlášení z 15. 7 1945 se uvádí, že KSČ měla 592 755 členů v 8467 organizacích, z kterých bylo 6 496 místních a zbytek (1 470) závodních. Nejvíce členů měla tehdy KSČ v Praze a pražském kraji (104 990), dále v brněnském (65 102) a kladenském kraji (58 335). Naopak nejméně členů měla KSČ v libereckém kraji (6 300), havlíčkobrodském (10 755) a kolínském (12 000). Z tohoto přehledu rovněž vyplývá, že KSČ měla silné zastoupení ve velkých závodech. Například v pražské továrně Walter Jinonice bylo z 2000 zaměstnanců 465 členů KSČ, na Poldině Huti v Kladně bylo 1 700 členů KSČ z 9 500 zaměstnanců, v plzeňských Škodových závodech bylo 12 000 zaměstnanců a 7 043 členů a tak bych mohl pokračovat dál.³⁴⁰ Jejich počet však neustále vzrůstal. K 31. 10 1945 hlásil generální sekretariát už 784 948 členů. Do voleb v roce 1946 získali komunisté přes milion členů. Tohoto „magického“ čísla dosáhli komunisté v březnu 1946, kdy k 15. 3. 1946 měli 1 007 834 členů. Z tohoto počtu byla většina mužů (788 795-78,12%). Žen bylo 219 039 (21,88%). Z hlediska sociální struktury bylo tehdy mezi členy nejvíce dělníků (57,7%). Druhé místo připadalo na rolníky (12,8%) a třetí příčka náležela inteligenci (9, 2%). Relativně málo bylo ve straně živnostníků (4,1%). Zbytek (16,8%) připadal na další skupiny. Nárůst členů KSČ neustále vzrůstal a v den konání voleb měli už 1 158 193 členů.³⁴¹

Druzí byli národní socialisté. Ti měli nejvíce členů v Praze, pak následovalo Brno a brněnský kraj a třetí byla Olomouc. Naopak nejméně členů měli v pohraničních krajích, jako například Karlovy Vary nebo Opava.³⁴² Strana měla své pevné pozice především ve městech. Tomu odpovídalo i složení členstva. Oproti první republice došlo rovněž i u této strany k prudkému nárůstu členstva. Zatímco v roce 1938 měli národní socialisté 138 000 členů, tak v listopadu 1945 udávali národní socialisté, že mají 370 327 členů a v dubnu 1946 měli o 200 000 členů více a sice 574 648 členů.³⁴³ Ze statistických přehledů, které vypracoval

³⁴⁰ NA Praha, f. 100/1, sv. 9, aj. 69.

³⁴¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 2. K vývoji členské základny viz též NA Praha, f. 100/4, sv. 5, aj. 26. Zde jsou uloženy i přehledy o náborových akcích.

³⁴² NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. *Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru.* Pořadí krajů z hlediska počtu členů nár. soc strany bylo následující Praha, Brno, Olomouc, Praha-venkov, Hradec Králové, Plzeň, Ostrava, Mladá Boleslav, České Budějovice, Zlín, Ústí nad Labem, Pardubice, Kladno, Liberec, Havlíčkův Brod, Tábor, Jihlava, Opava a Karlovy Vary.

³⁴³ Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948.* Brno 2002, s. 96 a s. 116. Údaje o členské základně jsou uloženy i v národně socialistickém archivu. Z těchto zpráv vyplývá, že v Čechách měli národní socialisté v listopadu 1945 256 636 členů. Z toho v Praze bylo 41 429. Na Moravu ve stejném období připadalo 87 302 a na Slezsko 26 389. Za půl roku v dubnu 1946 měli národní socialisté v Čechách., 397 646 členů, v Praze 79 827 členů, na Moravě 137 435 a ve Slezsku 39 567 členů. Blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 74. Údaje o počtu národních socialistů sledovali též komunisté, kteří ve svých zprávách uváděli, že národní socialisté měli na počátku roku 1946 580 000 členů a chtěli tento počet zvýšit na 850 000 členů, a proto

tehdejší statistický odbor národních socialistů, vyplývá, že mezi členy byl největší podíl úředníků (22, 7% veškerého členstva) a zástupců jiných povolání (24,8%). Dále převládali zemědělci (20,1%). Teprve na čtvrtém místě byli dělníci (18,9%) a živnostníci (13,5%).³⁴⁴

V případě lidovců byly jejich počty vůči komunistům zhruba poloviční. Nejvyšší čísla z dubna 1946 hovoří o více jak 450 000 členech. A i zde se tento počet postupně vyvíjel. Pro mnohou sledované období se nejstarší přehledy o počtech členů dochovaly pro oblast Moravy a Slezska. Moravský zemský tajemník hlásil, že k 30. září 1945 bylo na Moravě a ve Slezsku 183 379 členů strany.³⁴⁵ Své hlášení do Prahy rozšířil ještě o další statistické údaje, ze kterých vyplývá mírná převaha mužů nad ženami. U mužů uváděl 48%, u žen 42% a u mládeže ve věku 14 – 21 let podíl 10%. Podle povolání bylo mezi lidovci nejvíce zemědělců. Připadalo na ně plných 40% členů. Druhá největší skupina byli dělníci (14%). Živnostníci měli 7,5%, veřejní zaměstnanci 4%, soukromí zaměstnanci 3% a svobodná povolání měla 2% podíl. Ve zbylých 28% bylo uváděno jiné povolání.

Z hlediska náboženského vyznání byla drtivá převaha členů příslušníky římskokatolické církve (97,32%). Podle tohoto přehledu měli lidovci ve svých řadách jen 174 evangelíků, 90 pravoslavných, 68 husitů a 21 českých bratrů. U 4 339 členů nebylo náboženství zjištěno. Přehled se vedl i o bývalé stranické příslušnosti. Tyto údaje byly ovšem velmi přibližné. Největší podíl (65,5%) připadal na předválečné členy strany. S 8% je následovali bývalí agrárníci. Živnostníkům připadla 2% a příslušníkům národní demokracie 0,5%. Takovýto přehled bohužel chybí pro Čechy. Pro tuto oblast máme přehled až k 15. listopadu 1945, který není tak podrobný. V Čechách bylo k tomuto dni 160 632 členů.³⁴⁶ Počet členů v Českých zemích se tedy na podzim pohyboval kolem 344 000 členů. Při sjezdu strany v dubnu to už ale bylo 457 297 členů.³⁴⁷

Nejméně členů ze všech českých stran měla po válce sociální demokracie. První dosažitelné údaje o stavu členské základny pochází z října 1945, kdy se konal sjezd strany. Tehdy měli 4200 organizací a 250 000 členů. Údaje stranického ústředí z roku 1946 uvádí, že sociální demokraté měli 366 598 členů.³⁴⁸ Nejvíce členů měli tehdy v pražském kraji, kde bylo 62 803 členů a naopak nejméně měli v táborském kraji, kde sociální demokraté měli 5

---

začátkem roku vyhlásili soutěž, která skončila nezdarem, protože na konci roku 1946 měli národní socialisté kolem 600 000 členů. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 151.

³⁴⁴ NA Praha, f. ČSNS, k. 74.

³⁴⁵ Archiv KDU – ČSL, k. 7/1 – komise při ÚV 1945 – 1969. Zápis schůze organizační komise konané 26. listopadu 1945.

³⁴⁶ NA Praha, f. 10 – P. František Hála, sign. 10 – 58/15.

³⁴⁷ NA Praha, f. 9 – Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 – 48/10.

³⁴⁸ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 218.

859 členů. Z výzkumu o stavu členstva vyplývá, že mezi příslušníky sociální demokracie převládali tehdy spíše „drobní úředníci, zřízenci, živnostníci a dělníci“.³⁴⁹ Na venkově byl mezi sociálními demokraty značný podíl zemědělců. Došlo tak ke značné proměně strany oproti první republice, kdy patřila většina příslušníků sociální demokracie mezi dělníky. Značná část dělníků přestoupila po druhé světové válce ke KSČ.

Ze všech těchto údajů vyplývá jasná převaha KSČ oproti dalším stranám. KSČ se podařilo proniknout do všech vrstev a skupin obyvatelstva. Dále se také ukazuje jasná profilace politických stran. Zatímco pro národní socialisty byly příznačné spíše městské vrstvy bohatších lidí, tak naopak typickým lidovcem byl spíše venkovský člověk případně zemědělec. Ze sociálních demokratů se stala strana, která hájila zájmy spíše drobných úředníků.

---

³⁴⁹ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 129-předběžná zpráva o náladě členstva z 24. dubna 1946.

Stranický tisk

Význam stranického tisku při budování stran

Jedním z důležitých prostředků, díky kterému se strany po válce obnovovaly a konsolidovaly, byl tisk.³⁵⁰ Jeho význam spočívá především v rozšiřování informací a názorů mezi obyvatelstvem. Noviny byly po válce spolu s rozhlasem jediným médiem.

Další, neméně důležitá úloha stranického tisku spočívá v seznamování veřejnosti s politickým programem dané strany. V novinách se polemizuje. Tisk je místem, kde seznamují jedinci, politikové i nejrůznější skupiny veřejnost se svými myšlenkami. Tříbí se tu názory a noviny jsou zároveň arénou, v které bojují jednotlivé proudy. Z těchto sporů vycházejí politici buď jako vítězové nebo poražení. To vše tvoří význam tisku.

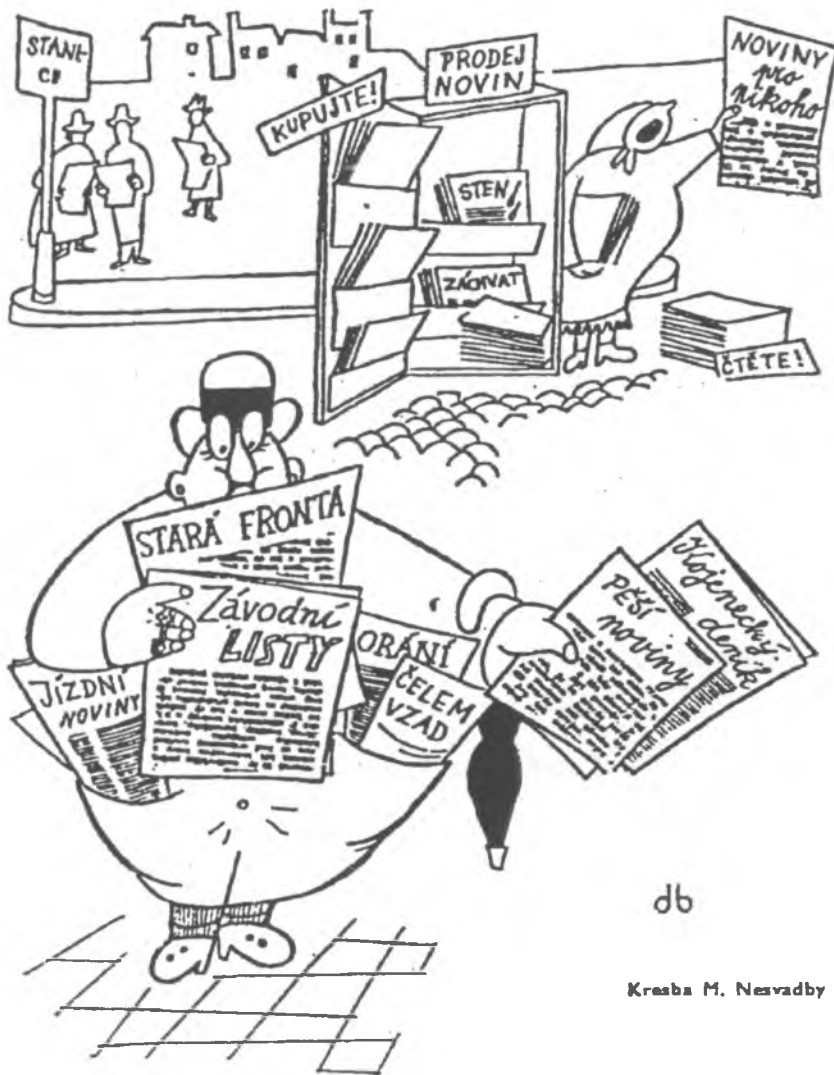
Poválečné Československo bylo svědkem neobyčejného rozkvětu žurnalistiky, který byl způsoben radostí nad tím, že válka skončila. Po šesti hrůzostrašných letech je země svobodná a o této svobodě je možno psát.

Navíc svoboda projevu a tisku byla zaručena jak prvorepublikovými zákony, které vešly znovu v platnost, tak Košickým vládním programem. V paragrafu 5 vládního programu je obsažena teze, že republika bude založena na demokratickém základě a ve stejném paragrafu byla stanovena i svoboda projevu. Slovy Košického vládního programu: „Zaručeny budou plně ústavní svobody, zejména svoboda osobní, shromažďovací, spolčovací, projevu mínění slovem, tiskem i písmem, domovní, listovní tajemství, svoboda učení a svědomí a náboženského vyznání.“³⁵¹

Většina lidí věřila, že nastává svobodný čas, kdy bude možné budovat novou, šťastnější a lepší republiku, zem i celou společnost. Tomu odpovídal všechen dobový tisk, plný článků o vypořádání se s Němci, fašismem a především o budování nového státu. Následný vývoj omluvitelný snad revolučním entusiasmem, však poněkud zchladil nadšení lidí, v tomto případě novinářů a čtenářů.

³⁵⁰ Z literatury k problematice tisku připomeňme alespoň *Dějiny českých médiích v datech*. Praha 2003; Petr BEDNAŘÍK, *Český tisk v letech 1945–1948*. In *Rozvoj české společnosti v Evropské unii III, Média, teritoriální studia*. Praha 2004; Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha 2000; Hana ŘEHÁKOVÁ-Dušan VESELÝ, *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*. Praha 1999; Z dobové literatury připomeňme alespoň Václav OSVALD, *Noviny včera a zítra*. Praha 1946 a práci, která vyšla v češtině a zároveň angličtině Karel František ZIERIS, *Nové základy českého periodického tisku*. Praha 1947. Řadu informací je možné nalézt též v memoárové literatuře. Z této literatury připomeňme například Zdeněk KOŇÁK, *Jak šla léta*. Praha 2006; František KOUŘIL, *20 let tiskovým mluvčím čs. vlády*. Praha 2003; Jiří LOEWY, *Úseky polojasna*. Praha 2005; Michal MAREŠ, *Ze vzpomínek anarchisty, reportéra a válečného zločince*. Praha 1999 a Otokar ŠTAJF, *Dobrodružství s puncem*. Praha 1997. Řada důležitých postřehů je též v práci Alexej KUSÁK, *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998.

³⁵¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532.

db

Kresba M. Nezvadby

● — Tak tadydle čtu, že je nedostatek papíru. Proti tomu by se mělo přece něco dělat.

Karikatura Dikobrazu z roku 1945 poukazující na nedostatek papíru a na příliš velký počet periodik (Dikobraz 12. 9. 1945, s. 2).

Poválečné změny v oblasti tisku

Změn v oblasti tisku byla po válce celá řada. Především se jednalo o zrušení cenzury, zrušení soukromého tisku, založení ministerstva informací a další opatření.

Velkou výhodou pro poválečný tisk bylo zrušení cenzury.³⁵² S cenzurou to bylo v našich zemích problematické. Cenzurní zásahy do tisku měly u nás dlouhou tradici. První

³⁵² K otázce cenzury blíže viz Karel KAPLAN- Dušan TOMÁŠEK, *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994 a Katarína ZAVACKÁ, *Cenzura v Československu v letech 1945–48*. In: *Právní obzor*, 86, 2003, č. 2., s. 197–210. Autorka v tomto článku podrobně rozebírá situaci ve věci cenzury v Čechách a na Slovensku. Mezi oběma částmi byly určité rozdíly v přístupu. Na Slovensku došlo v poválečném období dokonce i ke konfiskaci novin, což se v českých zemích po válce nikdy nestalo. Z další literatury k otázce cenzury v poválečném Československu blíže viz Karel MALÝ, *Presserecht und Zensur in der Tschechoslowakei in den Jahren 1945–1990*. In *Propaganda und (Selbst-) Zensur, Sensation: Grenzen von Presse- und Wissenschaftsfreiheit in Deutschland und Tschechien seit 1871*. Essen 2005.

československá republika převzala v této otázce starší rakouské předpisy. Před válkou mohl každý v podstatě cokoliv napsat a vydat, pokud měl k tomu vydavatelské oprávnění. Jestliže však byl obsahem článku respektive novin ohrožen veřejný pořádek nebo spáchán přestupek či dokonce trestní čin, mohl příslušný úřad zakázat distribuci novin a zabavit jejich vydání. Odtud vznikla praxe, že vydavatel vytiskl jeden nebo několik exemplářů, které předkládal ke schválení. Pokud byl text schválen, vyšel celý náklad. V opačném případě vyšly noviny bez zabavených pasáží jako po konfiskaci druhé opravené vydání.

Tato předběžná kontrola tisku, neboli preventivní cenzura, jak ji znalo předválečné Československo, nebyla po válce obnovena.³⁵³ Od května 1945 fakticky neexistovala cenzura. Tiskové přestupky mohly být tak stíhány až po otištění, k čemuž později docházelo a postih mělo na starosti ministerstvo spravedlnosti.

Cenzura přesto ve skrytu zůstala. „Cenzory“ se staly politické strany, respektive Národní fronta jako sdružení politických stran a pak také samotní novináři, kteří prováděli u sebe autocenzuru s ohledem na politický vývoj.

Zásadní změnou oproti první republice bylo rovněž to, že noviny směly napříště vlastnit a vydávat jen politické strany nebo masové organizace. Soukromý tisk přestal vycházet. O tomto opatření rozhodla československá vláda na své 15. schůzi dne 11. května 1945, kdy se usnesla na návrh komunistického ministra vnitra Václava Noska, že časopisy a noviny smějí vydávat jen politické strany a odpovědné organizace a nesmějí vycházet se starými názvy.³⁵⁴

Noviny se posléze hromadně přejmenovávaly. Od května 1945 už nevychází České slovo, ale Svobodné slovo.³⁵⁵ Podobně lidovecké Lidové listy se změnilly na Lidovou demokracii a tak bych mohl pokračovat dál.

Politické strany tím vším získaly obrovský vliv. V Československu tak dochází k tomu, že se tisk dělí pouze na komunistický³⁵⁶ a nekomunistický respektive na socialistický a nesocialistický³⁵⁷.

Ministerstvo informací a dohled nad tiskem

Už v květnu 1945 si mohl čtenář nesocialistického lidoveckého tisku přečíst následující řádky: „Po zkušenostech z liberalistického systému, kdy tisk byl předmětem soukromého výdělečného podnikání jednotlivců nebo skupin a vzhledem k sjednocovacím tendencím,

³⁵³ Za informace ohledně vývoje cenzury velice děkuji prof. Janu Rychlíkovi, který mne do této problematiky uvedl.

³⁵⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1494.

³⁵⁵ Mnohé noviny svůj nový název postupně hledali. Například národně socialistické *České slovo* se nejdříve jmenovalo *Osvobozené České slovo* a teprve následně se přetransformovalo ve *Svobodné slovo*.

³⁵⁶ K otázce komunistického tisku blíže viz NA Praha f. 100/1, sv. 191 aj. 1214 a sv. 198, aj. 1245.

³⁵⁷ O nesocialistické žurnalistice a publicistice blíže viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*. Praha 2000.

kteře vyllynuly z národní revoluce, jakož i se zřetelem k žádoucí hospodárnosti, budou moci vydávati periodický tisk jen korporace a instituce, které prokáží na vydávání veřejný zájem.“³⁵⁸ Nejenom Lidová demokracie, ale i ostatní stranické noviny zpočátku vítaly tento zásah do vydávání novin. Sociálně demokratický Svět práce odůvodňoval zákaz vydávání novin soukromníky například tím, že byla zrušena cenzura, a tudíž musí být někdo, kdo bude státu odpovědný za jejich vydávání a to soukromník nebo soukromá nakladatelská společnost nemohla být, protože ti by mohli noviny zneužít k „soukromým zájmům“.³⁵⁹ Teprve až později po volbách se začala na stránkách poválečných novin objevovat postupně kritika této praxe. Podle názoru některých demokratů neexistence soukromých vydavatelů novin vedla k přílišnému přepolitizování veřejného života.³⁶⁰ Nicméně až do únorových událostí roku 1948 zůstala tato praxe (tj. vydávání novin pouze organizacemi) nezměněna.

Institucí, která měla posuzovat, zda-li je ve veřejném zájmu vydávat příslušné noviny bylo ministerstvo informací. To bylo novinkou. Po válce vládlo totiž ve veřejnosti přesvědčení, že vydávání novin je službou národu a jeho řízení mělo být jako takové svěřeno státnímu úřadu.³⁶¹

Veškeré záležitosti tisku tak mělo po válce na starosti z hlediska státní zprávy nově vzniklé ministerstvo informací, které od r. 1945 vedl člen Komunistické strany Československa, Václav Kopecký. Do jeho kompetencí spadaly všechny otázky spojené s tiskem, informacemi a propagandou. Ministerstvo mělo rozhodující vliv na tisk. Bylo to právě toto ministerstvo, které vydávalo povolení k vydávání novin a časopisů. Bez tohoto povolení nesměly vycházet žádné noviny. Do ledna 1946 bylo podáno kolem 900 žádostí o povolení, z nichž přibližně asi 500 bylo vyhověno.³⁶²

Národně socialistický ministr zahraničního obchodu Dr. Hubert Ripka k tomu ve svých pamětech poznamenal: „Žádné noviny ani časopisy nemohly vycházet bez schválení ministerstva informací, které rozhodovalo o přidělech papíru, to byla ohromná zbraň a komunisté ji dovedli využít.“³⁶³

Snad ještě větším problémem než rodící se ministerstvo informací byl pro žurnalistiku poválečný nedostatek.³⁶⁴ Bylo špatné spojení, špatná doprava a velký nedostatek papíru.

³⁵⁸ Lidová demokracie, 19. května 1945, s. 2.

³⁵⁹ Svět práce 20. 9. 1945, s. 12.

³⁶⁰ Lova MALMERG, *Demokracie a svoboda tisku v poválečném Československu 1945–1948*, diplomová práce, FF UK Praha 2000, s. 20

³⁶¹ Tamtéž, s. 24.

³⁶² Tamtéž, s. 20.

³⁶³ Hubert RIPKA, *Únorová tragédie*. Brno 1995, s. 145.

³⁶⁴ Lova MALMERG, *Demokracie a svoboda tisku v poválečném Československu 1945–1948*, diplomová práce FF UK, Praha 2000, s. 27–30.

Nebylo prostě na co psát. Situace se řešila tak, že ministerstvo informací přidělovalo papír novinám i časopisům, čímž získalo ještě větší moc nad tiskem. Situace byla tak zoufalá, že tiskový odbor ministerstva informací po poradě se zástupci tisku stanovil 25. května 1945 nejvyšší přípustný náklad všech novin. Pro Rudé právo byl například tento náklad stanoven na 220 000 výtisků. Později byl tento limit odstraněn. Zároveň na této poradě bylo dohodnuto, že noviny nemají mít více jak čtyři strany a jen při zvláštních příležitostech mohli vydavatelé novin tento počet překročit. Přednosta tiskového odboru ministerstva informací Dr. František Bauer k tomu dodával, že pro neděli 27. května 1945 bude se „zřetelem k oslavám narozenin pana presidenta republiky“, kterým „má býti dán...náležitý výraz v tisku“ povoleno rozšíření novin na šest stránek. V případě že by se noviny těchto pokynů nedržely, hrozilo jim zabavení zásoby papíru případně zrušení dodávek papíru.³⁶⁵

Tato opatření vyvolávala na noviny nepřímý tlak a v mnohém je vedlo i k jisté autocenzuře redakcí i samotných novinářů.³⁶⁶

Za nedostatek papíru bylo kritizováno i Slovensko. V prosinci 1945 k tomu Lidová demokracie poznamenala: „Pražan, který se chce dozvědět v pondělí ráno podrobnosti zápasu Sparta - Slavie, který se hrál v Praze na Letné, musí si koupit v Praze na Václavském náměstí bratislavský pondělník!“³⁶⁷ Srovnáme-li ovšem deníky všech politických stran, musím podotknout, že už od května 1945 všechny věnovaly sportu velkou pozornost.

S ohledem na nedostatek papíru měly noviny málo stran. Tak například první vydání Lidové demokracie 12. května 1945 mělo pouhé 2 strany, tudíž 1 list. Počet stran se pak kolísavě zvyšoval a zase snižoval. Už v květnu měla Lidová demokracie 4 strany. Později se počet zvýšil na 6 stran a při výjimečných příležitostech a svátcích měla 8 stran. V podobné situaci byly i deníky ostatních stran. Teprve až v roce 1946 se situace v tomto ohledu stabilizovala.

Problematiku politických stran a tisku je možné v základě rozdělit do dvou částí. První částí je stranický tisk, jeho tvorba a postavení ve společnosti. Druhou je pak prezentování politických stran v tisku.

³⁶⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 65, aj. 963.

³⁶⁶ Na autocenzuru novin, redaktorů a jejich politických stran mimo jiné vzpomíná Karel Ladislav Feierabend ve svých pamětech. Viz Karel Ladislav FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Praha 1996, s. 302 nn. O svobodě tisku napsal: „O svobodě projevu a tisku se nedalo mluvit. Kdo nepatřil k Národní frontě a neuznával její politiku měl ústa zavřená na petlici a perem nesměl ani škrtnout...“ Viz Karel Ladislav FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Praha 1996, s. 262.

³⁶⁷ Lidová demokracie, 4. prosince 1945, s. 2.

Na začátku mého výkladu o tvorbě stranického tisku bych rád poznamenal, že všechny politické strany si byly vědomy významu tisku a tak k němu i přistupovaly od samých počátků znovuoobnoveného Československa.

Tisk je mocná zbraň. Už Edvard Beneš ve své práci *Demokracie dnes a zítra* o tom napsal „ Tisk strany bývá takový, jaká je strana sama: v něm se činnost strany nejlépe zobrazí, je jejím představitelem, jejím vtělením, jejím výrazem. Mocný vliv jeho cítíme všichni právě proto, že za ním tušíme sílu stranu, velkou část tak zvaného veřejného mínění, nějakého velkého celku. Proto je tisk nejstrašnější zbraní v politickém boji stranickém. Stačí, aby před rozhodujícím hlasování, volbou, veřejným činem přinesl nepřátelský tisk klamavou zprávu, vrhající v tvář odpůrci nejhroší obvinění-a představa,...okamžitě působí na každého jedince tak, že se věří hned v pravdivost útoku: strana napadená je poražena a nežli se věc vyvrátí, je cíle dosaženo. Stačí den před rozhodující volbou zesandalisovati odpůrce a přinést pak třetí den i odvolání nějakým zahaleným a věc podceňujícím způsobem-cíle je přesto dosaženo.“³⁶⁸ To si uvědomovaly všechny strany. Věděly, že prostřednictvím tisku mohou nejsnáze ovlivňovat jak veřejné mínění, tak s jeho pomocí budovat politické strany.

Byly si vědomy, že díky dobrému a přitažlivému tisku si mohou získat veřejnost. Dalším důvodem podpory byla záležitost finanční. Pro politické strany byly vydávající noviny jedním z mála zdrojů příjmů. Proto se všichni snažili vybudovat dobrý tisk. Například lidovci hovoří tehdy o tisku jako o páteři strany: „V prvních dnech porevolučních bylo nutno vybudovati páteř strany - tisk, jako nezbytný aparát zpravodajský, propagační a organizační.“³⁶⁹ A v jiném stranickém materiálu se hovoří o tisku takto: „...dobrý tisk umožňuje dobrou organizaci a tím i výstavbu strany.“³⁷⁰

Klasickým příkladem v této otázce jsou komunisté. Jejich cílem bylo vybudovat největší, nejrozšířenější a nejčtenější noviny. Cesta k jeho naplnění však nebyla jednoduchá. Už 10. května 1945 komunističtí novináři ve své rezoluci píší „Není možno, aby dnes rudý tisk vycházel v nedostatečném nákladu a na jednom listě...Dnešní náklad Rudého práva je tak malý, že se dělníci v továrnách ptají, zda Rudé právo vůbec vychází. Dnes potřebujeme tisk pro milionové masy, kterým může redakce s dopisovateli vydávat jen tenkrát, bude-li mít hospodářské a technické podmínky zaručeny.“³⁷¹ A této věci vše podřídili.

³⁶⁸ Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1999, s. 267–268.

³⁶⁹ NA Praha, f. 100/36 (Ústřední výbor Komunistické strany Československa), sv. 331 - 3. Zpráva výkonného výboru lidové strany od května 1945 do února 1946.

³⁷⁰ Archiv KDU-ČSL, pozůstalost Antonína Blabolila (bez označení) - zpráva o činnosti tiskového odboru Čsl. strany lidové za dobu od národního povstání do konce ledna t. r. [1946 - pozn. autora].

³⁷¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 191, aj. 1214.

Za prvé se snažili získat ty nejlepší tiskárny. Většinou šlo o tiskařské podniky německých novin a zakázaných stran, které si strany Národní Fronty mezi sebou rozdělávaly. Komunisté získali do své správy tiskařské a vydavatelské podniky Novina se sítí pobočných závodů a vybavení zastavených listů Der neue Tag, Poledních listů a Národních listů.³⁷² Tiskařské a vydavatelské závody Novina komunisté záhy přejmenovali na nakladatelství Svoboda.

Nové vybavení se projevilo na technické kvalitě komunistických novin. Mimo to získali do své správy na 30 knihkupectví a komunistickou literaturu dodávali v druhé polovině roku 1945 již do 800 dalších knihkupectví.³⁷³ Tomu šlo jen velmi obtížně konkurovat.

Někdy ovšem došlo ze strany komunistů i k přehmatům, kdy si vybrali špatnou tiskárnu. Julius Firt, k tomu ve svých pamětech dodává: „Zástupci různých stran a organizací přijeli už z Košic s přesným rozdělením tiskařských podniků. Václav Kopecký, komunistický ministr informací se tentokrát trochu přepočítal. Na dálku zabral pro svoji stranu agrárnícké tiskárny, protože myslel, že jsou nejlépe vybaveny. Neznal to. A snažil se pak hned od počátku systematicky narušovat činnost Melantricha, který byl největším tiskovým a nakladatelským podnikem v ČSR.“³⁷⁴

V podobném duchu vyznívá i zpráva Hospodářského oddělení ÚV KSČ. V dopise Klementu Gottwaldovi z 3. 9. 1945 píše: Vážený soudruhu...Pro stranu zajištěná v Praze tiskárna „Novina“ svému účelu nevyhovuje, poněvadž po jejím zajištění vyšlo najevo, že pouze budova je pěkná, kdežto strojové zařízení nestačí na úkoly, které strana na svůj tiskový aparát klade“ a navrhovali dále zajistit další tiskárny v pohraničí, které by se daly využít ve prospěch stranického tisku.³⁷⁵

S tímto souvisel i druhý a snad ještě důležitější cíl, který si dali do vínku a to aby komunistický tisk měl ten největší náklad, což se jim nakonec i dařilo. Aby tento cíl splnili, museli mít jednak dostatek papíru a především dostatek čtenářů. Papír nakonec po velkých peripetiích získali. Při jeho obstarávání se zpočátku uchylovali k různým činům. V archivních materiálech je dokonce doložen případ krádeže papíru ze skladu národně-socialistického Melantricha.³⁷⁶ Později komunisté spíše využívali svého vlivu na ministerstvu informací, které rozhodovalo o přidělech papíru.

³⁷² NA Praha, f. 100/1, sv. 191, aj. 1214.

³⁷³ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 2.

³⁷⁴ Julius FIRT, *Záznamy ze starých deníků*. Köln 1985, s. 6.

³⁷⁵ NA Praha, f. 100/1, sv. 18, aj. 108.

³⁷⁶ Tato akce se měla stát především ve skladu Melantricha ve Stodůlkách. V podání národních socialistů mělo dojít k tomu, že vůz z komunistického nakladatelství poté co jim správce podniku odmítl otevřít, rozrazil dveře skladu a potřebný papír si odvezl. Podle záznamu národních socialistů celá věc probíhala takto: „Pan správce

Získat co nejvíce čtenářů se komunistům dařilo prostřednictvím různých náborových a přesvědčovacích akcí. Největší akci v tomto ohledu provedli na jaře 1946. Ústředí tehdy rozeslalo stranickým organizacím pokyny pro náborovou akci. V dokumentu se vyzdvihuje význam stranického tisku. „...Soudruzi! Naše strana se stala milionovou stranou. Aby však její vliv byl co nejlépe zajištěn, je současně třeba rozšířit i náš tisk. Tento úkol vystupuje do popředí zvláště nyní před blížícími se volbami...Náš tisk bude nejlepším agitačním prostředkem strany. Bude-li hodně rozšířen, pomůže nám značnou měrou vyhrát volby.“ Aby tento cíl splnili, dostali komunisté dva úkoly.

Za prvé měl od nynějška každý člen číst Rudé právo. Neměl se opakovat dosavadní stav, kdy mnoho soudruhů neodebíralo stranický tisk. Ústředí důtklivě varovalo „Máme mnoho členů, kteří (noviny) neodebírají a nečtou. Avšak je jasné, že je špatným agitátorem takový komunista, který není dobře informován o situaci a politice strany. Takový komunista nám mnoho nepomůže.“ S těmito straníky si měli uvědomělit soudruzi promluvit. „Nepostupujte však mechanicky, cestou nařizovací...přesvědčte je. K novým členům pošlete soudruhy, kteří jsou v obci, závodě nejváženější.“

Za druhé měl každý člen strany získat alespoň jednoho odběratele. Za vzor úspěšné „získávací akce“ přitom dostávali straníci stachanovce soudruha Gacha z Moravské Ostravy, který „ještě s několika soudruhy získal za několik hodin po odpracované směně v dole 75 stálých odběratelů tisku.“ Aby tento cíl členové zvládli, měli si rozdělit v místě svého bydliště ulice a domy a ty po dvojicích soustavně procházet a přesvědčovat lidi aby se stali předplatiteli Rudého práva nebo dalších novin. K tomu dostali straníci řadu ukázkových

---

Koruš, který podle předchozího příkazu...uzavřel těžká tovární vrata na petlici a opatřil je visacím zámekem, odepřel otevření vrat a prohlásil, že žádný papír bez příkazu fy. Melantrich nevydá. Na to se auto Rudého Práva prudce rozjelo proti vratům, které prorazilo a vniklo do továrny. Průvodci naložili papír a odjeli.“ Národní socialisté pochopitelně proti tomu protestovali. Mnohé o tom napoví dopis vedení národně socialistické strany z 18. června 1945 komunistickému nakladatelství Svoboda, kde se uvádí „Čsl. strana národně socialistická, které byla výnosem ministerstva vnitra svěřena správa a. s. Melantricha, žádá naléhavě, aby vydavatelstvo Rudého práva upustilo od svévolného odvážení papíru a jiného materiálu ze skladiště fy. Melantrich ve Stodůlkách i v jiných skladech a upozorňuje, že by jinak musila obrátit se na vedení komunistické strany, případně interpelovat věc tuto v Národním bloku...Ředitelství Melantricha jistě vyhoví, pokud bude v jeho možnosti, vydavatelstvu Rudého práva a zapůjčí papír pokud by to neohrožovalo chod jeho vlastního podniku, nemůže však připustit způsob, jakým se dosud ze strany některých činitelů Rudého práva postupuje. V naději, že tento dopis způsobí, že svévolné zasahování ve skladištích Melantricha ihned ustane, znamenáme se v bratrské úctě.“Komunisté svoji vinu nepřiznali a následně odpovídali v tom smyslu, že došlo k nedorozumění. Autu měly selhat brzdy a papír, který odvezli, měl být v jejich podání zabavený papír německé brané moci a jako takový ho odvezli ministerstvu informaci na vydání časopisu Svět v Obrazech. Doslova v dopise z 21. června 1945 komunisté národním socialistům napsali: „Není správné, že naše auto se prudce rozjelo proti vratům, vniklo do továrny a odvezlo papír. Vůz 7 tunový, když přijížděl k vratům, byl stížen smykem, následkem selhání brzd, narazil na vrata, která se otevřela...“Tato kauza měla ovšem výhodu v tom, že napříště se takové akce již nekonaly. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 191, aj. 1214.

novin. Přesvědčovací akce se měli zúčastnit především „nejlepší a nejznámější soudruzi z obce“.³⁷⁷

Dnes bychom tomu řekli, že komunisté měli dobře propracovanou marketingovou strategii. Samozřejmě, že ne všude se podařilo členům stanovit cíle ústředí. Výsledkem ale bylo, že jejich hlavní deník Rudé právo měl suverénně nejvyšší náklad. V červnu 1945 mělo náklad 653 973 výtisků. O měsíc později dosáhlo nejvyššího nákladu 693 140 výtisků. Od té doby náklad postupně klesal. V květnu 1946 mělo Rudé právo 472 000 výtisků...Po volbách v roce 1946 sice tento náklad i nadále pozvolna klesal, přesto si Rudé právo udržovalo prvenství.³⁷⁸

Rozdělení stranického tisku

Stranický tisk je možné dělit podle různých kritérií. Jedním z kritérií bylo zda-li se jednalo o veřejné noviny nebo vnitrostranický tisk. Politické strany měly totiž po válce, jak veřejné noviny, tak vydávaly ještě svůj vnitrostranický tisk, který obsahoval informace o dění ve straně. Národní socialisté vlastnili periodikum *Korespondenci pro řečníky a Jak pracovat*, kde se zabývali organizačními záležitostmi. Sociální demokraté vydávali časopis *Organisátor*.³⁷⁹ Lidovci tiskli *Lidovou informační korespondenci*, která vycházela jednou za týden od srpna 1945 pro pracovníky a členy strany a s komunisty byl spojený časopis *Funkcionář*.

Dalším kritériem je periodicita a určení novin. Noviny zpravidla vycházely buď jako deníky nebo týdeníky (případně měsíčníky atd.). Z hlediska určení rozlišujeme pak tisk na celostátní periodika či regionální a profesní periodika.

Deníky

Strany měly své ústřední noviny. Komunisté vydávali *Rudé právo*. Sociální demokraté měli *Práva lidu*. *Lidová demokracie* patřila Československé straně lidové a *Svobodné slovo* bylo národních socialistů.³⁸⁰

Mimo tyto deníky politických stran vycházely ještě deníky masových organizací. Byla to především odborářská *Práce*, mládežnická *Mladá fronta*, *Zemědělské noviny*³⁸¹ a armádní

³⁷⁷ NA Praha, f. 00/08, sv. 1, aj. 3.

³⁷⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 35, aj. 799 a f. 100/24, sv. 65, aj. 963.

³⁷⁹ *Organisátor* vycházel jako čtrnáctideník. Jedno číslo stálo 2 Kč. Časopis začal vycházet v únoru 1946 v rámci akce „Za velikou stranu“ Blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266.

³⁸⁰ Náklad těchto deníků se různě pohyboval. Přesné zprávy nám bohužel chybí. Komunisté v rámci sledování ostatní stran, se snažili mít přehled o tom, kolik mají náklad jednotlivé listy. V jedné z těchto zpráv z léta 1945 se uvádí, že náklad *Svobodného slova* činil 380 000 výtisků, *Práva lidu* 205 000–230 000 výtisků a *Lidová demokracie* měla mít náklad 80 000–100 000 výtisků. Tuto zprávu se mi bohužel nepodařilo ověřit. Blíže viz NA Praha, f. 100/24, sv. 65, aj. 963.

³⁸¹ *Zemědělské noviny* vydával Jednotný svaz českých zemědělců.

Nové Československo. Tyto noviny byly oficiálně nestranné, přesto zde měli komunisté značný vliv. To se projevilo i ve vedení redakcí těchto novin, které byly zpravidla obsazeny příslušníky KSCČ nebo jejich sympatizanty.

Jedinou jistou výjimkou byly *Svobodné noviny* a *Národní osvobození*. Svobodné noviny byly původně Lidové noviny, které patřily nár. socialistovi Jaroslavu Stránskému. Po válce přešly tyto noviny pod vedení Svazu spisovatelů a jejich šéfredaktorem se stal významný meziválečný publicista Ferdinand Peroutka. Pod jeho vedením usilovaly noviny o objektivní pohled na politickou situaci, což se jim v mnoha ohledech dařilo. Nesmíme ovšem zapomenout, že redakce byla pod silným vlivem národně socialistické strany. Vždyť samotný šéfredaktor byl po válce poslancem PNS za národní socialisty.

K Svobodným novinám se řadilo ještě *Národní osvobození*, které vydávala Československá obec legionářská. Svým rozsahem však patřilo Národní osvobození spíše mezi menší listy, které tolik neovlivňovaly veřejné dění.

Ústřední deníky vycházely jednak v podobě určené pro celé české země a postupně začaly vycházet v jednotlivých mutacích určené buď pro příslušné kraje, nebo jednotlivým sociálním skupinám. V případě Lidové demokracie bylo už v lednu 1946 vydání všeobecné, pro Prahu a okolí a ještě sedm denních mutací pro Jižní Čechy, Západní Čechy, Kladensko, Český Ráj, Kladské pomezí, Východní Čechy a Polabí. Jednou za týden vycházely mutace určené pro oblast Podbrdsko a Českomoravské vrchoviny. Podobnou strukturu měly i ostatní noviny. Svobodné slovo mělo například celkem 25 regionálních a profesních mutací.³⁸²

Další mutace ústředních deníků byly určené zemědělcům, dělníkům, a živnostníkům. U lidovců vycházela pro zemědělce *Zemědělská Lidová demokracie*, u národních socialistů *Svobodné slovo českého venkova*, a u sociálních demokratů *Právo lidu zemědělcům*. Dělníkům byla určena *Lidová demokracie dělnická zaměstnanecká Svobodné slovo dělníků a zaměstnanců*³⁸³ a živnostníci měli *Právo lidu živnostníkům, Svobodné slovo pro živnosti, výrobu a obchod a Lidovou demokracii živnostenskou*.

Mimo to měly strany ještě deníky ve velkých městech, jako bylo třeba Plzeň, Brno, Olomouc nebo Ostrava. Ty také měly svoje mutace. Lidovci měli kupříkladu *Národní obrodu, Osvobozeného Našince* a *Hlas*. Národní obroda vycházela v Brně a měla 8 mutací. Třetím byl Osvobozený našinec, nahrazující dlouholetý lidovecký předválečný deník Našinec. Ten vycházel v Olomouci a měl tři mutace. První byla venkovská pro jižní část Moravy, druhá pro

³⁸² NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 151. Svobodné slovo na rozdíl od jiných periodik mělo zvláštní mutaci pro mládež Svobodné slovo mladých.

³⁸³ Sociální demokraté pro potřebu dělníků a pracujících vydávali *Svět práce*.

Severní Moravu zvaná „Severomoravská stráž a třetí pro Olomouc a okolí. Poslední deník Hlas vycházel v Moravské Ostravě.

Komunisté měli *Rovnost*, *Novou Svobodu*, *Stráž lidu* a *Pravdu*. U komunistů měla největší náklad *Rovnost*, která vycházela v Brně. Její náklad byl v červenci 1945 udáván 160 000. Za ní byla *Nová svoboda* z Ostravy se 100 000 výtisky, *Pravda* z Plzně (70 000 výtisků) a *Stráž lidu* z Olomouce (54 000 výtisků). V létě 1945 k tomu ještě vydávali jako deník *Zlínskou pravdu*, který měl náklad kolem 25 000 výtisků.³⁸⁴ Její vydávání však komunisté později zastavili.

Národní socialisté měli deník *Slovo národa*, které vycházelo v Brně, *Nové Slovo* z Ostravy, *Volné slovo* z Olomouce, *Naši Svobodu* z Plzně a *Zdar* ze Zlína.

Sociální demokraté měli v Čechách deníky *Nový den* (Plzeň), *Stráž severu* (Liberec) moravský *List*, *Čin* (Brno) a *Československou demokracii* z Ostravy.

Týdeníky

Vedle deníků vycházely ještě stranické týdeníky.³⁸⁵ V Českých Budějovicích vycházel pro Jižní Čechy lidovecký *Hlas lidu*, komunistická *Jihočeská Pravda*, národně socialistické *Slovo národa* a sociálně demokratický *Jihočeck*. V nedalekém Táboře měli k tomu ještě *Palcát* (KSČ), *Jiskru* (ČSSD) a *Táborské slovo* (ČSNS).³⁸⁶ V Havlíčkově Brodě vydávali komunisté *Svobodný Havlíčkův kraj* a v Kolíně tiskli *Úder* (KSČ).

V Hradci Králové byl pro Východní Čechy lidovecký *Štít*, komunistická *Pochodeň*, sociálně demokratický *Hlas* a národně socialistické *Lidové proudy*. V Pardubicích pak ještě vycházela *Rudá záře* (KSČ), *Bratrství* (ČSNS) a *Budujeme* (ČSSD). V Mladé Boleslavi pro oblast Mladoboleslavska měli lidovecká *Demokracie*, komunistické *Naše Pojizeří*, národně socialistická *Národní republika* a sociálně demokratický *Hlas lidu*.³⁸⁷

V západních Čechách se vydával v Karlových Varech sociálně demokratický *Budovatel*, národněsocialistické *Hraničářské slovo* a komunistická *Jednota*. *List pracujících hraničářů*. V Plzni ještě tiskli lidoveckou *Stráž českého západu* a národně socialistický týdeník *Svobodné Pošumaví*.

³⁸⁴ NA Praha, f. 100/1, sv. 9, aj. 69. Přehled krajského a okresního tisku k 18. 7. 1945. Z tohoto pramene pocházejí i údaje o nákladech ostatních deníků.

³⁸⁵ V několika případech vydávala týdeníky i Národní fronta. Příkladem může být týdeník *Žatecké noviny*. To byl týdeník Národní fronty pro politické okresy Žatec, Podbořany, Chomutov, Kadaň, Bílina, Písečnici a Žatec. Tyto noviny měly být oficiálně nadstranické a měly psát v intencích Národní fronty. Ve skutečnosti se zde projevoval silný vliv KSČ.

³⁸⁶ V roce 1946 se tento týdeník přejmenoval na *Nový směr*.

³⁸⁷ S tímto názvem vydávali sociální demokraté ještě týdeník v Prostějově.

Ve středních Čechách vydávali na Kladně týdeník *Svoboda* (KSČ), *Nové proudy* (ČSSD) a *Kladenský týden* (ČSNS). Pro potřebu středních Čech vycházel ještě v Kutné Hoře týdeník *Středočeské hlasy* (ČSSD)³⁸⁸ a *Kutnohorský kraj* (ČSNS).

V severních Čechách měli v Ústí nad Labem komunistický týdeník *Rudý sever*, v Liberci *Severočeský Obzor* (ČSSD) a *Pohraničí* (ČSNS), v Mostě *Krušnohorské slovo* (ČSNS), v Teplicích týdeník *Nová doba* (ČSSD), v České Lípě *Svobodný sever* (ČSNS), v Lounech *Svobodný hlas* (ČSNS) a v Litoměřicích *Svobodný Máchův kraj* (ČSNS).³⁸⁹

Na Moravě vycházela rovněž řada týdeníků určených pro regiony. V Jihlavě pro Jihlavsko vycházelo *Kladivo a srp* (KSČ), *Lidové hlasy* (ČSL) *Stráž z Vysočiny* (ČSSD). *Naše demokracie* (ČSL) z Moravských Budějovic byla pro jihozápadní Moravu a *Nový národ* (ČSL) z Přerova pro Přerovsko. *Demokratický hlas* (ČSL) a *Pravda* (KSČ) byly z Valašského Meziříčí a na jižní Moravě vycházela ještě *Stráž na Dyji* (ČSSD) ve Znojmě.

Na střední Moravě vycházel *Moravsko-Třebovský kraj* (KSČ) v Moravské Třebové pro střední Moravu. Na Zlínsku vydávali ještě sociální demokraté *Hlas práce*, komunisté *Slovácko* a *Průlom* pro Vsetínsko. Na severní Moravě vlastnila KSČ ještě *Pravdu* pro Těšínsko, *Gloz ludu* pro Český Těšín a *Hraničář* pro Frývaldov. Národní socialisté měli *Slezské slovo* v Opavě a sociální demokracie vydávala v Šumperku *Hlas Jeseníků*.

Kvalita těchto týdeníků byla různá. Některé z těchto týdeníků jako byl například národně socialistický týdeník *Lidové Proudny* nebo lidovecký *Štít* či *Hlas lidu* navazovaly na svou prvorepublikovou minulost. Rovněž některá periodika vycházela v určitém období i častěji než jednou za týden. Zpravidla pak vycházely dvakrát za týden.

Náklad těchto tiskovin se různě vyvíjel.³⁹⁰ Přesné zprávy nám bohužel chybí. Komunisté pro svoje týdeníky například uváděli, že k 31. 7. 1945 náklad všech týdeníků a periodik činí 188 000 výtisků.³⁹¹

V průběhu doby řada těchto novin zanikala nebo naopak ještě vznikala, takže ani přehled není úplný. Důvodů proč tyto týdeníky zanikaly, byla celá řada. Nedostatek papíru, nesplněná očekávání, malý zájem čtenářů a tak bych mohl pokračovat dále. Příkladem týdeníků, které zanikly respektive byly zrušeny do voleb 1946, je lidovecký týdeník *Písecké listy*. Popud ke zrušení dala v tomto případě sama strana. Tiskový odbor ČSL k tomu ve své

³⁸⁸ Původně se tento týdeník jmenoval *Svobodný slovan*.

³⁸⁹ *Svobodný Máchův kraj* vycházel pro Litoměřicko, Mělnicko a Roudnicko.

³⁹⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 65, aj. 963- Přehled krajinského a okresního tisku KSČ k 31. 7. 1945, k 1. 10. 1045 a k 31. 10. 1945.

³⁹¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 65, aj. 963- Přehled krajinského a okresního tisku KSČ k 31. 7. 1945, k 1. 10. 1045 a k 31. 10. 1945. Z této zprávy také vyplývá, že pět komunistických deníků mělo celkový náklad k 31. 7. 1945 celkem 409 000 výtisků.

zprávě lakonicky poznamenal:³⁹² „nesplnil přes různá upozornění svůj úkol, ba psal i proti programu strany a tak po zralém uvážení nedán další souhlas k vydávání. Bylo z toho snad určité rozladění, ale rozhodnutí naše bylo nutné, protože list by mohl v budoucnu přinésti více škody než užitku. Také náklad listu byl nepatrný.“³⁹³

Zvláštní skupinou byly týdeníky určené jednotlivým sociálním skupinám. Jednalo se především o výše zmiňované zemědělce, dělníky, a živnostníky. Další podstatnou skupinou byli intelektuálové, o kterých se zmíním později.

Jednou ze skupin, které věnovaly strany značnou pozornost, byli zemědělci. Například už v květnu 1945 piší někteří sociální demokraté svému ústředí, že je třeba, aby strana vydávala zvláštní noviny pro zemědělce, protože „k tomuto účelu se naprosto nehodí naše Právo lidu, které již svou tradicí je zaměřeno výhradně k dělníkům průmyslovým a k socialistické inteligenci.“ Pro venkov je však nutné vydávat „socialistický, zemědělský denní list asi formátu našeho večerníku“ a náplň tohoto listu musí být jiná, „protože povaha a celkové nazírání zemědělců je jiné, jiný je také jeho myšlenkový svět, je těžkopádnější, nutno ho politicky pomalu vychovávat... Takovým listem můžeme vhodným způsobem seznámit venkov s naším zemědělským programem, který je v zásadách obsažen v programu akčního výboru strany.“³⁹⁴

Zemědělcům, ale i dalším vrstvám, věnovaly strany především svoji pozornost v mutacích jednotlivých novin, které vycházely jako týdeníky.

Mimo to stojí za pozornost ještě týdeníky, které byly určeny spíše intelektuální vrstvě. Tato periodika se zabývala kulturou a politikou. Měly je všechny politické strany. Při jejich výčtu nesmíme zapomenout na nezávislý týdeník *Dnešek* vydávaný sdružením kulturních organizací, který vycházel od 27. března 1946. Jeho redakce se označila za veřejné fórum pro výměnu názorů přes hranice politických stran. Názorově však měl blízko k národním socialistům.

Komunisté měli *Tvorbu*, kterou vedl Stanislav Kostka Neumann, a navazovala na stejnojmenné prvorepublikové periodikum. První číslo *Tvorby* vyšlo 26. července 1945 a časopis si stanovil za svůj hlavní úkol prosazovat komunistické ideály a bojovat proti fašismu, nacismu a reakci. Sociální demokraté vydávali týdeník *Svět práce* a později ještě *Cíl* týdeník pro kulturu a politiku, který vedl redakční okruh v čele s Bohuslavem Kratochvílem, Vilémem

³⁹² Archiv KDU-ČSL, pozůstalost Antonína Blabolila (bez označení) - zpráva o činnosti tiskového odboru Čsl. strany lidové za dobu od národního povstání do konce ledna t.r. [1946 - pozn. autora], s. 5.

³⁹³ Karel KAPLAN, – Dušan TOMÁŠEK, *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994, s. 165. Autoři uvádějí, že náklad Piseckých listů byl 20 000.

³⁹⁴ Blíže viz archiv ČSSD, f. 71, aj. 199- dopis sociálního demokrata JUC. Josefa Šádka akčnímu výboru Československé sociální demokracie z 30. května 1945.

Bernardem a Jiřím Hájkem. První číslo týdeníku Svět práce vyšlo 12. července 1945 v rozsahu 16 stran A 3. Důvodem pro založení tohoto periodika spatřoval ministr průmyslu Bohumil Laušman ve skutečnost, že lidová demokracie potřebuje „masy uvědomělé, rozumově a mravně vyspělé.“³⁹⁵ Později Zdeněk Fierlinger si pochvaloval, že nový týdeník „pomáhá vychovávat novou generaci nadšených pracovníků“³⁹⁶ pro náš stát.

U národních socialistů to byl hlavně *Svobodný zítřek* ale i *Masarykův lid*. *Svobodný zítřek* byl týdeníkem pro kulturu a politiku, v jehož čele stál Luděk Stránský. Jeho první vydání vyšlo 20. září 1945 a vznik tohoto nového periodika bylo odůvodněno jeho zvláštním politickým posláním: „Má připravovat a probíjet nic více a nic méně než to co vyjadřuje sám jeho název-svobodný zítřek.“³⁹⁷

Mnozí na něm oceňovali, že jako hlavní úkol si *Svobodný zítřek* stanovil budování skutečné svobody. Dosavadní stav našeho novinářství nebyl považován členy redakce za uspokojivý, poněvadž „dědictví nacistického zgleichšaltování psaného slova dosud trvá.“ *Svobodný zítřek* usiloval o pravdu a chtěl ji psát. „Budeme...mluvit pravdu padni komu padni, aby náš veřejný život byl vpravdě pravdivý.“³⁹⁸ Tento týdeník si záhy vybudoval široký okruh čtenářů a příznivců. Zároveň svým vystupováním získal řadu mocných nepřátel. Komunisté mu mnohé nemohli zapomenout, především poukazování na různé přehmaty a nespravedlnosti doby.

Podobnou pozici měli i lidovecké *Obzory*, kterým bych rád věnoval větší pozornost z řady důvodů. Za prvé *Obzory* představovaly poválečný výkvět nesocialistické žurnalistiky a komunistům byly nejvíce trnem v oku.

Obzory se staly nejznámějšími. Byl to lidovecký týdeník pro politiku a kulturu. První jeho číslo vyšlo 25. srpna 1945 a vycházel vždy v sobotu. Časopis měl šestnáct stran formátu A4. Na jeho tvorbě se podílela redakce pod vedením šéfredaktora JUDr. Ivo Ducháčka, poslance Prozatímního Národního Shromáždění a hlavního odborníka ČSL na zahraniční politiku. Hlavním redaktorem se stal Pavel Tigríd. Redakci tvořili především JUDr. Helena Koželuhová, historik PhDr. Bohdan Chudoba, dr. Jan Strakoš, Karel Brušák a další spolupracovníci. Lze říci, že to byl kruh relativně mladých lidí, kteří se velkou měrou podíleli na politice strany. Zejména v této době to byla Helena Koželuhová,³⁹⁹ o které se ještě zmíním v souvislosti s politickými skupinami uvnitř lidové strany. V této podobě vydržela redakce až

³⁹⁵ Svět práce 12. 7. 1945, s. 1.

³⁹⁶ Svět práce 21. 12. 1945, s. 1.

³⁹⁷ Svobodný zítřek 20. 9. 1945, s. 1.

³⁹⁸ Svobodný zítřek 20. 9. 1945, s. 1.

³⁹⁹ O Heleně Koželuhové viz Milan DRÁPALA, *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–1948)*. In Soudobé dějiny VI/1, Praha 1999, s. 7–44.

do ledna 1946, kdy ji na vlastní žádost opustili jak Chudoba, tak Koželuhová. Svým odchodem ustoupili jak umírněnějším šéfredaktorovi, tak tlaku ministerstva informací.⁴⁰⁰

Časopis si kladl za úkol hledání pravdy, prosazování demokracie, hájení svobody a prosazování křesťanských hodnot. Byl charakteristický svou prozápadní orientací s důrazem na Velkou Británii a také v podstatě protisocialistickým stanoviskem. To v danou dobu, kdy se socialismus stal téměř mýtem, byl odvážný čin.

Ze všech lidoveckých tiskovin vyvolával do voleb v r. 1946 největší pozornost právě týdeník *Obzory*.⁴⁰¹ Jeho význam spočíval v tom, že dokázal reagovat na problémy tehdejší doby. V okamžiku jeho vzniku byla pryč prvotní euforie a lidé chtěli znát jiné názory, a proto četli *Obzory*, které se staly symbolem svobody tisku. Nebylo to snad ani obecným určením pro inteligenci. Hlavním důvodem byl jejich obsah. Měly jasnou koncepci. V časopise byly dvě základní rubriky: „Co se děje ve světě“ a „Kultura ve světě i u nás“. Rubriky oddělovala střední část obsahující analýzy, reportáže, komentáře, úvahy i převzaté články. Především rubrika „Co se děje ve světě“ byla naprosto nová. Čtenář získal nezkreslený přehled informací ze západního tisku. Nejvíce místa věnovaly *Obzory* kritice konkrétních projevů nastupujícího nového řádu. S jedinou výjimkou a to v zahraniční politice se úzkostlivě vyhýbal přímé kritice Sovětského Svazu.⁴⁰²

Redakce *Obzorů* se rozhodla zasvětit svůj list pravdě, demokracii, svobodě a víře. Jako první otiskla v říjnu 1945 zprávy o krutostech páchaných na Němcích v Československu. Její úsilí přispělo alespoň částečně k nápravě v podobě zřízení meziministerské komise pro kontrolu sběrných táborů a tím zastavení největších excesů.⁴⁰³

Pavel Tigrid napsal na adresu nekomunistického tisku, že věnovali: „soustavnou pozornost případům poválečné zvlčilosti“⁴⁰⁴ a snad právě proto, že ona zvlčilost vyhovovala nejvíce komunistické straně, stávali se všichni ti, kteří na ni upozorňovali nepohodlnými. Proto se také *Obzory* staly terčem útoků jak komunistické strany, tak ministerstva informací. Už v září 1945 psalo Rudé právo na jejich adresu, že jsou „povážlivě mlhavé“.⁴⁰⁵ Terčem se stali i členové redakce, nejvíce pak Helena Koželuhová. A tak si mohli čtenáři o ní přečíst

⁴⁰⁰ Lova MALMERG, *Demokracie a svoboda tisku v poválečném Československu 1945–1948*, diplomová práce FF UK, Praha 2000, s. 27. Názor, že svým odchodem ustoupili mírnějším šéfredaktorovi uvádí Milan Drápala ve své práci. Viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–48*. In *Soudobé dějiny V/1*, Praha 1998, s. 16.

⁴⁰¹ O *Obzorech* viz též Jan RENNENR, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 44–46.

⁴⁰² Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–48*. In *Soudobé dějiny V/1*, Praha 1998, s. 23.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 22.

⁴⁰⁴ Pavel TIGRID, *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Praha 1990, s. 211.

⁴⁰⁵ Rudé právo, 22. září 1945, s. 2.

různé články. Zaútočil na ni v tisku i jeden z nejmocnějších československých komunistů Antonín Zápotocký.⁴⁰⁶

V listopadu 1945 vypukl první otevřený spor o svobodu tisku, který se přenesl i do sporu mezi ministrem informací Kopeckým a místopředsedou vlády Janem Šrámkem. Dne 30. listopadu 1945 obvinil lidovecké listy a zejména *Obzory* že píší ve fašistickém a reakčním duchu a vyhrožoval, že tyto listy zakáže.⁴⁰⁷ Podle záznamu Pavla Tigrida řekl ministr Kopecký dr. Koželuhové, že se ze všech sil zasadí o to, aby časopis byl zastaven. Své rozhodnutí odůvodnil prohlášením, že časopis má: „...protisovětskou tendenci a není možno, aby takovýto list v dnešní době vycházel...“.⁴⁰⁸ Na krátkou dobu byly dokonce zakázány. V listopadu 1945 bylo s ohledem na probíhající měnovou reformu zastaveno vydávání všech novin s výjimkou deníků. Ty noviny, které chtěly znovu vycházet, musely žádat ministerstvo znovu o povolení. Všechny lidovecké týdeníky ho dostaly, pouze povolení pro *Obzory* bylo odkládáno.⁴⁰⁹

Nakonec bylo povolení vydáno, ale zároveň se rozpoutala ostrá kampaň proti časopisu a členům redakce, jejímž cílem byla jeho likvidace. V prosinci 1945 vyvrcholila první kampaň

⁴⁰⁶ Rudé právo, 10. října 1945, s. 2. Antonín Zápotocký napsal článek: Zpověď královny. V něm napsal: „Nedívej se do zrcadla, když máš křivou hubu, praví staré přísloví. Já se přiznám, že se opravdu do zrcadla nedívám a vím také, že se moje huba mnohým lidem v republice nelíbí. Mezi ty, kterým se moje huba obzvláště nelíbí patří bezesporně také paní Dr. Helena Koželuhová. Proto mě 4. října t. r. přitáhla před redakční zrcadlo „Lidové demokracie“ aby moji křivou hubu před celou naší veřejností odhalila. Zhrozil jsem se přímo, jaké pokřiveniny zjistila u mne paní doktor ve své lékařské analýze, která se jí ani na jeden celý sloupec Lidové demokracie nevešla. Necítím prý potřebu poznat mínění lidu - jsem mocipánem, který zapomíná, že demokracie se nesmí bagatelizovat, že demokracie není veteš a lid se musí cítit být uražen, když se jeho právo považuje za jakousi ošumělou oblíbenou hračku - chci jít ve šlápějích Moravce a přesvědčovat manifestacemi, které však jako projev vůle lidu jsou velmi pochybného významu atd. Bude Vás jistě zajímat, proč jsem upadl v nemilost paní Dr. Heleny Koželuhové. Paní doktor je tak upřímná, že to říká: opovážil jsem se žádat, aby dekret o zestátnění průmyslu a bank byl vydán okamžitě, ještě před sejítím se prozatímního Národního shromáždění. Kdo žádá něco podobného, má podle paní doktor nejen křivou hubu, ale je celý pokřivený, nedemokratický. Skutečně demokratický demokrat, kterého v sobě objevila paní Dr. Koželuhová (nevím od které doby, já jí totiž dosud jako demokratického harcovníka neznám) musí žádat, aby se zestátnění neprovádělo dříve, dokud nebudou volby, nejen do provizorního, ale i do řádného Národního shromáždění proveden. To je tedy to zásadní, v čem se s paní doktor rozcházejí. Já jsem pro to, aby dekret o zestátnění byl neprodleně vydán, paní doktor Koželuhová je proti. Já se na paní Helenu nezlobím pro její královčinu zpověď. Zpovědi královen byly vždycky velmi vyhledávané a i zajímavé. Již proto, že velmi často prozrazovaly, co si myslí králové, kteří se uměli halit v plášť diplomatického mlčení. Jen proto neměli králové ani zpovědi královen, ani jejich zpovědníky v lásce. My dnes samozřejmě Lidovou demokracii pro zpověď královny nebudeme házet do Vltavy, naopak myslím, že to v demokracii můžeme jen vítat, když lidovečtí králové k ožehavým problémům dneška mlčí, že se alespoň královny veřejně zpovídají.“

⁴⁰⁷ Karel KAPLAN – Dušan TOMÁŠEK, *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 22, Praha 1994, s. 8.

⁴⁰⁸ Viz NA Praha, f. 9 - Msgre Jan Šrámek, sign. 9 - 48/9.

⁴⁰⁹ Archiv KDU-ČSL, pozůstalost Antonína Blabolila (bez označení) - zpráva o činnosti tiskového odboru Čsl. strany lidové za dobu od národního povstání do konce ledna t.r. [1946 - pozn. autora], s. 5.

proti listu. V Rudém právu vycházely články s nadpisy typu „Kabaret dr. Koželuhové“, „Vládní program na výpověď?“⁴¹⁰ a podobně.

Sám šéfredaktor se střetl s ministrem Kopeckým osobně. V Archivu Kanceláře prezidenta republiky je zachován záznam tohoto střetu, který ještě týž den Dr. Ivo Ducháček zaznamenal a o kterém byl informován 17. prosince 1945 prezident Beneš. Ducháček k tomu mimo jiné napsal: „Dnes dne 11. prosince 1945 oslovil jsem v kuloárech sněmovny pana ministra informací Kopeckého, kterého jsem před tím neznal, za tím účelem, abych se mu představil a abych ho požádal o rozmluvu ve věci týdeníku „Obzory“.

Pan ministr Kopecký uslyšev moje jméno prohlásil: Tak Vy jste ten šéfredaktor Obzorů. Strana lidová, která má tolik lidí, kteří se vrátili z koncentráků, vybrala si zrovna Vás. To si nemohla (řekl s posměškem) vybrat lepšího: Člověka, který byl v americké armádě a vyloženého agenta Angličanů...“⁴¹¹

Útok nesměřoval jen proti členům redakce. Důvody ataků a nespokojenosti formulovali komunisté v Rudém právu v článku „Otázka dalšího vydávání „Obzorů“ do vlády“.⁴¹² V něm se mimo jiné píše: „...v uplynulých šesti měsících⁴¹³ svého vycházení soustavně podřýval [časopis Obzory - pozn. aut.] jednotu Národní fronty a podstatně se odchyloval od vládního programu. Zastával se například kolaborantů a Němců, útočil na naše spojence, zejména na Rudou armádu a v čísle 12 pak dokonce napadl čest československé armády.“⁴¹⁴ Proti tomuto neodpovědnému a záludnému psaní časopisu „Obzory“ došla ministerstvu informací spousta protestů ze všech vrstev národa a složek armády, jež žádaly jeho zastavení... Pro nedodržení vyhlášky č. 352 ze dne 4. října 1945 učiní ministr informací otázku dalšího vycházení časopisu „Obzory“ předmětem jednání ve vládě.“

⁴¹⁰ Rudé právo, 7. prosince 1945, s. 2. V tomto článku byly označeny názory Dr. Koželuhové jako „reakční nesmysly“:

⁴¹¹ AKPR, sign. T 1798/45 - záznam o setkání šéfredaktora a poslance PNS Ivo Ducháčka s ministrem informací Kopeckým. Citace uvedená v textu pochází z tohoto záznamu.

⁴¹² Rudé právo, 11. prosince 1945, s. 2. Článek byl v podstatě oficiálním vyjádřením ministerstva informací, které bylo uveřejněno 8. prosince v rozhlasu. Viz Lova MALMERG, *Demokracie a svoboda tisku v poválečném Československu 1945–1948*, diplomová práce FF UK, Praha 2000, s. 26.

⁴¹³ Časopis vycházel ne 6 měsíců, ale pouze od srpna, tedy vlastně 4 měsíce, čímž se Rudé právo dopustilo chyby.

⁴¹⁴ Napadení cti armády, která posloužila, jako jedna ze záminek k útoku spočívalo v uveřejněném dopise redakci. V Obzorech č. 12 z 20. listopadu 1945 byl otištěn dopis štábního kapitána Z. L., který kritizoval některé jevy v armádě. V Obzorech č. 14 z 8. prosince 1945 komentuje redakce tento dopis a odmítá názory autora.

Ministr informací:
»UŽ se nepamatuješ, uličníku, co jsi mi sliboval, když jsem ti chtěl poslední napráskat?«

Karikatura Rudého práva z února 1946 na Obzory. Na obrázku můžeme spatřit ministra informací Václava Kopeckého, jak hrozí neposlušnému klukovi, který představuje lidovecký časopis. Celý obrázek doplňuje výmluvný komentář (Rudé právo 6. února 1946, s. 2).

Při hrozícím zrušení odpověděla redakce ministerstvu na svých stránkách „Takhle ovšem ministerstvo informací ukazuje, jak ono si představuje svobodu tisku v demokratické republice, kdyby ovšem mělo tolik moci, aby tuto svou představu mohlo uskutečňovat.“⁴¹⁵

Díky ministrovi Kopeckému došlo skutečně k projednávání této otázky ve vládě. Stalo se tak 19. prosince 1945 na schůzi předsednictva vlády. Jednání se účastnili předseda vlády Zdeněk Fierlinger, místopředsedové vlády Klement Gottwald, Jan Šrámek a Jaroslav Stránský, ministr informací Václav Kopecký a ministr zemědělství Julius Ďuriš.⁴¹⁶ Při jednání Kopecký zopakoval svůj protest a Msgre. Šrámek navrhl zavedení předběžné kontroly tisku

⁴¹⁵ Obzory, 15. prosince 1945, s. 225.

⁴¹⁶ O schůzi viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–48*. In *Soudobé dějiny V. /1*, Praha 1998, s. 23.

neboli preventivní cenzury. Předseda lidovců chtěl tímto návrhem dosáhnout, aby se dohled nad novinami přesunul z Kopeckého ministerstva na komisi složenou ze zástupců stran. S návrhem nesouhlasil Gottwald, protože podle jeho slov je cenzura považována za nedemokratické manýry, jež v minulosti sloužily k perzekuci komunistů. Nakonec byl přijat návrh Jaroslava Stránského, aby ministr Kopecký udělil časopisu veřejné napomenutí za porušení kázně.

Kampaň v tisku probíhala ovšem nadále. Rudé právo psalo o „smutně známých , Obzorech“.⁴¹⁷ Útoky pokračovaly i po novém roce. Čtenáři si mohli například přečíst článek „Temné , Obzory‘ advokáti fašismu“.⁴¹⁸

V lednu 1946 oznámil časopis výsledky sporu: „Redakce a vydavatelstvo časopisu , Obzory‘ berou s povděkem na vědomí, že ministr informací upustil od trestního stíhání vydavatelství a redakce časopisu , Obzory‘ zejména pro dopis čtenáře, nevhodně kritisujícího československou armádu. Zároveň redakce konstatuje, že další vycházení časopisu , Obzory‘ bylo povoleno s podmínkou, že budou řízeny podle směrnic vládního programu košického, v zájmu národní jednoty a v duchu Národní fronty.“⁴¹⁹

Za 4 dni jako by Rudé právo odpovědělo článkem „Jak plní , Obzory‘ svůj závazek. Výpad , Obzorů‘ proti odsunutí Němců.“⁴²⁰ V článku se mimo jiné pravilo: „...ať vědomě či nevědomě - daly se do služeb kampaně mezinárodní reakce, do služeb nových spekulantů s novým Mnichovem, kteří chtějí brzdit odsun Němců a znemožnit konsolidaci republiky jakožto pevného národního státu Čechů a Slováků“. Tisková kampaň proti Obzorům zdaleka neskončila. I nadále se objevovaly v komunistickém tisku například články typu „Útoky proti existenci republiky. Komu slouží , Obzory‘?“⁴²¹

Masivní kampaň končí v podstatě v lednu 1946 a to díky udělení „podmínky“ a odchodem nepohodlných redaktorů Heleny Koželuhové a Bohdana Chudoby na vlastní žádost z redakce, o kterém Rudé právo informovalo 26. ledna 1946.⁴²² Spor skončil jistým smírem.

Pokus komunistů o zrušení Obzorů nevyšel. Lidovci svůj časopis neobtěovali, ale na druhé straně došlo odchodem Koželuhové a Chudoby k jistému umírnění časopisu. Ovšem jak Rudé právo, tak KSČ mu věnovalo pozornost i nadále.⁴²³ Na Obzory neútočilo ovšem jen

⁴¹⁷ Rudé právo, 14. prosince 1945, s. 2.

⁴¹⁸ Rudé právo, 13. ledna 1946, s. 2.

⁴¹⁹ Obzory, 12. ledna 1946, s. 17.

⁴²⁰ Rudé právo, 16. ledna 1946, s. 2.

⁴²¹ Rudé právo, 17. ledna 1946, s. 3.

⁴²² Rudé právo, 26. ledna 1946, s. 3.

⁴²³ Příkladem může být i karikatura, kterou uvádím v textu. Viz Rudé právo, 6. února 1946, s. 2.

Rudé právo. Příkladem může být satirický časopis Dikobraz, blízký komunistické straně. Na jeho stránkách se ne náhodou, objevila v lednu 1946 báseň s názvem Intermezzo⁴²⁴:

Vlasti slouží, brky tuží
to se jim to koželuží
„Jaké strachy? Nač se báti?
Jsme přec taky demokrati!“
A když páni Chudobové, Strakoši a Tigridi
někdy něco pobřídí
„Jaké strachy? Nač se báti?
Jsme přec taky demokrati! Ducháček to zařídí.

I když boj redakce v podstatě vyhrála, neunikala dalším pokusům o zrušení. Až nakonec tyto snahy vyústily ve zrušení v únoru 1948 a ne náhodou byly Obzory spolu s názorově blízkým lidoveckým týdeníkem Vývoj⁴²⁵, který začal vycházet v září 1946 mezi prvními.⁴²⁶

Díky Obzorům, později i Vývoji ale také Lidové demokracii lze hodnotit nesocialistický tisk tak vysoko. Úspěch Lidové demokracie spočíval v tom, že to byl nesocialistický český deník s vysokou profesionální úrovní, který byl na rozdíl od Obzorů více pro lidi a ovlivňoval svými názory především venkov. I v redakci Lidové demokracie se vytvořil dobrý redakční kruh na úrovni, posílený řadou lidí jako byl Vladimír Sís z Národních listů, který se stal parlamentním zpravodajem Lidové demokracie, nebo Ing. Václav Míxa, který se stal hlavním ekonomickým zpravodajem, či jiní, kteří po té co jejich noviny nebyly po válce povoleny přešli do Lidové demokracie nebo do dalších lidoveckých novin.⁴²⁷ O dobrém jménu svědčí i vysoký náklad, který by byl ještě větší, kdyby nemusel brát ohledy na nedostatek papíru.

Případ Obzorů byl jistě výjimečný i tím, že vyvolal tiskovou kampaň jedné strany Národní fronty vůči druhé. Dostávám se tak k neméně důležité otázce a tou je obraz jednotlivých stran jak ve svém tisku tak v tisku druhých stran.

Porovnáme-li hlavní deníky českých politických stran pak dojdeme k poznání, že se všechny politické strany snažily vystupovat jako strany národní a státotvorné, kterým záleží jen na blahu vlasti a republiky. Jejich způsob prezentace vyplýval jednak z poválečné doby, ale i z toho, že všechny strany byly stranami vládními.

Z tohoto pohledu lze mezi stranami najít jen malé odchylky. Sociální demokraté vystupovali jako vášniví obhájci sociálních změn. Komunisté se pro změnu tvářili jako

⁴²⁴ Dikobraz, 16. ledna 1946, s. 2.

⁴²⁵ Vývoj byl týdeník, který vycházel od 14. září 1946. Šéfredaktorem vývoje se stal Pavel Tigríd.

⁴²⁶ Obzory vycházely do 21. února 1948. Vývoj vycházel do 25 února 1948.

⁴²⁷ Jan RENNÉR, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 47.

politická strana, jíž jsou cizí úzké stranické zájmy. Lidovci více zdůrazňovali ochranu svobod a Národní socialisté akcentovali ve svých novinách více národní ideje spolu s Masarykovými a Benešovými ideály.

Druhou částí je obraz politické strany v tisku jiných stran. Politické strany se relativně málo věnovaly činnosti ostatních stran. Důvodů byla celá řada. Politické strany nechtěly na sebe útočit a tak zpravidla v novinách nacházíme většinou jen zprávy, které se dotýkají činnosti jednotlivých ministrů, životních jubileí ministrů a předsedů ostatních stran nebo celospolečenským problémům. Jen tu a tam je z novin možno vyčíst rozpory, které měly mezi sebou politické strany. Ve větší míře se tyto rozpory začínají objevovat až v souvislosti s předvolební kampaní.

Zvláštní kapitolou jsou pak články v komunistických novinách o druhých stranách. Komunisté věnovali značnou pozornost svým nepřátelům. Nejvíce útoků směřovalo proti národním socialistům a pak proti lidoveckému tisku ne však proti straně jako takové.

Řada článků v komunistických novinách byla rovněž zaměřena vůči reakci. Reakcionář byl příznivec starých pořádků. Od tohoto slova nebylo již daleko k fašismu a proto se každý tohoto označení bál. Komunisté velmi často toto označení adresovali svým ideovým protivníkům.

Při studiu dobového tisku docházíme k poznání, že v poválečném Československu existovala svoboda slova a svoboda tisku. Pozice novinářů a novin však byla velmi těžká. Nedostatek papíru a silný politický tlak byly nejsilnějšími faktory ovlivňující psaní našich žurnalistů v krátkém období relativní svobody po druhé světové válce.

Strany v poválečné vládě

V této kapitole chci alespoň stručně popsat vznik a činnost vlády spolu s působením politických stran v ní. Je to úkol velmi nesnadný. Postavení vlády bylo výjimečné a bohužel ani dnes po šedesáti letech není její činnost dostatečně zhodnocena, protože prozatím z řady důvodů stála stranou zájmu historiků. První dvě československé vlády v letech 1945–46 a činnost politických stran je relativně neznámá kapitola.⁴²⁸

Vznik první československé vlády

První československá vláda vznikla vlastně ještě jako poslední válečná vláda na základě moskevských jednání, která stála u jejího zrodu. V březnu 1945 se v Moskvě sešli zástupci politických stran v exilu. Sešla se tu, jak se vyjádřil jeden z účastníků, komunista Václav Kopecký, „dvě mužstva politických činitelů.“⁴²⁹ První vláda vznikla na základě jednání těchto mužstev, reprezentujících exil, který byl tehdy rozdělen na komunistický a demokratický, nebo také na moskevský a londýnský. O vzniku, podobě a úkolech nové vlády se samozřejmě jednalo už dávno jak v londýnském, tak moskevském exilu, ale vlastní jednání o programu a podobě vlády probíhala až v březnu 1945 v Moskvě. V budově československého velvyslanectví se sešli komunisté spolu s demokraty.

Každá jednání o rozdělení moci bývají těžká a problematická a nejinak tomu bylo i v tomto případě. Poprvé se tu politici sešli 22. března 1945 a celé jednání trvalo osm dní. Nejdříve se ho zúčastnili pouze zástupci českých politických stran – tj. komunisté, lidovci, národní socialisté a sociální demokraté. Teprve později se jednání zúčastnili slovenští zástupci, kteří reprezentovali slovenské demokraty a komunisty.⁴³⁰

Celé jednání se nejdříve soustředilo na projednávání vládního programu a teprve následně se jednalo o podobě nové vlády. Seděli tu proti sobě demokraté a komunisté. Jejich jednání byla ukázkou střetu mezi oběma skupinami, přičemž komunisté měli značnou převahu, způsobenou řadou okolností; měli například výhodu místa konání. Komunistická idea byla státotvornou ideou Sovětského svazu, mocnosti, jejíž Rudá armáda právě osvobozovala Československo. Jinými slovy, jednání byla vedena pod psychologickým tlakem moskevského prostředí. Svě ovšem dělalo i to, jak později vzpomínal jeden z

⁴²⁸ Z nepočetné literatury k tomuto tématu připomeňme alespoň Karel KAPLAN, *První poválečná vláda*. Komentované dokumenty. Sešity ÚSD ČSAV, svazek 5. Praha 1992.

⁴²⁹ Václav KOPECKÝ, *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960, s. 383.

⁴³⁰ O průběhu jednání viz Anastáz OPASEK, *Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera*. Praha 1992, s. 171.

účastníků jednání Prokop Drtina, když prezident Edvard Beneš sdělil demokratům, že se musí s komunisty dohodnout.⁴³¹

Hlavní výhodou pro komunisty však bylo to, že demokraté s sebou nepřivezli žádný návrh vládního programu a vůbec jim nevadilo, jak vyplývá ze záznamu, že jednali na základě komunistického návrhu. Otázkou zůstává, čím to bylo způsobeno. Důvodů bylo jistě více. Svě v tom dělala také bezbřehá důvěra v komunisty, kdy měli „z komunistů dobrý dojem, že to chtějí u nás dělat po vzoru Francie a Itálie a ne po vzoru Jugoslávie a Rumunska.“⁴³² U některých účastníků jednání v tom hrálo možná i jejich podcenění nebo naopak vědomí vlastní slabosti.⁴³³

Exilový ministr spravedlnosti a účastník jednání za národní socialisty Jaroslav Stránský dokonce na začátku jednání řekl: „Nám není nic nového, že jednáme na základě konceptů komunistické strany, my jsme na to zvyklí z Londýna pracovat na podkladu návrhů komunistické strany. Od doby, kdy nastal v naší emigraci vnitropolitický život, bylo a je to přirozené. My jsme byli zaměstnáváni více přítomností. Vy [myšleno komunisté – pozn. autora] jste se mohli obírat plány, nehledě k tomu, že je to už v charakteru komunistů dívat se dopředu.“⁴³⁴ Tato slova přitom pronesl člověk, který měl při jednání s komunisty pověst jednoho z největších oponentů.

Samotná jednání byla náročná především pro demokraty, kteří v mnohém ustoupili. Komunisté totiž většinou šli na krajní mez toho, kam až byli demokraté ochotni ustoupit. Na druhé straně komunistům nešlo o to zcela převzít moc, protože k tomu ani neměli prostředky. Spíše jim šlo o to, jak získat pro sebe co nejlepší pozice, které jim umožní později získat moc plně do vlastních rukou.

A dobré pozice při moskevských jednáních také získali. Výsledkem jednání byl především vládní program, který později vešel ve známost jako Košický vládní program, a to podle místa jeho oficiálního vyhlášení, ke kterému došlo 5. dubna 1945.⁴³⁵

Vládní program

⁴³¹ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 23.

⁴³² Blíže viz deník tajemníka exilového ministerského předsedy Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 26. ledna 1945. Podle jeho záznamu měl tento výrok Edvard Beneš použít 25. ledna 1945 při setkání s Jaroslavem Stránským a dalšími.

⁴³³ Klement Gottwald nepřipravenost demokratů na jednání s komunisty vysvětloval v prosinci 1945 na zasedání ÚV KSČ tím, že demokraté počítali s osvobozením, které přijde ze západu a po dobu konsolidace měla u nás zavládnout vojenská diktatura a když demokraté „v roce 1945 viděli, že osvobození nejde ze západu, ale z východu, přijeli [demokraté] do Moskvy a měli prázdné ruce...“ Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 8 Záznam diskuze ze zasedání ÚV KSČ z 18. 12. 1945.

⁴³⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Schůze bloku tří socialistických stran na československém velvyslanectví v Moskvě dne 22. března 1945.

⁴³⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Návrh programu československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků – Košický vládní program.

Představitelé se v něm dohodli na základních úkolech a plánech nové vlády. Celý program, který výrazně předurčoval budoucí vývoj, měl 16 odstavců a obsahoval následující teze a myšlenky:

Nová vláda se v něm označila za vládu Národní fronty Čechů a Slováků. Vládu měli tvořit podle programu představitelé „všech sociálních složek a politických směrů, kteří doma i za hranicemi vedli národně osvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie.“⁴³⁶ V programu se rovněž stanovilo funkční období první vlády. Hned v prvním odstavci se výslovně sdělovalo, že její činnost skončí, jakmile dojde k osvobození zbylé části Československa a bude zvoleno a svoláno Prozatímní Národní shromáždění. To mělo potvrdit ve funkci prezidenta republiky, který měl setrvat v úřadě až do řádné volby a zároveň měl jmenovat novou vládu „s ohledem na přiměřené zastoupení všech složek našeho národního odboje doma i za hranicemi“. Tato v pořadí druhá vláda měla především připravit řádné volby.

V druhém odstavci se vláda zavazovala k boji proti okupantům, protože „ještě... probíhá válečná fronta na území naší republiky, ještě řadí smrtelně zraněný, ale nicméně zoufale brání se nepřítel na západním Slovensku a v českých zemích, ještě čekají miliony našich bratří a sester na vysvobození z nesnesitelného jařma“. Proto vláda slibovala, že se všemožně zasadí o likvidaci moci nepřitele a tomu podřídí veškeré své úsilí. Tomuto účelu měla sloužit především mobilizace československých občanů, a tím posílení nové armády a odboje na obsazeném území.

Otázkám boje se věnoval rovněž třetí odstavec, který oceňoval především zásluhy Rudé armády na osvobození země, a dále se v něm věnovala pozornost československé armádě. Nová armáda měla být „mohutným a ostrým nástrojem antifašistického boje“ a aby tento úkol vláda splnila, zavazovala se mimo jiné k tomu, že napříště nebude armáda apolitická, protože pod pláštěm nepolitčnosti bují „reakční, antidemokratické a kapitulantské tendence.“ Armáda měla být vychovávána v „duchu státním, demokratickém a antifašistickém.“ Nový voják byl podle těchto představ „uvědomělým bojovníkem za svobodu národa a uvědomělým obráncem jeho svobody a budoucnosti.“ Program sliboval, že vláda zavede podle vzoru Rudé armády instituce osvětových důstojníků. Rovněž bylo stanoveno, že důstojníky mohou být napříště jen ti, kteří se neprovinili proti státu.

⁴³⁶ Viz NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Schůze bloku tří socialistických stran na československém velvyslanectví v Moskvě, Návrh programu československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků – Košický vládní program. Veškeré citace, které uvádím v této kapitole k programu a průběhu jednání pokud není uvedeno jinak, pochází ze záznamu moskevských jednání a připojeného textu košického vládního programu.

Program dále rozebíral takové otázky, jako byla zahraniční politika. Ta se měla napříště zcela jasně orientovat především na Sovětský svaz a na ostatní slovanské země. Slovy Václava Kopeckého „naše orientace na východ bude jednoznačná. I (Jan-pozn. autora) Masaryk si je vědom toho, že musí být úplný obrat, že musíme zanechat všech her s mostem, k vyvažování spojení na východ a na západ, a zajistit jednoznačnou orientaci na východ. Je to na 20 let a proto říkáme pro veškerou budoucnost. Je si třeba představit změny v Evropě.“ Posléze pak jeho slova trochu korigoval Klement Gottwald „chceme jenom to, aby bylo jasné, že my tentokrát sedíme na jedné židli.“ V žádném případě podle něj neměla tato orientace znamenat podřízenost vůči SSSR. A dodal „O nějakém vasalství při jednoznačné orientaci nemůže být řeči. V zahraniční politice se každý stát orientuje tam či oam a zvláště když jde o poměr k velmoci, nemůže se mu to vykládat jako vasalství. Nemůže tu být řeči o nějakém podřízeném poměru, ale musí tu být koordinace.“

Ostatní vítězné mocnosti byly pak příznačně zmiňovány až na konci tohoto odstavce. Slovy programu: „Tuto hlavní slovanskou orientaci československé zahraniční politiky, nesenou duchem slovanského přátelství, postaví vláda na širší základ všeobecných přátelských vztahů k demokratickým západním mocnostem a ke všem demokratickým státům, stojícím v protinacistické frontě spojených národů. Přátelské vztahy k Anglii, jejíž pomoci za války si vysoce ceníme, jakož i k USA, bude vláda utužovat podobně jako zvláště úzké přátelství k Francii, přičemž bude její snahou, aby se Československo stalo aktivní složkou při budování nového pořádku v osvobozené, demokratické Evropě.“

Následující odstavec se věnoval novému správnímu uspořádání. Jeho základem se měly stát nové Národní výbory. Ty měly nahrazovat dosavadní správní uspořádání od místní až po zemskou úroveň.⁴³⁷ V Československu tak vznikaly místní, okresní a krajské národní výbory. V českých zemích je pak završovaly Zemské národní výbory, které byly dva. Jeden byl pro Čechy a druhý pro Moravu a Slezsko. V případě Slovenska nebyl ZNV vytvořen. Jeho činnost nahrazovala Slovenská národní rada. Její pravomoci však byly daleko větší než u zemských výborů.

S existencí národních výborů počítala i londýnská exilová vláda. Popud k jejich založení dal sám prezident Edvard Beneš, když ve svých rozhlasových projevech k domovu na konci války vyzval občany, aby je zakládali. Některé Národní výbory vznikly již v ilegality a velmi mnoho jich vzniklo v posledních týdnech před osvobozením nebo těsně po osvobození.

---

⁴³⁷ K dějinám státní správy před rokem 1945 blíže viz Zdeňka HLEDÍKOVÁ–Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989 a Zdeňka HLEDÍKOVÁ–Jan JANÁK–Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005.

Podle vládního programu se jejich obsazování mělo dít následujícím způsobem: „Osvobozený lid vyšle do Národních výborů své nejlepší představitele, nehledě i na to, jsou-li nebo nejsou-li příslušníky některé politické strany.“ Tuto formulaci považuji za záludnou, protože později umožnila, aby se v praxi nedodržovalo rovnoměrné zastoupení všech stran při jejich obsazování.

KSČ přitom využila dvou faktorů: jednak slabosti politických stran a za druhé mnohé své členy dostali do vedení tím, že do výborů byli přijati zástupci masových organizací. Sami komunisté to později ve svých interních materiálech přiznávali. „Národní výbory zpravidla byly složeny tak, že většinu v nich měli komunisté. Tyto Národní výbory se ujaly ihned po osvobození veřejné činnosti, a byly později potvrzovány na veřejných schůzích a manifestačních projevech. Několik týdnů po osvobození přišli představitelé druhých politických stran, kteří nebyli v Národních výborech zastoupeni nebo měli malé zastoupení a dožadovali se nové volby Národních výborů.“⁴³⁸

Mezi politickými stranami došlo následně k velkému sporu o tom, jak má být řešena otázka zastoupení politických stran. „Zvláště národní socialisté se dožadovali toho, aby Národní výbory byly prostě vytvořeny dohodou čtyř politických stran, kdežto my (komunisté) jsme prosazovali a prosadili, aby byly voleny na veřejných shromáždění občanstva, což se také děje.“

Komunisté tento způsob prosazovali proto, že jednak počítali s tím, že mnozí lidé budou mít strach na veřejných schůzích zastávat jiné názory a následně také kalkulovali s tím, že se mohou opřít ve velkém o masu proletariátu, protože závody a odbory byly velkou oporou komunistů.

Národní socialisté spolu s lidovci protestovali rovněž proti tomu, aby v Národních výborech byli tzv. odborníci a zástupci masových organizací (odborů, mládeže atd.). Ve většině případů se však podařilo KSČ tyto lidi prosadit. Předmětem sporu se také stala otázka, „zda představitelé politických stran mají býti v Národních výborech zastoupeni rovnou měrou podle parity. My (tj. KSČ) jsme prosazovali, aby bylo přihlíženo k místním poměrům a na základě nich před veřejnými schůzemi sjednána dohoda mezi představiteli politických stran o tom jaké zastoupení má mít každá z politických stran.“ V této věci už komunisté narazili na tvrdý odpor demokratů, především národních socialistů a museli jim v tom ustoupit. „Poněvadž národní socialisté...z této otázky...při jednání...udělali kardinální otázku,

⁴³⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784. Z tohoto pramene pocházejí i citace, které uvádím o Národních výborech a komunistické taktice při jejich obsazování.

přistoupili jsme na formulaci, že politické strany mají být pokud možno rovnou měrou zastoupeny v národních výborech.

V praxi ustavování Národních výborů vypadalo tak, že představitelé politických stran se v daném místě sešli a dohodli se na kandidátce, která byla potvrzena aklamací na veřejné schůzi občanů. Komunistům se však přesto podařilo udržet vliv a posléze mohli soudruzi hrdě oznamovat. „V mnoha místech se daří našim soudruhům dohodnout se na tom, že naši straně se dostává největšího zastoupení. Je tomu tak zvláště v průmyslových místech, kde je zřejmé, že máme převážnou většinu mezi dělnictvem na závodech.“

Tohoto stavu dosahovala KSČ mnohde také za pomoci sociálních demokratů a existence socialistického bloku, protože v řadě případů byla taková praxe, že o obsazení míst v Národních výborech se nejdříve dohadovaly politické strany v rámci socialistického bloku a teprve následně byli přibíraní zástupci lidovců.⁴³⁹

Výsledkem komunistické taktiky při obsazování národních výborů nakonec bylo, že například složení okresních národních výborů z hlediska stranické příslušnosti bylo následující. Komunisté měli 672, sociální demokraté 659 členů, národní socialisté 657 členů a lidovci 628. Mimo to ještě 272 členů ONV byli takzvaní jednotlivci, respektive nestraníci, kteří měli zpravidla nejbližší ke komunistům.⁴⁴⁰

Taktika komunistů byla zároveň pokud možno svými lidmi obsadit funkce předsedů ONV a důležitých referátů, jako byly třeba bezpečnostní referáty. Podobné složení bylo i na ostatních národních výborech.

Vláda se ve svém programu zavázala ještě k dalším reformám politického systému. Například deklarovala snížení věkové hranice všeobecného volebního práva na 18 let u aktivního volebního práva, které mělo být rozšířeno i na příslušníky armády a policie.

Vláda se také zavazovala k dodržování a hájení občanských svobod. „Zaručeny budou plně ústavní svobody, zejména svoboda osobní, shromažďovací, spolčovací, projevu mínění slovem, tiskem i písmem, domovní, listovní tajemství, svoboda učení a svědomí a náboženského vyznání.“ O tom předseda československých komunistů Klement Gottwald řekl: „To tam dáme [míněno prohlášení o občanských svobodách – pozn. autora]. Za zachování občanských svobod, to jsme dycinky.“⁴⁴¹

⁴³⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784. Z tohoto pramene pocházejí i citace, které uvádím o Národních výborech a komunistické taktice při jejich obsazování.

⁴⁴⁰ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200-zastoupení strany ve státní správě. Ke složení Národních výborů viz též NA Praha, f. 01, sv. 2, aj. 9

⁴⁴¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1532. Zápis z rozpravy k 5. kapitole Košického vládního programu.

V šestém článku se rozebírala otázka nového uspořádání mezi Čechy a Slováky. Tento bod se stal při jednáních jedním z nejspornějších. Prokop Drtina k tomu později napsal „Nejtěžší krise v moskevských jednání vznikla při projednávání VI. kapitoly.“⁴⁴² Na jedné straně tu stáli Slováci podporovaní komunisty požadující plnou rovnoprávnost. Na druhé straně stáli především národní socialisté, kteří byli zastánci československé národní jednoty.

Prosazení ideje jednotného „československého“ národa nebylo však již možné. Šestileté násilné odtržení Slovenska od českých zemí zanechalo stopy ve veřejném mínění. Ty se projevovaly na jedné straně v jistém nezájmu české veřejnosti o slovenské problémy a naopak ze slovenské strany v jisté nevraživosti. Řešení česko-slovenského vztahu nebylo proto jednoduché.⁴⁴³ Existence slovenského státu se prostě nedala zapomenout.

Budoucí vláda se po delším jednání nakonec označila za „ztělesnění česko-slovenského státního společenství založeného na nových zásadách.“ Jednou z těchto zásad byla idea naprosté rovnoprávnosti. Z české strany a ze strany ústřední vlády panovala velká snaha tento problém vyřešit. Hovořilo se o československé jednotě, ale ta byla fakticky vážně narušena a vztah Čechů a Slováků zůstával do květnových voleb nedořešen.

Konaly se sice různé propagační akce, jako byl týden bratrství Čechů a Slováků,⁴⁴⁴ ale výsledek všech těchto snah byl více než problematický. Problém vzájemných vztahů se stal nejednou předmětem jednání vlády. Na jedné straně tu byly velké slovenské požadavky a na druhé straně ne příliš velká ochota je z české strany plnit.

Národním, respektive národnostním otázkám se věnoval i další odstavec. Ten se vyjadřoval především k otázce Podkarpatské Rusi, která měla být co nejdříve vyřešena, a to „podle demokraticky projevené vůle karpatoruského lidu.“

Dále se ve vládním programu řešila otázka Němců a Maďarů. Těmto menšinám se sliboval „hluboký a trvalý zásah“ a bylo jim už zde oznámeno, že budou zbaveni občanství, a to proto, že se „z velké části stali povolným nástrojem dobyvačné politiky proti republice.“ Výjimky přiznával tento bod programu pouze antifašistům a loajálními občanům.

Vyřešení menšinové otázky byla jedna ze základních otázek nového státu. O způsobech transferu menšinového obyvatelstva z ČSR se diskutovalo už v londýnském exilu.⁴⁴⁵ Navíc s tímto řešením souhlasila v podstatě celá společnost. Poválečná vláda poté co získala souhlas velmocí, řešila pouze technickou otázku provedení odsunu.

⁴⁴² Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 23.

⁴⁴³ K průběhu jednání mezi Čechy a Slováky blíže viz Karel KAPLAN, *Pražské dohody 1945–1947*. Sborník dokumentů. Praha 1992.

⁴⁴⁴ NA Praha, f. 100/1, sv. 47, aj. 368.

⁴⁴⁵ Blíže například viz AÚTGM, f. EB II, k. 147, sign. V 130/2.

Českých zemí se dotýkala otázka německé menšiny. Odsun se zde dělil do dvou částí. První fáze byl tzv. divoký odsun, ke kterému docházelo na některých místech republiky záhy po osvobození. Tato forma se vyznačovala násilnostmi vůči německému obyvatelstvu. Druhá fáze byla pozdější forma organizovaného odsunu, který probíhal již pod dohledem československé vlády.

Protesty proti odsunu se objevovaly jen výjimečně a většinou se omezily jen na výzvy k slušnému zacházení. Příkladem těchto protestů byl pamětní spis českých a slovenských katolických biskupů československé vládě z 15. listopadu 1945, kde biskupové žádali, aby se s Němci a Maďary lépe zacházelo. Premiér Zdeněk Fierlinger biskupům odpověděl v dopise ze 7. prosince 1945, kde výtky episkopátu v podstatě uznal a napsal: „jest nutno, aby napříště nedocházelo k tvrdostem, jež snad v některých případech přineslo sebou pochopitelné rozčilení revolučních dnů a...jest [nutno-pozn. autora] zvláště při provádění odsunu postupovat humánně.“⁴⁴⁶

Devátý odstavec se zabýval potrestáním kolaborantů, válečných zločinů a zrušením některých politických stran, které kolaborovaly. Vedle fašistických stran se jednalo především o pravicové a středové agrárníky, živnostníky a národní demokraty. Jediný, kdo při moskevských jednáních protestoval proti jejich zákazu, byl podle záznamu Jaroslav Stránský, který se zastal národních demokratů: „Jak to bude s národním sjednocením (tj. s národními demokraty, kteří se přejmenovali při posledních volbách v roce 1935 na národní sjednocení)? Byl tam Rašín.“ Na to mu odpověděl Václav Kopecký: „Jako strana se provinili, jako strana nemohou existovat.“⁴⁴⁷ Tímto lapidárním prohlášením byla celá debata ukončena. Nikdo neprotestoval a tak byl tento paragraf vládního programu přijat.

Další odstavce se následně věnovaly ještě potrestání zrádců a kolaborantů, kterým měl být mimo jiné zabaven majetek. Ten měl sloužit republice a vláda se zde dokonce už předem zavázala, že půdu dostanou chudí rolníci a bezzemci.

Dvanáctý článek se věnoval znovuobnovení hospodářského života. Budoucí vláda se zavazovala k obnově a mobilizaci zdrojů, znovuzřízení celého hospodářského života, a to včetně toho, že slíbila částečné znárodnění. Dále se program zabýval otázkami zemědělského zásobování, organizace zemědělství, zdravotnictví, kulturní očisty, obnovy školství apod.

Závěrečný šestnáctý odstavec byl vpravdě velmi prorocký, když se v něm pravilo: „Nastupujíc svůj odpovědný úřad na domácí půdě, nová vláda nemůže našemu lidu zatajit, že

⁴⁴⁶ SNA, f. Ján Ursíny, sign. 14-1/42/1.

⁴⁴⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Zápis z rozpravy k 9. kapitole Košického vládního programu. Lidovci a národní socialisté v otázce zrušení politických stran zaprotestovali ještě jednou, ale to se dotýkalo, jak jsem již uvedl v kapitole o obnově pouze jejich organizací na Slovensku, které se sloučili s HSĽS.

cesta ke konečnému osvobození celé republiky a k zaléčení hlubokých ran zasazených našim národům sveřepým nepřitelem a podlými zrádci bude ještě trnitá, plná obtížné a namáhavé práce.“

V tomto odstavci měli autoři zcela pravdu. Vládu skutečně čekala namáhavá práce; koneckonců o velké aktivitě první poválečné vlády svědčí i skutečnost, že v období od 5. dubna do 6. listopadu 1945 se sešla celkem ve 101 schůzích, zatímco druhá vláda se v období od listopadu 1945 do 2. července 1946 sešla jenom k 68 schůzím. Sám předseda komunistů Gottwald činnost první vlády chválil slovy: „položila základy reorganizace správy – Národní výbory, zavedla národní správy, zestátnění, vystěhování Němců a další.“⁴⁴⁸ O druhé vládě však prohlásil, že „...zpomalila tempo a přešlapuje na místě.“⁴⁴⁹ Jako důvody uváděl předvolební horečku, nadbíhání reakci a boj o střední vrstvy na venkově i ve městech.

Podobně se o činnosti první vlády vyjádřil i jeho stranický kolega Václav Nosek, který při příležitosti zvolení poslanců PNS pravil v říjnu 1945: „Každý...i ten nejpřísnější kritikení li to ovšem zlomyslník – musí přiznat, že nynější vláda národní fronty udělala za pět měsíců pro pracující lid více než všechny dřívější vlády dohromady.“⁴⁵⁰

Ale abych nepředbíhal. Důležité bylo, že program byl na světě a zástupci politických stran ho přijali. Ani komunisté ani kdokoliv jiný si však nebyl jist tím, jak lidé přijmou výsledky jejich jednání. Proto si pro jistotu ponechávali „otevřená vrátka“ hned v prvním bodě programu, kde deklarovali, že vláda bude ve vhodném okamžiku doplněna o zástupce domácího odboje a exilové politici zdůrazňovali při každé příležitosti, že domov je rozhodující činitel. To se odrazilo i v připravovaném textu dohody socialistických stran o společném postupu, kde se v desátém bodu praví, že „blok bude svoji politiku ve všech oblastech veřejného života provádět v srdečné dohodě a spolupráci se stranou lidovou a se všemi jinými složkami Národní fronty, které by v osvobozené vlasti mohly vzniknouti.“⁴⁵¹ Lidé po válce však příliš neprotestovali. Novou vládu přijali a tím nedošlo po osvobození k velkým změnám.

Navíc jak demokraté, tak komunisté si výsledky jednání a vládní program vysvětlovali po svém a ve svůj prospěch. Demokraté doufali a věřili, že tento program je definitivní. Vcelku s ním byli spokojeni, protože se v něm hovořilo i o demokratických právech a doufali, že případná poválečná realita bude lepší anebo alespoň taková, jak byla v programu nastíněna. Prokop Drtina k tomu později dodával: „My jsme mohli přijmout tento program vcelku, i

⁴⁴⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, a. j. 782.

⁴⁴⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, a. j. 782.

⁴⁵⁰ Rudé právo 16. října 1945, s. 1.

⁴⁵¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1531.

když tam byly partie, které nám nebyly po chuti, protože zaručoval u nás existenci více rovnoprávných politických stran a všeobecné, přímé, rovné a tajné volby do zákonodárných i samosprávných sborů...československému lidu byla dána možnost volit svobodně mezi několika politickými stranami a rozhodnout tak, jakými cestami a za jakých zásad má být náš stát veden a spravován. To byla přednost, která nebyla dopřána ani jedné zemi ve střední Evropě, osvobozené a obsazené buď zcela, nebo alespoň převážně sovětským vojskem. Tato přednost dle mého mínění dodnes ospravedlňuje ústupky, které jsme byli nuceni učinit.⁴⁵² Podobné pocity měli i další účastníci rozhovorů.

Jinak byli demokraté z výsledku jednání zklamáni. Věděli, že v mnohém komunistům příliš ustoupili. Mnozí se později ptali, jak k tomu došlo a jak se to mohlo stát. Hledali mezi sebou viníka, kdo za to může. Důvodů bylo více. Jednak to byl psychologický tlak Moskvy, ale i výše zmiňovaná nepřipravenost londýnských politiků. Někteří demokraté vinili z neúspěchu i exilového předsedu vlády Šrámka, protože si od jeho účasti při jednání mnohé slibovali.⁴⁵³ Prokop Drtina o tom napsal: „Nejtěžší naše slabina byli lidovci. Šrámek s sebou nevezl z lidovců nikoho s výjimkou svého osobního důvěrníka, konsistorního rady Františka Hály. Ani profesora dr. Adolfa Procházku, muže rozvážného a loyálního. Do toho jsme my ovšem v Londýně lidovcům mluvit nemohli, i když to početně bylo oslabení demokratického tábora. Jenže my jsme věděli, že při těchto jednáních na počtu tolik nezáleží, neboť hlasovat a přehlasovávat se nebudeme, budeme se toliko dohadovat na tom, na čem se dohadovat budeme moci. Mimo to jsme věřili, že Msgre. Šrámek bude při jednání takovým důležitým činitelem a přínosem, že vyváží svou autoritou starého zkušeného politika nepočetnost své stranické delegace. Dokonce jsme si slibovali od účasti Šrámkovy vzhledem k jeho známé osobní tvrdošijnosti a přitom politické a ideologické jasnosti, že bude rozhodujícím protějškem Gottwaldovým a že mu Gottwald v mnohém podlehne a ustoupí. Věděli jsme, jak vedení KSČ i sovětské zahraniční politice záleží na tom, aby tyto představitele českého

⁴⁵² Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 22.

⁴⁵³ Příčiny Šrámkovy pasivity při moskevských jednáních jsou zřejmější z deníku jeho tajemníka Jana Stránského, který jsem již citoval v kapitole o obnově Československa a jeho politického systému. „Především se ukazuje, že Šrámek nechce domů. Vyložil Fürthovi, že se bojí cesty a že by ji asi nevydržel. Kromě toho se domnívá, že by z vlády stejně vypadl, ale že by se během jednání v Moskvě a během pobytu na Slovensku zbytečně zkompromitoval všelijakými prohlášeními, která by od něho chtěli. Kdyby věděl, že vládu povede, tak by mu to nevadilo. Ale je jasné, že bude změna. Proto se domnívá, že do vlády posadí Hálu, který prokázal svým pobytem, že má dobré nervy a zdraví, a sám bude čekat venku. Domů pojede teprve, až to bude skutečný [osvobozený – pozn. aut.] domov, tj. žádné Slovensko, ale přinejmenším Morava. Přijede tam čerstvý, s nepotřebovanou autoritou a v době, kdy už ostatní politici budou v nemilosti [u voličů – pozn. aut.]. Fürthovi, mně a Ivovi radí, abychom také nespěchali a přijeli až s ním.“ Viz deník Jana Stránského – záznam ze dne 16. ledna 1945.

katolického kléru i mohla domů přivést se štítem a ne na štítě. Proto při odchodu z Londýna naše naděje ve Šrámka byly mimořádné“.⁴⁵⁴

Šrámek se však nevměšoval do jednání o programu. Oficiálně se omluvil nemocí. Jednalo se však o politickou nemoc a za sebe poslal na jednání P. Františka Hálu. Hála však do jednání příliš nezasahoval a mnohými byl spíše považován za pozorovatele a informátora nemocného Šrámka. Jeho pozice mu byla koneckonců naznačena už na samém začátku jednání, kde zdůraznil budoucí komunistický ministr vnitra Václav Nosek, že „dohodou bylo stanoveno, aby byli přizváni představitelé lidové strany.“⁴⁵⁵ Konstatoval však, že přizvání lidovců nemá porušit principy socialistického bloku. První porady o košickém vládním programu se totiž konaly ne jako porady představitelů exilu, ale jako schůze „bloku tří socialistických stran.“⁴⁵⁶

Šrámek zasáhl do jednání až tehdy, když se rozhodovalo o obsazení a rozdělení vlády. Původní komunistický návrh totiž počítal pro katolíky, jak označoval lidovce, pouze se dvěma místy a ne se třemi jako pro ostatní strany. Tento původní návrh počítal s tím, že by se Šrámek stal náměstkem předsedy vlády a Hála by se stal ministrem zdravotnictví.⁴⁵⁷ Šrámkovým zásahem získali nakonec místa tři. Prokop Drtina k tomu ve svých pamětech dodává: „Projevil se tu jako starý koaliční praktik a člen kdysi všemocné pětky, který klade daleko větší váhu na sílu své moci než na dohodnuté programy, a který kdysi proslul svým výrokem, dohodli jsme se, že se dohodneme. Muž, který se dokázal udržet ve vládě po plných osmnáct let první republiky!“⁴⁵⁸

Toto jednání výstižně charakterizuje styl lidovecké politiky, protože lidovce ztělesňoval Šrámek. Jeho styl byl velmi podobný jeho stylu prvorepublikovému, jen protivníci byli jiní. Bohužel tento pozoruhodný politik byl už v roce 1945 sedmdesátipětiletým starcem, který byl často nemocný a neúčastnil se jednání vlády. Ovšem považovat ho za nečinného by bylo velmi pošetilé. V politice zastával názor, že v praxi nelze počítat s ideálním řešením. Věděl, že politika je uměním možného a tak kní také přistupoval. Byl si vědom toho, že nic není ideální, ale že jen podíl na moci bude lidovcům umožňovat, aby co nejvíce otupili hroty poválečného radikalismu, které byly namířeny proti demokracii. Účastnil se politiky i za

⁴⁵⁴ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 20–21.

⁴⁵⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1532. Schůze bloku tří socialistických stran na československém velvyslanectví v Moskvě dne 22. března 1945.

⁴⁵⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1532. Tato úmluva nebyla formálně nikdy vypovězena. Od podzimu roku 1945 se však Blok postupně rozpadal a především národní socialisté přestávají spolupracovat se zbývajícími socialistickými stranami.

⁴⁵⁷ NA Praha, fond 100/24, sv. 172, a. j. 1532. Původní plán počítal s Hálou jako ministrem zdravotnictví. Později komunisté byli pro to, aby se Hála stal ministrem pošt a zdravotnictví bylo svěřeno nestraníkovi.

⁴⁵⁸ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*, Praha 1992, s. 21.

podmínek, při nichž věděl, že mnohé nezmění, ale přesto doufal, že bude moci leccos upravit. Jeho styl politiky snad nejlépe dokresluje výrok z listopadu 1945: „Není všechno podle našich přání a představ, ale v době, kdy nestojíme ještě na vlastních nohou – ty jsme si jen podstrčili dohodou čtyř stran – musíme se starati, abychom nevypadli z Národní fronty a dostali se co nejsilněji do nového voleného NS [Národního shromáždění – pozn. autora]. Byla již jednou situace, že jedna strana – jiná než naše – měla býti z koalice vyloučena. Toto nebezpečí může stihnouti kteroukoliv stranu, a proto třeba varovati se toho, co by naše postavení v Národní frontě mohlo oslabiti, a proto třeba také zachovávat zdrženlivost ve veřejných projevech, aby na nás nemohlo býti útočeno, že chceme mařiti to, co jsme si sami odhlasovali. Až bude nově zvolené NS, budeme míti volnější ruce a bude snadno možno usilovati o revisi, ale ani o tom dnes nemůžeme ještě hovořiti, aby radikálové na druhé straně nemohli hledati v tom neloyalnost. Teď musíme pracovat, aby se dílo zdařilo, věci jsou velmi choulostivé a musí se postupovati opatrně. Nesmí se všechno vždy říci, neboť každá pravda v politice může se opakovati až v pravé chvíli.“⁴⁵⁹

Tento styl jednání výstižně charakterizuje i zbývající demokraty. Účastníci se jednání, protože věřili, že se jim podaří leccos ovlivnit. Tak vyznívají i vzpomínky Prokopa Drtiny: „V průběhu jednání se nám podařilo dostat do komunistického programu postuláty, které vesměs směřovaly k tomu, aby byly posíleny záruky pro zachování parlamentní demokracie, svobodných voleb, svobody tisku a projevu vůbec.“⁴⁶⁰

Na druhé straně komunisté byli s výsledky spokojeni, ale považovali jej za pouhý základ, který chtěli rozšířit v blízké budoucnosti. To se ukázalo i v projevu Klementa Gottwalda, který tři dny po přijetí Košického vládního programu v Košicích na stranické schůzi, s radostí oznámil, že „česká a slovenská buržoazie se dnes nemůže opírat o žádnou z těch právních, ústavních a státních institucí, které si vytvořila do Mnichova. A nemůže navazovat ani na předmnichovskou vládu a předmnichovský parlament. Nemá pevné ústavní instituce, které by mohla ovládat a s jejíž pomocí by mohla ve jménu práva, ústavnosti a kontinuity vládnout.“⁴⁶¹ Jediný, kdo podle něj udržoval kontinuitu, byl Beneš. Tento stav spolu s přítomností Rudé armády pak způsobil, že komunisté mohli prosazovat své ideály.

⁴⁵⁹ Archiv KDU-ČSL, karton 8/1. Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 4. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové dne 10. listopadu 1945.

⁴⁶⁰ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*, Praha 1992, s. 22.

⁴⁶¹ Vilém HEJL, *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha 1990, s. 11. Klement Gottwald řekl k této otázce na mimořádné schůzi ÚV KSČ a UV KSS 8. 4. 1945 v Košicích následující slova: „Česká a slovenská buržoazie se dnes nemůže opírat o žádnou z těch právních, ústavních a státních institucí, které si vytvořila do Mnichova. A nemůže navazovat ani na předmnichovskou vládu a předmnichovský parlament. Nemá pevné ústavní instituce, které by mohla ovládat a s jejíž pomocí by mohla ve jménu práva, ústavnosti a kontinuity vládnout. K porovnání slouží případ Belgie: tam belgická buržoazie zrestaurovala starý předválečný parlament a pomocí tohoto

Nová vláda se pak snažila nejen o prosazení, ale i o rozšíření nového vládního programu. Václav Kopecký se později chlubil „že je to nejrozšířenější česká kniha“, která jenom v nakladatelství Orbis byla vydána nákladem 200 000 výtisků, a dodával: „Splnili jsme předsevzetí, aby se košický revoluční program vlády stal evangeliem, biblí nového Československa.“⁴⁶²

Složení vlády

Hned poté, co se zástupci exilu domluvili na znění, přikročili k personálním otázkám. Jednalo se o složení, podobě a strukturu vlády. Tyto rozhovory přinesly leccos nového. Bylo například dohodnuto, že ve vládě vzniknou nové funkce; jednou z nich byli náměstkové předsedy vlády, kteří spolu s premiérem tvořili předsednictvo vlády.⁴⁶³ Vedle toho vznikla i nová ministerstva, jako bylo třeba ministerstvo informací a ministerstvo výživy.⁴⁶⁴ Nová vláda měla celkem 25 členů. Z toho 9 bylo Slováků a zbytek připadal na Čechy. Šest ministrů přešlo do nové vlády z londýnské exilové vlády a dva členové (Šrámek a Šrobár) byli ministři již za první republiky.⁴⁶⁵ Oproti první republice došlo k podstatnému navýšení počtu ministrů. Prvorepubliková vláda měla většinou kolem 16–17 členů.

Personální jednání trvala poměrně dlouho. Rokování tohoto typu bývají složitá. Jejich obtížnost tkví v tom, že těch, kteří chtějí být ministři, je vždycky víc než ministerských křesel a navíc mnozí politici mají ambice na konkrétní ministerská místa a nejsou vždy ochotni ze svých ústupků slevit.

Na návrh komunistů se stal premiérem Zdeněk Fierlinger. Ten ve svých pamětech uvádí, že mu místo premiéra navrhnul předseda komunistů Klement Gottwald s Václavem Kopeckým v prosinci 1944.⁴⁶⁶

---

parlamentu, který měla v rukou začala vládnout. Podle charakteru tohoto parlamentu vytvořila vládu a vládně jakoby se nic nestalo. U nás takového případu není. To je jedna změna oproti roku 1938 a oproti jiným zemím. Druhá charakteristická věc pro Československo je tato: na rozdíl od jiných emigrantských vlád si naše Československá vláda domů nenese nic takového, oč by se mohla opírat. V Londýně byla Státní rada, vláda a prezident. Státní Rada byla zásluhou našich soudruhů rozpuštěna. Vláda jejíž trosky přijely do Košic, musela už ve vlaku podat demisi, ještě na sovětské půdě a z těch kdo udržují kontinuitu zůstává jediný Beneš.“ Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 1-Protokol mimořádné schůze ÚV KSS a funkcionářů KSČ z Moskvy a Londýna konané dne 8. dubna 1945 v místnostech ústředního sekretariátu KSS v Košicích.

⁴⁶² Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (dále jen Archiv PSP ČR), stenografický protokol, Expozé ministra informací Václava Kopeckého v ústavněprávním výboru ze 7. února 1946.

⁴⁶³ NA Praha, f. 10–P. František Hála, sign. 10-3/1 Jednací řád vlády a předsednictva vlády schválený usnesením 4. schůze první vlády dne 17. dubna 1945. K činnosti místopředsedů vlády blíže viz též NA Praha, f. 100/1, sv. 39, aj. 296. Otázkou předsednictva vlády se též zabývá: Davida HROCH, *Utváření úřadu předsednictva vlády a jeho zaměstnanci roku 1945*. Diplomová práce, FF UK Praha 1992.

⁴⁶⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a.j. 1532. Záznam diskuse o struktuře vlády.

⁴⁶⁵ AÚTGM, f. EB II, k. 232, sign. 38-53-52- britské politické zpravodajství o nové vládě.

⁴⁶⁶ Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond Zdeněk Fierlinger, k. 10-strojopis paměti Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy II, s. 88.

O jeho osobě se rovněž zmiňuje depeše, kterou posílal Jaroslav Stránský z Moskvy Hubertu Ripkovi 22. března 1945: „Gottwald ve tříhodinové rozmluvě s Masarykem mu oznámil, že kandidátem komunistů na ministerské předsednictví je Fierlinger.“⁴⁶⁷ Ostatní zástupci proti jeho návrhu v podstatě nic nenamítali a to i přesto, že londýnský exil měl k osobě našeho velvyslance jisté výhrady.⁴⁶⁸

Největší výhrady proti jeho osobě měl paradoxně Stalin, které sdělil Edvardu Benešovi v soukromém rozhovoru při příležitosti slavnostní recepce na konci moskevských jednání. Podle pozdějšího záznamu, který pořídil kancléř prezidenta Jaromír Smutný – Stalin „nesouhlasil s tím, že Fierlinger se má stát předsedou...a rovnou mu řekl, měl jste si vzít někoho jiného, třeba Šrámka.“⁴⁶⁹

Po jistých obtížích, které se dotýkaly lidovců bylo dosaženo paritního zastoupení. Jak jsem již výše naznačil, lidovci měli dostat pouze dvě místa, ale na základě Šrámkových protestů jim bylo přiznáno rovněž třetí místo ve vládě. Každá z českých stran tak nakonec získala tři místa. Sociální demokraté získali post předsedy vlády (Zdeněk Fierlinger), ministra průmyslu (Bohumil Laušman) a ministra výživy (Václav Majer). Čeští komunisté obdrželi post náměstka předsedy vlády (Klement Gottwald), ministra vnitra (Václav Nosek) a ministra informací (Václav Kopecký). Národní socialisté měli náměstka předsedy vlády (Josef David a později Jaroslav Stránský), ministra zahraničního obchodu (Hubert Ripka) a ministra spravedlnosti (Jaroslav Stránský a později Prokop Drtina).

Slovenské strany obdržely s ohledem na přiměřené zastoupení Slováků ve vládě ne tři, ale čtyři místa. Slovenští komunisté dostali post náměstka předsedy vlády (Viliam Široký), ministra zemědělství (Julius Ďuriš) a ministra ochrany práce a sociální péče (Jozef Šoltéz). Navíc ještě měli post státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí (Vlado Clementis). Státní tajemníci byli rovněž novou funkcí. Byli to plnoprávní členové vlády, kteří působili v resortech s celorepublikovou působností. Jednalo se o ministerstva, která nebyla na Slovensku zastoupena pověřenci. Bylo to ministerstvo zahraničních věcí, zahraničního obchodu a obrany. Při jejich obsazování byla ještě stanovena ta zásada, že pokud byl daným ministrem

⁴⁶⁷ AÚTGM, f. 38 (Klecanda), sign. 70.

⁴⁶⁸ V londýnském exilu se především poukazovalo na přílišnou spolupráci Fierlingra se Sověty a komunisty. Podle záznamu tajemníka Msgre. Jana Šrámka ze 7. 12. 1944 měli v Londýně dojem na základě poznatků z cesty Františka Uhlíře z Moskvy, že „Fierlinger intrikuje proti Benešovi, čte Gottwaldovi každou depeši, kterou dostává z Londýna a je prostě v komunistické kapse. Podle U(hlíře) si ho komunisté neváží, ale jistě by ho drželi, protože ho mají v ruce.“ Blíže viz Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 7. prosince 1944. K výhradám demokratů vůči jeho osobě blíže viz například také Julius FIRT, *Záznamy ze starých deníků*. Köln 1985, s. 90–95.

⁴⁶⁹ Karel KAPLAN, *První poválečná vláda*. Komentované dokumenty. Sv. 5. Praha 1992, s. 88. Stalin rovněž varoval Beneše před komunisty. Podle jeho slov „Jsou to lidé prostí, bez rozhledu, příliš přímočaří.“ Blíže viz Karel KAPLAN, *První poválečná vláda*. Komentované dokumenty. Sv. 5. Praha 1992, s. 87.

Čech, bude státním tajemníkem Slovák a naopak. Poslední stranou byli slovenští demokraté. Ti měli ve vládě rovněž čtyři místa: náměstka předsedy vlády (Ján Ursíny), ministra financí (Vavro Šrobár), ministra vnitřního obchodu (Ivan Pietor) a státního tajemníka v ministerstvu zahraničního obchodu (Ján Lichner).

Pět míst bylo vyhrazeno nestraníkům – osobnostem s tzv. celonárodním významem. Byli to ministr zahraničních věcí (Jan Masaryk), ministr národní obrany (Ludvík Svoboda), ministr školství a osvěty (Zdeněk Nejedlý), ministr dopravy (Antonín Hasal) a státní tajemník v ministerstvu zahraničního obchodu (Mikuláš Ferjenčík). Na jejich úkor získali lidovci třetí místo, které bylo původně vyhrazeno vojenskému lékaři, kpt. MUDr. Josefu Škvařilovi.⁴⁷⁰ Lidovce tak reprezentoval ve vládě Msgre. Jan Šrámek jako náměstek předsedy vlády, František Hála jako ministr pošt a Adolf Procházka jako ministr zdravotnictví.⁴⁷¹

Ne každý byl s tímto rozdělením spokojen. Hubert Ripka například byl nespokojen s tím, že se stal ministrem zahraničního obchodu. Podle Feierabendových vzpomínek měl Ripka ambice stát se ministrem zahraničních věcí. „Ripka nebyl nadšen, že dostal resort zahraničního obchodu. Nyní když je zapracován v zahraniční politice, dostane zahraniční obchod, jemuž nerozumí a který ho nebaví.“⁴⁷²

K obsazení vlády byla celá řada dalších výhrad. Řada demokratů měla například určité výhrady k tzv. nestranickým ministrům. Byli obviňováni jednak z toho, že jsou příznivci komunistů nebo z přílišné poddajnosti vůči komunistům. Snad nejlépe to vystihnul Prokop Drtina ve svých pamětech, když citoval projev Ludvíka Svobody na zasedání ÚV KSČ v září 1969, kde vzpomínal na jaro 1945, když se ptal Klementa Gottwalda, proč ho dosud nepřijali do strany. „Ptám se ho Klemo, prosím tě, co brání tomu, abyste mě přijali do strany? Kléma kouří tu dýmečku, vyndá ji, rozesměje se a povídá: Ludvíku, víš co je to parita? Já vím co je to parita, ale co já mám společného s paritou? Podruhé vytáhl Kléma dýmku a řekl: Víš, že máš? A vysvětluje mně, jaký by to mělo vliv, kdyby mě přijali do strany, že by ztráceli při bojovném hlasování v zasedání vlády jeden hlas, to jsi ty, druhý – to byl Nejedlý. Dále tu byl Hasal, který byl sice Benešův člověk, ale strana ho navrhla na funkci ministra železnic. Také Jan Masaryk nikdy nešel – to mně mohou někteří soudruzi potvrdit na bojovné hlasování.

⁴⁷⁰ O této otázce blíže viz též Václav KOPECKÝ, *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960, s. 382.

⁴⁷¹ Údaje o stranické příslušnosti jednotlivých ministrů viz Karel JECH – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 II*. Brno 1995, s. 1017.

⁴⁷² Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 232.

Když došlo k bojovnému hlasování, tu říkal: Chlapci nepobijte se tady, já musím jít, a odešel. Strana tak získala čtyři hlasy—tak mně to vysvětlil soudruh Gottwald.“⁴⁷³

V takovémto personálním složení však přes výhrady předstupovala nová vláda před československou veřejností a v tomto složení zůstala vláda, respektive vlády, zachovány až na dvě výjimky do voleb v roce 1946.

První vláda úřadovala přesně tak dlouho, jak slíbila— až do svolání nového parlamentu. V té souvislosti podala 6. listopadu 1945 demisi a týž den byla jmenována nová vláda, u které došlo pouze ke dvěma změnám v osobě národně socialistických ministrů. Náměstek předsedy vlády Josef David se stal předsedou sněmovny. Na jeho místo nastoupil dosavadní ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský a na uvolněné místo nastoupil nový ministr Prokop Drtina.

Skutečnost, že v této druhé vládě nebyli jmenováni zástupci domácího odboje, jak předpokládal i košický vládní program, vyvolala mezi mnohými jisté znepokojení. V jedné z dobových relací, které dostával prezident republiky se dokonce praví, že „jmenování staronové vlády...působilo velmi nepříznivým dojmem z důvodů formálních a věcných. Lidé...si vzpomínají na to, co...(prezident republiky pozn. autora) řekl. A vzpomínají si, že řekl, jakmile přijde vláda do vlasti, bude rekonstruován kabinet a budou v něm zastoupeni lidé z domácího odboje. Čekalo se tedy na prozatímní Národní shromáždění v pevném přesvědčení, že ihned po jeho ustavení dojde k vytvoření nové vlády, složené z členů domácího i zahraničního odboje. Věcná námitka proti vládě složené výhradně z členů zahraničního odboje je totiž velmi závažná: Lidé, kteří zde šest let nebyli, nemohou chápat mnoho ze skutečných poměrů a představují si mnohé věci, které byly a jsou, docela jinak. Jejich mentalita, ať přichází z Londýna nebo Moskvy je zcela odlišná od mentality lidí, kteří žili v Praze nebo v českých zemích.“⁴⁷⁴

⁴⁷³ Prokop DRTINA, *Československo můj osud. II. kniha 1*. Praha 1992, s. 16.

⁴⁷⁴ AÚTGM, f. EB III, k. 31, složka P 31/12—vláda různé 1945.

Návrat Edvarda Beneše do vlasti v roce 1945. Na nádraží v Równe (SSSR) cestou z Moskvy na Slovensko.

Zleva V. Nosek, B. Laušman, R. Slánský, L. Klučka, J. Stránský, B. Laštovička, Z. Nejedlý, E. Beneš a J. Smutný (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 1752).

Činnost československé vlády

Po moskevských jednáních se 31. března 1945 odebrala vláda spolu s prezidentem Edvardem Benešem a jeho doprovodem na dlouhou cestu vlakem, který směřoval z Ruska přes Ukrajinu na Slovensko.⁴⁷⁵ Cestou navštívil prezident a designovaná vláda řadu míst. Na území Sovětského svazu to byl především Kyjev a Lvov. Hranice státu pak překročil vládní vlak 3. dubna 1945. Na Slovensku se delegace zastavila v Medzilaborcích. Cesta vlakem skončila v Humeném, protože dál byla trať zničena. Odtud prezident se svým doprovodem odjel auty do Košic.

Zde byla první větší zastávka. Prezident spolu s vládou čekal v podstatě v Košicích na osvobození zbytku Československa. Z Košic pak vláda po měsíci odcestovala 8. května do Bratislavy a posléze 10. května 1945 odletěla vláda do Prahy. Za šest dní na to ji následoval i prezident Beneš, který přijel 16. května 1945 do Prahy.

⁴⁷⁵ O cestě designované vlády a prezidenta republiky se dochovala celá řada svědectví jejích účastníků. Z jejich vzpomínek připomeňme alespoň Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. kniha 1*. Praha 1992, s. 29–44 nebo Ján URSÍNÝ, *Z mého života*. Martin 2000, s. 69–71.

Příjezd Edvarda Beneše do vlasti. Praha 16. května 1945. Edvard Beneš spolu se svojí paní Hanou Benešovou stoupá po schodech na Pražském hradě (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 2098).

První poválečná vláda byla jmenována prezidentem Edvardem Benešem 4. dubna 1945.⁴⁷⁶ Ke jmenování došlo v Košicích, protože to bylo první velké a významné slovenské město, které bylo osvobozeno.

K jmenování došlo poté, co Šrámkova londýnská exilová vláda podala demisi cestou ve vlaku do osvobozené vlasti.⁴⁷⁷ K tomuto aktu došlo 2. dubna 1945. Prezident demisi přijal a pověřil starou vládu správou vládní agendy do jmenování nové vlády.

K jmenování vlády došlo po příjezdu představitelů odboje a designované vlády do Košic. Prezident Edvard Beneš 4. dubna 1945 přijal nejdříve o půl dvanácté na půl hodinu

⁴⁷⁶ AÚTGM, f. EB II, k. 350-ustanovení čs. vlády Národní fronty.

⁴⁷⁷ Šrámkova vláda podala demisi ve vlaku „na cestě do vlasti“ dne 2. dubna 1945. V abdikčním dopise napsal Msgre. Jan Šrámek Edvardu Benešovi „Pane presidente, aby mohla být jmenována nová vláda, složená z pracovníků domácího i zahraničního národního odboje, podávám, jak jsme to několikrát veřejně ohlásili, oddanou žádost za propuštění celého kabinetu, o níž se vláda ve své schůzi jednomyslně usnesla.“ Blíže viz AÚTGM, f. EB II, k. 350, složka 1/2.

zástupce staré vlády v čele s odstupujícím předsedou Šrámkem. Při krátkém rozhovoru poděkoval Msgre. Jan Šrámek za podporu, kterou prezident „v její práci poskytoval“. A naopak prezident poděkoval odstupující vládě „za její spolupráci vtěžkých dobách vyhnanství.“⁴⁷⁸

Ve dvanáct hodin pak prezident jmenoval novou vládu v čele se Zdeňkem Fierlingem a přijal její slib, že „na svou čest a svědomí“ bude každý z ministrů „nestraně konati své povinnosti a šetřiti ústavních a jiných zákonů.“ Po krátkém projevu presidenta republiky a odpovědi nového premiéra setrval prezident s členy nové vlády v „krátkém srdečném rozhovoru“.⁴⁷⁹

Edvard Beneš s novým premiérem Zdeňkem Fierlingem po příjezdu do vlasti na Pražském hradě. Praha 16. května 1945 (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 2099).

Tímto aktem se dostáváme k okamžiku, kdy se vláda vzešlá z moskevských jednání ujímá moci. V této souvislosti se nabízí otázka: Jak úřadovala nová vláda? A jaká byla její činnost?

Její program byl už dán a začala ho od prvních dnů beze zbytku plnit. Využívala přitom postavení, které bylo opravdu výjimečné – Ministr informací Kopecký ji právem označil za „historickou vládu doby revoluční.“⁴⁸⁰

Při hodnocení činnosti vlády si musíme uvědomit, jaká byla doba, ve které vláda začínala svou činnost. Rok 1945 byl hektickým obdobím. Snad žádné jaro nebylo tak

⁴⁷⁸ AÚTGM, f. EB II, k. 350, složka 1/2. Z londýnské vlády se rozloučení zúčastnili ministerský předseda Msgre. dr. Jan Šrámek, ministři Ján Bečko, Ján Lichner, Václav Majer, František Němec a dr. Jaroslav Stránský.

⁴⁷⁹ AÚTGM, f. EB II, k. 350, složka 1/2- ustavení 1. čs. vlády NF.

⁴⁸⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a. j. 1494. Zápis ze 6. schůze vlády, konané dne 3. května 1945.

netrpělivě a dychtivě očekáváno jako jaro roku 1945. Konec války byl na dosah. Lidé sice nevěděli, kdy skončí, ale věděli, že se její konec blíží. Měsíc poté, co byla vláda jmenována, válka opravdu skončila a s prohrou nacistického Německa byl spojen i postupný faktický zánik Protektorátu a Slovenského štátu. Na jejich troskách se rodila nová, tentokrát třetí republika, a v souvislosti s tím začala vláda budovat nové instituce, které významně ovlivnily chod státu na celou řadu desetiletí dopředu, a to i přesto, že se z nich záhy vytratil demokratický duch.

Někteří, a to včetně politiků, se o tomto období vyjadřovali vzletně. Např. národně socialistický ministr Hubert Ripka řekl: „Když jsem se vracel do Prahy, Československo už dva týdny nebylo v rukou Němců. Ve vzduchu se vznášelo ještě něco z nadšení, které poznamenalo první dny znovunabyté svobody.“⁴⁸¹ V tomto duchu napsal Beneš záhy po ukončení války londýnskému premiérovi Šrámkovi: „Milý kolego Šrámku... Právem se radujeme z konce války a z docíleného vítězství. Byly to skoro zázraky, které jsme spolu zažili, a je téměř neuvěřitelné, že jsme se dožili takového národního úspěchu, jakým naše společná práce v cizině byla korunována...“⁴⁸² V podobném duchu napsal Beneš Šrámkovi k prvním vánočním svátkům v osvobozené zemi: „Po dlouhé době strádání a naděje v exilu můžeme být šťastni, že je nám konečně dopřáno ještě s větší energií a odhodláním budovati svou druhou republiku v duchu tradiční demokracie...“⁴⁸³

Na práci vlády se obrážela i víra řady lidí, že dojde k obnovení předmnichovských poměrů. To ale nebylo možné, a to ani poté, co byly prvorepublikové zákony uvedeny znovu v platnost. Úplný návrat k první republice nebyl možný. Šest, vlastně téměř sedm let zkázy války a okupace nebylo možné přehlédnout. Lidé prožívali mnohá utrpení. Pošlapání těch nejzákladnějších lidských práv zásadně ovlivnilo jejich jednání.

Budoucí premiér Zdeněk Fierlinger řekl: „Celou dobu války jsme uvažovali o tom, co je na našem území doma, zda se po válce vrátíme do doby předmnichovské, či do rozvratu a občanské války. Nemůže být naším přáním ani jedno, ani druhé.“⁴⁸⁴

Všichni si přáli vytěsnit válku a válečné zážitky ze své paměti. Touha po zapomnění se projevovala různě. Jedním z projevů této touhy byla práce pro republiku, stát a společnost. Roztočte kola míněno Roztočte kola výroby bylo heslo doby. Pozoruhodné je, že lidé byli ochotni dobrovolně, zadarmo a s nadšením pracovat pro republiku.

⁴⁸¹ Hubert RIPKA, *Únorová tragédie*. Brno 1995, s. 53.

⁴⁸² AKPR, inv. č. 1743 – dopis Edvarda Beneše Msgre. Janu Šrámkovi ze dne 26. června 1945.

⁴⁸³ AKPR, inv. č. 1743 – dopis Edvarda Beneše Msgre. Janu Šrámkovi ze dne 24. prosince 1945.

⁴⁸⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532. Schůze bloku tří socialistických stran na československém velvyslanectví v Moskvě dne 22. března 1945.

— Vyharanou vlnai, odvě- podzim padá už jen listy.
tílo medium, aniž brvou hnulo. . . . . u.

Byrokrat.
Hele, támhle leží vajgl...
— Tak ho nech, dyť na něj nemáš dekret. Am

Tuhle jsem četl na jedné brněnské škole cedulku: Ředitelství této školy vyzývá všechno žactvo, aby urychleně provedlo sběr vajec, hus, sádla atd., aby v dohledné době mohla být zasklena všechna nálety zničená okna budovy. as.

Jestli teď neuznají, že jsem Stachanovec, tak na mou duši, víckrát takovou hromadu nedělám. Křeba O. Sakora

Dobová satira na pracovní úsilí. Křteček coby budovatel. (Dikobraz 28. listopadu 1945, s. 4).

Jedním z příkladů může být vznik Dobrovolné pracovní služby pro republiku, což byla instituce založená odbojáři. Její cílem bylo shromažďovat všechny lidi ochotné bezplatně pracovat ve prospěch republiky. Ve svém programu *Desatero svobodné práce*, se můžeme dočíst: „Naše mladá republika potřebuje dnes více práce, než může zaplatit. Kdo tvrdil, že ji pomáhal budovat a že ji má rád, má hledět na republiku jako na děcko, které vyžaduje od svých rodičů mnoho práce, než může samo vydělávat a pracovat. To co na práci republice dnes věnujeme, určitě se vrátí nám a našim dětem mnohonásobně. Lenoši, povaleči, příživníci a prázdní mluvkové jsou vedle zlodějů a lupičů největšími škůdci republiky. Je třeba jim ztížit život. K tomu přispěje každý, kdo na svém místě plní svou povinnost a svým příkladem dopomáhá k tomu, aby co nejvíce pronikla v našem životě revoluční morálka svobodné práce, jež nalézá svou odměnu především ve vědomí dobrého skutku...Každý kdo má republiku rád, je povinen především na svém místě a ve svém povolání dělat vše co může, nikoli jen to, co může být pokládáno za spravedlivě zapláceno mzdou, kterou dostává.“⁴⁸⁵

Zde se ukazuje ten nejzákladnější projev touhy po zapomnění. Lidé prostě chtěli stát změnit, na špatné zapomenout a nedopustit chyby z minulosti. S tím bylo také spojeno, že si lidé přáli, aby se záležitosti spojené s obnovou státu vyřizovaly co nejrychleji. Byl to požadavek doby, který se projevil vedle jiného i v práci vlády, ale zároveň se jednalo o velmi nebezpečnou věc, protože při urychleném jednání se leccos přehlédlo.

Činnost vlády byla rovněž ovlivněna skutečností, že po válce dochází k vzestupu českého nacionalismu a slovanských ideálů, které byly zcela přirozenou reakcí na dobu a projevovaly se třeba snahou společnosti provždy se vypořádat s německým problémem nebo

⁴⁸⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200.

našimi územními požadavky vůči Německu a Polsku (Kladsko (Ratibořsko a Hlubčicko) a Lužice). Mimo to měla naše republika celou řadu územních požadavků, které ovšem zůstaly nevyslyšeny především pro odmítavý postoj Sovětského svazu a našich sousedů.⁴⁸⁶

Nová doba se také stává dobou velkých manifestací, oslav, rezolucí a schůzí. Byl to zvláštní čas nadějí, kdy si snad všichni přáli, aby nový stát byl lepší než ten prvorepublikový, o druhorepublikovém ani nemluvě. Všichni věděli, že nastává nový čas, ale zároveň cítili potřebu změny. Lidovecká žurnalistka Helena Koželuhová k tomu napsala v květnu 1945: „Žijeme teď ve veliké době,“ zároveň ovšem označila stav, který nastal, za provizorium, jež se mělo podle ní časem zlepšit. Poznamenala k tomu: „...nehubujme zatím příliš na dnešní provisorium, vždyť snad již brzy ujme se lid plně svých práv a zatím bude mít čas vše si zrale, bez vášně a nenávisti si promyslet.“⁴⁸⁷ Podobnou myšlenku můžeme nalézt i v jednom z poválečných pastýřských listů královéhradeckého biskupa Mořice Píchy, když napsal: „Stojíme na rozhraní nové veliké doby. Poválečné poměry vyvolaly potřebu uspořádání států, a to jak navenek ve vzájemném styku, tak uvnitř v reformě správy jednotlivých státních celků.“⁴⁸⁸

Při výčtu toho, co vládu ovlivnilo, nesmím zapomenout, že poválečná doba nebyla jen dobou radosti, ale také dobou anarchie. Ze všech stran se ozývaly nářky nad zmatkem a nedostatkem všeho. Téměř nic nefungovalo tak, jak mělo. Řada závodů stála, mnozí dělníci nepracovali, stejně jako řada úředníků nevykonávala své povinnosti.

Souhrou všech těchto okolností stála vláda před řadou závažných úkolů. Vše se muselo budovat a vybudovat stát není jednoduché. To také vedlo vládu k tomu, že její členové, demokraté i komunisté, chtěli vytvořit zdání jednoty a vše dělali pro to, aby tomu tak bylo. O tom, že byly ve vládě spory, ale není pochyb.

Shrneme-li všechny tyto vlivy, zákonitě docházíme k poznání, že postavení vlády nebylo vůbec záviděníhodné.⁴⁸⁹ Navíc s ohledem na činnost Slovenské národní rady byla její moc v podstatě omezena pouze na české země, byť měla deklarovanou celostátní působnost.

Naopak záviděníhodné byly pravomoci vlády, o kterých by si dnešní ministři mohli nechat jenom zdát. Pozorovatelé se shodovali, že vláda má mezi obyvatelstvem velikou autoritu a lidé do ní vkládali veliké naděje.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ K otázce územních požadavků blíže viz Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004. Jistou představu o územních požadavcích si můžeme udělat i z jednotlivých memorand, které posílaly jednotlivé osoby i instituce československé vládě. Blíže viz například Archiv ČSSD, f. 33., aj. 2. nebo NA Praha, f. ČSNS, k. 507–508 (korespondence Josefa Davida).

⁴⁸⁷ Lidová demokracie, 24. května 1945, s. 1.

⁴⁸⁸ Štít, 17. května 1946, s. 2.

⁴⁸⁹ O problémech Československé vlády viz např. Helmut SLAPNICKA, *Verfassungsprobleme der Tschechoslowakei im Jahre 1945*. In *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*, München 1971. s. 259–287.

Navíc první poválečná vláda měla postavení skutečného vládce. Tehdy totiž ještě nebyl ustaven parlament, a proto vláda nebyla odpovědná žádnému zákonodárnému sboru. Kromě ní tu byl jen prezident, který měl jistě vysoký kredit a vydával dekrety⁴⁹¹, které měly platnost zákona, ale vláda hrála i zde klíčovou roli. Byla to totiž ona, která je projednávala a v podstatě i rozhodovala o jejich podobě. Prezident je pouze vyhlášoval a svým postavením jim dodával legitimitu. Představa, že prezident byl tím, který dekrety vytvářel, se ukazuje ve světle těchto zjištění jako naprosto lichá. Příkladem na dokreslení této situace bylo projednávání zákona o konfiskaci půdy. Návrh tohoto zákona byl projednán vládou a předložen prezidentovi republiky. Ten vrátil návrh zákona vládě a žádal, aby vláda změnila některá jeho ustanovení, která se dotýkala přerozdělení této konfiskované půdy.⁴⁹² Když se připomínky prezidenta dostaly k projednávání ve vládě, tak řada ministrů byla ochotna přijmout prezidentovy výhrady. Komunisté však s tím nesouhlasili a „naši soudruzi (se) ostře proti tomu postavili a pohrozili že se odvolají klidu.“ Po jejich protestu nakonec ostatní ministři souhlasili a prezidentovy připomínky odmítli. Prezident jejich rozhodnutí následně akceptoval a zmíněný dekret podepsal.

Klasickým příkladem situace, ve které se prezident nacházel, byla rovněž kauza přijetí volebního zákona, který byl uveřejněn s prezidentovým podpisem, aniž by ho prezident podepsal. Úřad předsednictva vlády a další úředníci se sice za toto nedopatření později omluvili a prosili prezidenta, aby tuto věc „nerozvířoval“, ale přesto se to stalo. Prezident váhal, ale projevil se velkoryse a tuto věc taktně přešel. Toto snad nejlépe vypovídá o situaci, v které se nacházel po druhé světové válce.⁴⁹³

Poválečná vláda měla možnost zásadním způsobem ovlivňovat celou společnost. Jediné, co na druhou stranu ovlivňovalo jednání vlády, bylo veřejné mínění, rozjitřená dobová atmosféra a Národní fronta, která hrála nezastupitelnou úlohu v poválečné politice.

Národní fronta

⁴⁹⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 39, aj. 827-Zpráva ZOB z 11. 9. 1945. Nálada obyvatelstva, stanovisko obyvatelstva k politické situaci a k zákonným a administrativním opatřením. Tuto zprávu potvrzují i další zdroje. Blíže viz například NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784- „Lid vidí, že vláda má pevnou vůli provést hluboké změny, které znamenají zajištění národní svobody, zlidovění republiky, očistu od zrádců, likvidaci hospodářských pozic reakce.“

⁴⁹¹ O dekrettech blíže viz Karel JECH, – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 I*. Brno 1995 a Karel JECH, – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 II*. Brno 1995. Z odborné literatury k problematice dekretů bych rád alespoň připomenul práci Jana Kuklíka. Blíže viz Jan KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha 2002

⁴⁹² NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784. - Podle tohoto dokumentu prezident především žádal, aby „rolníci museli platit více za přidělenou půdu a aby Němcům byla dána úhrada v té formě, že dostanou úplatu za své majetky z výnosu reparací, které Německo zaplatí Československu.“

⁴⁹³ AÚTGM, f. EB III, k. 31.

Po válce se vytvořil systém, který lze nazvat systémem Národní fronty nebo systémem tzv. lidové demokracie. Lidovou demokracií se označovala demokracie, která měla v Československu zavládnout po osvobození. Měla to být nová a lepší demokracie než ta prvorepubliková.

Vytvořil se nový politický systém, který měl odstranit nedostatky předešlého systému. Především se jednalo o neutěšenou sociální otázku a mezinárodní zajištění Československa. Nedostatky se měly odstranit vytvořením systému, který by spojoval východ se západem, komunistický systém s demokratickým systémem západoevropského stylu. Tento nový systém označil jeden z lidoveckých ministrů, Hála, za „vyspělou a tradiční demokracii“. Zároveň ho také však označil za experiment, „v němž chceme sdružit východní pojetí hospodářské rovnosti a sociální spravedlnosti se západním pojetím individuální plné svobody.“⁴⁹⁴

Národní fronta pak měla být jakýmsi vyjádřením tohoto nového systému, který chtěl kombinovat demokratické a nedemokratické prvky. Zároveň měla být vyjádřením touhy po jednotě. Tomu napovídá i samotný název, který vznikl spojením dvou slov: národ, respektive národní, a fronta, přičemž toto slovo má svůj význam jak ve vojenství, tak v politice. V politice znamená seskupení sil se společným cílem.

Díky existenci Národní fronty získala vláda velmi zvláštní postavení. Byla totiž ustanovena jako vláda Národní fronty. Tvořily ji Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Komunistická strana Slovenska a slovenská Demokratická strana.⁴⁹⁵

To v praxi znamenalo, že všechny povolené strany byly součástí Národní fronty a všechny byly součástí vlády. Otto Friedman nazval tento stav přiléhavě demokracie bez opozice.⁴⁹⁶ Opozice tak fakticky zanikla a existovala jen skrytě bez jakéhokoli podílu na politické moci nebo skrytě v rámci Národní fronty. Skutečnost, že neexistovala legální politická opozice, byla vysvětlována různým způsobem. Komunisté byli s daným stavem spokojeni a tento problém neřešili. Naopak demokraté zdůrazňovali, že je zapotřebí v poválečné době jednoty a opozice je prozatím „přepych“, který si nemůžeme dovolit. Počítali s tím, že legální opozice vznikne později. Je zajímavé, že i přesto, že neexistovala

⁴⁹⁴ Lidová demokracie 1. ledna 1946, s. 1.

⁴⁹⁵ Před volbami v roce 1946 vznikly na Slovensku ještě Strana práce a Strana slobody, které se staly součástí Národní fronty. Strana slobody byla ve vládě reprezentována ministrem financí Vavro Šrobárem. Strana práce byla považována za odnož české sociální demokracie a jako taková neměla přímé zastoupení ve vládě.

⁴⁹⁶ Otto FRIEDMAN, *The Break-up of Czech Democracy*. London 1950, s. 53.

legální opozice byli demokraté přesvědčeni, že nový systém je demokratický. Oficiálně si v Národní frontě měly být všechny strany rovny, ale i zde se projevovala převaha komunistů. Přesto byla Národní fronta všemi stranami považována za nutnou součást politického života a systému a všichni hájili její existenci.

Ještě za války pravil Jaroslav Stránský na její adresu, že Národní fronta bude lepší koalice než předešlá a omezení počtu politických stran obhajoval slovy: „je nám přece všem zřejmé, že naše obnovená a poučená demokracie ukázní nezbytnou politickou a myšlenkovou soutěž, jako ji ukáznili zralější demokracie západní a že se nesmíme vrátit k té tříšti konkurenční demagogie, jakou představovaly před válkou stranické systémy u nás i jinde na evropské pevnině.“⁴⁹⁷

Chápali ji jako místo spolupráce komunistů, respektive socialistických stran, s ostatními stranami, tj. v českých zemích s lidovci a na Slovensku s Demokratickou stranou. Ministr Hála dokonce prohlásil: „Kdybychom byli nevstoupili do Národní fronty, nebyla by vůbec Národní fronta existovala, neboť Národní fronta je vlastně tvořena blokem stran socialistických a lidovou stranou plus slovenskou stranou demokratickou. Národní fronta však byla zájmem nás všech a jen jí děkujeme, že první doby porevoluční prošly u nás v naprostém klidu a že konsolidace poměrů byla proti jiným zemím, poškozených válkou, rychlá. K Národní frontě vedla nás i myšlenka jednotnosti národa, jak se projevovala v boji proti okupantům a tato jednotnost národa nesměla a nemohla být porušena ani názory stranickými v obnovené republice. Při tom nerozhodovalo, kdo bude mít většinu. Pro Národní frontu neplatí diktát většiny, ale Šrámkovo heslo Dohodli jsme se, že se dohodneme.“⁴⁹⁸

Ústupky, které museli demokraté dělat díky svému členství v Národní frontě, omlouvali různými způsoby. Výše zmíněný Hála vysvětloval věc takto: „Právě Šrámkovo heslo [o dohodě – pozn. autora] umožňuje nám účinnou práci v Národní frontě, neboť tam máme možnost přeci jen uplatnit svoje názory politické a mnohem lépe je vysvětlit zástupcům jednotlivých politických stran, než by tomu bylo na širokém poli diskuse veřejné. Plně uspokojena nemůže býti žádná strana, protože jak jsem již řekl, Národní fronta znamená dohodu a dohoda vyžaduje ústupků a snížení kladených požadavků u všech stran, tedy i u strany lidové.“⁴⁹⁹

Její existence však vedla k jisté dvoukolejnosti výkonné moci. V řadě především politických záležitostí se nejednalo a nerozhodovalo ve vládním kabinetu, ale na schůzích

⁴⁹⁷ Blíže viz Jaroslav STRÁNSKÝ, *Hovory k domovu*. Praha 1946, s. 33 a s. 479

⁴⁹⁸ NA, f. 10– P. František Hála, sign. 10-1/392.

⁴⁹⁹ NA Praha, f. 10– P. František Hála, sign. 10-1/392.

Národní fronty. Ta se navíc postupně institucionalizovala a nebyla tudíž jen jakýmsi místem, kde se scházeli nejvyšší představitelé československých politických stran, ale postupně se vytvářela Národní fronta i na nižších úrovních, kde představitelé politických stran řešili záležitosti na daných úrovních. Mimo to vznikla ještě v květnu 1945 Národní fronta žen, která měla zastřešovat všechny ženy a ženské politické organizace v Národní frontě.⁵⁰⁰

Činnost politických stran ve vládě

Důležitou otázkou při popisu činnosti vlády je také otázka chování a jednání politických stran uvnitř vlády. Zpočátku se zdálo, že se členové vlády dělí na socialisty a nesocialisty, přičemž základním dělítkem byla příslušnost k socialistickému bloku. Toto dělení se ovšem postupně mění a ve vládě vznikají dva tábory. Jedním jsou demokraté tvoření lidovci, národními socialisty, slovenskými demokraty a posléze i pravým křídlem sociální demokracie, kdy především ministr výživy Václav Majer se často přikláníl při vládních jednáních na stranu demokratů. Naopak druhým táborem byli čeští a slovenští komunisté spolu se svými příznivci z řad sociální demokracie.

Veškerá jednání vlády se však nesou silným vlivem komunistického tábora. V mnou sledovaném období jsme však svědky častých kompromisů. Sami komunisté o tom prohlašovali: „Často musíme vcházet a vcházíme na kompromisy, pokud jde o méně důležité věci, ale v základních otázkách prosazujeme naše stanovisko.“

Tato formulace je podle mého soudu velmi výstižná. Komunisté totiž v tomto období chtějí získat co nejvíce vlivu, ale mají silnou vůli se domluvit. Je to způsobeno celou řadou důvodů, které jsem naznačil již dříve. Především nechtějí si uzurpovat moc jen pro sebe, protože vědí, že se musí teprve v naší společnosti etablovat.

V této době jim šlo za prvé o vytvoření co nejlepších pozic a za druhé vytvořit takový systém, který se jevil jako legitimní a který by posvětil změny budované ve prospěch komunistů. „Naším vodítkem při postupu ve vládě i mimo vládu je manévrovat tak, abychom nemohli být izolováni, aby naši partneři byli nuceni s námi jít, aby se nemohli vymknout

⁵⁰⁰ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 163- Zpráva o činnosti Národní fronty žen v prvním roce jejího trvání. Ústřední výbor Národní fronty žen se ustavil 28. května 1945 a měl celkem 15 členek. Z každé strany byly vyslány tři zástupkyně a v tomto ústředním výboru se domlouvaly na společném postupu. Národní fronta žen usilovala především o zlepšení postavení žen ve stranách a celé společnosti. Od 1. srpna 1945 vydávala časopis *Československá žena*. Výbory Národní fronty žen vznikaly též na nižší úrovni. V přehledu, který byl vytvořen po roce působení této fronty žen se uvádí, že během prvního roku existence vzniklo 46 okresních Národních front žen. Okresní výbory Národní fronty žen vznikly v okresech České Budějovice, Český brod, Cvikov, Dvůr Králové, Havlíčkův Brod, Hlinsko, Hořice v Podkrkonoší, Hořovice, Hradec Králové, Hranice, Chlumeck nad Cidlinou, Chodov, Chrudim, Jaroměř, Jilemnice, Klášterec n. Orli, Kolín, Kolovraty, Kostelec n. Orli., Ledvice, Liberec, Lipník nad Bečvou, Mladá Boleslav, Mladé u Čes. Budějovic, Mnichovo Hradiště, Most, Náchod, Napajedla, Nová Paka, Nové Město nad Metují, Plzeň, Poděbrady, Polná, Rokycany, Rychnov nad Kněžnou, Říčany, Staré město u Uherského Hradiště, Tábor, Úpice, Vrchlabí, Vysoké Mýto, Zlín a Vamberk.

odpovědnosti, a aby pravé elementy nemohly uplatňovat své reakční snahy.“ To byla taktika komunistů, při které se opírali o podporu sociální demokracie a masových organizací.“ Máme téměř bez výjimky zajištěnou podporu levých sociálních demokratů, kteří dnes ovládají vedení sociální demokracie, máme zajištěnou oporu velkých masových organizací a s pomocí těchto sil vykonáváme nátlak jak na národní socialisty tak i na lidovce, kteří nakonec musí naše návrhy schvalovat a nás podporovat.“⁵⁰¹

To byly metody komunistů, kterými konali nátlak na demokraty. Tato taktika jim přinášela úspěchy a v této politice pokračovali i po vítězných volbách v roce 1946. Teprve když se zdálo, že se demokraté chtějí proti tomuto nátlaku vzbouřit a na jejich stranu se přiklání i větší část sociální demokracie, tak se rozhodli v únoru 1948 plně převzít moc do vlastních rukou. Ale tato otázka už přesahuje mnou sledované období.

Z tohoto popisu vyplývá, že charakteristickým znakem při všech vládních jednáních bylo: Největší iniciativu prováděli komunisté a leví sociální demokraté, kteří byli v řadě případů aktivnější ještě než komunisté. Zatímco demokraté byli do značné míry pasivní a snažili se zmírnit dopady schvalovaných zákonů. Komunisté si dokonce nejednou na ně stěžovali, že „vyvolávají veliké diskuse o každém paragrafu, který znamená zvětšení pravomoci lidových orgánů (a) snaží se zmírňovat ustanovení namířená proti reakci.“⁵⁰²

Tato taktika se projevovala při projednávání všech podstatných otázek, které poválečné vlády projednávaly. Byly to především záležitosti spojené se znovuoobením státních institucí, vyřešení česko-slovenského problému⁵⁰³, stabilizaci státních financí, provedení měnové reformy k 1. listopadu 1945, obnovení hospodářského života, získání úvěrů, potrestání válečných zločinců, odsunu Němců,⁵⁰⁴ znárodnění a další.

Znárodnění

To jsou podle mého soudu ty nejpodstatnější otázky, které první dvě poválečné vlády projednávaly. Klasickým příkladem jejich způsobu jednání byla záležitost znárodnění. V tomto případě byly politické strany ještě rozděleny na socialistický a nesocialistický tábor.

Podkladem pro diskusi o znárodnění byly osnovy k dekretům. Tyto osnovy připravilo ministerstvo průmyslu. Byl to návrh dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových

⁵⁰¹ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784. Z této složky pochází citace, které uvádím při popisu komunistické taktiky.

⁵⁰² NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁵⁰³ O vztahu Čechů a Slováků v tomto období blíže viz Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava 1999. K otázce Slovenska v roce 1945 blíže například viz Jörg K. HOENSCH, *Die Slowakei im Jahre 1945*. In *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*, München 1971, s. 259–287.

⁵⁰⁴ K odsunu Němců blíže viz Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

podniků; dekret o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského; dekret o znárodnění akciových bank a dekret o znárodnění souhrnných pojišťoven.

Znárodnění v této podobě představovalo snad největší zásah do života poválečné společnosti, a proto jsem ho vybral jako příklad jednání vlády.

Nikdo nepochyboval o tom, že ke znárodnění dojde. V rozvrácené poválečné Evropě v něm nejeden stát a nejedna vláda viděla možnost, jak řešit prostřednictvím státních zásahů složitou ekonomickou situaci. Tak to bylo obhajováno i v úvodu důvodové zprávy k upravené osnově dekretu o znárodnění dolů a podniků energetického, zbrojního, klíčového a velkého průmyslu z 10. září 1945.⁵⁰⁵

O znárodnění se vlastně hovořilo už i v Košickém vládním programu, a to jednak v souvislosti s konfiskací majetku nepřátelských osob z hlediska státu, ale také když se vláda zavazovala v článku 12, že jejím úkolem bude „postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu.“⁵⁰⁶ V případě konfiskace majetku nepřátelských osob panovala víceméně shoda. Všichni byli pro zabavení.

Jiné to bylo ale v případě znárodnění. Předpokládalo se, že tato otázka bude vyřešena až po vzniku parlamentu. Leč nestalo se tak. Znárodněovalo se ještě před vznikem prozatímního parlamentu. Jednu z klíčových rolí v této otázce hrál sociálně demokratický ministr průmyslu Bohumil Laušman a jeho ministerstvo.

Bylo to právě ono, které spolu s ministerstvem financí a s pomocí dalších institucí připravovalo výše zmíněné dekrety. Už samotná jejich příprava byla náročná. Bylo potřeba se rozhodnout, které podniky podlehnou znárodnění a které ne. Musely se vytvořit zásady vyvlastnění a náhrad, stejně jako právní forma nových subjektů, ale i nový systém řízení těchto podniků.

Autoři znárodnění předpokládali, že zatímco příprava těchto dekretů byla náročná, naopak jejich projednávání ve vládě bude snadné. Jednání se ovšem oproti původnímu očekávání protáhla. O tom svědčí i skutečnost, že osnova prvního dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků byla předložena vládě 13. září 1945 a původně se počítalo, že prezident podepíše tyto dekrety už v září. Později byl termín posunut na 18. října a nakonec

⁵⁰⁵ Karel JECH, – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945 II*. Brno 1995, s. 520–532. Důvodová zpráva z 10. září 1945 k upravené osnově dekretů o znárodnění dolů a podniků energetického zbrojního, klíčového a velkého průmyslu.

⁵⁰⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, a. j. 1532.

je prezident podepsal až 24. října 1945, přičemž jednání o definitivním znění posledního dekretu o znárodnění soukromých pojišťoven probíhalo ještě v den podpisu dopoledne.

Největší debata se rozproudila nad prvním z dekretů, a to o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Byl to nejdůležitější dekret, protože se v něm rozhodovalo o největší části všech znárodněných podniků. Při jeho projednávání se objevily rozpory mezi vládními stranami. Tyto neshody se dotýkaly formy rozsahu i tempa znárodnění. Ukázalo se totiž, že v této otázce vznikly ve vládě dva tábory. Jeden tvořili komunisté, více či méně podporovaní celým blokem socialistických stran. Tento tábor byl velmi radikální. Podporoval a domáhal se co největšího znárodnění a byli to právě jeho členové, kteří znárodnění mnohých podniků prosadili a kteří ho také připravovali.

Jejich snaha šla tak daleko, že předseda komunistů Klement Gottwald navrhoval, aby se například znárodnila výroba zápalek s tím, že výroba má povahu monopolního průmyslu, a proto je nutné ji znárodnit. Na tento požadavek reagoval ministr Hála pouze poznámkou, že by se mělo definovat, co je to klíčový průmysl.⁵⁰⁷

Hála spolu se zbývajícimi lidoveckými ministry Šrámkem a Procházkou a představiteli slovenské demokratické strany tvořili ve vládě druhý tábor. Byli sice rovněž pro znárodnění, ale ne v takovém rozsahu.

Ovšem i ti se úzkostlivě snažili dokázat, že jsou pro znárodnění. Tato skutečnost byla způsobena faktem, že jednáním věnovala veřejnost velkou pozornost. Ministři a vláda jako celek dostávala řadu rezolucí požadující znárodnění velkých podniků. Velká část společnosti, snad s výjimkou majitelů znárodněných podniků, byla pro znárodnění a skutečnost, že by někteří členové vlády byli proti, by je okamžitě diskreditovala a toho by využili protivníci.

Rozdělení vlády na dva tábory se projevovalo hned od počátku. Už na začátku učinil ministr Procházka zásadní prohlášení, ve kterém řekl: „Za lidovou stranu prohlašujeme k této osnově toto: Jsme pro znárodnění dolů, podniků energetického, zbrojního, klíčového a velkého průmyslu a pro to, aby vyplněn byl program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na 1. schůzi vlády dne 6. dubna 1945 v Košicích i pokud jde o jeho článek XII a předposlední odstavec tohoto článku, v němž se slibuje, že vláda bude se snažit postavit klíčové podniky průmyslové a přírodní i energetické zdroje pod všeobecné státní vedení.

⁵⁰⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 138, a. j. 1494. Zápis 57. schůze vlády konané dne 21. září 1945.

Jsme tedy pro znárodnění podniků, které mají celostátní význam, současně však jen pro etapové řešení tohoto problému, protože počet podniků, o jaký tu jde, je neobyčejně veliký, a převedení průmyslu v takovém rozsahu nedá se provést najednou.

Předloha, tvořící podklad dnešního jednání vlády, neodpovídá našemu stanovisku a v krátké lhůtě tří dnů nedá se projednat. Také v meziministerském připomínkovém řízení nemohla být předloha upravena tak, aby vyhovovala. I k nejdůležitějším připomínkám resortů se v tomto meziministerském řízení nepřihlíželo, a to jmenovitě ani k požadavku ministerstva financí, aby při znárodnění podniků byl zajištěn jeho vliv a spoluúčast ve věci, na níž je tolik zúčastněno.

Je nezbytně nutno, aby osnovy takového dosahu hospodářského, jaký má osnova, o níž jde, byly vždy nejprve projednány v komitétu hospodářských ministrů. V daném případě k tomuto projednání nedošlo a osnova politicky tak významná nebyla ani politicky mezi stranami dohodnuta.

Je proto nezbytně nutno, aby nejprve po této formální stránce byly vytvořeny předpoklady pro úspěšné projednání osnovy ve vládě. Po věcné stránce žádáme však v každém případě o přepracování předlohy a její přizpůsobení připomínkám jednotlivých ministerstev.

Pokud jde o důvodovou zprávu, je třeba se postarati o to, aby navrhované úpravy byly všude podloženy řádnými statistikami a jinými nezbytnými národohospodářskými podklady a aby byl ve všech směrech dostatečně objasněn dosah osnovy. Zřejmý musí být zvláště finanční dosah osnovy a její vliv, který se dá očekávat při našem exportu. V tomto bodě bude třeba pečlivě uvážit všechny sociální důsledky z osnovy vyplývající.

Z důvodů, které právě byly uvedeny, nepokládáme tedy osnovu v dnešním jejím zpracování za způsobilou, aby byla vládou projednávána a vyřízena, a žádáme, aby osnova byla přepracována naznačeným způsobem jak v textaci předpisů, tak i ve vysvětleních, vložených do důvodové zprávy. Teprve přepracovaná a náležitě připravená osnova budiž vládě předložena k rozhodnutí.⁵⁰⁸

Procházkův návrh, obsažený v jeho úvodním prohlášení, byl odmítnut. Ministři za české a slovenské komunisty, sociální demokraty spolu s národními socialisty byli pro projednávání. Tito ministři v případě řady návrhů snadno přehlasovali lidovce a slovenské demokraty, kteří k sobě sice měli nejbližší, ale pro některé neshody se vlastně ani nedokázali spojit v menší blok. Proto byli v mnohém postaveni před hotovou věc. Přesto sváděli boje o dílčí otázky.

⁵⁰⁸ Karel JECH, – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 II*. Brno 1995, s. 533-534. Část zápisu 53. schůze vlády konané 13. září 1945.

V dané situaci měli jedinou šanci, která spočívala v tom, že se všemožně snažili snížit rozsah znárodnění.

Jak jsem již uvedl, Procházkův návrh byl odmítnut. Nejrazantněji se proti němu vyjádřil komunista – ministr informací Václav Kopecký, který dokonce lidovcům vyhrožoval. Poté, co zdůraznil historický význam první schůze, řekl: „Prohlášení, která učinili dnes mluvčí lidové strany a Demokratické strany slovenské byla formulována tak, že vláda stojí před vážnou zkouškou soudržnosti Národní fronty Čechů a Slováků. Je to první případ, kde se tyto dvě strany jaksi oddělují od Bloku tří socialistických stran, tj. vlastně lidová strana od tohoto bloku a demokratická strana na Slovensku od komunistické strany. Jde tu o zásadní dělení v Národní frontě na české i na slovenské straně. Přitom dochází k němu ve věci, o které se v Moskvě vůbec nepochybovalo, že je o ní jednota, že jde o skutečný program Národní fronty. Z tohoto důvodu se znárodnění velkého průmyslu také pojalo do programu košické vlády, a kdo zná smýšlení našeho lidu, ví a musí vědět, že tento bod programu odpovídá tomuto smýšlení, odpovídá názoru zahraničního odboje i odboje domácího.“⁵⁰⁹

Ve své řeči se rovněž tázal „...co by to znamenalo, kdyby nyní vláda na podkladě prohlášení lidové strany a Demokratické strany slovenské oznámila, že dojde k velkému jednání o osnovách. Jaký vliv by to mělo na pracovní výkon a na náladu pracujících vrstev. Organizované dělnictvo očekává, že se znárodnění vyřídí v nejkratší době. Po takovém oznámení vznikl by v závodech bouřlivý odpor. Ostatně byla věc také ujednána s prezidentem republiky, který příslušná jednání vedl s činiteli ÚRO. Prezident je ochoten osnovy podepsat a prohlásil, že tak učiní v plném vědomí jejich důležitosti a dalekosáhlého významu.“⁵¹⁰ Tím odůvodňoval své stanovisko a naléhal na vydání dekretů, protože mu šlo o to, „...aby se uskutečnily a aby se jejich problematika nestala předmětem nějakého masového boje, aby se nepřenášela do mas a aby také zbytečně nevzbuzovala pozornost mezinárodních činitelů, neboť kdyby ti se pak chtěli vměšovat do těchto našich věcí, mohlo by to mít pro republiku neblahé a osudné následky.“⁵¹¹ Svou hrozbu pak adresoval i lidovcům, když řekl: „Mělo by to zajisté pro českou lidovou stranu katolického lidu jako stranu křesťansko-sociální v zemi Jana Husi neblahé následky, kdyby chtěla brzditi přirozený vývoj.“⁵¹²

Na tyto výhrůžky odpověděl nejdříve P. František Hála, který prohlásil, že lidová strana nechce „...naprosto nic brzditi a že nechce zdržovat jednání...“⁵¹³ Ostřeji na ně odpověděl

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 537. Část zápisu 53. schůze vlády konané 13. září 1945.

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 537. Část zápisu 53. schůze vlády konané 13. září 1945.

⁵¹¹ Tamtéž s. 538.

⁵¹² Tamtéž, s. 538.

⁵¹³ Tamtéž, s. 543.

Procházka: „...lidové straně [se] neposkytuje přiměřená možnost účasti na jednáních a možnost přiměřené spolupráce se stranami socialistického Bloku. Proto si ministři lidové strany často připadají, jako kdyby byli za plotem a dívali se jen přes plot do zahrádky, kde jsou ostatní strany... Situace ministrů lidové strany je velice nepříjemná. Dostávají hotovou věc na stůl a každé slovo kritiky nebo každá připomínka se pak považují za zásadní odpor. Musí to být pro ministry lidové strany překvapující, když se najednou dočtou v Právu lidu, že oči celého světa jsou namířeny na nás, že jsme se dohodli o znárodnění klíčového průmyslu a že příslušné dekrety budou co nejdříve vydány. Přitom není ministrům lidové strany o této věci nic známo. Tím vznikají situace naprosto nežádoucí a jediným prostředkem proti tomu je, aby se lidová strana přibrala více k spolupráci.“⁵¹⁴ Ve své řeči dále vyzýval všechny strany, aby byly opatrné ve znárodnění a aby vyčkaly okamžiku řádně zvoleného parlamentu. O lidovcích pak prohlásil, že je stranou křesťanské demokracie a že byla „...vždy stranou malého chudobného lidu, snad chudobnějšího, než byli příslušníci komunistické strany...“⁵¹⁵

Odpovídal tak svým způsobem na Kopeckého hrozby a snažil se je takto spoukazem na chudobu stranických příslušníků eliminovat. Veškeré jeho protesty byly marné. Neprosadil větší spolupráci lidovců se stranami Bloku, protože ten, a především komunisté neměli zájem spolupracovat a dát tak možnost lidovcům významněji spolurozhodovat v této otázce. Neznárodněovalo se ani po etapách, jak chtěli, ale začalo se jednat okamžitě podle předložených osnov.

Hlavními kritérii pro znárodnění byl jednak předmět činnosti podniků, dále pak počet zaměstnanců, ale také výše produkce. Právě v těchto otázkách nevzdali lidovci svůj boj. Přicházeli s nejrůznějšími návrhy a v některých okamžicích byli i úspěšní. Tuto taktiku uplatnili už v meziministerském připomínkovém řízení k návrhu dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Nesouhlasili tak například, aby se za základ pro znárodnění vzal stav zaměstnanců z 1. ledna 1944. Svůj nesouhlas odůvodňovali tím, že některé podniky zaměstnávaly za války úmyslně více zaměstnanců, než kolik potřebovaly, aby je zachránily před pracovním nasazením. Stejně tak protestovali i proti možnosti dodatečného znárodnění, které bylo v návrhu. Tyto připomínky byly brány v úvahu a nakonec se vyřešily tak, že znárodnění bylo definitivní a počty zaměstnanců, které se braly za základ pro znárodnění, se v každém odvětví braly podle jiného data nebo průměru několika let, zpravidla pak podle předválečných stavů nebo stavu na začátku války.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 543–544.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 544.

Procházka navíc téměř při každém zasedání, kterého se zúčastnil, žádal, aby se to či ono vyjmullo ze znárodnění nebo aby se vyčkalo rozhodnutí parlamentu. V této věci byl odmítnut asi nejpřesvědčivěji ministerským předsedou, který prohlásil, „...že věc nesnese jednak odkladů a také zdlouhavého řízení v parlamentě.“⁵¹⁶

V některých záležitostech byli lidovci úspěšní. Podařilo se jim dosáhnout toho, že některé podniky jako například pivovary, které vystavily vr. 1937 méně než 150 000 hl piva, nebo sklárny (podniky pro výrobu skla s denními vanami a sklárny s celkovým vanovým obsahem pod 1 000 litrů) zůstanou v soukromých rukách. Totéž platilo i v případě některých cukrovarů.

Celé jednání, které trvalo takřka nepřetržitě více než měsíc, ukázalo některé skutečnosti. Především pak, že všichni reprezentanti stran zde hájili své osobní, resortní a stranické zájmy, jejichž podíl nebyl dodnes plně prozkoumán.

Lidovci navíc spolu se slovenskými demokraty těžce nesli svou bezmocnost, protože podíl připomínek, které se jim podařilo prosadit, byl daleko menší, než doufali. Lidovecké protesty šly tak daleko, že ještě před podpisem dekretu učinili jménem Adolfa Procházky prohlášení. Cituji ze zápisu vlády: „Ministr prof. dr. A. Procházka činí poté jménem členů vlády z lidové strany prohlášení, jímž se především odvolává na obě dřívější prohlášení, přednesená na počátku a během projednávání dekretu o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Zdůrazňuje znovu, že tato osnova ve své schválené formě značně překročuje program vlády Národní fronty přijatý v Košicích, s kterým vláda předstoupila před veřejnost na řadě veřejných schůzí... teprve budoucnost ukáže, zda tento postup jest správný a zda jest správné, že většina členů vlády, ač v jiných případech přísně dbá dodržování vládního programu, přešla v případě osnov o znárodnění k dalšímu jednání, přehlížejíc oprávněné kritiky a výhrady některých ministrů. Řečník považuje tuto okolnost za tím závažnější, že jde o osnovu přímo osudového významu pro hospodářský život republiky a pro sociální a politickou skladbu našeho národa.

Jest přesvědčením jeho kolegů a jeho, že vláda jde ve znárodnění hospodářského života daleko a že by měla postupovati s mnohem větší rezervou, ponechávající další úseky hospodářského života – mimo doly, podniky energetického, klíčového a velkého průmyslu – v rukou soukromých. Nutné kontroly těchto zatím neznárodněných úseků státem mohlo býti dosaženo vhodnými legislativními opatřeními bez znárodnění. Další znárodnění mohlo býti

⁵¹⁶, Tamtéž, s. 596. Zápis 69. schůze vlády konané 5. října 1945.

prováděno teprve podle výsledku a zkušeností získaných ze znárodnění v rozsahu vládního programu.⁵¹⁷

Během jednání přednesli členové vlády z lidové strany řadu připomínek, kritik a výhrad, přičemž byli zpravidla přehlasováni. Ministr jest přesvědčen, že jejich vóta a připomínky jsou protokolovány. „...Ministr prof. dr. A. Procházka dodává ještě, že osnova ve svém nynějším znění je [v textu je uvedeno „je“, ale jedná se patrně o omyl zapisovatele a věta měla asi znít „...osnova ve svém nynějším znění není ve shodě...“] ve shodě s pojetím věci členy vlády z lidové strany a tito mají za to, že neodpovídá též názorům, jež v lidové straně vládnou. Předsednictvo strany zejména žádalo přesné vymezení pojmu klíčového průmyslu. Přání lidové strany byla respektována jen minimálně a příprava osnovy děla se namnoze pouze dohodou socialistických stran, takže lidová strana byla postavena před hotové texty osnov. Přesto neodmítla účast na jednání a tato její ochota má svůj důvod jedině v její snaze o udržení spolupráce v rámci Národní fronty. Ministři lidové strany budou však, jsouce věrni svému přesvědčení, usilovat o to, aby dekret při ratihabici řádně zvoleným Národním shromážděním, stejně tak jako všechny ostatní dekrety londýnské a nynější vlády, byl podroben zkoumání v tom smyslu, jak dalece jest ve shodě s vládním programem a vůlí lidu.“⁵¹⁸

Na jeho prohlášení reagovali pouze dva členové vlády – Gottwald a Fierlinger. Předseda komunistů prohlásil, že vůbec nevdává, když se překračuje Košický program, protože se může dělati více, nikoli méně – může se jednat v duchu programu a nikoli proti jeho duchu. Dále pak poznamenal, že lidovci nebyli opomíjeni v žádné závažné věci, a ptá se Procházky, zda toto prohlášení znamená, že lidovci se budou snažit, aby „znárodnovací akce ztroskotala“.⁵¹⁹ To ministr Procházka odmítnul. Fierlinger zareagoval prohlášením, že „...počítá s další loajální spoluprací lidové strany na velkém díle, které vláda právě provádí, a jest přesvědčen, že budoucnost ukáže, že obavy a výhrady lidové strany nebyly odůvodněny“.⁵²⁰

Toto byly jediné reakce ministrů socialistických stran. Přes odpor byly dekrety projednány a předloženy prezidentovi 24. října 1945 k podepsání spolu s dekretem o závodních a podnikových radách. Ten je bez jakýchkoliv protestů podepsal, své pochybnosti ovšem netajil. Při podpisu řekl premiérovi: „Víte, že můj postup votázce podpisu těchto dekretů byl od počátku kladný. Byl bych si přál – říkal jsem to zcela otevřeně – kdybychom byli postupovali po etapách a kdyby celý zákon co do rozsahu byl prováděn tak, aby

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 714. Zápis 85. schůze vlády konané 17. října 1945.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 714. Zápis 85. schůze vlády konané 17. října 1945.

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 715. Zápis 85. schůze vlády konané 17. října 1945.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 715. Zápis 85. schůze vlády konané 17. října 1945.

postupem doby bylo více zkušeností. Rozhodli jste se však pro okamžité řešení celé věci najednou. Víte jak velký úkol jste na sebe vzali a jak velký úkol na vás na všechny čeká. Netajím se také, že budeme mít tu a tam těžkosti. Ale vím, že dělnické masy našeho státu a že náš průmyslový život a průmyslové obyvatelstvo pro zákon tento jsou zralé“.⁵²¹ Tyto pochybnosti měly být ovšem rychle zažehnány a nemělo se o nich mluvit. Veřejnosti nemělo být o kritických výhradách ke znárodnění nic známo. Lidé měli jásat, že k němu došlo a mnozí skutečně jásali. Protesty se objevovaly jen zřídka a většinou měly povahu anonymů.⁵²²

Prezident podepisuje dekret o znárodnění průmyslu. Dekret podepisuje prezident v přítomnosti zástupců vlády a odborů. Zleva Z. Fierlinger, J. Ursiny, K. Gottwald, V. Šrobár, Václav Majer, A. Zápotocký, J. David, J. Šoltéz a další. Praha 24. října 1945 (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 2165).

Prezident se po podpisu odebral mezi shromážděné dělníky na pražském Václavském náměstí, kde spolu s dalšími politiky o znárodnění promluvil. Jedním z nich byl i lidovec P. František Hála.⁵²³

Nadšení ovšem nezaznívalo jen z jeho úst, ale i od dalších politiků. Noviny byly rovněž plné chvály na tento akt. O kritických výhradách nechtěl téměř nikdo slyšet a ani o nich nechtěl a neměl nikdo psát. A tak Lidová demokracie označovala znárodnění jako

⁵²¹ Lidová demokracie, 25. října 1945, s. 1.

⁵²² Některé anonymy posílané prezidentu republiky jsou uloženy v jeho osobní pozůstalosti. Blíže viz AÚTGM, f. EB III, k. 38-znárodnění. V jednom z těchto anonymů se například píše „Pane presidente! Nedejte se zneužít a nepodepisujte dekrety znárodnění. Ponechte přeci tyto věci řádně volenému Národnímu shromáždění, národu samotnému a ne jen klíče fanatických marxistů, kteří nemají potuchy, kam národ vedou...“

⁵²³ NA Praha, f. 10-P. František Hála, sign. 10-1/392/4 – text projevu.

„hospodářské a politické vyvrcholení národní revoluce českého a slovenského lidu“.⁵²⁴ V podobných označeních pokračovaly i ostatní deníky. Rudé právo komentovalo tuto událost následně: „Byla to radost a vzrušení, když rozhlas oznámil, že prezident republiky podepsal dekrety o postátnění. Ve čtvrtek [24. října 1945 – pozn. aut.] o 11 hodině dopolední radostně zazněly sirény továren, závodů a dolů. Tentokrát to byla píseň vítězství pracujícího lidu. Je to konec panství těch cizáckých Weimanů, Petschků, Rotschildů a jim podobných pirátů českých. Vrata továren, dílen i kancelářů se rozevřela dokořán, aby z nich mohli proudit do ulic ze široka všichni ti, o jejichž osud byla dnes dobojována vítězná bitva.“⁵²⁵ Článek dále považoval znárodnění za triumf. Klement Gottwald dokonce označil znárodnění za „pevný kámen do základů nové republiky“.⁵²⁶

Nejásali ovšem všichni. Někteří si byli vědomi vážnosti situace. Takřka ze dne na den se změnilo v mnoha případech vlastnické vztahy budované po řadu desetiletí a lze říci i po staletí. Znárodnilo se kolem 70% všech průmyslových podniků.⁵²⁷ Do majetku státu, který prováděl tento akt, přešly najednou všechny doly, banky, pojišťovny a velká řada nejrůznějších podniků. Rovněž byl znárodněn za náhradu majetek cizích státních příslušníků.⁵²⁸ Navíc se postátnila i velká část zemědělského průmyslu, který měl původně zůstat v soukromých rukách.

Dochází tak k sociálnímu přesunu moci, protože všemi těmito opatřeními se likvidovala nejbohatší vrstva vlastníků v naší zemi. To vše bylo změny ze dne na den. Změny, které vystihují slova prezidenta republiky z 28. října 1945, když v poselství k poslancům PNS mimo jiné řekl: „Ponechal jsem na konec poznámky k našemu snad nejdůležitějšímu opatření hospodářskému, stanovenému podepsáním dalekosáhlých dekretů o postátnění a znárodnění klíčových průmyslů, o postátnění bank a pojišťoven. Neskrývám si nijak fakt, že se tím dotýkáme struktury dřívější liberální společnosti a že se tu dáváme na cesty, které mají vésti k socializaci moderní společnosti. Není to nějaký hotový přechod z jedné fáze vývoje naší společnosti do fáze nové, je to jen začátek budování nových forem vlastnictví vedle vlastnictví soukromého a družstevního.“⁵²⁹

⁵²⁴ Lidová demokracie, 25. října 1945, s. 1.

⁵²⁵ Rudé právo, 25. října 1945, s. 2.

⁵²⁶ Rudé právo, 25. října 1945, s. 1.

⁵²⁷ Helmut SLAPNICKA, Verfassungsprobleme der Tschechoslowakei im Jahre 1945. In *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei*, München 1971, s. 279.

⁵²⁸ Majetek cizích státních příslušníků, kteří se neprovinili kolaborací byl znárodněn za náhradu. Tyto otázky měl řešit vládní zmocněnec při ministerstvu financí pro tyto otázky. Ten pak řešil vyrovnání s každou zemí zvlášť. V mnoha případech však tato otázka zůstala nedořešena. Blíže k této problematice viz NA, f. Ministerstvo financí – vládní zmocněnec pro náhrady za znárodněný průmysl (neuspořádané).

⁵²⁹ Karel JECH, – Karel KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 II*. Brno 1995, s. 969.

Nepochybné je, že tímto krokem získal stát obrovskou část majetku a větší možnost ovlivňovat hospodářský život. Zároveň tímto krokem došlo k obrovské přeměně společnosti a následný vývoj ukázal, kolik problémů to přinese. Zatím se ale lidé radovali. Řada z nich věřila, že se budou mít lépe.

Zhodnocení činnosti vlády

Zhodnocení činnosti košické vlády není jednoduché. Nepochybné je, že se jí podařilo obnovit chod státu a státní správy. Cena za to byla ale vysoká. Mnohé nefungovalo. Hospodářství stagnovalo a byla přebujelá byrokracie. Na počátku roku 1946 měla naše administrativa a úřady o 70 000 zaměstnanců více než v roce 1938 a všechny snahy o její snížení se mýjely účinkem.⁵³⁰

Vláda svou činností položila základy, které způsobily, že Československo stálo na rozcestí, zda-li půjde demokratickou cestou ve smyslu západoevropských demokracií nebo cestou východoevropské despotie. Příklad znárodnění, ale i projednávání dalších otázek ukázalo, že demokraté tento boj v podstatě prohráli.

Přesto stále doufali, že to nebude tak zlé. Ukazovaly se i jisté nadějně prvky. Především to, že od konce roku 1945 se politický svět naší republiky nedělil již na socialistický a nesocialistický, ale na demokratický a komunistický.

Pro demokraty bylo nejdůležitější se udržet za každou cenu ve vládě, protože věděli, že jedině ten, kdo je ve vládě, může chod státu alespoň částečně ovlivnit. A svou taktiku tomu plně podřizovali. Spolu s touto taktikou přežití revolučních časů doufali v příznivé výsledky voleb, které měly získat demokratům větší vliv. Národní socialista Prokop Drtina k tomu ve svých pamětech dodává, jak demokraté věřili, „že až se český národ bude moci svobodně vyjádřit o tom, jakou vládu chce mít, že rozhodná většina zřetelně aspirace na politickou hegemonii odmítne.“⁵³¹

Všude v poválečném Československu, ať už mezi stranami, ve společnosti, ve vládě, parlamentu, novinách atd. byl znát souboj o to, kterou cestou se stát vydá. Bohužel volby roku 1946 a následující události dopadly jinak, než si demokraté představovali.

⁵³⁰ K této otázce blíže viz NA Praha, f. Ministerstvo zahraničních věcí (dále jen MZV), f. Výstřižkový archiv II (dále jen VA II), k. 134.

⁵³¹ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 21.

Strany a parlament

Jedním z míst, kde politické strany působily na veřejnosti, byl parlament. Jeho činnost přerušila druhá světová válka. Prvorepublikový parlament byl rozpuštěn záhy po nacistické okupaci českých zemích, 21. března 1939; krátkou dobu fungovala ještě předsednictva obou sněmoven, zrušená posléze vládním nařízením z 5. října 1939 a dva roky dožívaly sněmovní kanceláře, likvidované až vládním nařízením z 15. října 1941. Na Slovensku v rámci formálně samostatné Slovenské republiky, působil po celou dobu války slovenský sněm jakožto parlament totalitního státu. V prozatímním státním zřízení ČSR v exilu nahrazovala parlament zčásti Státní rada československá, vytvořená na základě Ústavního dekretu z 21. července 1940 jako kontrolní orgán a poradní sbor prezidenta republiky; její členové byli jmenováni prezidentem a její pravomoci byly podstatně omezené.⁵³²

K obnovení parlamentního života došlo po válce nejdříve v podobě tzv. Prozatímního národního shromáždění, známého pod zkratkou PNS.⁵³³ Nový parlament se v mnohém odlišoval od parlamentu prvorepublikového. Byl pouze jednokomorový a měl celkem 300 poslanců. Jeho členové byli voleni nepřímo a neměli předem stanovenou délku funkčního období. Jejich volbu upravoval ústavní dekret prezidenta republiky z 25. srpna 1945. Ten také stanovil počet poslanců. Větší část připadala na české země. Na Slovensko připadlo 100 mandátů.⁵³⁴

Nepřímá volba spočívala v tom, že poslanci nebyli voleni občany, ale delegáty. Ti schvalovali navrženou společnou kandidátku Národní fronty,⁵³⁵ kterou tvořily v českých zemích: Komunistická strana Československa, Československá strana lidová, Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a zástupci všénárodních zájmových organizací. Těchto organizací bylo celkem sedm: Ústřední rada odborů s deseti,

⁵³² K činnosti Státní rady blíže viz NA Praha, f. Státní rada Londýn, k. 28–69.

⁵³³ K tématu PNS blíže viz Iva LIEBZEITOVÁ, *Prozatímní národní shromáždění*. Diplomová práce FF UK, Praha 1998 a Jaromír CÍSAŘ-Vladimír KINDL, *Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945–1990*. In: Ladislav SOUKUP (ed.) *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990*. Praha 2002. Problematice PNS jsem se blíže rovněž věnoval v článku, který jsem uveřejnil na stránkách Parlamentního zpravodaje. Blíže viz Michal PEHR, *Prozatímní národní shromáždění 1945–46. Podivný parlament*. In: *Parlamentní zpravodaj 10/2004*, s. 36–39. Z dobových pramenů bych rád připomenul alespoň *První volby do Prozatímního Národního shromáždění, do okresních a zemských národních výborů. Příručka pro národní výbory č. 1*. Praha 1945; *Revoluční parlament*. Praha 1945; Bohumil LAUŠMAN, *Prozatímní národní shromáždění*. Praha 1945; *Ročenka Prozatímního národního shromáždění Republiky Československé 1945–1946* (sestavil František SOUKUP). Praha 1946; *Národní shromáždění zahajuje*. Praha 1946; Vladimír ZADĚRA, *Deset let parlamentní retrospektivy od Národního shromáždění (IV. volební období) r. 1935 k Prozatímnímu národnímu shromáždění r. 1945*. Praha 1948. Archiv Prozatímního Národního shromáždění je uložen v Archivu Poslanecké sněmovny parlamentu České republiky.

⁵³⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 7, aj. 330-dohoda o volbách do PNS; f. 100/24 sv. 54, aj. 887-PNS a f. 100/1, sv. 44, aj. 329- volby do PNS. O volbách do PNS viz též Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 49, i. č. 1047 a 1049.

⁵³⁵ Bohumil LAUŠMAN, *Prozatímní národní shromáždění*. Praha 1945, s. 10.

Jednotný svaz českých zemědělců s osmi, Ústřední svaz obchodu se dvěma, Ústřední rada družstev se čtyřmi, Ústřední národní tělovýchovný výbor se třemi a Svaz české mládeže také se třemi mandáty. Osm míst připadlo na jednotlivce. Mezi nimi kandidovali čtyři vysokoškolské profesory: ministr školství Zdeněk Nejedlý, rektor Univerzity Karlovy Jan Bělehrádek a profesory Václav Chytil a Vladimír Klecanda. Zbývající čtyři mandáty obsadili novinář Ferdinand Peroutka, předseda Syndikátu českých spisovatelů František Halas, advokát Jaroslav Řehulka a generální tajemník Československé strany lidové Vladimír Červenka.⁵³⁶ Na Slovensku připadalo čtrnáct kandidátů na zájmové organizace. Z toho čtyři poslanci připadali na Ústředí odborových svazů, čtyři na jednotný svaz slovenských rolníků, dva na svaz slovenské mládeže, dva na Svaz slovenských žen a dva bezpartijní. Navíc pět mandátů bylo vyhrazeno pro ukrajinskou menšinu.

Každá ze stran stejně jako zástupci organizací a jednotlivci obsadili po čtyřiceti mandátech. O místa poslanců se strhl uvnitř jednotlivých stran boj. Někteří protestovali proti malému zastoupení té či oné společenské či profesní skupiny, například národní socialisté z Moravy byli nespokojeni s nízkým podílem moravských poslanců.⁵³⁷ Mnozí se snažili vysvětlit stranickým ústředím, proč zrovna oni by měli být v parlamentu,⁵³⁸ a jen výjimečně došlo k takovým případům, že někdo odmítal přijmout nabídku stát se poslancem.⁵³⁹

Generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina na to ve svých pamětech vzpomíná slovy: „První mou povinností v roli generálního tajemníka bylo oznámit JUDr. Františku Richterovi a dr. Ing. Emanuelovi Šlechtovi, že nebudou mezi padesáti poslanci delegovanými stranou do Prozatímního národního shromáždění. Ferdinand Richter byl zklamán... Jeho samolibost byla... bezmezná. Strana prý ho musí jmenovat poslancem nebo prý jí ukáže.“⁵⁴⁰

Rovněž řada institucí žádala, aby byla zastoupena ve sněmovně.⁵⁴¹ Z institucí to žádala například Československá obec legionářská, Svaz československého studentstva, Svaz osvobozených politických vězňů, Syndikát novinářů, tělovýchovné organizace, živnostníci a další. Jednotlivé zájmové a stranické organizace posílaly ústředí politických stran protesty a stížnosti. Stěžovaly si například, že mezi poslanci je málo rolníků nebo techniků. Z hlediska

⁵³⁶ Lidová demokracie 14. října 1945 s. 3–4. Kandidátka poslanců do PNS.

⁵³⁷ NA Praha, f. ČSNS, k. 78-zápis ze schůze předsednictva ČSNS z 10. 9. 1945. Národní socialisté žádali, aby měli celkem 17 mandátů.

⁵³⁸ Blíže viz NA, f. ČSNS, k. 78 a k. 417 nebo f. 100/1, sv. 44, aj. 330.

⁵³⁹ NA Praha, f. ČSNS, k. 78-zápis schůzi širšího předsednictva konané dne 1. října 1945. Národní socialisté tehdy nabízeli mandát exilovému ministrovi vnitra Dr. Juraji Slávikovi, který „ač velmi potěšen kandidaturu nepřijal.“

⁵⁴⁰ Vladimír KRAJINA, *Vysoká hra. Vzpomínky*. Praha 2005, s. 161.

⁵⁴¹ Blíže viz například NA Praha, f. 100/1, sv. 44, aj. 331.

profesního zaměření bylo nakonec v nové sněmovně nejvíce úředníků (39 poslanců), pak následovali zemědělci (29), dělníci (25), učitelé včetně vysokoškolských profesorů (20), živnostníci (11), odboráři (11), novináři (10). Zbývající poslanci byli funkcionáři politických stran (10), advokáti (8), vojáci (4) atd.⁵⁴²

Ačkoli byla dohodnuta parita všech stran, nedošlo k ní úplně. V tomto shromáždění měla Komunistická strana Československa 51 křesel, národní socialisté 50, sociální demokraté 50, lidovci 49, slovenští komunisté 47 slovenští demokraté 46 a Ukrajinská národní rada Prjaševčiny 5 křesel. Zbývající dvě místa připadla nezařazeným poslancům Josefu Balážovi a MVDr. Mikuláši Ferjenčíkovi ze Slovenska.⁵⁴³

Později došlo ještě k velkým přesunům uvnitř klubu poslanců slovenské Demokratické strany. Dne 8. března 1946 oznámil poslanec Josef Šabršula, že přestal být členem DS a zůstal mimo klub. Posléze vstoupil do sociálně demokratického klubu, protože reprezentoval nově vzniklou Stranu práce na Slovensku. V dubnu 1946 vystoupili z demokratického klubu ještě poslanci Ján Beharka, Pavol Blaho, Dušan Slávik a Vavro Šrobár a následně založili klub poslanců Strany slobody, která se utvořila jako poslední z politických stran na Slovensku.

Tato nerovnost nastala jednak proto, že demokraté podobně jako v případě vlády souhlasili s tím, aby komunisté měli dvojí zastoupení (v parlamentě byli poslanci za Komunistickou stranu Československa a Komunistickou stranu Slovenska), a jednak proto, že o místech, která obsazovaly všenárodní organizace nebo která byla vyhrazena jednotlivcům rozhodovaly politické strany a obsazovaly je svými straníky. Lidovci nejmenovali poslance, který by reprezentoval Svaz české mládeže⁵⁴⁴ a toto místo přepustili textilnímu dělníku členu KSČ Miroslavu Pichu-Tůmovi.

Tímto dobrovolným rozhodnutím bylo způsobeno, že měli 49 poslanců a ne 50 jako ostatní. Čeští komunisté měli nakonec 51 poslanců a připočteme-li k tomuto číslo 47 slovenských komunistů, pak dojdeme k závěru, že nejvíce hlasů měli právě komunisté. „Takovou matematikou nás Gottwald numericky podváděl,“ zavzpomínal později národní

⁵⁴² NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251-Svobodné noviny 6. 11. 1945, článek Noví poslanci podle zaměstnání.

⁵⁴³ NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532. Prozatímní národní shromáždění - seznam poslanců. Tento seznam vyšel i tiskem. Srovnej *Seznam poslanců* Praha 1945.

⁵⁴⁴ Jan RENNERT, *Československá strana lidová 1945-1948*, Brno 1999, s. 27. Za lidovce měl být navržen Dr. Jaroslav Pecháček, který by hájil na kandidátce Svazu České mládeže lidovecké barvy. Ze zápisu ze schůze komunistů, kteří pracují ve Svazu mládeže, z 20. září 1945, komunisté s touto kandidaturou souhlasili. Blíže o tom viz NA Praha, f. 100/4, sv. 10, aj. 52. K jeho jmenování však nedošlo. Důvodů mohlo být více. Lidovci měli vůči Svazu mládeže řadu výhrad a nesouhlasili s jednotným organizováním mládeže pod silným komunistickým vlivem. Dalším důvodem mohla být i samotná osoba dr. Jaroslava Pecháčka, ke kterému vládla v lidoveckých kruzích jistá nedůvěra, způsobená jeho předválečnou stranickou minulostí. V archivních pramenech jsem však nenalezl žádné bližší vysvětlení proč k tomu došlo.

socialista Vladimír Krajina.⁵⁴⁵ Naplnila se tak slova Klementa Gottwalda, která pronesl 27. října 1938 před rozpuštěním KSČ na schůzi jejich klubu: „Přijde den, kdy my budeme rozhodovati i v parlamentě!“⁵⁴⁶

Do nového parlamentu přišli většinou noví lidé, kteří se ponejvíce rekrutovali z řad předválečných straníků, a dalo by se říci, že většina z nich byli spíš reprezentanti, než politici. Předseda lidovců Jan Šrámek tím zahájil první ustavující schůzi lidoveckého klubu, když 27. října 1945 v úvodní řeči řekl: „Z bývalých poslanců přichází do nové sněmovny jen 10%. Přišlo tedy mnoho nových lidí, tak jako jsou nové poměry, ve kterých žijeme. Nebylo všechno to staré špatné a bude záležeti na nás, aby bylo dosaženo aspoň úrovně republiky minulé.“⁵⁴⁷

Delegáti zemských sjezdů, kteří volili poslance, neměli možnost se k navrženým kandidátům vyjadřovat. Očekávalo se od nich prosté a manifestační schválení. Delegáti na sjezd, kde byli voleni poslanci, byli voleni rovněž nepřímou. Způsob volby upravovala vyhláška ministerstva vnitra z 25. srpna 1945. Nejpozději do 16. září 1945 volil v českých zemích každý místní národní výbor nebo místní správní komise stanovený počet volitelů. Jejich počet se určoval podle počtu obyvatel slovanské národnosti, a to podle sčítání z roku 1930. Na každých 200 obyvatel slovanského původu připadl jeden volitel. V případě, že v obci nebylo 200 obyvatel slovanského původu, volil se přesto jeden volitel. Za volitele mohli být zvoleni bezúhonní, národně, státně a demokraticky spolehliví občané, kteří dosáhli v den voleb osmnácti let.⁵⁴⁸

Do 30. září 1945 se pak sešli zvolení volitelé na okresních shromážděních, kde došlo ke zvolení delegátů, ale také k potvrzení, doplnění, nebo zvolení okresních národních výborů. Na každých 1 500 obyvatel slovanského původu pak připadal jeden delegát, který volil poslance. V Praze vykonali volbu delegáti, zvolení na 112 okresních konferencích, a v Brně delegáti, kteří byli zvoleni na 47 konferencích. V Praze se tak mělo z Čech sjet 2 318 delegátů (nakonec jich při volbě bylo přítomno 2115). Z tohoto počtu bylo 556 komunistů, 537 národních socialistů, 534 sociálních demokratů a 523 lidovců. Na Moravě bylo zvoleno celkem 1319 delegátů (při volbě přítomno 1285). Z toho bylo 318 komunistů, 312 lidovců,

⁵⁴⁵ Vladimír KRAJINA, *Vysoká hra. Vzpomínky*. Praha 2005, s. 165.

⁵⁴⁶ NA, f. Klub poslanců KSČ, k. 2, aj. 13.

⁵⁴⁷ Archiv KDU-ČSL, karton 8/1 - Klub poslanců ČSL 1945-1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

⁵⁴⁸ AKPR, inv. č. 1396-volby do PNS D 14924/26. Vyhláška ministerstva vnitra. Pokyny k volbám do prozatímního Národního shromáždění a do zemských a okresních národních výborů v zemích České a Moravskoslezské.

311 sociálních demokratů a 309 národních socialistů. Mimo tento počet zastupovalo 168 delegátů v Čechách a 69 delegátů na Moravě různé zájmové organizace.⁵⁴⁹

Tito delegáti pak volili poslance spolu s jejich náhradníky.⁵⁵⁰ Každý navržený poslanec měl svého náhradníka, který by v případě smrti nebo demise nastoupil na jeho místo. V praxi, se to stalo několikrát. Jednou, když 3. dubna 1946 zemřel národně socialistický poslanec Vladimír Klecanda a na jeho místo nastoupil 10. dubna 1946 Václav Hlavatý. Jindy, když se tři poslanci vzdali mandátu: poslanci Josef Litera za národní socialisty (rezignoval 18. února 1946 a nahradil ho Václav Tichý), Miroslav Pich-Tůma za KSČ (odstoupil 18. března 1946 a nahradil ho Rostislav Závodský) a MUDr. Karel Kácl za národní socialisty (podal demisi 13. května 1946 a jeho místo nebylo již obsazeno).

Pro okresní konference, kde se volili delegáti, vydala Národní fronta Jednotný nástin řeči pro zástupce Národní fronty na okresní konference.⁵⁵¹ Projev zástupce Národní fronty měl bilancovat druhou světovou válku, činnost vlády a znárodnění. Měl obsahovat výzvu k větší pracovitosti a na závěr měla být provolána sláva Edvardu Benešovi. Pak měla následovat volba delegátů na zemský sjezd, zpráva o dosavadní činnosti okresního národního výboru, debata ke zprávě a volba okresního národního výboru.

Dne 14. října 1945 se sešli zvolení delegáti na zemských sjezdech v Praze a v Brně, aby zvolili poslance PNS a zemské národní výbory. Na Slovensku se tyto sjezdy konaly 28. srpna v Bánské Bystrici a 7. října v Prešově.

K první ustavující schůzi PNS, svolané na základě rozhodnutí prezidenta republiky z 20. října 1945, se noví poslanci sešli u příležitosti státního svátku 28. října 1945. Až do volby vedení sněmovny řídil schůzi předseda vlády Zdeněk Fierlinger.⁵⁵² Poslanci zde složili ústavou předepsaný slib⁵⁵³ a posléze si zvolili své vedení.

Vytvoření parlamentu přikládala společnost velký význam.⁵⁵⁴ Jeho svolání bylo považováno za uskutečnění vlády lidu. Byl chápán jako orgán kontroly a tlumočnick vůle lidu.

⁵⁴⁹ Blíže viz Zdeňka KUBISTOVÁ. *PNS (Inventář k archivnímu fondu v archivu PSP ČR)*. Praha 1982, s. 6.

⁵⁵⁰ *Lidová demokracie* 16. 10. 1945, s. 1.

⁵⁵¹ NA Praha, fond 10 - P. František Hála, sign 10 - 45/1.

⁵⁵² K provedení všech nutných formalit spojených s první a druhou schůzí PNS byla vytvořena zvláštní meziministerská komise ve složení Zdeněk Fierlinger (ČSSD), Viliam Široký (KSS), Ján Ursíny (DS), Václav Nosek (KSČ), František Hála (ČSL) a Václav Kopecký (KSČ).

⁵⁵³ Jediný, kdo nesložil ústavou předepsaný slib byl poslanec za slovenské demokraty Dr. Ing. Peter Zaťko. Tím pádem nevykonával mandát. Byla mu vyčítána účast ve válečném slovenském sněmu. Pod tímto dojmem poslanec Zaťko nesložil slib. Na první schůzi poslanecké sněmovny při čtení jeho jména došlo dokonce k pobouření ve sněmovně. Podle stenografického záznamu vykřikovali poslanci národně socialistické strany „Pryč s drem. Zaťkem! Fúj! Zaťko nesmí slibovat!“ Blíže viz www.psp.cz, stenografický záznam první schůze PNS 28. 10. 1945. K osobě poslance Petra Zaťka blíže například viz Peter ZATKO, *Národohospodář Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994.

⁵⁵⁴ Národní výbory, továrny, spolky i jednotlivci posílali parlamentu řadu pozdravných dopisů a telegramů. Blíže viz Archiv PSP ČR, fond PNS, k. 44, č. spisu 965. K ohlasům v tisku blíže viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251.

Podle národních socialistů nastupovali „noví lidé“⁵⁵⁵ a podle slov komunisty Václava Noska mělo PNS vyjadřovat „přání a potřeby všeho lidu“. Nový parlament měl zaručovat, že budou přijímány „ještě dalekosáhlejší a pronikavější zákony a opatření v našem státě.“⁵⁵⁶ Podobně se vyjadřovalo i *Národní osvobození*, které v článku *Před ustavením Prozatímního Národního shromáždění* psalo, že volba PNS dá „republice nové síly svěží nově zvolených, revolučně osvědčených pracovníků, kteří budou schopni pracovat na díle, které bylo započato formou veliké národní revoluce proti nacismu a reakci. Ustavením Prozatímního Národního shromáždění navrátíme se k svému nejnornálnějšímu politickému a občanskému životu tak, jak to odpovídá ideám, na nichž je náš československý stát zbudován“.⁵⁵⁷ Snad i toto je příznačné pro pochopení nálad ve společnosti.

Navíc 28. říjen – den vzniku samostatného Československa – se slavil po dlouhých šesti letech opět ve svobodné zemi a právě v tomto okamžiku se obnovuje, byť ve zvláštní podobě, parlamentní život v Československu. V hlavním lidoveckém deníku, *Lidové demokracii* byla tato událost komentována jako „Návrat k ústavnímu pořádku“.⁵⁵⁸ A odborářský deník *Práce* označil zahájení činnosti parlamentu za „svátek svobody a lásky“, kdy Parlament opět zasedá.⁵⁵⁹ Při této příležitosti podala vláda také demisi, která byla opět 6. listopadu 1945 jen s menšími obměnami znovu jmenována.

Podle mého názoru nejlépe o pocitech naší společnosti vypovídá citát z publikace *Národní shromáždění zahajuje*, který nám dnes může připadat jako nadnesený, ale tehdejší současníci to tak prožívali „Z oparu, jenž stoupal z rána 28. října léta Páně 1945 z vod Vltavy, vyhlédla nejprve přísná a tvrdá silueta Hradu českých králů a presidentů. Podzimní slunce objalo prvými paprsky štíhlé věže, pozlatilo jejich obrysy, a jak se prodíralo do ulic města široko a daleko rozloženého, postálo jakoby k pozdravu...před budovou pražského Rudolfinu. Téměř na sedm dlouhých let oněměla budova poslanecké sněmovny jako symbol mlčení a vzdoru všeho lidu republiky, jemuž okupanti chtěli vzít základní práva občanská a politická...Ne však natrvalo...Již od rána tohoto slunečného dne je (Rudolfinum) plno ruchu a příprav k ustavující schůzi. Přicházejí poslanci z českých zemí i ze Slovenska, muži z koncentračních táborů, kteří se po léta dívali smrti do očí a jejichž tvář je ještě dnes poznamenána její blízkostí, vojáci v uniformách, zahraniční pracovníci, parašutisti a účastníci

⁵⁵⁵ NA Praha, f. ČSNS, k. 73-Svobodné slovo 19. října 1945, s. 1-úvodník Dr. Jana Slavíka Nastupují noví lidé.

⁵⁵⁶ Václav NOSEK, *Republika lidové demokracie*. Praha 1945, s. 20.

⁵⁵⁷ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. *Národní osvobození* 13. 10. 1945.

⁵⁵⁸ *Lidová demokracie* 28. října 1945, s. 1. Článek JUDr. Ivo Ducháčka: Návrat k ústavnímu pořádku.

⁵⁵⁹ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. *Práce* 29. 10. 1945-článek Svátek svobody a lásky.

povstání ze Slovenska s četnými vyznamenáními..., ženy a zástupci z řad mládeže, kteří sem přicházejí poprvé v životě.“⁵⁶⁰

Podobně psalo o tomto okamžiku i Právo lidu: „Zraky tisíců v našich městech a osadách, ve všech našich domovech, se upírají ke sněmovně, v jejímž průčelí vlajka září ve slunném dni. Ale nejenom oči naše. Oči celého světa, jeho lidu se dívají knám, jak vezmeme svůj odpovědný, těžký ale nanejvýš krásný úkol svobody do svých rukou. Málokdy bylo v naší sněmovně, tolik cizích zpytujících očí, tolik očí zahraničních novinářů. Všechny vedoucí tiskové novinářské ústředny hledí knám svými zpravodaji. Reuter, Tass, deníky Spojených států a tisk svobodné Asie s šéfredaktorem čínské tiskové kanceláře. My budeme hodni jejich zájmu, protože síla naší demokracie je živá, pravdivá a věčná, neboť je silou našeho lidu.“⁵⁶¹

Volba prezidenta ČSR. Prezident hovoří v PNS. Praha 28. 10. 1945 (AÚTGM, f. EB IV/3, i. č. 2169).

Stejně epicky psal o parlamentu i Ivan Herben ve svém článku *Co lidského štěstí! Z galerie československého parlamentarismu*: „Pod zázračně vysmýčeným a modrým nebem podzimního dne, zalito sluncem a třepením neposedných vlajek a praporů, vítalo nás 28. října

⁵⁶⁰ *Národní shromáždění zahajuje*. Praha 1946, s. 9. Tato práce byla z propagačních důvodů vydána ještě ve světových jazycích angličtině a francouzštině. Srovnej například *The opening of the Prague parliament. Message of President Dr. Edvard Beneš to the National Assembly of the Czechoslovak Republic*. Praha 1946.

⁵⁶¹ NA Praha, f. MZV-VA II,k. 251. Právo lidu 29. 10. 1945-článek Vítězné pravdy.

Rudolfinum, náš dočasný parlament. Budova, v níž jsou zaklety všechny radosti i strážně první republiky, v níž se tvořily první dějiny samostatného státu.⁵⁶²

Hlavním úkolem nového PNS bylo potvrdit prezidenta ve funkci, schválit jeho dekrety,⁵⁶³ přijímat nové zákony a schvalovat rozpočet na rok 1946. O jeho aktivitě svědčí, že během svého působení schválilo celkem 89 zákonů, přičemž nejvíce jich bylo přijato v květnu 1946 (28 zákonů).⁵⁶⁴

Parlament byl všemi chápán jako provizorní a někteří demokraté—především lidovci—patřili mezi ty, kteří to zdůrazňovali. Doufali, že po volbách nastane pro ně příznivější situace a že bude možno celou řadu věcí, s nimiž museli nyní předběžně souhlasit, vrátit k projednání nové sněmovně. Představitelé lidové strany, jmenovitě její předseda Jan Šrámek, se stavěli k tomuto sboru velmi rezervovaně. Snažili se zabránit projednávání a schvalování důležitých zákonů.

To se ukázalo v případě projednávání osnovy ústavního zákona o Zakarpatské Ukrajině ve vládě 9. listopadu 1945. Šrámek zastával stanovisko, že se na zákoně, který představuje ratifikaci smlouvy o změně státních hranic, má usnést teprve řádně zvolené Národní shromáždění. Nebyl proti tomu, aby se tato závažná otázka projednávala v PNS, ale chtěl, aby řádně zvolený parlament měl možnost podle ústavy a demokratických zásad zabývat se touto otázkou. Podle zápisu řekl Šrámek: „PNS není ani svým vznikem, ani svou organizací Národním shromážděním dle naší ústavy.“⁵⁶⁵ Z tohoto důvodu a z důvodu, že parlament měl jen jednu komoru a neměl senát,⁵⁶⁶ trval Šrámek na svém stanovisku. Jeho postoj vyvolal bouřlivou diskusi.

Komunistický státní tajemník na ministerstvu zahraničních věcí Vlado Clementis prohlásil, že se Šrámkův názor nedá hájit ani z právního hlediska. Národně socialistický ministr zahraničního obchodu, Hubert Ripka žádal, aby se věc projednala v PNS a aby byla definitivní, protože většina lidí souhlasí s úpravou hranic. Do diskuse se zapojili především komunističtí ministři, kterým byla Šrámková představa trnem v oku. Obávali se totiž, že by

⁵⁶² NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Svobodné slovo 30. 10. 1945—článek Co lidského štěstí! Z galerie Československého parlamentarismu.

⁵⁶³ Karel JECH, K uzákonění dekretů prezident republiky z let 1940–1945. In: *Dekréty Edvarda Beneše v povojnovom období*. Prešov 2004, s. 27–34.

⁵⁶⁴ Přehled projednávaných zákonů je uveřejněn na internetové adrese <http://www.psp.cz>.

⁵⁶⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 139, aj. 1495. Zápis první schůze druhé vlády osvobozené republiky, konané 9. listopadu 1945.

⁵⁶⁶ Lidovci chtěli jako jedni z mála obnovit i druhou komoru parlamentu, senát. V únoru 1946 se dokonce objevil na stránkách lidové demokracie článek lidovce JUDr. Bedřicha Bobka, který v článku: „Jedna z našich ústavních otázek soustava jedno či dvoukomorová“ navrhol novou podobu senátu. Jeho argumentace obhajoby senátu spočívala v tom, že 2 komory jsou pro náš stát dobré, poněvadž 1 komora je dobrá ve státu s 1 národem. V senátu měl být i rovný počet poslanců z české i slovenské strany. V dané době se především pro odpor dalších stran nemohla tato idea uskutečnit. Lidová demokracie 13. února 1946, s. 1.

pak bylo možné řadu věcí jimi prosazených v budoucnu zvrátit. Jejich předseda Klement Gottwald se vyjádřil proti koncepci, že by zákony z PNS se měly ještě jednou projednávat. Komunistický ministr Václav Kopecký tuto koncepci označil za „reakční tukovštinu“⁵⁶⁷. Na to byl předseda vlády nucen volat ministra informací k pořádku.

Ve svém názoru zůstal Šrámek s výjimkou svých ministrů osamocen. V diskusi však několikrát zopakoval, že se mu jedná o to, aby se tento zákon spolu s dalšími jednou dostal do řádně zvoleného parlamentu k potvrzení a schválení. Slovenský ministr Vavro Šrobár mu odpověděl, že ani za první republiky se zákony, které vydal parlament po převratu v roce 1918, znovu neschvalovaly. Kopecký se připojil s tím, že stará ústava se do „našich nových poměrů“⁵⁶⁸ často již nehodí a že stanovisko hájené Šrámkem a Procházkou by vedlo k právnímu vakuu. Klement Gottwald si přisadil, když řekl, že Šrámkův výklad je „falešný a politicky nebezpečný.“⁵⁶⁹

Po diskusi se nakonec vláda usnesla, že se věc projedná v PNS a že zákony projednané v PNS jsou právoplatné zákony, nepodléhající již dodatečnému schválení. Při hlasování se pouze někteří ministři zdrželi hlasování. U většiny ministrů tak převážil strach z toho, že by nový parlament mohl zrušit některé zákony. Strach byl navíc umocněn projednáváním tak ožehavé otázky, jakou bylo odstoupení Podkarpatské Rusi, které bylo vymuceno Sovětským svazem.

Klement Gottwald i po schválení tohoto usnesení žádal, aby se uvádělo do zápisu, kdo se zdržel hlasování. To odmítl předseda vlády s tím, že nikdo nehlasoval proti a že se z toho důvodu nebude zjišťovat, kdo se zdržel.⁵⁷⁰

Parlament tak získal velkou pravomoc, přijímal zákony, aniž by se schvalovaly dodatečně, a navíc mohl výrazně zasahovat do činnosti a chodu státu. Tajemník komunistického klubu poslanců JUDr. Bedřich Rattinger to vystihl ve zprávě z 1. června 1946 slovy: „Na základě zkušeností v PNS jsme zjistili, že vládní návrhy se při projednávání podstatně mění. Z 83 vládních návrhů byly dva vládě vráceny, a to z iniciativy našeho klubu a ze zbývajících 81 návrhů bylo 70 návrhů podstatně změněno. Ve většině případů šlo o iniciativu našeho klubu...Vyskytly se ovšem též případy, že ostatních strany přišly s konservativními a reakčními návrhy, které také prosadily.“⁵⁷¹ Myslím si, že pokud odhlédneme od tradiční komunistické rétoriky, která v těchto slovech zaznívá, jsou jeho slova

⁵⁶⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 139, aj. 1495. Zápis první schůze druhé vlády osvobozené republiky, konané 9. listopadu 1945.

⁵⁶⁸ Tamtéž.

⁵⁶⁹ Tamtéž.

⁵⁷⁰ Tamtéž.

⁵⁷¹ NA Praha, f. Klub poslanců KSČ, k. 1, aj. 12. Zpráva JUDr. Bedřicha Rattingera z 1. června 1946.

hodnocení výstižná. Snad by bylo dobré závěrem podotknout, že PNS během celého svého působení neprobíralo 83 vládních návrhů, ale 108 vládních návrhů a 32 iniciativních návrhů z řad poslanců.⁵⁷²

Nový předseda parlamentu národně-socialistický politik Josef David, shrnul jeho úkoly na začátku činnosti do několika oblastí: příprava voleb, rozpočet na rok 1946, otázky spojené s měnovou reformou a projednávání řady problémů, při kterých se bude rodit nová parlamentní tradice. Prohlásil: „Budeme uvažovat o reformě svého parlamentu, jak jsme po ní volali už před válkou. Při tom se musíme učit, a to jak na Západě, tak i na Východě. Tak jako je náš politický a hospodářský systém něčím nám zcela vlastním - je projevem synthesy západního politického liberalismu s východním hospodářským socialismem - tak také náš parlament musí být obrazem snah po této synthese a musí být především obrazem demokracie československé.“⁵⁷³

Tato slova pak jako by doplňoval sociální demokrat Bohumil Laušman, když vyzýval poslance, že nesmí klesnout na „úroveň členů parlamentů předcházejících“ a musí vystupovat jako „strážci obecné spravedlnosti“, kteří „nebudou moci dělat osobní intervence a zanedbávat službu lidu...nebudou podporovat osobní protekcionářství...a zamhuřovat oči nad korupcí“.⁵⁷⁴

Po válce se dokonce objevovaly návrhy, aby se zákonodárci dále vzdělávali a skládali ze svých znalostí zkoušky, které by jim umožňovaly další vykonávání mandátu. V jednom z těchto návrhů se můžeme dočíst, jak se za první republiky udělalo mnoho chyb, protože poslanci neměli dostatečné vzdělání, a nyní při budování „naší nové, lepší, lidově demokratické republiky, sluší se nad těmito zkušenostmi z první republiky zamyslet“. Návrh slavnostně připomínal poslání a zodpovědnost zákonodárců: „každý občan má právo a možnost stát se členem Národního shromáždění. Jest to úřad jeden z největších, jest to dílna zákonů. Proto jest povinností národa vysílati do této instituce ze svých řad ty nejlepší (což se skutečně děje), ale co nejdůležitějšího, národ musí tyto své mluvčí obklopit péčí a pozorností tou nejvšestrannější, vyzbrojití je pro tento zodpovědný úkol co nejdokonaleji, aby své poslání mohli na 100% splnit.“ Proto měli všichni zvolení poslanci povinně absolvovat kurs „o národohospodářství, pracovní organizaci a ekonomii“ a poté skládat zkoušku u odborníků. V případě, že by dotýčný poslanec zkoušku nesložil, měla politická strana vyslat do zákonodárského sboru náhradníka. „Blahodámnost tohoto nařízení se brzy projeví jak v průběhu

⁵⁷² NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února - 2. března 1947. Zpráva ústředního výboru.

⁵⁷³ Lidová demokracie 1. listopadu 1945, s. 1.

⁵⁷⁴ Bohumil LAUŠMAN, *Prozatímní národní shromáždění*, Praha 1945, s. 13.

parlamentních porad, tak v našem národohospodářském, politickém a veřejném životě vůbec,“ konstatovalo se závěrem.

Je pochopitelné, že tento návrh neměl šanci na úspěch. Jak z hlediska praktického (nedostatek času pro absolvování kurzů), tak z hlediska teoretického a ústavněprávního (nedotknutelnost poslaneckého mandátu) byl podobný požadavek nepřijatelný. Sám autor tohoto návrhu, Jan Tomáš Johánek z Milaveče u Domažlic uznával, že „jest to požadavek vzhledem k parlamentům ostatních států nezvyklý, ale důstojně charakterizující národ Komenského a Masaryka, který vzdělanost považuje za základní rys své povahy a nejúčinnější zbraň.“⁵⁷⁵

Mimo návrhy tohoto druhu byli poslanci rovněž vyzýváni k větší soudržnosti a k lepší spolupráci. Měli jednat rychle a dobře. Snad nejlépe tento názor vystihuje článek ze začátku listopadu 1945 v sociálně demokratickém Právu lidu, který vyzýval poslance, aby se dali bezodkladně do práce: „Je známo, že v některých ministerstvech se hromadí osnovy, které Národnímu shromáždění budou předloženy a že mnohé z nich bude třeba velmi rychle projednat. Je tu pak nebezpečí, že buď budou osnovy promrskány a povrchně zpracovány, nebo že Národní shromáždění jen dá své razítko na hotové vládní návrhy. Obojí by našemu parlamentu neposloužilo. Proto bez odkladů a bez rozpaků do práce!“⁵⁷⁶ Lidé si přáli, aby československý parlament byl lidový a demokratický a zároveň měl být nový, lepší, rychlejší, čestnější a spravedlivější. *Svobodné slovo* pak tuto víru komentovali slovy: „K nové republice patří nový zákonodárny sbor, jenž se nestane sborem kývalů, kulisou a pomocným orgánem vlády.“⁵⁷⁷

Ve skutečnosti to byli poslanci jako kteříkoliv jiní. Přicházeli stížnosti na jejich chování. Jejich platy stanovené na 12 000 korun vyvolávaly všeobecnou diskusi a mnozí měli pocit, že jsou příliš vysoké.⁵⁷⁸ Navíc i oni se starali o své výhody. A tak se na podzim roku 1945 řešila otázka, jak velký byt má mít předseda poslanecké sněmovny⁵⁷⁹, a pro potřebu mimopražských poslanců byl pronajat celý hotel Wilson-Astoria v Hooverově ulici, jehož pronájem stál státní rozpočet 3 400 000, -Kčs. Hned na počátku činnosti Parlamentu se také rozhodovaly otázky

⁵⁷⁵ NA Praha, f. ÚPV-Sekretariát, k. 2, i. č. 16/ č. j. 1733/46. Jan Tomáš Johánek, Několik návrhů a poznámek k budování naší republiky.

⁵⁷⁶ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Právo lidu 3. 11. 1945-článek Rok 1945 bude zapsán.

⁵⁷⁷ Svobodné slovo 28. 10. 1945, s. 3.

⁵⁷⁸ Tento plat se ovšem nevztahoval na poslance, kteří byli zároveň ministři československé vlády. Ti za výkon poslaneckého mandátu nic nedostávali.

⁵⁷⁹ NA Praha, fond Úřad předsednictva vlády-běžná spisovna (dále jen ÚPV-B), k. 1, sign. 1/1. Obstarání bytu pro předsedu PNS mělo na starosti ministerstvo dopravy-veřejná správa. Tato sekce ministerstva si stěžovala přípisem sněmovní kanceláři z 31. října 1945, že mají obstarat byt pro předsedu, ale není stanoven rozsah bytu a bylo pouze stanoveno, že má být „přiměřený“, a proto žádali, aby jim byla sdělena bližší definice pojmu.

klubovních místností,⁵⁸⁰ poslaneckých úředníků, vozů, šoférů, přidělů po válce nedostatkového benzínu atd. Slovenští poslanci žádali hned na začátku, aby mohli bezplatně využívat letadel, která létala na trase Praha-Bratislava. Poslanci dostávali zvláštní přiděly cigaret, lihovin, ošacení a obuvi.⁵⁸¹ Měli předplacené lože v Národním divadle a v dalších čtyřech pražských divadlech, a navíc měli rezervováno 15 pokojů na Štrbském plese a v Tatranské Poljance, přičemž byli informováni, že mohou s sebou brát manželky nebo manžele, ale že „na přihlášky širokého příbuzenstva nebude možno bráti ohled“.⁵⁸² Poslancování tak skýtalo po válce mnohé výhody.

Problematické bylo někdy též i jednání a chování poslanců. Ústřední výbor Národní fronty žen v Praze si ve svém dopise poslancům z 15. ledna stěžoval na jejich chování. „Byly jsme poslouchat ve sněmovně řeči poslanců, ale byly jsme velmi deprimovány neukázněností, kterou jsme stále byly rušeny, takže jsme téměř nic neslyšely. Poslanci mluvili mezi sebou tak hlasitě, nejen v lavicích, ale tvořili i kroužky, že řečníci je nemohli překřičet. Nám, kteří jsme seděli na galerii, ušlo mnoho z toho, oč jsme měli zájem, protože poslanci sami projevovali naprostý nezájem o řeči svých kolegů. Někteří si dokonce ukazovali fotografie apod. Člověk přišel do sněmovny s pocity téměř posvátnými, vzhledem k vážnosti doby a odpovědnosti poslanecké funkce. A nachází tu méně než řemeslnost. Při tom byla na galerii řada mladých hochů, kteří dychtivě sledovali řeči poslanců. Jakou představu mohou si učiniti o vážnosti práce a důstojnosti sněmovny a jejích representantů...V tomto stavu, jak věci jsou, vidíme nevážnost k tvorbě zákonů a snižování významu národního shromáždění.“ Žadatelky pak dále v dopise žádaly, aby se poslanci tímto podnětem zabývali.⁵⁸³

⁵⁸⁰ Vhodných klubovních místností byl na podzim 1945 naprostý nedostatek. Politické strany je potřebovaly pro svoji činnost a obracely s žádostmi na Ministerstvo vnitra, že nemají vhodné místnosti. Ministerstvo vnitra pak tyto požadavky muselo řešit přidělováním vhodných prostor pro potřeby politických stran. Blíže viz ÚPV-B, k. 1, sign 1/3. Tento problém se řešil i na úrovni politických stran. Například generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina si na schůzi užšího předsednictva strany 25. 10. 1945 stěžoval, že parlamentní klub nebude mít zatím svých klubových místností a že práce klubu budou muset být z velké části vyřizovány v ústředním sekretariátu. Blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 78-Zápis o schůzi užšího předsednictva strany, konané 25. 10. 1945.

⁵⁸¹ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 1. Předsednictvo PNS oznamovalo poslaneckým klubům v dopise z 23. listopadu 1945, že ministerstvo vnitřního obchodu se rozhodlo pro členy PNS vydat odběrní poukazy „na tyto oděvní součástky: 3m pánské látky, 3 košile, 3 spodky, 3 páry ponožek, 1 vázanku a 1 klobouk. Tyto poukazy měly být určeny především pro ty členy sněmovny, kteří byli v minulosti perzekuováni“ anebo jinak v době války připraveni o nutné ošacení.“ Zároveň předsednictvo sdělovalo, že „Ministerstvo vnitřního obchodu lituje“, ale „vzhledem ke kritickému nedostatku textilního zboží na domácím trhu nemůže vyhověti žádostem o vydání odběrních poukazů pro rodinné příslušníky členů PNS.“

⁵⁸² Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 10, spis 75. K otázce poslaneckých výhod blíže viz též Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 46, i. č. 989 a k. 47, i. č. 1010.

⁵⁸³ NA, f. Klub poslanců KSČ, k. 7. Dopis Ústředního výboru Národní fronty žen z 15. ledna 1946. Tento dopis byl adresován zástupcům všech politických stran.

Dalším problémem byla též účast poslanců na jednání sněmovny.⁵⁸⁴ Tak například komunisté zahájili s 11 svými poslanci vnitrostranické řízení poté, co 14. února 1946 při projednávání zákona o partyzánech bylo z klubu komunistických poslanců přítomno pouze 22 členů a zbylí byli omluveni (18) nebo neomluveni (11).⁵⁸⁵

Podobný problém řešily též jednotlivé výbory. Svědčí o tom například záznam z jednání technicko-dopravního výboru PNS z 19. února 1946. Zde dokonce sáhli k opatření, že neomluvená účast měla za následek výměnu provinilých členů. „Kluby budou vyzvány, aby členové výboru se zúčastnili plně všech výborových prací, neomluvená docházka bude mít za následek výměnu každého jednotlivého neodcházejícího člena,“ psalo se v zápise.⁵⁸⁶

O tom, že nebylo vše zcela v pořádku, svědčí i dopis, který 11. ledna 1946 rozeslal předseda parlamentu všem předsedům poslaneckých klubů v PNS: „Předsednictvo PNS obrací se na Vás opětovně se zdvořilou, ale velmi naléhavou žádostí, abyste upozornili všechny své členy na to, aby se během plenárních schůzí nezdržovali mimo zasedací síň kromě případů nezbytné nutnosti. Předseda se ocitá často v nesnázi, pokud jde o nutnou presenci poslanců během jednání a při hlasování.“ A dále v dopise psal: „Upozorňuji současně na to, že podle jednomyslného usnesení předsednictva...bude poslanecké buffet přemístěno do dosavadní v budoucnosti poněkud rozšířené restaurace. Upozorňuji však, že učiním opatření, aby ani tam se poslanci během plenárních schůzí nezdržovali. Prosím, aby páni předsedové klubů sami v zájmu prestiže tohoto Národního shromáždění dbali osobně na to, aby poslanci plnili své povinnosti světlí svědomitostí než dosud a aby pochopili, že předsednictvo i já činíme zmíněná opatření i tuto výzvu pouze v zájmu dobrého jména našeho Národního shromáždění.“⁵⁸⁷

Nový parlament splnil přání svého předsedy a stal se obrazem československé demokracie, v její zvláštní podobě, prosazované Národní frontou a označované jako lidová demokracie. Na první pohled splňoval všechna kritéria demokratického parlamentu. Chybělo mu ovšem jedno podstatné—a tím byla existence legální opozice.

Nezávislý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk řekl na adresu nového zákonodárského sboru: „Když se na to tak koukám z vládní lavice, je mi mdlo. Jak poslušně zvedají ručičky.

⁵⁸⁴ Během 53 schůzí PNS byla největší účast na jednání 296 poslanců (98,6%) a nejmenší 120 poslanců (40 %) NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru.

⁵⁸⁵ NA, f. 100/1, sv. 37, aj. 283.

⁵⁸⁶ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2. Výpis ze zápisu o schůzi výboru technicko-dopravního konané dne 19. února 1946.

⁵⁸⁷ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2. Dopis Josefa Davida z 11. ledna 1946. Dalším problémem byla i velká přítomnost lidí v kuloárech poslanecké sněmovny. O tomto jednalo předsednictvo PNS 31. ledna 1946 s tím, že „bylo usneseno upozornit poslance prostřednictvím klubů, aby nevodili návštěvníky do kuloárů a neponechávali je tam o samotě, ale aby vždy je zavedli zpět do hovorny.“ Blíže viz Archiv ČSSD, f. 33, aj. 22.

Já bych šel a objal prvního, kdo by mezi nimi projevil nejmenší známku samostatného myšlení. Ale člověk nemá koho objímat. Vždycky, když tam jdu, jsem náramně smutný. Co to je za parlament - bez opozice? Děkuji za takový parlament! Byl bych šťastný, kdybych mohl jít k někomu v kuloárech a říct mu: bratře, já s tebou nesouhlasím, ale ty jsi alespoň svobodný člověk. Pánbůh ti požehnej, že se podle toho chováš. Ale ke komu mám jít?⁵⁸⁸ Ve svém soudu nezůstal Masaryk osamocen. Na adresu PNS napsal exilový ministr financí Ladislav Karel Feierabend: „Nový parlament se hned po ustanovení projevil tím, čím skutečně byl - sborem kývalů Národní fronty.“⁵⁸⁹

I když parlament neměl legální opozici a v jeho řadách seděli vlastně jen vládní poslanci, nechyběla snaha o vytvoření demokratického parlamentu. Jako každý jiný parlament měl i tento svého předsedu, místopředsedy, své výbory a stranické kluby se svou strukturou, kde probíhal čilý život.

O další praktické záležitosti se starala kancelář PNS. Většina jejích úředníků se rekrutovala z řad starých zaměstnanců prvorepublikové sněmovny. Kancelář PNS měla svůj sekretariát, archiv, knihovnu, pomocné úřady, těsnopiseckou a zpravodajskou kancelář, hospodářskou správu (účetnu a pokladnu), inspektorát budov a telefon. Vše bylo k dispozici poslancům a funkcionářům parlamentu.⁵⁹⁰

Předsedou byl již výše zmiňovaný národně socialistický politik Josef David. Při volbě pro něj hlasovalo 255 poslanců z 293 přítomných. Ze zbývajících poslanců 37 odevzdalo prázdný lístek a jeden hlasoval pro slovenského demokratického politika Josefa Lettricha.⁵⁹¹

Při jednání o obsazování předsednického postu se dokonce objevila možnost, že by jím byl někdo z lidové strany. Mezi jednotlivými stranami, především mezi komunisty a národními socialisty, vypukl o obsazení předsednického místa spor. Národní socialisté navrhovali svého Davida, proti kterému byli komunisté. Ti navrhovali, aby se stal předsedou

⁵⁸⁸ Viktor FISCHL, *Hovory s Janem Masarykem*. Praha 1991, s. 21–22.

⁵⁸⁹ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Praha 1996, s. 263.

⁵⁹⁰ Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 45, i. č. 970-Kancelář NS a k. 50, i. č. 1065- Zaměstnanci kanceláře NS. Ne všichni úředníci ze staré sněmovny přešli do služeb nové sněmovny. Důvody byly různé. Řada úředníků se za války zapojila do odboje a za svoji činnost byla za války uvězněna a popravena. O této činnosti blíže viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251-Svobodné Československo 29. 10. 1945, článek Parlamentní stenografové v našem odboji. Někteří úředníci se naopak zdiskreditovali kolaborací s nacisty. Po válce se pak vyšetřovala činnost zaměstnanců sněmovny během okupace. K posouzení jejich činnosti se ustavila vyšetřovací komise, které předsedal Dr. František Soukup. Komise se sešla poprvé již 28. května 1945 a zabývala se konkrétními případy udání na některé zaměstnance v této věci. Blíže viz Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 50, i. č. 1066-1067. O uvolnění místa se strhnul velký boj. Nesmíme zapomínat na to, že složení zaměstnanců kanceláře PNS bylo politickou záležitostí. Jednotlivé strany se snažili prosadit své příznivce do služeb sněmovny. Poukazovalo se na zásluhy jednotlivých adeptů atd. Blíže například viz Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2. K činnosti těsnopisecké kanceláře blíže viz Josef KUJAL, *Parlament, politika a těsnopis*. Praha 2005, s. 31–34.

⁵⁹¹ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251-Právo lidu 29. 10. 1945 článek Volba předsedy Národního shromáždění nebo též Lidová demokracie 29. 10. 1945 článek Prozatímní Národní shromáždění zahájilo svou činnost.

jejich kandidát dr. Dolanský. Když socialisté neustupovali, navrhli komunisté následně, aby předsedou se stal někdo z lidovců. Národní socialisté proti tomu protestovali s poukazem na to, že předsedou se nemůže stát příslušník nesocialistické strany. Samotní lidovci na to ústy Šrámka reagovali tak, že svoji kandidaturu odmítli a prohlásili, že pokud se všechny strany dohodnou na tom, že to bude Josef David, tak ho podpoří.⁵⁹²

A tak se tedy předsedou nakonec stal dlouholetý národně socialistický poslanec a legionář Josef David.⁵⁹³ Vedle něho mělo PNS celkem pět místopředsedů, kteří zastupovali zbývající strany. Za slovenské komunisty to byl Robert Gottier, za sociální demokraty František Tymeš, za lidovce Alois Petr, za KSC Anežka Hodinová-Spurná a slovenské demokraty zastupoval Andrej Cvinček. Díky volbě Anežky Hodinové-Spurné tak poprvé zasedla ve vedení poslanecké sněmovny v Československu žena.

Sněmovna měla 20 výborů.⁵⁹⁴ Byly to branný, imunitní, obchodu, osidlovací, průmyslu, rozpočtový, sociálně-politický, technicko-dopravní, ústavně-právní, verifikační, vnitřní bezpečnosti, zahraniční, zásobovací, zdravotnický, zemědělský a živnostenský. Nejvíce členů měl rozpočtový, sociálně-politický a ústavně-právní, které měly po 36 členech. Nejméně-12členů-měl naopak výbor verifikační. Po 18 členech měly imunitní a iniciativní výbor. Zbývající měly 24 členů. Výjimkou byl inkompatibilitní výbor, který měl 20 členů.

Nejčastěji ze všech se scházel rozpočtový výbor, který měl 51 schůzí. Jedinou schůzí měl naopak výbor inkompatibilitní. Některé výbory měly ještě speciální subkomitety, ve kterých se projednávala určitá předem daná problematika. Nejvíce, a to osm subkomitétů měl ústavně právní výbor. Každý výbor měl předsedu, místopředsedy a zapisovatele. Jejich obsazení se stalo předmětem jednání předsedů stranických klubů. Komunisté měli pochopitelně zájem na obsazení významných výborů, jako byl branný, ústavně-právní, bezpečnostní, zemědělský a další.⁵⁹⁵ Jejich přání byla naplněna pouze zčásti. Každá strana měla původně dostat předsednictví ve třech výborech, místopředsednictví v devíti a zapisovatelství ve třech. Lidovci se stali nakonec předsedy ve čtyřech výborech. Místopředsednictví získali v deseti a zapisovatelé se stali ve čtyřech výborech. Předsedy se

⁵⁹² Archiv KDU-ČSL, k. 8/1 – klub poslanců ČSL 1945-1950. Zápis o 2. schůzi klubu poslanců Čsl. strany lidové, konané dne 30. října 1945. Šrámek k tomu podle zápisu řekl „Předseda lidové strany nemohl se nechat svést, jinak snad lákavou nabídkou, neboť byl si vědom toho, že kandidatura lidovce, byla by neúnosná a že nakonec všichni by se obrátili proti nám, prohlásil proto, že jest věci dohody interesovaných stran kandidatura na sněmovní předsednictví a že když se všichni dohodnou, že má být kandidován pan náměstek David, lidová strana, že s tím souhlasí.“

⁵⁹³ K osobě Josefa Davida blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 507–508.

⁵⁹⁴ Stenoprotokoly ze zasedání PNS stejně jako přehled výborů, personální obsazení PNS a jeho výborů jsou uveřejněny na internetové adrese <http://www.psp.cz>.

⁵⁹⁵ NA, f. Klub poslanců KSC, k. 2-Dopis Viliama Širokého z 3. 11. 1945.

stali poslanci Eduard Fusek ve výboru obchodu, Ivo Ducháček v zahraničním výboru, František Kaďůrek v zásobovacím výboru a Bohumil Váňa v živnostenském. Ve třech výborech—ústavně-právním, průmyslovém a informačním—získali funkci prvního místopředsedy. V dalších třech—v sociálně politickém, zemědělském a zdravotním získali funkci druhého místopředsedy a ve čtyřech—v osidlovacím, branném, iniciativním a verifikačním—získali post třetího místopředsedy.

Čtyři předsedy měli ještě slovenští demokraté. Ti obsadili výbor imunitní (poslanec Michal Múdry-Šebík), rozpočtový (poslanec Vladimír Brežný), technicko-dopravní (poslanec Josef Styk) a verifikační (poslanec Fedor Hodža). Naproti tomu měli menší zastoupení v dalších funkcích. Měli tři první místopředsedy (obchodní, zahraniční, zdravotnický výbor), tři druhé místopředsedy (branný, výbor pro vnitřní bezpečnost, zásobovací a branný výbor) a tři třetí místopředsedy (informační, průmyslový a ústavně právní výbor) a dva zapisovatele.

Ostatní strany obdržely vedení ve třech výborech. Sociální demokraté získali výbor braný, zemědělský a inkompatibilitní. V branném výboru se stal předsedou Vojtěch Erban, v inkompatibilitním Karel Hlaváček a v zemědělském Jaromír Kafka. Dále měli tři první místopředsedy (iniciativní, osidlovací a rozpočtový výbor), dva druhé místopředsedy (výbor ústavně právní a technicko-dopravní), čtyři třetí místopředsedy (výbor kulturní, vnitřní bezpečnosti, zásobovací a živnostenský) a pět zapisovatelů.

KSČ měla své předsedy ve výboru pro vnitřní bezpečnost (Jan Vodička), informačním (Lumír Čivrný) a sociálně politickém (Antonín Zápotocký). Vedle toho měla čtyři první místopředsedy (výbor branný, kulturní, verifikační a živnostenský), tři druhé místopředsedy (výbor iniciativní, osidlovací a rozpočtový), čtyři třetí místopředsedy (výbor imunitní, inkompatibilitní, technicko-dopravní, zemědělský) a tři zapisovatele. Slovenští komunisté vedli výbor ústavně-právní (Ján Púll), iniciativní (Ernest Sýkora) a průmyslový (Štefan Kušík). Rovněž měli tři první místopředsedy (technicko-dopravní, zásobovací a zemědělský výbor), čtyři druhé místopředsedy (výbor imunitní, inkompatibilitní, kulturní, výbor pro obchod), tři třetí místopředsedy (sociálně politický, zahraniční a zdravotnický výbor) a tři zapisovatele.

Zbylé tři výbory—kulturní osidlovací a zdravotnický—příslušely národním socialistům. Kulturní výbor vedl nejdříve poslanec prof. Vladimír Klecanda a později Jarmila Uhlířová. Osidlovacímu výboru předsedal poslanec Alois Neuman a zdravotnickému poslanec prof. MUDr. Karel Kácl. Národní socialisté měli též tři první místopředsedy (výbor imunitní, inkompatibilitní a výbor vnitřní bezpečnosti), pět druhých místopředsedů (průmyslový,

sociálně-politický, verifikační, zahraniční a živnostenský výbor), dva třetí místopředsedy (výbory obchodu a rozpočtový) a čtyři zapisovatele.

Vedle výborů existovaly i stranické kluby, kde se poslanci sdružovali podle své příslušnosti ke straně.⁵⁹⁶ Každý měl svého předsedu, místopředsedu či místopředsedy, jednatele, pokladníka, zapisovatele a pořadatele.

Komunistický klub vedl JUDr. Jaromír Dolanský, místopředsedy byli Josef Štětka, Anežka Hodinová-Spurná a Agustin Kliment, jednatelem komunistů byl poslanec Jan Kazimour.

Národně socialistický klub vedl předseda strany PhDr. Petr Zenkl. Dále ve vedení klubu bylo pět místopředsedů (Františka Zemínová, PhDr. František Uhlíř, JUDr. Jaroslav Loubal, Václav Mikulášek, Antonín Vandrovec), dva jednatele (RNDr. Vladimír Krajina, Jaromíra Žáčková-Bátková a jeden pokladník Antonín Vála.

Sociálně demokratický klub reprezentovali předseda Jaroslav Hladký, tři místopředsedové (PhDr. Bohuslav Kratochvíl, Adéla Bělíková a František Kaplan), jednatel JUDr. Vilém Bernard, pokladník Josef Kubát spolu se dvěma revizory účtů (Pravoslav Nosek a Václav Holub) a čtyři členové předsednictva Vladimír Podborský, Miroslav Sedlák, Antonín Gottwald a František Hatina).

Předsedou klubu lidové strany se stejně jako v předválečném parlamentu stal Msgre. Jan Šrámek. Lidovecký klub měl dva místopředsedy: poslance Františka Hálu a Josefa Nováka. Jednatelem se stal Vladimír Červenka, zapisovateli byli poslanci Cyril Charvát a Jindřich Synek. Na rozdíl od ostatních klubů měli ještě funkci tzv. pořadatelů, kterými se stali poslanci František Kaďůrek, Jan Brukner a Jan Chomutovský. Pokladníkem se stala poslankyně Marie Trojanová.⁵⁹⁷ Ta měla na starosti finanční záležitosti klubu. Už na první schůzi lidoveckého poslaneckého klubu se poslanci usnesli, že ze svého platu, který tehdy činil 12 000 korun, budou dobrovolně odevzdávat 20% ve prospěch strany. Později se dohodli ještě na další menší srážce, a to ve výši 50 korun jako příspěvku zřízcům místo spropitného. Lidovečtí poslanci si také vytvořili svépomocný pojišťovací fond pro poslance, kam přispíval každý poslanec částkou 100 korun měsíčně. V případě úmrtí poslance během funkčního období

⁵⁹⁶ K činnosti komunistického klubu poslanců PNS blíže viz NA Praha, f. Klub poslanců KSČ 1945–1954 (1959). Dochované archivní materiály vzniklé z činnosti lidoveckého a sociálně demokratického klubu jsou uloženy v sídlech těchto stran. Viz archiv KDU-ČSL, klub poslanců ČSL 1945–1950 a archiv ČSSD, f. 33 Klub poslanců sociální demokracie 1945–48.

⁵⁹⁷ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1 - klub poslanců ČSL 1945 - 1950. Zápis o 1. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové, konané dne 27. října 1945.

obdrželi pozůstatí 50 000 korun. Po skončení volebního období byl fond likvidován a rozdělen mezi poslance, kteří ho platili. Podobně zařízené to měly i ostatní strany.⁵⁹⁸

Lidovecký poslanecký klub PNS se během své existence sešel celkem pětadvacetkrát. Jeho zápisy jsou plné cenných poznatků nejen pro poznání života poslanců, ale i historie strany.⁵⁹⁹ Kromě toho, že měl své představitele, které jsem již jmenoval, vytvořil si ještě své odborné komise, kterých bylo celkem šest: ústavně-politickou, branně-bezpečnostní, kulturní, sociálně-politickou, zemědělskou a obchodně-živnostensko-průmyslovou.⁶⁰⁰ Tyto stranické komise měly za úkol sledovat činnost jednotlivých výborů. Podobnou strukturu poslaneckých klubů měly i zbývající strany. Zápisy z jejich jednání v této době se bohužel na rozdíl od lidoveckého klubu, až na malé výjimky nezachovaly.

Prozatímní národní shromáždění zahajovalo svou činnost stejně jako předválečný parlament v pražském Rudolfinu, které za války sloužilo umělcům. Odborářský deník *Práce* zahájení komentovalo, že v Rudolfinu zazní místo „hudby strun hudba činů“.⁶⁰¹

Znovuzahájení činnosti však nebylo jednoduché. Budova se musela po válce prohlédnout a opravit často necitelné zásahy, které vznikly v průběhu války. Noviny tehdy uváděly, že jenom sněmovní zaměstnanci dobrovolně odpracovali na obnově Rudolfinu 2686 hodin.⁶⁰² Svobodné slovo psalo v článku *Nacisté vykradli Rudolfinum* z 28. října 1945, že zařízení staré sněmovny bylo vykradeno. „Odnegli i nábytek, koberce a všechno zařízení bývalé zasedací síně...Co nejvíce bude nové poslance pravděpodobně mrzet, je ztráta starých dubových poslaneckých lavic se zásuvkami, kalamáři a místem pro odložení aktovky. Všechny tyto lavice nenávratně zmizely a místo nich musela být prostora zasedací síně opatřena obyčejnými křesly.“ Svobodné slovo sice ujišťovalo čtenáře, že křesla nebudou nepohodlná, ale poslanci si budou muset psát poznámky „na koleně“. A kolena jim také budou „muset posloužit za místo pro rozložení nejdůležitějšího písemného materiálu, který dostanou anebo který si sebou k jednání přinesou.“⁶⁰³

⁵⁹⁸ Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 48, i. č. 1048-úmrtní fond. Původně bylo naplánováno, že ve sněmovně vznikne tento fond pro všechny poslance. K tomu však nedošlo, protože poslanci odmítli další srážky ze svého platu a tato otázka se tak ponechala na libovůli poslaneckých klubů. Bližší představu o výdajích jednotlivých poslaneckých klubů můžeme zjistit například ze soupisu vydání sociálně demokratického poslaneckého klubu PNS, který se na rozdíl od jiných poslaneckých klubů kompletně dochoval. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 33, aj. 29- vydání klubu.

⁵⁹⁹ Pro období let 1945–46 se zachovaly na rozdíl od období po volbách v r. 1946 všechny zápisy o schůzích poslaneckého klubu.

⁶⁰⁰ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1 - klub poslanců ČSL 1945 - 1950. Odborné komise poslaneckého klubu.

⁶⁰¹ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. *Práce* 29. 10. 1945-článek Svátek svobody a lásky.

⁶⁰² NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Svobodné noviny 31. 10. 1945-článek Sněmovna o sněmovně.

⁶⁰³ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Svobodné slovo 28. 10. 1945-článek Nacisté vykradli Rudolfinum.

Poslanci se však s tímto přece jenom smířili. Varianta Rudolfiná byla brána pouze jako dočasné řešení. O definitivním umístění parlamentu se dlouho jednalo.⁶⁰⁴ Padaly návrhy, aby parlament zasedal v budově bývalého senátu, pražského Žofína anebo v bývalé Peněžní burze. Varianta Žofína a Senátu padla pro nedostatek místa. V případě Žofína se dochovala zpráva, která hovoří o tom, že sál by svou velikostí vyhovoval, ale hlavním důvodem odmítnutí byl „naprostý nedostatek místností“.⁶⁰⁵

Z Rudolfiná došlo nakonec k jeho přestěhování do budovy bývalé burzy na Novém Městě v Praze. Zde zasedal parlament od 7. května 1946. Během své více než půlroční existence se parlament sešel na 53 schůzích. Poslední se uskutečnila deset dní před volbami, 16. května 1946.

Řada politiků (například lidovci) s přestěhováním parlamentu nesouhlasili. Ministr pošt František Hála řekl, že „národní socialisté se usnesli, aby Rudolfinum se předalo umělcům“.⁶⁰⁶ Budova burzy se podle jeho slov pro Sněmovnu nehodí a Šrámek to označil za „ještě horší provisorium“.⁶⁰⁷

Snad proto politici s přestěhováním politici příliš nespáchali. Poukazovali na mnohé. Budova podle nich nebyla na tyto účely připravena atd. Na přestěhování ovšem naléhala veřejnost a umělci. Lidé posílali poslancům protestní dopisy. Z jednoho si dovolím ocitovat: „Vážení pánové, s úžasem jsem četl dnes v novinách, že jsou obtíže s umístěním Národního shromáždění. Není možno prý vyklidit domy, jichž je potřeba pro vedlejší místnosti kolem bursy. Také jde prý o personál kavárny Elektra. Nuže: vím dobře, jako každý jiný, že v Praze jsou tisíce a snad desetitisíce nájemníků a rodin, které tu nemají vůbec co dělat a mají kde bydlet: zámožných pensistů, kteří mají vily a statky na venkově, dále lidí o nichž nikdo neví, z čeho jsou živi, a kteří se přistěhovali za války a zejména po revoluci, lidí, kteří přesídlili do pohraničí a jichž byty jsou prázdné, nebo v nichž se zdržují záhadné osobnosti, většinou děvy, které shánějí na byt ženicha a důkladně si vybírají, ‚bratrů‘ Slováků a dále všelijakých cizinců, novopečených Rakušanů, Poláků, podivných ‚Rusů‘, potom podezřelých podnikatelů...Kdyby takoví lidé byli vyhnáni z Prahy...našly by se hned byty nejen pro ty nájemníky z okolí bursy,

⁶⁰⁴ Tato otázka našla pochopitelně odezvu i v soudobém tisku. Blíže například viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Národní osvobození 27. 12. 1945 článek Kam s parlamentem.

⁶⁰⁵ K problematice umístění budovy poslanecké sněmovny blíže viz Archiv PSP ČR, f. Budova NS 1919–1960, k. 5. Technický popis budov pro případné parlamentní využití je též uložen v NA Praha, f. ČSNS, k. 508-korespondence Josefa Davida-složka Rudolfinum.

⁶⁰⁶ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1 - klub poslanců ČSL 1945 - 1950. Zápis o 7. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové, konané dne 29. listopadu 1945.

⁶⁰⁷ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1 - klub poslanců ČSL 1945 - 1950. Zápis o 7. schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové, konané dne 29. listopadu 1945. O nevýhodách přestěhování blíže viz též Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM), f. EB III, k. 31, složka P31/6- Vyšetření akustických poměrů budovy NS 1946.

⁶⁰⁷ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 1. Dopis živnostníka Lidmila Miláčka ze 4. prosince 1945 poslaneckému klubu.

a pokud jde o čišníky z „Elektry“, dnes je taková nouze o hostinský personál, že by hned všichni našli dobrá místa. Tato věc odhalila na citlivém místě bezmocnost našich úřadů.⁶⁰⁸

Vedle prostých lidí žádali rychlé přestěhování i umělci. Ti dokonce vydali leták pod názvem *Národe Bedřicha Smetany*, ve kterém poukazovali, že Rudolfinum bylo postaveno původně pro umělce a že ti propůjčili Rudolfinum parlamentu v roce 1918 jen dočasně, a vyjadřovali naději, že „lidový parlament musí slyšet hlas kultury“.⁶⁰⁹

Umělci, respektive Akademie výtvarných umění a Česká akademie věd a umění v Praze se v této záležitosti obrátili i na naši vládu v otevřeném dopise ze 14. června 1945. „Podepsané umělecké korporace dovolují si obrátiti na vládu Československé republiky v záležitosti Rudolfinu a prosí, aby tato krásná, reprezentační Zítkova stavba byla vrácena původnímu svému účelu tj. umění. Budova tato byla po převratu v roce 1918 zabrána pro Národní shromáždění...Podepsané korporace prosí, aby tato budova nebyla zase...adaptována pro účely parlamentní...a...Rudolfinum bylo ponecháno kulturním účelům a doufáme, že naši žádosti bude vyhověno.“⁶¹⁰

Politici nakonec podleli výše uvedenému tlaku a do budovy někdejší bursy se přestěhovali. U nové budovy si však stěžovali na mnohé. Jednou z věcí byl i dopravní hluk. V této věci bylo stížnosti poslanců vyhověno. Vládní rada Herr, zástupce ředitele Národní bezpečnosti, je informoval, že po dobu zasedání PNS byl dán pokyn, „aby vozidla elektrické dráhy kolem budovy jezdila zvolna a aby řidiči vyjma případy nezbytně nutné nezvonili (a) provoz těžkých vozidel–mimo elektrickou dráhu–kolem budovy parlamentu bude po dobu schůze zastaven.“⁶¹¹

V poválečných novinách se můžeme také ovšem dočíst o výhodách nového parlamentu. Svobodné slovo napsalo v článku *Přestavuje se bursa pro parlament*, že „zařízení zasedacího sálu bude zcela nové a páni poslanci si už nebudou stěžovat na nepohodlné sedění a nebudou muset utíkat ze schůzí.“⁶¹²

Šrámkův názor na novou budovu však podporovali mnozí politikové i z jiných stran, jak o tom svědčí záznam z návštěvy předsednictva PNS u prezidenta republiky. Návštěva se uskutečnila 22. listopadu 1945 a zápis z tohoto setkání pořídila komunistka Anežka Hodinová-Spurná. Podle této zprávy podporoval prezident Beneš přestěhování parlamentu,

⁶⁰⁸ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 1. Dopis živnostníka Lidmila Miláčka ze 4. prosince 1945 poslaneckému klubu sociálních demokratů.

⁶⁰⁹ NA Praha, f. ÚPV-B, k. 1325.

⁶¹⁰ NA Praha, f. ÚPV-B, k. 1325.

⁶¹¹ Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 44, i. č. 948-Bezpečnostní a ochranná opatření budovy Parlamentu. „Sněmovní stráž“.

⁶¹² NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Svobodné slovo 14. 10. 1945-článek *Přestavuje se bursa pro parlament*.

aby se budova uvolnila filharmonii. Většina předsednictva byla proti, protože „bursa nevyhovuje ani na přechodnou dobu účelům parlamentu. Nejsou místnosti ani na klubovny, ani pro zasedání výborů a budova (přilehlé) Elektry, která má být tomuto účelu věnována, by si vyžádala velkých adaptací, které by stály hrůzu peněz.“ Někteří přišli s myšlenkou Rudolfinum si ponechat a vybudovat nový parlament. Prezident myšlenku stavby nového parlamentu podpořil. Nová budova parlamentu měla podle něj stát „na protilehlém břehu řeky Vltavy, jako pokračování hradu, v místech, kde stojí Kramářova vila, a se stavbou se mělo začít ihned, jakmile budou hotovy plány.“⁶¹³

Výstavbou nové budovy se poslanci a naše veřejnost vážně zabývali po druhé světové válce. Nová budova měla vzniknout poměrně brzy, a to do čtyř či nejvýše do šesti let. Většina z plánů počítala s tím, že nová budova Parlamentu bude stát v Praze na Letné. Jen výjimečně se uvažovalo o jiné alternativě. Například v Právu lidu se můžeme v článku *Dům zákonodárců* dočíst, že „vhodné místo pro čs. parlament by bylo na ostrově Kampě na vltavském břehu mezi mostem Mánesovým a kamenným mostem Karlovým.“⁶¹⁴ Tento a jemu podobné návrhy se objevovaly ovšem jen výjimečně. Odpovědná místa počítala s variantou Letné.

Z rozhodnutí vlády vznikla porota „pro veřejnou ideovou soutěž na náčrty novostavby“ v čele s ministrem dopravy generálem Hasalem, ve které byli zástupci všech politických stran.⁶¹⁵ Politické strany této věci přikládaly velký význam. Ve stanovisku sociální demokracie se můžeme například dočíst, že „Dle našeho názoru má umístění budovy politický význam prvořadý, protože budujeme novou republiku jako stát se socialistickými cíly a chceme, aby jeho ústřední politická dílna (tj. parlament) nesla všechny znaky socialistické budoucnosti...Byli bychom opravdu rádi, aby budova Národního shromáždění jako vnější výraz národní samostatnosti a svobody, vykoupené tolika životy nejlepších synů a dcer národa, nesla ve své situaci a architektonickém pojetí výrazu sílu žáru národní revoluce.“⁶¹⁶

Komise se poprvé sešla 22. března 1946 a posléze vypsala veřejnou soutěž.⁶¹⁷ Ve stanovené době se sešlo celkem 73 návrhů z řad předních československých architektů, ale i prostých nadšenců.⁶¹⁸ Nejlepší z nich byli oceněni porotou. To už se ovšem dotýkalo nového

⁶¹³ NA Praha, f. 100/24, sv. 54, aj. 887. Zpráva Anežky Hodinové-Spurné z 23. listopadu 1945.

⁶¹⁴ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Právo lidu 4. 11. 1945-článek Dům zákonodárců.

⁶¹⁵ AÚTGM, f. 38 (Vladimír Klecanda), aj. 582.

⁶¹⁶ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2. Stanovisko hospodářsko-politické komise k nové budově Parlamentu z 26. ledna 1946

⁶¹⁷ *Ideová soutěž na náčrty novostavby budovy Národního shromáždění*. Praha 1946.

⁶¹⁸ *Zpráva o průběhu a výsledku veřejné neanonymní ideové soutěže na náčrty novostavby budovy národního shromáždění v Praze 15. května 1947*. Praha 1947. Výstavba nové budovy se probírala i na stránkách tisku. Blíže

Ústavodárného národního shromáždění. K výstavbě parlamentu však vzhledem k vývoji událostí nikdy nedošlo. Po únoru 1948 se Parlament dostal na vedlejší kolej a tak jeho „provizorní přestěhování“ zcela vyhovovalo. Z budovy bývalé burzy se stalo „definitivní provisorium parlamentní“⁶¹⁹. K radikální přestavbě parlamentu došlo až na přelomu 60 a 70 let. Československý parlament respektive později Federální shromáždění však na těchto místech vydrželo až do roku 1992.

Přes všechny demokratické prvky se nestal parlament místem, kde by se rozhodovalo o budoucím osudu země. Tím se stala vláda, sekretariáty politických stran a systém Národní fronty. Parlament stál na vedlejší koleji. Byl považován za místo, které má sloužit pouze ke schvalování předem vytvořených zákonů. Jen ve výjimečných okamžicích, jako bylo například projednávání otázky tzv. bílých lístků, došlo k tomu, že poslanci sami rozhodovali.

Přes všechny tyto nedostatky nemůžeme význam poslancecké sněmovny snižovat. Poslanci vyřizovali dotazy a stížnosti. Lidé se na ně obraceli v nejrůznějších záležitostech. Věřili totiž, že poslanci mají možnost chod mnoha událostí ovlivnit a tak žádali odstranění křivd v mnoha dopisech, memorandech a resolucích, určených poslancům.⁶²⁰ Zvláště cenná je v tomto ohledu dochovaná korespondence sociálně demokratického klubu poslanců PNS.⁶²¹

Z dochovaných dopisů si můžeme udělat dobrou představu o tom, co tehdy občany trápilo a jak většina lidí chtěla, aby do nové státní správy pronikal nový duch. Tato snaha měla někdy dost kuriózní podobu. Někteří vojáci si například stěžovali sociálně demokratickým poslancům, že nastupovali do nové armády s velkým nadšením a najednou prožívali velké rozčarování, protože je někteří důstojníci nutili oslovovat „pane“. Na to jim 14. ledna 1946 sociální demokraté odpověděli: „Je velmi obtížné zavádět na vojně jiné oslovení než pane, poněvadž bohužel nejsme ještě v socialistické nýbrž v lidově demokratické republice se čtyřmi politickými stranami, v kterých si všude neříkají soudruzi.“⁶²²

Pokud to bylo možné, poslanci prováděli intervence ve prospěch žadatelů o nejrůznější pomoc a tím podstatně ovlivňovali chod celého státu. Navíc parlament se stal místem, odkud řada politiků kritizovala dobové nešvary a vznášela nepohodlné dotazy na chod vlády a státních úřadů.

---

viz například E. MÖLZER, *Příspěvek k diskusi o místě pro parlament*. Masarykův lid, 5. prosince 1945, s. 67–68.

⁶¹⁹ Dovolil jsem si, v tomto případě vypůjčit toto slovní spojení, které podle mého soudu nejlépe vystihuje danou problematiku. Tento název pochází z článku Svobodných novin. Blíže viz NA Praha, f. MZV-VA II, k. 251. Svobodné noviny 30. 12. 1945.

⁶²⁰ Archiv PSP ČR, f. PNS, inv. č. 965.

⁶²¹ Archiv ČSSD, f. 33, aj. 4 a aj. 21.

⁶²² Archiv ČSSD, f. 33, aj. 21. Stížnost vojína Jaroslava Bauera a druhů z Chebu.

Příkladem může být vystoupení národně socialistického poslance Vladimíra Krajiny v únoru 1946 ve věci zprávy o činnosti ministerstva vnitra. Ten 12. února 1946 učinil ve sněmovně prohlášení, ve kterém žádal, aby bylo odloženo hlasování o „výkladu“ ministra Noska a žádal, aby vláda přezkoumala stížnosti na činnost ministerstva. Jeho vystoupení narazilo na odpor komunistů. Ti označili jeho jednání za politicky neupřímné a jeho útoku věnovali velikou pozornost, což se projevilo i v letácích, které následně rozšiřovali mezi svými stoupenci. V letáku se pravilo, že komunisté zdvojnásobí ostražitost a bdělost vůči reakci. „My komunisté neodmítáme pozitivní kritiku vlády a tím méně pozitivní kritiku na půdě parlamentní. Nenecháme se však politickými manévry zatlačit od politiky důsledného hájení vymožeností naší národní a demokratické revoluce...at' se to panu docentu Krajinovi líbí nebo nelíbí.“⁶²³ Výsledkem jeho vystoupení byla rozsáhlá diskuze o činnosti ministerstva a komunisté si byli vědomi, že ostatní ne se vším, co se děje na ministerstvu, souhlasí a museli na ně brát jisté ohledy. Poslanci po delší diskuzi posléze zprávu ministra vnitra přijali.

Současníci si byli vědomi nedostatků tohoto sboru. Zastávali však názor, že přednosti vyvažují chyby a nedostatky.⁶²⁴ PNS znamenalo jisté obnovení demokratických poměrů. Později o tom komunisté ve zprávě o činnosti parlamentu v letech 1945–1953 napíší: „Od sejítí prozatímního Národního shromáždění...projevuje reakce snahu použít svých posic v parlamentě k tomu, aby brzdila a zvrátila lidově-demokratický řád. Parlament se měl ve výpočtech buržoazních politiků stát jednou z hlavních výchozích pozic pro uskutečnění jejich kontrarevolučních zájmů.“⁶²⁵

Demokraté doufali, že jejich možnosti a práva budou rozšířeny v novém parlamentu. V tom se ovšem jejich očekávání nesplnilo, jak se ukázalo při parlamentních volbách v květnu 1946.

Na příkladu PNS se ukazuje, jak je nebezpečné provádět radikální reformu parlamentarismu *direktivně shora*, byť je vedena dobrým úmyslem a krásnými ideály. Některé nedostatky jsou prostě daní demokracii.

⁶²³ NA Praha, f. Klub poslanců KSČ, k. 1., aj. 12- Prohlášení klubu poslanců KSČ k výpadu národně socialistických poslanců na činnost ministerstva vnitra.

⁶²⁴ Tuto věc přiznával i Bohumil Laušman ve svém spise o PNS. „Národní fronta si je vědoma řady nedostatků.“ Přednosti ovšem podle něj vyvažují chyby. Blíže viz Bohumil LAUŠMAN, *Prozatímní národní shromáždění*. Praha 1945, s. 12–13.

⁶²⁵ NA, f. Klub poslanců KSČ, k. 1., aj. 10.

PROZATÍMNÍ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

Tu a tam jsme ještě našli 28. října v belgických, v komunistických stáncích, se hojných a se
 hranicemi jen smlou, ale se skutečností. Čtenářem, které podle odborných plánů měla být
 navštíveno s mapy Evropy a vyřazeno ze seznamu státních státní, je také, avšak v plné
 síle, zatím se socialistické hnutí, je se oběma státní zeměmi plánu Evropy a světa, lež v evropských,
 skupením do podstaty vlády vládní armády Svazu sovětských socialistických republik, Vláda
 Británie a Spojených státní severoamerického, Těžiště Působení mezinárodního socialistů je

skutečným krokem ke stabilizaci státní a politického života, na cestě k socialistické postavení.
 Prvními ústřední činností jsou smlou činností v rámci vlády, ale také například, První
 činností ústřední činností vlády a příslušností a subvencí dotazy a zřízení
 dosud vyhod. Prvními ústřední činností byla ležící a veřejnou správu. Prvními
 ústřední činností jsou a vládu přípravi vše, čeho je třeba, aby se v době to veřejně měly
 k tomu vládní vlády. (Plánek V. Mrazek na ústřední vlády.)

Názorný graf představující složení PNS z poválečného tisku (NA Praha, f. ČSNS, k. 418).

Politické skupiny v rámci stran

Strany se nejen obnovují, aby působily navenek, na veřejnosti a ve společnosti, ale také aby žily svým životem. Ten probíhá uvnitř organizace a je nejvíce vidět v rámci jednotlivých skupin, které se utvářejí ve stranách. Stranický život je zvláštní. Studujeme-li chování politických stran, je pak někdy velmi obtížné nenabýt dojmu, že je to zvláštní organismus - stát ve státě - žijící podle svých pravidel, která jsou odlišná od vnějšího světa. Jedním z těchto pravidel je, že svět politických stran je světem dohod, zákulisních jednání, ale i intrik a úskoků nejrůznějšího druhu, které nejsou ničím jiným, nežli poněkud zcivilizovanou a zušlechtěnou formou neustálého boje o moc. Edvard Beneš to vyjádřil lapidárně ve své práci *Demokracie dnes a zítra* „Život politické strany je boj.“⁶²⁶

Jedním z nejdůležitějších účastníků boje o moc jsou skupiny a frakce, které jsou nedílnou součástí všech stran. Podobu politické strany tvoří lidé a ideály, přičemž lidé jsou důležitější, protože oni vytvářejí ideály. V moderní společnosti se strany tvoří jako společenství lidí, kteří mají shodné názory, a to za tím účelem, aby se tyto názory prosazovaly. Protože ale každý člověk má ve větší či menší míře názory odlišné, vznikají pak ve stranách skupiny a frakce, které mají většinou jeden základní cíl, a tím je ovládnutí strany. Rozdíl mezi skupinou a frakcí je v tom, že frakce je dokonalejší, má propracovanější síť svých příznivců ve straně, stejně jako program. Jinak řečeno cílem politické strany je získat moc a cílem každé politické skupiny je získat vliv a moc v politické straně.

Skupiny a frakce vznikají z nejrůznějších důvodů. Základním důvodem, jak jsem již napsal, je boj o moc. K němu se přidružují další důvody jako názorově neshody, ambice, a osobní důvody jednotlivých členů.

Zvláště patrné byly politické skupiny u sociálních demokratů, ale ani lidovci a národní socialisté nezůstávali pozadu. Jediná strana, kde se nedá příliš hovořit o politických skupinách, jsou snad jen komunisté. U nich to bylo dáno povahou strany, která byla budována na jiných principech než demokratických.

V letech 1945–1946 můžeme v případě stran hovořit pouze o skupinách, protože frakce se nestačily vytvořit. Tyto skupiny bývají na základě svých názorových odlišností zpravidla definovány poněkud zjednodušeně jako pravice, levice a střed. Bližší popis těchto skupin je znesnadněn tím, že jsme odkázáni na zprávy pozorovatelů. Jejich závěry je nutno brát s rezervou, protože tvorba skupin je nekončící proces a ne statická záležitost. Skupiny vznikají,

⁶²⁶ Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1999, s. 263.

rozšiřují se, ale i přeskupují a zanikají, a proto je jejich popis nesnadný. Rovněž své dělá i skutečnost, že zprávy pozorovatelů mohou být nejrůznějšími způsoby ovlivněny.⁶²⁷

Mnozí pozorovatelé psali tyto zprávy s cílem některou skupinu vyzdvihnout anebo poškodit. Obecně však lze říci, že politické skupiny byly ve všech politických stranách.

Jak jsem již výše naznačil skupiny v politických stranách by se daly rozdělit jednak z hlediska politického na pravicové, levicové a středové. V rámci pravicových skupin mimo to stojí ještě za pozornost skupiny vzniklé z příslušníků zakázaných stran, které se zpravidla formovaly, především kolem zemědělských nebo živnostenských složek politických stran.

Zvláštní postavení v tomto ohledu měli příslušníci bývalých národních demokratů, kteří se příliš nesjednocovali a tvořili v politických stranách spíše intelektuální vrstvu. To se dotýkalo především lidovců a národních socialistů. Řada bývalých národních demokratů byla ve složkách těchto politických stran, které kolem sebe sdružovaly učitele, státní úředníky a intelektuály. Postupem doby se tyto skupiny sjednocovaly a tvořily v politických stranách pravé křídlo.

Dalším kriteriem pro popis politických skupin je otázka délky členství v politických stranách. Po válce se totiž uvnitř politických stran velmi rozlišovalo, zda-li se jedná o starého předválečného člena a nebo zda-li jde o nového člena, který vstoupil do příslušné strany až po válce.

Následně se strany rozdělovaly na staré a nové členy a velkým problémem se stávala jejich vzájemná konkurence. Noví členové byli sice vítanou posilou, ale byli jen trpěni. Předváleční členové se na ně dívali jako na přivandrovalce. Staří členové měli pocit jisté nadřazenosti. Cítili se být elitní složkou politických stran a měli pocit, že vzhledem pro svoje zásluhy mají být těmi, kdo rozhodují o budoucnosti strany a těžce nesli nárůst vlivu nových členů.⁶²⁸ Na nové členy se v mnoha ohledech dívali s jistým pohrdáním a nedůvěřivostí.

Mnozí staří členové měli strach z nových členů. Obecně lze říci, že se obávali změn, které sebou noví členové přinesou a také, že budou změněny programy a ideály stran.

Tyto obavy z nových členů měly různou podobu. Například komunisté se velmi často obávali, že s novými členy přicházejí do strany lidé, kteří mají jen zjištěné zájmy a kteří pošpiní svaté komunistické ideály. Naopak demokraté (především národní socialisté a lidovci se velmi často obávali toho, že budou díky novým členům zdiskreditováni a označeni ze reakcionáře.

⁶²⁷ Příkladem rozdílnosti zpráv o situaci v politických stranách blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a. j. 161, nebo NA Praha, f. 100/36, sv. 338-8. Komunisté velmi pečlivě situaci v okolních politických stranách sledovali blíže viz též NA Praha, f. 100/24, sv. 36, aj. 809.

⁶²⁸ Blíže viz NA Praha, f. ÚS NSS, k. 7, aj. 104.

Tento strach byl oprávněný. Dotýkal se nejvíc lidovců a národních socialistů. O tom, že obavy vedení nebyly neopodstatněné, svědčí i vystupování některých čelných komunistů vůči lidovcům. Tak například už v roce 1945 označil Václav Kopecký několikrát lidovou stranu za „starou reakcionářku“.⁶²⁹ Jeden z jeho útoků se stal dokonce i předmětem jednání ve vládě, to když 11. prosince 1945 informoval vládu o studentské demonstraci před budovou ministerstva informací v Praze.

Důvodem této demonstrace byla snaha studentů vymoci si takto opatření učebních pomůcek. Podle vystoupení Václava Kopeckého využila část studentů tuto demonstraci k politickým projevům proti ministrům informací a školství. Shromáždění mĎi dokonce volat „na šibenici s Kopeckým“. Ten následně prohlásil, že toto vystoupení by mohlo mít souvislost s činností lidovecké mládeže. Na její obranu vystoupil samotný Šrámek, který podle zápisu z jednání vlády „konstatoval, že s úžasem slyšel z úst min. Kopeckého, že by podle jeho názoru mohla mít nějakou souvislost s lidoveckou mládeží“. K tomu ještě dodal, že „...je jako ve snách, když pozoruje takový postup jednání“. Bohužel se ale na jeho návrh stalo následně jednání vlády tajné, a tak zápis o dalším průběhu není přístupný.

Kopecký nebyl ovšem jediný, kdo takto útočil na lidovce. Útoky se nevedly jen z ministerských křesel ale i od řadových členů a nižších funkcionářů. Jeden příklad za všechny: už v květnu 1945 se po tehdejším okrese Dobříš rozšiřoval komunistický leták, ve kterém se útočilo na lidovce. Psalo se v něm: „Dr. Beneš a komunisté prý zavedli náš stát do záhuby, řvali republikánští fašisté, organisovaní v době první Republiky ve stranách agrární, živnostenské a ve straně národně demokratické. Velikou měrou byli shora jmenovaní štváči zastoupení i v bývalé Čsl. straně lidové. Tato souhra reakcionářských českých stran za pomoci bývalých Henleinovců usmýkala první čs. republiku k smrti a přivedla ji pod jařmo Hitlerovo a knůtu gestapáckou“⁶³⁰.

Lidovci nebyli spojováni s reakcí jen ze strany komunistů, ale také například sociální demokraté je takto označovali. Sociálně demokratické Právo lidu napsalo 20. února 1946: „Českoslovenští lidovci však nesmějí zapomínat, že mohou být v husitském národě stranou, s níž se bude počítat jenom tehdy, jestliže před fašisty přirazí dveře a dají-li přednost Praze před Římem.“⁶³¹

Obvinění z reakcionářství hrozilo ovšem i národním socialistům. Mnozí její představitelé byli takto komunisty označováni. Některé pražské podniky například

⁶²⁹ NA Praha, f. 100/24, k. 139. Zápis z 13. schůze druhé vlády osvobozené republiky, konané dne 11. prosince 1945. Z tohoto zápisu pocházejí i další citace vztahující se k událostem okolo studentské demonstrace.

⁶³⁰ NA Praha, f. 10-P. František Hála, sign. 10-50.

⁶³¹ Archiv KDU-ČSL, k. 7/1. Komise při ÚV (1945-1969). Právo lidu 20. února 1946, s. 1.

protestovaly proti tomu, aby se pražským primátorem stal Petr Zenkl, který byl v jejich podání člověk, který příliš ustupuje reakci. Vláda dostávala řadu rezolucí, kde se tento požadavek objevoval. Tak například závodní rada firmy Hejduk a Faix (továrna na čerpadla) v národní správě, si v protestním dopise z 5. 9. 1945 stěžovala, že „nedůsledná sociální politika Dra Petra Zenkla ve funkci pražského primátora hlavního města Prahy za první republiky...a případné ustupování reakci v přítomné době nezaručují zdárný rozvoj našeho hlavního města Prahy.“⁶³² Podobných nejrůznějších protestů, narážek a útoků bylo po válce na stránkách tisku ale i na veřejnosti celá řada. Především komunisté, ale i jejich spojenci a příznivci útočili na národní socialisty jako na reakcionáře.

Sami národní socialisté se podobně jako lidovci bránili proti těmto útokům, protože ten, kdo byl označen za reakcionáře, měl už velmi blízko k tomu, aby se stal nepřítelem státu a nového zřízení.

Obavy z těchto následků vedly politické strany k řadě opatření. Jednak se demokraté zdráhali otevřít se novým členům a za druhé vedly strany k tomu, aby se snažili své nové členy nejrůznějšími způsoby prověřovat nebo jak komunisté říkali kádrovat.⁶³³

„Provádíme přísnou kontrolu, aby se do strany nedostali lidé, kteří tam nepatří, při tom nezavíráme dveře masám dělníků, rolníků a pracující inteligence, kteří se hlásí do strany. Přijímání členů se děje na plenární schůzi, kde je podroben každý, kdo se do strany přihlásil. Přihláška...je projednána nejprve ve výboru organizace, pak na členské schůzi, kde se hlasuje o každém jednotlivci, má-li být přijat do strany, na to v kádrové komisi okresního výboru a v poslední instanci v krajské kádrové komisi.“⁶³⁴

Podobně jako komunisté psali i národní socialisté v listopadu 1945 svým organizacím „při přijímání členů...nutno postupovat tak,...aby se nám do strany nedostaly žádné reakcionářské živly už neexistujících stran...Při budování organizace strany (je) nutno...přihlížet k přísnému výběru každého kdo se do strany hlásí a zejména také, kdo tam vykonává nějaké funkce.“⁶³⁵

Naopak noví členové pocházeli často ze zakázaných stran a chtěli se uplatnit. Následkem toho nastávala řada sporů, které se vedení politických stran snažilo usměrnit a ne vždy se jim to dařilo. Například KSČ si v létě 1945 stěžovala, že uvnitř strany „je cítit velký rozdíl mezi starými kádry a novým členstvem“. Staré kádry podle této zprávy měly velké

⁶³² NA Praha, f. ÚPV-B, k. 1325.

⁶³³ K této otázce blíže viz *Směrnice pro kádrovou práci*. Liberec 1945; *Kádrová politika strany*. Praha 1945.

⁶³⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶³⁵ NA Praha, f. ČSNS, k. 76-kopie dopisu ústředního organizačního tajemníka Jaroslava Špačka důvěrníku IV. organizace ČSNS v Táboře.

iluse o tom, „že ihned po osvobození začne období socialistické revoluce, že všechny otázky budou stavěny třídně, že budou vyvlastňováni všichni kapitalisté, že bude připuštěna toliko komunistická strana.“ A noví členové podle komunistů „neznají bolševickou historii a tradice naší strany, neznají učení marxismu leninismu, znají jen vládní program a dnešní politiku strany.“⁶³⁶

Tohoto problému si byla vědoma všechna stranická vedení a tak se mu snažila velmi často předcházet. V případě lidovců byli staří členové například vyzýváni: „K novým členům buďte vlídní, srdeční, a když i oni ještě nevidí ve straně dobrou matku. Vy v nich vizte vlastní děti a o jako takové pečujte.“⁶³⁷ Přesto docházelo k častým názorovým střetům, a to jak o podobu politické stany, tak o boj ve straně. Při soubojích však s převahou vítězili staří členové.

Situace v každé z existujících stran byla trochu odlišná. V případě sociální demokracie byla strana rozdělena v podstatě na dvě křídla. Jedno bylo levé a to reprezentoval předseda strany Zdeněk Fierlinger. Vedle něho bývá také uváděn v některých zprávách i ministr průmyslu Bohumil Laušman. Jeho zařazení do této části je však více než problematické. V některých materiálech byl totiž označován za příznivce pravice nebo za oportunistu. Tak ho později označil Zdeněk Fierlinger, když psal po Únoru 1948 tajnou zprávu o chování soc. demokracie v letech 1945–1948. Doslova píše „závažnou okolností bylo kolísání některých soudruhů, kteří v roce 1945 stáli původně na levém křídle avšak pojednou...sami rozvinuli ostrou protikomunistickou agitaci. Byl to především Laušman“

Fierlinger do této skupiny oportunistů řadil i poslance Kubáta, Bernarda a Vojtu Erbana. Za jeho označením musíme vidět ovšem daleko jiné důvody. Fierlinger tuto zprávu psal v roce 1949, kdy se chtěl v očích komunistů očistit a za druhé nemohl zapomenout porážku, kterou utrpěl na sjezdu soc. demokratů v roce 1947, kdy byl vystřídán právě Laušmanem.

Bohumila Laušmana by bylo spíše lepší označit ho za představitele jakéhosi středu, který se postupně utvářel v rámci strany. On sám váhal na čí stranu se má přiklonit a podle situace se střídavě přikláněl na tu či onu stranu. Stranický střed po válce ovšem neměl v rámci sociální demokracie příliš pevné pozice.

Přivrženci středu jsou v poválečných dějinách sociální demokracie zvláštní kapitolou. Jejich snahou bylo vyvažovat protichůdné tendence levice a pravice ve straně. Jinými slovy stoupenci tohoto proudu se sice nezříkali spolupráce s komunisty, ale chtěli si udržet

⁶³⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶³⁷ Lidová informační korespondence 17. září 1945, s. 2.

stranickou nezávislost. Střed postupně ve straně nabýval na vlivu. Jeho význam se ale plně potvrdil až po volbách.

Pravé křídlo v sociální demokracii reprezentoval sociální demokrat a ministr výživy Václav Majer. Tato část se opírala především o prvorepublikové členy a funkcionáře strany. Sám Václav Majer byl na rozdíl od Fierlingera a dalších poválečných představitelů soc. demokracie dlouholetým prvorepublikovým funkcionářem. Jeho příznivci vždy zdůrazňovali potřebu nezávislosti sociální demokracie. Komunisté o nich prohlašovali, že v řadě otázek mají stejné stanovisko jako lidovci a národní socialisté, orientují se na Edvarda Beneše a ve straně se opírají o staré funkcionáře, „kteří byli odmítnuti a stojí stranou“. Pravé křídlo podporovaly dále „vrstvy sociálně demokratického členstva z řad živnostníků a rolníků.“⁶³⁸

Vznik tohoto pravicového křídla popisoval Fierlinger později slovy: „Již při jednání v Moskvě v roce 1945 byl pojat do vlády, která se později v Košicích ustavila, Václav Majer. Byl to důsledek dohody mezi moskevskou emigrací a londýnskou vládou. Majer hned v květnu 1945 pokoušel se vnutit vedení strany řadu funkcionářů starého ražení a vytvořil ve straně pravicovou frakci. Jeho rozvratná práce ve straně byla usnadněna vlivem, který měl jako ministr zásobování, jemuž připadl důležitý sektor znárodněného průmyslu. Odstranit Majera z ministerského křesla nebylo snadné, neboť by to vyvolalo ve straně těžkou krizi, kterou si většina členů nepřála. Význam Majerovy rozvratné práce spočíval v tom, že za ním po celou dobu stál prezident, ačkoliv jsem sám presidenta několikrát na škodlivou politiku Majerovu upozorňoval. Kolem Majera se postupně vytvořila skupina reakčních a oportunistických členů strany, jeho sekčních šéfů a mnoha jiných funkcionářů, kteří přišli ze strany agrární nebo byli s ní v těsném spojení. Šlo tu o důležité zájmy hospodářské, které se točily kolem bývalého koncernu Stoupalova, kolem lihovarnického a pivovarnického průmyslu atd.

Ve všech těchto důležitých otázkách úloha Majerova byla rozvratná, záškodnická a posilovala naděje agrárních kruhů na znovuuplatnění jejich vlivu ve vnitřní politice. Majer osobně podával ruku ke spolupráci národním socialistům a lidovcům, sklízaje při tom prestižní osobní úspěchy pochybné ceny, které však navenek posilovaly jeho posici. Nebylo před únorem okamžiku, kdy by bylo lze zlomit jeho vliv a odstranit jej z vlády bez otevřeného boje, který by byl vedl k rozkolu ve straně a ke krizi ve státě. Byla k tomu tehdy situace zralá? Neměl jsem nikdy dojem, že podobná krise by byla komunistické straně vítána.“⁶³⁹

⁶³⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶³⁹ NA Praha, f. 100/45, sv. 11, aj. 191.

V první fázi po obnově strany mělo ve straně větší vliv spíše levé křídlo, které ovládlo v sociální demokracii důležité pozice. Komunisté se sice tu a tam na některé příslušníky levého křídla sociálních demokratů pohrdlivě dívali a prohlašovali, že v jeho řadách jsou odboráři se „syndikalistickými úchylkami, intelektuálové s ultralevými tendencemi socialisačními, národohospodářští odborníci s nereálnými návrhy na plánovité hospodářství“ ale jako celek je KSČ pozitivně hodnotila a uvědomovala si jejich význam, který by šlo přirovnat k pověstnému trojskému koni.

V řadách těchto levých sociálních demokratů bylo mnoho komunistických příznivců a spojenců, kteří pracovali na základě komunistických rozkazů. „Velmi dobře se osvědčilo, že jsme mnoha levým funkcionářům poradili, kteří v prvních dnech po osvobození chtěli vstoupit k nám, aby zůstali v sociální demokracii a pracovali tam pro sblížení s KSČ.“⁶⁴⁰

O tom jaké poměry v tehdejší sociální demokracii vládly, svědčí i slova pamětníka prof. Jaroslava Krejčího: „Strana sociálně demokratická, jejímž jsem byl členem, nebyla po druhé světové válce normálně fungující politickou stranou, ale bitevním polem mezi opravdovými sociálními demokraty a stoupenci komunistické politiky. Přičemž první krok v ochromení sociální demokracie právě spatřoval „v tom, že ti sociální demokraté, kteří chtěli vstoupit do komunistické strany, dostali pokyn, aby zůstali ve své straně a působili tam jako komunistické „vtyčky“⁶⁴¹ až do doby, kdy bude možno pohltnout celou sociálně demokratickou stranu.“⁶⁴²

Levice v sociální demokracii neměla odvahu pravicové křídlo odstranit. Jednak tvořilo nezanedbatelnou složku ve straně a navíc tato skupina získávala čím dál tím větší vliv, který se projevoval především poté, co sociální demokracie skončila v květnových volbách na posledním místě. Samotný Fierlinger k tomu ve výše zmiňované zprávě uvádí: „Pravicová frakce mne obviňovala, že jako předseda vlády jsem byl příliš pod vlivem komunistů a stranu tím poškodil. Nicméně soustavná kampaň proti mně neustala ani poté, když jsem úřad předsedy vlády opustil. Mnozí funkcionáři strany, i když stáli původně na levici, byli sváděni k tomu, aby stále silněji zdůrazňovali samostatnost politiky a program sociální demokracie. Díky tomuto bezpříkladnému oportunistu t. zv. levičáků, začal ve straně posun doprava.“⁶⁴³

⁶⁴⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶⁴¹ K vysvětlení pojmu vtyčka prof. Jaroslav Krejčí dodává „Ruskému slovu „vtyčka“ téměř každý v té době rozuměl. Když jsem však v roce 1998 tohoto slova použil ve svém příspěvku pro časopis Soudobé dějiny, nazvaném *Tři diagnózy jednoho uchopení moci komunisty*, redaktoři si s ním nevěděli rady a v rozpacích je nahradili výslovností podobným, ale smyslem nevhodným slovem „špičky“ (*Soudobé dějiny*, 2-3, 1998, s. 206).“ Jaroslav KREJČÍ, Naděje a zklamání. Vzpomínky na třetí republiku. In *Na pozvání Masarykova ústavu 2*. Praha 2005, s. 106.

⁶⁴² Jaroslav KREJČÍ, Naděje a zklamání. Vzpomínky na třetí republiku. In *Na pozvání Masarykova ústavu 2*. Praha 2005, s. 104–116.

⁶⁴³ NA Praha, f. 100/45, sv. 11, aj. 191.

U národních socialistů měla převahu spíše pravice. I zde ovšem byla dvě křídla respektive tři skupiny-pravice, levice, střed.⁶⁴⁴ Pozorovatelé se shodovali v tom, že pravice v národně socialistické straně je reprezentována především osobou pražského primátora a předsedou národně socialistické strany Petra Zenkla. V některých materiálech se hovořilo dokonce o tzv. Zenklově křídle. Komunisté do této skupiny po volbách v létě 1946 počítali Fráňu Zemanovou, Miladu Horákovou, Dr. Antonína Hřebíka, Otu Horu, Františka Klátila, Antonína Bartoše, Václava Bolena, Aloise Čížka, Josefa Lesáka, Vladimíra Krajínu, Františka Přeučila a další.⁶⁴⁵ Naopak levici představoval v národně socialistické straně Josef David. Jemu bylo pravicovými členy vyčítáno především značná smířlivost vůči komunistům, Nejvíce jim vadilo, že „nevystupoval ostře před volbami proti komunistické straně. Do této skupiny byli připočítáváni tradičně i národně socialističtí odboráři (Wünsch), který chtěl po válce vstoupit ke komunistům, ale „na naší (tj. komunistů) radu zůstal v nár. soc. straně.“⁶⁴⁶

Politický střed byl naopak spojován s Prokopem Drtinou a Hubertem Ripkou. Paradoxně komunisté vnímali jako své největší nepřátele ne nesocialistické lidovce ale národní socialisty. V politickém světě třetí československé republiky se totiž znárodních socialistů postupně stávala strana, která měla blízko k politické pravici. Svě v tom dělalo i působení skupin příslušníků bývalých zakázaných stran. Příkladem může být především agrární skupina v čele s Ladislavem Feierabendem a dalšími. Ti nacházeli uplatnění u nár. socialistů. Slovy komunistů „Vedení se stále více orientuje na podchycení reakčních elementů. Ve své agitaci projevuje tendence oposičnosti, nepřímo se snaží kritizovat vládu“ Národní socialisté se podle nich také snažili „omezovat pravomoci Národních výborů a závodních rad“ a uveřejňují v tisku nepřímé polemiky“.⁶⁴⁷

Naopak u lidovců měl nejsilnější postavení střed reprezentovaný předsedou Msgre. Janem Šrámkem. A to i přesto, že v hodnocení ze strany komunistů můžeme nalézt velmi kritické hodnocení, kdy ji obviňovali ze záludností a z „reakčních tendencí“. „Lidová strana...projevuje ve své politice nejvíce reakčních tendencí...Ve své veřejné agitaci mluví velmi hlasitě o slovanské spolupráci, o spojenectví se Sovětským svazem, mluví formálně pro vládní program, ale v praxi jej tiše sabotují.“⁶⁴⁸

Pravice uvnitř lidové strany byla zpočátku značně roztržena. Nejvíce skupin bylo na pravici. Byli to především tzv. Staškovci, skupiny vznikající z příslušníků zakázaných stran a

⁶⁴⁴ K situaci uvnitř nár. socialistů blíže viz NA Praha, f.100/24, sv. 36, aj. 809. Situační zpráva strany nár. socialistické ze 6. srpna 1945.

⁶⁴⁵ NA Praha, f. 100/24, sv. 36, aj. 809.

⁶⁴⁶ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶⁴⁷ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

⁶⁴⁸ NA Praha, f. 100/24, sv. 33, aj. 784.

liberální proud, reprezentovaný Helenou Koželuhovou, ale spojovaný i se jménem Adolfa Procházky.

První skupinou byli tzv. Staškovci. Byla to skupina předválečných straníků a funkcionářů seskupená kolem předválečného předsedy české části strany Msgre. Bohumila Staška⁶⁴⁹. Tato skupina neměla dlouhého trvání. Vyznačovala se na stranické poměry značnou konzervativností, pravicovostí a kritickým přístupem k osobě stranického předsedy a celému vedení⁶⁵⁰. To byl také základní rys této skupiny.

Nemohli zapomenout, že právě oni byli po válce odstaveni od moci, a tak zvláště záhy po obnovení dochází k rozlišování a ke sporům mezi Šrámkovci a Staškovci. Ty byly způsobeny osobními důvody a měly své kořeny v historii předválečné strany i v postavě vyšehradského kanovníka Staška⁶⁵¹. Už před válkou měl pověst člověka sympatizujícího s pravicí a byl to on, kdo v průběhu druhé republiky podporoval sloučení lidovců s ostatními stranami proti vůli Šrámkem. Rozpory mezi Šrámkem a Staškem byly ovšem už staršího data a zobrazovaly v sobě tradiční spory mezi českou a moravskou částí.

Do nové republiky přicházeli ovšem oba jako hrdinové. Zatímco Šrámek byl jako předseda londýnské vlády hrdinou zahraničního odboje, Stašek byl považován v jistém smyslu za hrdinu odboje domácího. Svoje hrdinství, kterým částečně smyl svou pověst silně pravicového politika, prokázal už na začátku okupace díky svému kázání v srpnu 1939 na pouti u sv. Vavřínečka v blízkosti Domažlic. Zde před více než 100 000 shromážděnými poutníky mimo jiné řekl: „Co slíbíte a řeknete své matce české? Slibme jí a přísahati budeme v této památné chvíli jménem svým a všeho českého lidu, že ji nikdy neopustíme, nezahlavíme... Přísahati budeme, že svou prací, svorností, národní jednotou... postavíme opět vlast svou na onen stupeň cti, blahobytu a slávy, jakou prožívala v nejslavnější své minulosti“⁶⁵². Následky tohoto projevu na sebe nenechaly dlouho čekat. Záhy přichází

⁶⁴⁹ O Staškovi blíže viz: Jan RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 33. Z další literatury uvádím k jeho osobě alespoň: Bohumil STAŠEK, *Když křižovali český národ*. Praha 1946.

⁶⁵⁰ Samotný Stašek byl už za první republiky autorem práce o stavovském státě, z které je možno si udělat představu o jeho názorech. Viz: Bohumil STAŠEK, *Stavovský stát*. Praha 1934.

⁶⁵¹ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161. Rozpory mezi Staškem a Šrámkem líčí tento dokument takto: „Po Mnichovu nastala roztržka mezi uvedenými politiky, protože Šrámek s celým moravským výborem strany, Dostálek [Ing. Jan Dostálek, ministr veřejných prací (1935–1938), člen českého křídla lidovců a stoupenec Šrámkem – pozn. aut.] pouze s několika věrnými byli proti dobrovolnému rozpuštění strany a jejímu vstupu do nově se tvořící Národní jednoty. Stašek byl však pro dobrovolný vstup do Národní jednoty, a to proto prý (dle hlasu svých nepřátel), že doufal tak získati ministerské křeslo. Stašek tehdy svolal své věrné a aniž by Šrámkovi a Dostálkovi něco oznámil, hlásil ČTK a ti pak z rozhlasu, že čl. strana lidová dobrovolně se rozchází a dobrovolně vstupuje do strany Národní jednoty. Tento postup Msgre. Šrámkem nikdy Staškovi nezapomněl.“

⁶⁵² Josef ANDRŠ–Ogňan TULEŠKOV, *Pokrokové demokratické vlastenecké tradice ČSL*. Praha 1988, s. 109–110.

gestapo a Stašek je zatčen, uvězněn a poslán do koncentračního tábora. Měl štěstí, ve vězení sice přišel o oko, ale přežil válku a v květnu 1945 se vrací do Československa.

Po svém osvobození se chtěl znovu aktivně účastnit politického života; nestalo se však tak. Zdiskreditoval se totiž svým protišrámkovským postupem na konci první a během druhé republiky. Vedení reprezentované Šrámkem mu prostě nemohlo zapomenout jeho minulost, a proto, přestože byl hrdinou odboje a někdejším vězněm koncentračního tábora, mu neumožnilo návrat do aktivní politiky. Svou úlohu v neuskutečněném návratu do politiky hrálo jistě i podlomené zdraví, ale to byl vedlejší důvod.

Výsledkem bylo, že aktivně nevystupoval, respektive mu to ani nebylo umožněno. Přesto, ale kolem něj vzniká skupina věrných straníků, kteří stojí proti vedení. Do této skupiny patřila celá řada předválečných funkcionářů, kteří doufali, že získají své postavení nazpět. Mezi ně patřil např. předválečný generální tajemník strany v Čechách, František Vondráček, který se stal po válce pouze členem pražské městské rady. Dalším významným členem byl Dr. Jindřich Hatlák, jeden z velkých vlastníků akcií stranického tiskařského podniku ČAT, ale i ten byl po vleklém jednání z vedení ČAT a dalších podniků odstraněn.⁶⁵³ Mezi tyto muže patřil i František Adam, jeden ze zakládajících členů prvního výkonného výboru strany po válce. Ani on neměl šanci. Z nich se stává skupina kdysi mocných mužů, kteří jsou nyní bez moci, a proto jejich skupina brzy ztrácí význam.

Jedinými Staškovými příznivci, kteří po válce dosáhli významnějšího postavení, byli dr. Josef Talacko a dr. Jaroslav Pecháček. Oba patřili ke Staškovým mužům a oba se stali osobními tajemníky lidoveckých ministrů. Dr. Josef Talacko se stal tajemníkem Adolfa Procházky, který se tak díky tomuto rozhodnutí stává pro řadu straníků člověkem, jenž má blízko k pravici, protože Talacko reprezentoval uvnitř strany krajní pravici a zdá se až neskutečné, že tento člověk, který brojil za druhé republiky proti demokracii, se stal po válce tajemníkem demokratického ministra.⁶⁵⁴

Ještě větším překvapením byl Dr. Jaroslav Pecháček, který byl představitelem předválečné lidovecké mládeže a velkým stoupencem slučování strany v r. 1938. Šrámkův výběr byl pro všechny obrovským překvapením a dodnes není zcela zřejmé, co tímto činem sledoval.

Jan Renner se ve své práci o lidovcích domnívá, že Šrámek tím sledoval „dlouhodobou politiku pro budoucí smíření“⁶⁵⁵. Pecháček si své postavení udržel po celou dobu Šrámkova

⁶⁵³ O Jindřichu Hatlákovi blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161.

⁶⁵⁴ Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*. Praha 1997, s. 83–84.

⁶⁵⁵ Jan RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 33.

působení ve vládě a bylo s ním počítáno dokonce i jako s jedním z možných kandidátů na post budoucího předsedy strany.⁶⁵⁶ Na to, že patřil mezi Staškovy příznivce, to byla v poválečné straně záviděníhodná kariéra, protože nikdo jiný s výjimkou Talacka si nezískal ve straně významnější postavení. Svým úspěchem se ovšem odpoutali od této skupiny.

Sám Stašek dožíval poslední roky života v ústraní na Vyšehradě a zároveň v „nemilosti u strany lidové“⁶⁵⁷, jak se píše v jednom z dokumentů, jenž pochází z února 1946 z Kanceláře prezidenta republiky a je důležitý pro poznání Staškova postavení po válce. Tento dokument vznikl poté, co prezident Beneš pověřil své podřízené, aby připravili blahopřání k 60. narozeninám, které Stašek slavil 17. února 1946. Při této příležitosti vznikl dokument mapující Staškovo postavení. Mimo jiné v něm stojí: „Ve straně se vykládá odstavení Staškovo z politiky jako záměrný vpád Moravy do Čech, protože má pro ni nejvýhodnější podmínky“. V tomto dokumentu se objevuje další důvod pro Staškovo odstavení, a tím bylo věčné soupeření mezi českou a moravskou částí strany, přičemž moravská, prezentovaná Šrámkem, měla právě po válce navrch.

Další skupiny, které se tvořily na pravici, byly skupiny vznikající zpříslušníků zakázaných stran; z kterých se rovněž rekrutovali noví členové a dále skupina kolem JUDr. Heleny Koželuhové, manželky Adolfa Procházky. Toto byla poslední, ale snad nejvýznamnější skupina na pravici. Vytvořila se jako skupina lidí obdivujících na tehdejší dobu velmi nebojácné vystupování Heleny Koželuhové v tisku i na veřejnosti. Díky němu se vytvořil kolem její osoby liberální pravicový proud, který byl jasně prozápadní a antikomunistický.

⁶⁵⁶ NA Praha, f. 9-Msgre. Jan Šrámek, sign. 9/48/9. Úvahy o Pecháčkovi jako budoucím možném předsedovi pronikaly i mimo stranu. Blíže viz NA Praha, f. 100/36, sv. 331-3.

⁶⁵⁷ AKPR, sign. D-2858/46, inv. č. 2191. Záznam. Včera večer 19. února oznámil mně pan Dr. Blanský příkaz pana prezidenta republiky, abych připravil návrh blahopřejného dopisu pana prezidenta pro msgra Staška k jeho 60tým narozeninám, které slavil 17. t.m. Msgre Stašek je v nemilosti u strany lidové, a to do té míry, že při oslavě 60. narozenin, již se účastnilo na 30 spolků na Vyšehradě všech vyznání a směrů, msgre Tylínek nemohl než přečísti jubilejní článek o Staškovi ze Svobodného Slova proto, že Lidová demokracie nic nepřinesla. Ministr Hála dal zastaviti rotačku a vyndati článek, který již ve stroji byl pro nedělní číslo. Staška činí zodpovědným za politiku Dr. Hatláka a Hatláka za nestoudné chování šéfredaktora Šejnosta. Je pravda, že Stašek representoval ve straně vždy křídlo pravičácké v hospodářských otázkách a to rozhodlo pro jeho odstranění spolu se zájmem, aby lidová strana dostala do ruky tiskařské a nakladatelské podniky, které straně v Praze slouží, ale které jsou co do formy soukromo-podnikatelskými společnostmi. Tyto podniky všechny vybudoval vlastně straně Stašek, neboť koncem roku 1933 měly všechny jíti do konkursu vinou bývalého poslance Dr. Josefa Nováka, pátera Beneše a neschopností předsedy velmistra křížovnického Vlasáka. Podniky měly tenkrát 20 mil. dluhů. Stašek získal majoritu drobných akcionářů, sehnal 3 mil. Kč půjčkami a podniky vytáhl z finanční kalamity. Pomáhali mu Dr. Rückl, Dr. Hatlák, Msgre Tomšů z Říčana, Danner a Dostálek. Ve straně se vykládá odstavení Staškovo z politiky jako záměrný vpád Moravy do Čech; Morava musí býti vybudována jako trvalá základna strany, protože má pro ni nejvýhodnější podmínky. Na druhé straně tohoto záznamu je perem připsáno: „Pan prezident rozhodol, že Msgre. Staškovi nebude blahopriat.“

Helena Koželuhová byla až do r. 1945 širší veřejnosti neznámá. Pocházela z bohaté rodiny, která měla četné styky sřadou členů intelektuální elity prvorepublikového Československa. Sama byla neteří bratří Čapků. Své rozsáhlé znalosti získala při studiu na tehdy nově vzniklé brněnské právnické fakultě a rovněž i při zahraničních pobytech ve Vídni a v Paříži. V roce 1930 se vdala za začínajícího právníka a později i politika Adolfa Procházku.

Do nové republiky tedy vstoupila jako manželka nového ministra. Její nejlepší čas měl teprve přijít. Byla to dáma, která měla neobyčejný rozhled, schopnosti, vzdělání atd., a všechny tyto přednosti také využila.⁶⁵⁸

Nejdříve na sebe upoutala pozornost jako nadaná žurnalistka, autorka řady článků, úvodníků a fejetonů, které publikovala na stránkách Lidové demokracie a později také na stránkách Obzorů. Mladá fronta o ní napsala, že „jako meteor ozářila naši politickou arénu“⁶⁵⁹. U čtenářů měla obrovský úspěch. Psali jí například: „Stala jste se miláčkem všech čtenářů ‚Lidové demokracie‘ pro vaše spravedlivé a nekompromisní stanovisko“⁶⁶⁰. Zde čtenář vystihl asi jeden z hlavních důvodů její popularity. Její význam spočíval v tom, že kriticky upozorňovala na nejrůznější přestupky, chyby, přehmaty a zlořády tehdejší doby. Její styl se vyznačoval velmi precizním, jasným a logickým přístupem. Mluvila nahlas o věcech, o kterých se jiní mluvit báli, a proto se stala populární.

Ve svých člancích, které začala publikovat od května 1945, se projevila jako neobyčejně schopná žurnalistka.⁶⁶¹ Nebála se promluvit. Neváhala srovnávat některé jevy ve společnosti se situací v protektorátě. Kritizovala chování komunistů, státní byrokracie i některých sovětských vojáků. Ve své věci neváhala jít do sporu i s jedním z tak mocných komunistů, jako byl Antonín Zápotocký; coby manželka ministra si to konec konců mohla dovolit.

Kladně naopak hodnotila dobré vlastnosti českých podnikatelů, jako byla pracovitost a šetrnost. Vyznávala důležitost ekonomické prosperity a doporučovala odložit znárodnění. Byla pro to, aby se všechny problémy řešily z hlediska efektivity a prosperity. Za vzor kladla Tomáše Baťu a odmítala vidět v podnikatelích jen „vydřiduchy“. Jako snad jediná obhajovala legitimitu osobní touhy po majetku. V občanské sféře přesvědčovala lidi o nutnosti bojovat za svá práva a nebát se politiků. A tak bych mohl v popisu jejích názorů pokračovat dále.

⁶⁵⁸ O Heleně Koželuhové blíže viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu*. Praha 2000, s. 77–163.

⁶⁵⁹ Mladá fronta 15. září 1946, s. 2.

⁶⁶⁰ NA Praha, f. 15- Adolf Procházka, sign. 15-1/130.

⁶⁶¹ Své první články vydala knižně. Viz Helena KOŽELUHOVÁ, *První kroky. Novinářské črty okolo našeho osvobození*. Praha 1945.

Její názory způsobily, že během několika měsíců se stala jednou z nejoblíbenějších žen v Československu. Dokonce byla označena za „... jedinou ženu v dějinách moderní české politiky, která se pokusila prosadit na vlastní pěst s určitou vizí a již se podařilo strhnout pro ni značný počet stoupců.“⁶⁶² Svou popularitu rozšířila ještě více tím, že začala vystupovat na veřejnosti. Při těchto vystoupeních dokázala vtipně, jasně, logicky a někdy i smírnou ironií reagovat na nejrůznější otázky. To vše napomáhalo její popularitě, která byla vskutku záviděníhodná.

Svou činností pomáhala ovšem i svému manželovi. I on reprezentoval ve straně pravici. Ministr Procházka zde měl zvláštní postavení. Byl sice ministrem, jejím reprezentantem a předsedou pražské krajské organizace, ale ve straně neměl velký vliv, protože zastupoval právě zájmy pravice. O co měl menší vliv, o to byl aktivnější, aby ho získal. Pozorovatelé se vzácně shodovali v hodnocení jeho osoby. Jeden z nich napsal: „Ministr Procházka jest velmi pilný, snaží se získati si popularitu, často chodí na členské pracovní schůze, zve si stále k sobě různé pracovníky, kterými se dává informovat a kteří tímto přinášejí také materiál jeho choti, která svými úvodníky (které píše pod svým dívčím jménem dr. Koželuhová) získává sobě i svému muži sympatie.“⁶⁶³

Na politické scéně tak vznikl zvláštní tandem manželů Procházkových. Procházka využíval popularity své ženy, ale byl zároveň velmi opatrný v tom, aby s ní nebyl politicky příliš spojován. Snažil se zachovat si jistý odstup od energické a nebojácné manželky, což se ukázalo jako výhodné při jejím pozdějším vyloučení, kdy si mírnější a rozvážnější Procházka na rozdíl od ní udržel své postavení.

Helena Koželuhová sice naplnila přání, které jí napsali lidovci v servilním, tuctovém dopise, jenž posílali všem po vstupu do strany: „Spoléháme, že nám pomůžete vybudovat silnou politickou stranu, která i Vám zaručuje opravdovou demokracii v nové československé republice.“⁶⁶⁴ Naproti tomu mnohým byla její činnost trnem voku. Nebyli to jenom komunisté a příslušníci jiných stran, ale i mezi lidovci, zvláště mezi starými předválečnými členy, se našla celá řada nespokojenců. Její vystupování totiž vyvolávalo strach, závist a obavy, protože její činnost neodpovídala tehdejší představám o úloze křesťanské ženy, jejímiž jedinými úkoly bylo vychovávat děti a pečovat o manžela.

Na zásah P. Karla Fanfrdly bylo například zrušeno její řečnické turné na Moravě a tak by se dalo pokračovat dále. Ve straně začala být označována za mluvčí liberálů. Prosazování

⁶⁶² Milan DRÁPALA, *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová*. In *Soudobé dějiny VI/I* (1999). Praha 1999, s. 44.

⁶⁶³ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161.

⁶⁶⁴ NA Praha, f. 4-Helena Koželuhová, sign. 4-1/51/1.

liberálních teorií ji kladl za vinu i samotný Šrámek, když vysvětloval příčiny jejího vyloučení. „Liberalistické hospodářské teorie, jimiž v naprostém rozporu s programem strany Dr. Helena Koželuhová operovala ve svých článcích a projevech, měly největší ohlas mezi oněmi živly ve straně, které se stranou ještě nesrostly a které proto v Dr. Heleně Koželuhové viděly mluvčího svých liberalistických názorů.“⁶⁶⁵

Vedle toho se stala i mluvčí těch, kteří chtěli stranu reformovat, a to i za cenu odstranění tehdejšího vedení. Tato snaha se jí stala osudnou. Mezi straníky měla sice mnoho příznivců, ale hnutí na její podporu nevytvořilo žádnou pevnou frakci, o kterou by se mohla opřít. Konec její politické kariéry nastal vyloučením po volbách v roce 1946.⁶⁶⁶ Je ovšem nepochybné, že kdyby stranu nechtěla takto reformovat a nepřipravovala toto svržení nebo si počínala opatrněji, mohla by i nadále působit v jejím rámci. To už patří ke zvláštnostem lidové strany, která nechávala ve svých řadách třeba i jí nepohodlné straníky, ti ale nesměli útočit proti vedení. Šrámek sice členství této ženy, o které prohlásil „Je to žena, která není znás a nebude naše...“⁶⁶⁷, omlouval slovy „... u Dr. Heleny Koželuhové měla strana naději, že po jisté době dojde k asimilaci, k ukáznění, k vyjasnění a kuznání závaznosti a neměnitelnosti křesťanského a sociálního programu strany“⁶⁶⁸. Jsem ale přesvědčen, že by mohla působit i nadále ve straně, i kdyby nezměnila své názory. Mohla tu být jak Koželuhová, tak místopředseda a poslanec Josef Novák, který napsal: „Pryč od liberalistického mamonismu a sobeckého materialismu.“⁶⁶⁹

Tím se dostávám i klidoveckým levicovým skupinám. Ty byly menší a méně významnější než pravicové. Levici v podstatě reprezentovaly dvě skupiny. Jedna byla prokomunistická a druhá byla protikomunistická. Prokomunistická skupina se tvořila velmi pomalu a zpočátku ani tak nevystupovala. Personálně byla spojována s místopředsedou PNS a

⁶⁶⁵ Archiv KDU-ČSL, k. 8/2-Poslanci Čs. strany lidové K-N. Složka Helena Koželuhová.

⁶⁶⁶ Přestože tato kauza překračuje mnou sledované období, považuji za vhodné se alespoň ve formě odkazu zmínit o příčinách vyloučení, protože zásadním způsobem ovlivňovala stranu v letech 1945-1946. Nespokojenost s výsledky voleb s sebou přinesla otázky, proč se tak stalo, respektive proč strana nedosáhla lepších výsledků. Odpověď byla nasnadě. Strana je příliš konzervativní a potřebuje reformu. K tomu mohlo dojít jedině tehdy, když se odstraní původní vedení a to může pro změnu udělat pouze sjezd. Koželuhová začala tedy přesvědčovat jednotlivé stranické organizace o nutnosti takový sjezd svolat. Začala tak vlastně připravovat vnitrostranický puč. O jejích plánech se dozvěděl Hála, kterého informovali dva oslovení straníci. Vedení na to zareagovalo okamžitě. Vyloučilo ji ze strany a zbavilo ji i poslaneckého mandátu, který předtím získala. Jejím vyloučením byla sice vyvolána ve straně vlna nevole, ale vedení se podařilo situaci uklidnit, a tím Koželuhová ztratila možnost působit na politické scéně.

⁶⁶⁷ Milan DRÁPALA, *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945-48)*. In *Soudobé dějiny VI/1* (1999). Praha 1999, s. 43.

⁶⁶⁸ Archiv KDU-ČSL, k. 8/2-Poslanci Čs. strany lidové K-N. Složka Helena Koželuhová.

⁶⁶⁹ Josef NOVÁK, *Těm, jenž národ svěřil vedení*. Praha 1945, s. 14.

později také ÚNS, předválečným představitelem lidoveckých odborů Aloisem Petrem⁶⁷⁰. Jeho skupina byla aktivnější a sám Petr měl blíž ke komunistům než ostatní lidovci. Petr byl známý jako odborář a odbojář, který byl za svou činnost za války vězněn. Své příznivce ve straně si získal především svou sociální rétorikou vyplývající z křesťansko-sociálních ideálů. Na rozdíl od jiných se tato skupina přetvořila v r. 1948 ve frakci, která provedla převrat.

Z významnějších členů se k němu později připojili poslanec P. Josef Plojhar a předseda lidoveckých právníků a agent komunistů JUDr. Dionysius Polanský. Všichni tři jmenovaní se dostali do této skupiny ze zjištěných a prospěchářských důvodů.

Zvláště Petr byl počítán mezi ty, kteří často mění své názory a politickou orientaci. V roce 1945 například kritizoval Šrámka nejdříve za to, že byl příliš pravicový. V roce 1946 naopak vystupuje jako politik sympatizující spíše s pravíci, aby se nakonec z něj stal levicový politik spolupracující s KSČ. Otázkou ovšem zůstává, zdali v jeho případě byly hlavním důvodem pro spolupráci ideály, zážitky z jeho věznění za války anebo prostá a jednoduchá touha po moci. Cesta této trojice k levici nebyla přímočará a platilo o nich, že provádějí spíše osobní než levicovou politiku. Takový názor na ně měli i komunisté. O Petrovi tak například prohlašovali, že je „starý odborářský pracovník, který však podléhá vlivu některých špatných elementů v ČSL. Má snahu o všem sám rozhodovat, a proto dbá, aby mu ve straně nic neuniklo. Má sklon k diktování“⁶⁷¹. Podobně vyšla i Plojharova charakteristika: „činnost ve straně mu k srdci příliš nepřirostla“⁶⁷².

Sledujeme-li politickou činnost Aloise Petra ale i ostatních, vyplývá z ní jasná snaha zavděčit se těm, kteří mají moc. Dělal vše pro to, aby si udržel své postavení a svůj vliv posílil. To byl důvod i pro jeho nejdříve pravicový a protikomunistický postoj a později i prokomunistické vystupování. Podobné to bylo i u zbývajících dvou představitelů, kde zvláště v případě Plojhara hrály svou roli nenaplněné mocenské ambice. Tato skupina neměla pevnější program. Jediné, čím se vyznačovala, byla ochota spolupracovat s komunisty a tomu byli její členové schopni i mnohé podříditi.

Druhou skupinou byli levicově orientovaní příslušníci, kteří naopak nechtěli mít cokoli společného s komunisty. Reprezentoval je augustinián P. Karel Fanfrdla, lidovecký redaktor a pozdější jednatel výkonného výboru František Žampach, místopředseda strany Josef Novák a další. Někdy byli její příslušníci označováni jako konzervativní, nebo dokonce i feudální

⁶⁷⁰ O Petrovi blíže viz Jan RENNEN, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 34; Antonín HABENICHT–Jan HOLUB–Josef PLOJHAR, *Šedesát let ministra Aloise Petra. Sborník*. Praha 1949 a Josef PLOJHAR, *Vítězný únor a československá strana lidová*. Praha 1958.

⁶⁷¹ NA Praha, f. ÚV NF-ČSL (1945–68), k. 616.

⁶⁷² NA Praha, f. ÚV NF-ČSL (1945–68), k. 616.

socialisté, protože si slibovali od tehdejších procesů renesanci předkapitalistického řádu. Samotný kapitalismus odmítali. Jejich důvody snad nejlépe vystihuje jedno prohlášení uložené v Hálově pozůstalosti: „Všichni se modlíme ‚Otčenáš‘ a všichni jsme dítkami Božími, bez rozdílu, zdali jsme rolníky, dělníky, podnikateli nebo úředníky. Nemohli jsme nikdy souhlasit s tím, aby několik jedinců žilo z práce mnoha nuzných a pracujících lidí a hlásali jsme, že tak křiklavé rozdíly majetkové musejí býti v rozporu s křesťanskou láskou a spravedlností. Kapitalismus měl jediný cíl a tím byl zisk bez ohledu na člověka. Vždy jsme odmítali tento systém jako nezdravý.“⁶⁷³

Tato skupina byla velmi blízká středu. Politický střed, který byl nejsilnější, reprezentoval předsedu strany a spolu s ním i další politiky. Byli to například generální tajemník Adolf Klimek, poslanci Jaroslav Řehulka, Josef Vičánek, pozdější poslanec ÚNS a známý řečník Msgre. Alois Tylínek, předseda lidovecké mládeže Ing. Jindřich Synek a celá řada dalších. V neposlední řadě je do této skupiny počítán i druhý muž strany P. František Hála. Ten byl někdy rovněž počítán i k levici.⁶⁷⁴ Takto vystupoval i v některých zprávách, které si nechávali vypracovávat komunisté. Důvodem takového označení byla jeho známá vstřícnost k nim, ale myslím si, že radit ho jinak k levici není správně. Vždy totiž stál ve Šrámkově stínu a sloužil jako jeho prodloužená ruka. Možná, že se dal přirovnat pro své postoje k jeho levé ruce. Střed se jinak vyznačoval svými křesťanskosociálními názory a byl rovněž označován jako tradicionalistický a klerikální proud.⁶⁷⁵

Poslední stranou, které bych rád věnoval pozornost, jsou komunisté. O situaci uvnitř strany se nám bohužel zachovalo velmi málo zpráv. Navíc se snažili za každou cenu působit zdáním jednoty. To podporoval i základní princip, na kterém byla KSČ budována a to takzvaný demokratický centralismus, který znamenal naprostou podřízenost nižších organizací vůči vyšším. Tato zásada umožňovala úzkému okruhu lidí ovládat celou stranu a do jisté míry eliminovat vytváření a vliv jednotlivých mocenských skupin. Ovšem i oni se potýkali s problémy politických skupin. Jejich základním problémem byly noví členové, kteří u starých členů nezbuzovali příliš mnoho důvěry. Podezřívali je ze zjištěných důvodů, nedostatečného uvědomění atd. Mnozí komunisté se rovněž obávali, aby jim noví členové nezanesli do jejich řad úchylnky, které by zaváněly sociální demokracii či jinými levicovými názory.

⁶⁷³ NA Praha, f. 10- P. František Hála, sign. 10-1/392/11.

⁶⁷⁴ Viz Karel KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997, s. 63.

⁶⁷⁵ Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu*. Praha 2000, s. 39–40.

To je vedlo také k tomu, že KSČ věnovala po válce velkou pozornost stranickému školení a kádrování členů. Školení členů probíhalo ve straně na všech úrovních a jejich cílem bylo odstranit rozdíly mezi členy v jejich vědomostech ale i názorech.

Školení jako taková měla dvě úrovně. Jednak měli tzv. základní kroužky. Ty vznikaly při základních organizacích a soudruzi v nich studovali Dějiny VKS (b). V ideální představě mělo školení probíhat tak, že se zahajovalo stručnou úvodní přednáškou, „provádí se živá beseda s žáky, učitel jim klade otázky a na jejich otázky dává odpovědi, referáty pro některá dílčí téma si připravují sami žáci a vede se o nich soudružská diskuse řízená učitelem.“⁶⁷⁶ Pro takto vyškolené soudruhy byly připraveny kroužky pro pokročilé. Zde se probíraly také Dějiny VKS(b), ale mimo to se tu studovaly ještě díla komunistických klasiků—Marxe, Engelse, ale i Lenina a Stalina. Následně pak probíhala stranická školení na okresní, krajské a celostátní úrovni pro vybrané soudruhy, kteří měli posléze školit ostatní a pomáhat s výstavbou strany.

Kádrování nových členů mělo vést k tomu, aby se zamezilo přílivu nevhodných členů, kteří nebyli „schopni případné převýchovy. Toto prověřování se projevovalo i tím, že noví členové dostávali pouze prozatímní legitimace. Prozatímní průkazy byly vydávány jednak kvůli obrovskému náporu zájemců o členství, ale také z důvodů, aby straníci mohli prozkoumat (prokádrovat) jejich minulost. Definitivní legitimace dostávali noví straníci až s několika měsíčním zpožděním. První definitivní legitimace dostávali členové v lednu 1946.“⁶⁷⁷

Mimo skupiny starých a nových členů můžeme uvnitř KSČ hovořit ještě o dalších skupinách. Na rozdíl od jiných stran však nelze příliš hovořit o pravicových nebo levicových křídlech politických stran. Pozorovatelé spíše hovořili o umírněných a radikálních komunistech. Umírnění komunisté byli někdy ztotožňováni s londýnskými komunisty. Tak se měl o nich vyjádřit například národně socialistický ministr Jaroslav Stránský.⁶⁷⁸ Podle něj měl toto křídlo představovat především ministr vnitra Václav Nosek. Umírnění se měli přiklánět více ke specifické cestě československého socialismu a KSČ. Naopak proti nim mělo stát radikální křídlo, které bylo v moskevském exilu. To bylo bezvýhradně sovětofilsky orientované. Do této skupiny byl počítán například ministr Zdeněk Nejedlý. Mezi radikály byl po válce počítán i ministr zemědělství Julius Ďuriš nebo paradoxně i jeden z londýnských komunistů Václav Kopecký. Nad nimi pak jakoby stál Klement Gottwald.

⁶⁷⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 4, aj. 21- Oběžník Ústředního sekretariátu ÚV KSČ z 9. ledna 1946.

⁶⁷⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 1, aj. 2.

⁶⁷⁸ NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 154- Záznam z návštěvy ministra Jaroslava Stránského v Plzni 16. září 1945. Referát z rozhovorů při obědě u jednatele nár. soc. strany v Plzni Dr. K. Křepinského.

Toto rozdělení je ovšem více než problematické. Pravdou je, že londýnští komunisté byly v rámci strany podezřelí podobně jako španělští interbrigadisté. U mnoha soudruhů panovala obava, že se jejich londýnští soudruzi mohli nakazit západní ideologií. Dlouhý londýnský pobyt a „buržoazní“ prostředí dělalo své. To se koneckonců částečně potvrdilo při pozdějších stranických čistkách na začátku padesátých let a u těchto soudruhů platilo, že byly druhými sledovány. Na druhé straně mnozí z demokratů řadili komunisty do té či oné skupiny, podle toho jaké měli s nimi osobní zkušenosti. Mnozí z demokratů například vzpomínali na laskavé a přátelské jednání s Václavem Noskem a naopak na špatné jednání s Ďurišem, Kopeckým a dalšími. Například Feierabend k tomu ve svých vzpomínkách uvádí: „Nosek se mnou jednal stejně laskavě jako v Londýně a vyslovil politování...že nemohu v osvobozené republice uplatnit své velké vědomosti a zkušenosti. Když jsem si mu stěžoval na Ďuriše, řekl divoši jsou v každé straně.“⁶⁷⁹

O tom, že toto rozdělení na hodné a zlé či radikální a umírněné bylo do jisté míry hrané svědčí i paměti Jána Ursínyho, kdy vzpomíná na jedno osobní setkání s Václavem Kopeckým, kde ho přátelsky žádal, aby přestal s útoky na slovenské demokraty. Kopecký mu měl na to odpovědět „No víš Jano to já ti slíbit nemohu, když na mne Klema mrkne, anebo dokonce řekne Vašku mluv, tak musím.“⁶⁸⁰

Toto rozdělení bylo součástí komunistické taktiky. Mělo napomocť předsedovi KSČ Klementu Gottwaldovi, aby působil jako člověk nad věcí, který je povznesen nad malicherné problémy. Výše zmiňovaný Ursíny na něj vzpomínal jako na člověka „přímého a lidského“ a teprve později zjistil, že „jinak hovořil, jinak myslel a jinak konal“.⁶⁸¹

Popisem situace uvnitř komunistické strany uzavírám popis politických skupin uvnitř stran. Při tomto popisu politických stran se jasně ukazuje, že problémy s tříštěním do politických skupin postihuje v té či oné podobě všechny politické strany. Pro každou z nich to znamenalo vážné ohrožení a úspěch poválečných stran byl založen na tom, jak se dokázaly s tímto problémem vypořádat. V nadcházejících volbách se jasně ukázalo, že jen ten, kdo ovládnul politické skupiny měl šanci uspět.

Při srovnání politických stran docházím k závěru, že nejlépe se s tímto problémem dokázali vyrovnat komunisté, pro které byly „názorové úchytky“ a případné politické skupiny a frakce tím největším nepřítelem. Ne náhodou jedním z desatera komunisty bylo páté

⁶⁷⁹ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Praha 1996, s. 257–258.

⁶⁸⁰ Ján URSÍNÝ, *Z mého života*. Martin 2000, s. 85.

⁶⁸¹ Tamtéž, s. 108.

příkázání „Střez jako oko v hlavě jednotu a čistotu strany; buď bdělý a ostražitý vůči nepříteli, nedopusť, aby škodil straně...“⁶⁸²

Na těchto stránkách jsem popsal základní rozdělení jednotlivých skupin uvnitř politických stran. Vedle nich existovali i v tehdejší politice ještě solitéři, kteří stáli mimo jakékoliv skupiny, ale zaujímali významné postavení. Takovými solitéry byl například u lidovců historik PhDr. Bohdan Chudoba⁶⁸³, nebo zahraničně politický lidovecký expert JUDr. Ivo Ducháček⁶⁸⁴.

Každá z politických stran měla tyto jedince. Jejich význam je však sporný. Na jednu stranu mají v politických stranách obrovskou výhodu. Tím, že nejsou spojeni se žádnou skupinou, křídlem nebo frakcí, jsou zpravidla přijatelní pro více skupin a větší část členstva. Na druhé straně je to pro politiky i velká slabost, protože nikdo za nimi přímo nestojí a jejich úspěch byl založen na jejich schopnostech. Problémy s politickými skupinami se jasně ukazovaly nejen v běžném životě politických stran, při volbách, ale také na stranických sjezdech, kterým se věnuji v následující kapitole.

⁶⁸² NA Praha, f. 100/1, sv. 13, aj. 88.

⁶⁸³ O Chudobovi blíže viz Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě Západu*. Praha 2000, s. 415–469.

⁶⁸⁴ Jan RENNEN, *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999, s. 32.

Poválečné sjezdy

Stranické sjezdy představují v životě politických stran důležitou událost. Stanovy definují sjezd zpravidla jako nejvyšší orgán s právem rozhodovat o všem podstatném. Volení delegáti reprezentující členskou základnu přijímají prohlášení, program a stanovy.

Delegáti rovněž volí předsedu strany, místopředsedy, předsednictvo, výkonné výbory a obsazují se i další důležité posty, odkud je strana ovládána. Na sjezdech se také rozhodovalo o změnách názvu strany, což byl v mnou sledovaném období případ sociální demokracie, která ze svého názvu vypustila slovo dělnická.

Tím vším sjezdy rozhodují na delší dobu o politice a budoucnosti jednotlivých stran. Nebylo proto politického vedení, které by se jich více či méně neobávalo. Navíc na sjezdech nezaznívají jen oslavné řeči, ale také i názory a přání jednotlivých delegátů, reprezentující mínění členů, které někdy jde proti představám vedení. Na nich měli možnost se ozvat také ti, jejichž hlasu nebylo popřáno v nově budovaných stranách.

Klasickým příkladem může být případ sociálně demokratického exilového ministra Františka Němce, který při příležitosti sjezdu sociální demokracie na sebe upozornil dopisem ústředí. „Vážení soudruzi. V těchto dnech se schází první sjezd strany v osvobozené zemi. Je jeho právem, aby nejenom určil linie dalšího postupu strany, ale zejména, aby zkoumal činnost funkcionářů strany jak v podzemním zápase v době okupace, tak i v zahraničním našem odboji. Jako člen posledního představenstva strany účastnil jsem se práce na obou úsecích. V podzemním hnutí byl jsem členem ÚVODu...V zahraničí byl jsem členem vlády v Londýně a delegátem vlády pro osvobozené území...Bohužel po návratu domů nebyl jsem orgány, které se ustavily bez voleb, zařazen do politické aktivity. Jsem řadovým vojákem, bez funkcí, které by mi dovolily, abych se mohl odpovídati za svou práci v době okupace. Nebyl jsem ani navržen do Národního shromáždění, ač župa, za kterou jsem byl poslancem, mi důvěru projevila. Nemíním se však zabývat příčinami tohoto postupu vůči mé osobě; mám příliš rád stát a stranu, než abych rušil a ohrožoval její jednotu pro osobní hořkosti, i když jsou více než nemalé.“⁶⁸⁵

Podobně jako on protestovali i jiní v dalších politických stranách s cílem upoutat na sebe pozornost. Sjezdové tribuny se hodily na projednávání těchto otázek. Jejich úspěchy však byly sporadické.

⁶⁸⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 199-dopis Františka Němce ústředí z 15. 10. 1945.

Sjezdy jsou rovněž místem souboje o moc mezi jednotlivými skupinami a frakcemi ve straně. V neposlední řadě význam sjezdů spočíval v tom, že jejich svoláním byla dokončena první etapa budování politických stran po skončení druhé světové války. V okamžiku konání byly vytvořeny již masové strany s aparátem a vnitřní strukturou, byť jistě mnohé z toho se nevyznačovalo dokonalostí a celá řada věcí byla buď na papíře, anebo zbožným přáním straníků.

Ukázka propagačních materiálů ke stranickým sjezdům (Archiv ČSSD, f. 71, aj. 270 a NA Praha, f. ČSNS, k. 76).

Jako první měli sjezd sociální demokraté. Sociální demokracie měla XX. sjezd už v říjnu 1945 (ve dnech 18–21. 10. 1945) v Obecním domě v Praze. Ti se snažili svého prvenství náležitě propagačně využít. Poukazovali na to, že jediní sociální demokraté budou mít již v Prozatímním Národním shromáždění jasně vytyčený program a že jsou první, kteří mají vybudovanou stranu a demokraticky zvolené vedení. Ve svém protokolu ze sjezdu, který

vyšel později tiskem ještě zdůraznili, že jako druzí uspořádali svůj sjezd komunisté a to až o pět měsíců později.⁶⁸⁶

Komunisté uskutečnili VIII. sjezd na konci března 1946 (28–31. 3. 1946) a lidovci měli svůj sjezd ve dnech 1.–3. dubna 1946 v Praze. Konal se vlastně jako poslední ze sjezdů všech českých stran Národní fronty.

Výjimku tvořili národní socialisté, kteří neměli sjezd, ale konferenci 8.–9. prosince 1945 (tedy také dříve než lidovci) ve Smetanově síni Obecního domu v Praze.⁶⁸⁷ Na tuto konferenci bylo zvoleno 790 delegátů a z tohoto počtu bylo 615 delegátů s právem hlasovacím a 175 delegátů s „právem rokovacím“, což znamenalo, že se mohli zúčastnit jednání, mohli vystoupit při jednání, ale nemohli volit vedení a přijímat usnesení konference. Do této skupiny patřili především tajemníci a poslanci Národního shromáždění a zemských národních výborů. Z tohoto počtu se nakonec jednání zúčastnilo podle zápisu verifikační komise konference na 606 delegátů.⁶⁸⁸

Skutečnost, že nebyl svolán řádný sjezd strany vysvětlovali později národní socialisté slovy: „Řádný sjezd strany v té době nemohl být svolán a to hlavně proto, jelikož nebylo naše hnutí dobudováno a nebylo také řádného komunikačního spojení a nebyla...tudíž záruka, že sjezd by odpovídal ustanovením organizačního řádu.“ Jedním dechem dodávali, že přes tyto potíže se dostavili všichni řádně zvolení delegáti, „aby v ovzduší skutečně bratrském, radostném a posilujícím vyslechli zprávy o činnosti revolučního výboru, svých představitelů ve vládě a provedli volbu nového ústředního výboru“⁶⁸⁹ Národní socialisté nazvali tuto konferenci sjezdem zastupitelstva, který v jistém smyslu nahrazoval sjezd, protože tu byl schválen akční program strany⁶⁹⁰ a prozatímní organizační řád.⁶⁹¹ Došlo zde i k zvolení ústředního výboru v čele s Petrem Zenklem a odborných komisí strany.⁶⁹²

Význam sjezdů se projevil i v dobovém tisku. Tak například národní socialisté popisovali svoji konferenci pod titulkem „Nástup k velké soutěži“.⁶⁹³

⁶⁸⁶ *Protokol XX. manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie*. Praha 1946, s. 5.

⁶⁸⁷ Miroslav BUCHVALDEK a kol, *Československé dějiny v datech*. Praha 1987, s. 464. Zprávu o průběhu konference je uložena v archivu ministerstva vnitra. Blíže viz AMV, 13820-záznam o průběhu sjezdu nár. soc. strany z 11. 12. 1945.

⁶⁸⁸ NA Praha, f. ČSNS, k. 77.

⁶⁸⁹ NA Praha, f. 35, k. 64, aj. 88. *XIV. valný sjezd československé strany nár. soc. v Praze 27. února- 2. března 1947. Zpráva ústředního výboru*. Praha 1947.

⁶⁹⁰ Josef HARNA, *Politické programy českého národního socialismu*. Praha 1998, s. 218–248.

⁶⁹¹ *Organizační řád Československé strany národně socialistické přijatý zastupitelstvem strany v Praze 8. prosince 1945*. Praha 1946.

⁶⁹² K průběhu konference blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 77.

⁶⁹³ NA, f. ČSNS, k. 77- článek ze Svobodného slova 5. 12. 1945.

Všechny politické strany si dávaly záležet na průběhu sjezdů. Zorganizovat stranické sjezdy nebylo vůbec jednoduché. Navíc i v jejich přípravách se projevil poválečný nedostatek. Delegátům tak bylo například zdůrazňováno, aby si nezapomněli sebou vzít potravinové lístky jinak, že nedostanou jídlo na sjezdu. „Při odevzdání...potravinových lístků bude zajištěn oběd a večeře“ psalo se sociálně demokratickým delegátům.⁶⁹⁴ Komunistům se na svém sjezdu podařilo prosadit stravování delegátů bez stravovacích lístků, když získali od ministerstva výživy speciální přiděl potravin.⁶⁹⁵

Průběh sjezdů

Sjezdy měly pevný program. Zpravidla začínaly neoficiálními předporadami delegátů v předvečer sjezdu. Sociálně demokratičtí delegáti se například sešli ve Steinerově sále v Lidovém domě. Na těchto předporadách a schůzích se řešily především organizační záležitosti. Volilo se předsednictvo sjezdu, které řídilo jednání sjezdů. Sociálně demokratický sjezd řídil poslanec Tymeš, který stál v čele sjezdového výboru⁶⁹⁶ Schvaloval se jednací řád na sjezdu a volily se sjezdové komise. Zpravidla se jednalo o komise návrhovou, programovou, volební, mandátovou a organizační.⁶⁹⁷

Mimo to se také scházely k předporadám některé složky stran, jako byly třeba ženy nebo některé profesní či stavovské organizace stran. Po těchto předporadách následovalo zpravidla vlastní oficiální zahájení sjezdu.

Poválečné sjezdy byly zahajovány hymnami. Bylo po válce a tak se zpravidla hrála vedle československé hymny ještě sovětská hymna. Po té zazněly případně další písně nebo znělky podle toho o jaký sjezd se jednalo. Například na sociálně demokratickém sjezdu zazněla Píseň práce v podání pěveckého sboru Typografie. Na národně socialistické konferenci hráli Sukův pochod a na komunistickém sjezdu zazněly fanfáry z Libuše.

Po hudbě bývaly sjezdy oficiálně zahajovány slavnostními projevy předsedů stran nebo jejich zástupců. Po nich následovaly projevy hostů. Zpravidla se jednalo o projevy zástupců ostatních politických stran a sjezdových hostů ze spřízněných zahraničních stran. Vedení politických stran tím chtělo poukázat na svůj význam a tak se snažilo pozvat pokud možno co nejvíce významných osobností.

⁶⁹⁴ Právo lidu 18. 10. 1945, s. 2.

⁶⁹⁵ NA Praha, f. VIII. sjezd KSČ, sv. 1, aj. 5.

⁶⁹⁶ Průběh jednání sociálně demokratického sjezdu řídil výbor v čele s poslancem Tomešem, místopředsedy Novým, Jankovcovou a Sedlákem. V předsednictvu sjezdu byly dále Kufner, Cipro, Běliková, Opočenský, Holub, Skopal, Žalman, Patzak, Hromádka, Jančarová a Pelc.

⁶⁹⁷ V případě sociálně demokratického sjezdu vedl mandátovou komisi (Pavelka), programovou (Berger), organizační (Görner), volební (Pavlán), návrhová (Šulc).

Sociální demokraté na svůj sjezd pozvali například zástupce z 15 zemí z Anglie, Belgie, Bulharska, Dánska, Francie, Holandska, Itálie, Jugoslávie, Maďarska, Norska, Rakouska, Rumunska Švédska, Švýcarska a Španělska. Nakonec dorazili zástupci pouze sedmi respektive osmi zemí, protože součástí francouzské delegace byli zástupci i ze Španělska, kteří pobývali ve francouzském exilu. Byli tu zástupci Anglie, Francie (Španělska), Jugoslávie, Maďarska, Norska, Polska a Rakouska. Ostatní se omluvili a na sjezd nepřišli z nejrůznějších důvodů. Někteří kvůli probíhající předvolební kampani (např. Dánsko a Rakousko) a někteří kvůli technickým problémům (Švýcarsko, Belgie a další).

Naopak pro zahraniční hosty byla návštěva sociálně demokratického sjezdu příjemným výletem. Zahraniční delegace byli ubytováni buďto v pražském luxusním hotelu Esplanade nebo v Alcronu, kde byli ubytováni Poláci. Stravovali se v pověstném pražském lahůdkářství u Lipperta⁶⁹⁸. K dispozici měli tlumočníky a na programu měli kromě návštěvy sjezdu čaj na pražské radnici, návštěvu představení *Prodané nevěsty* Národním divadle, recepci u předsedy strany a vlády Zdeňka Fierlingra a exkurzi ČKD v Praze.⁶⁹⁹

K dobrému bontonu té doby patřilo i poslat na začátku jednání pozdravný telegram prezidentu republiky, který na ně odpovídal v průběhu sjezdu.

Poté následovala část, kde se rekapitulovalo období od minulého sjezdu. V této části se především připomínaly odbojové zásluhy. Vyzdvihovala se především účast straníků na odboji a jejich zásluhy o znovuvybudování státu. Sociální demokracie podle Zdeňka Fierlingera vyšla z podzemního boje o republiku a socialismus zocelená a omlazená.⁷⁰⁰ Každá ze stran měla pocit, že právě její zásluhy jsou ty největší a právě její straníci položili na oltář vlasti ty největší oběti. Ve zprávě k XX. sjezdu sociální demokracie se můžeme dočíst: „Strašná bilance mučednické smrti hrdinů naší strany je veliká a krutá. Přes 500 soudruhů a soudružek předních pracovníků a členů padlo za oběť týrání nebo bylo vyvražďeno.“⁷⁰¹

Někdy byly tyto projevy rozděleny do dvou částí. Přičemž v jedné části se zabývaly domácím odbojem a v druhé zahraničním. Tak například u sociálních demokratů mluvil Oldřich Berger o domácím zápase sociálních demokratů a Zdeněk Fierlinger hovořil o zahraničním zápase ČSSD.

Další část sjezdů byla programová. Schválení politických programů patří mezi jeden z nejdůležitějších úkolů stranických sjezdů. V této části byly předkládány zásady a programy

⁶⁹⁸ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200-účty za hosty sjezdu.

⁶⁹⁹ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 111.

⁷⁰⁰ Právo lidu 19. 10. 1945, s. 1.

⁷⁰¹ Zpráva k XX. manifestačnímu sjezdu strany konaném ve dnech 18-21. října 1945 v Praze v Obecním domě hl. města Prahy. Praha 1945, s. 27.

strany na další období. Po té následovala diskuze a projevy politiků k určitým oblastem. Spolu s tím nastávala širší debata o politice. Diskutovalo se o postoji stran k ženám, mládeži, živnostníkům, inteligenci, dělníkům a také o další výstavbě stran i celé Československé republiky. Předkládaly se zprávy odborných komisí a výsledkem všech debat bylo přijetí programu a zásad strany pro další období.

Stranické programy

Programy se u každé politické strany jen obtížně tvořily. Důvodů bylo více. Na jedné straně jsou programy nesmírně důležité, protože jejich prostřednictvím se strana prezentuje a snaží se získat co nejvíce příznivců. Jejich důležitost rovněž spočívá i v tom, že prostřednictvím programů bývá veden boj o moc ve straně. Snad právě proto straníci často bojují o jeho znění, které se tvoří jako konsensus názorů všech stranických proudů, a proto jejich tvorba bývá zdlouhavá.

Na druhé straně jsou to často jen vzletná a málo říkající prohlášení, která mnohé napoví jen odborníkovi; navíc k tomu přistupuje i skutečnost, že teoreticky byli programy pro straníky závazné, protože každá strana v té či oné podobě zavazuje své členy k dodržování programu,⁷⁰² ale v praktické politice se mu často nepřikládá příliš velká pozornost a vyžadují-li to zájem strany, bývá i porušován.

V programové části sjezdů docházelo ke vzrušeným debatám o programu mezi zástupci jednotlivých stranických skupin. Příkladem může být diskuze o zahraniční politice na národně socialistické konferenci. Na jedné straně tu byl představitel levého proudu ve straně Josef David, který ve své řeči vyzdvihoval Sovětský svaz. Podle záznamu o průběhu konference měl David říci, že postoj československého národa musí býti jasný a přes velkou vděčnost k západu musíme se orientovat v první řadě k SSSR, se kterým máme první spojenecké smlouvy a taktéž i společné hranice. Anglie ta je od nás daleko, nehledě k tomu, že pro nejbližších deset let bude mít sama se sebou hodně starostí“.

Naopak představitelka pravého proudu ve straně poslankyně Františka Zemínová doporučovala větší orientaci na Západ. Prohlásila „Musíme myslet rusky, dělat však můžeme anglicky a americky.“ Po projevech následovala diskuze, ve které zvítězil pravicový proud.

⁷⁰² V případě lidovců se vstupující člen zavazoval podle organizačního řádu k následujícímu: „Podpisem členské přihlášky uznává každý člen program strany a zavazuje se jej zachovávat, uznává organizační řád strany a zavazuje se řídit se jeho ustanoveními, plnit povinnosti ke straně a zachovávat stranickou kázeň.“ Viz *Organizační řád Československé strany lidové*, Praha 1946, čl. I. odst. 5. Text přihlášky do strany byl: Přihlašuji se za člena Československé strany lidové a žádám za vystavení členského průkazu. zavazuji se plnit svoje povinnosti v zásadách čisté a poctivé demokracie tak, abych přispěl ke zdaru Československé republiky a k blahu veškerého československého lidu. Prohlašuji, že jsem byl vždy dobrým Čechem, a že nejsem dosud členem žádné politické strany.“ Text přihlášky viz *Lidová demokracie*, 1. ledna 1946. s. 4. Podobné to bylo i v dalších stranách.

Převaha tohoto proudu se projevila i ve znění programu, který více akcentoval jeho pohledy a to nejen v oblasti zahraniční politiky.⁷⁰³

Výsledné stranické programy byly zpravidla dlouhé a nudné. Nejrozsáhlejší program ze všech stran měli sociální demokraté. V konečné podobě měl 113 stránek.⁷⁰⁴ Programy politických stran měly mnoho společného. Předně slibovaly všechno všem a za další se shodovaly v otázkách nastíněných v Košickém vládním programu. Všechny souhlasily tehdy se zavedením nové státní správy (Národní výbory), se znárodněním, odsunem, s novou (lidovou) demokracií a ochranou lidských práv a svobod, zahraničně politickou orientací na Sovětský svaz atd.

Cílem všech bylo vybudování nové lepší společnosti a zajištění blahobytu pro všechny. V čem se ovšem už neshodovaly, bylo, jak tohoto stavu dosáhnout. Každá ze stran přicházela s něčím jiným.

Základní myšlenkou národně socialistického programu bylo spojení nacionalismu a socialismu.⁷⁰⁵ V tom viděli národní socialisté cestu k lepší společnosti. Jejich pojetí socialismu se však zcela odlišovalo od socialismu v pojetí sociální demokracie a komunistů.

O svých rozdílech psali už národní socialisté ve svém prozatímním programu z léta 1945. „Pokud jde o stranu československých socialistů, třeba říci, že ideové východisko a ideové zaměření naší strany je nemarxistické a už tím se podstatně odlišujeme od druhých socialistických stran.“⁷⁰⁶

Z národně socialistického programu následně vyplývá, že jejich socialismus byl specifický. Jednalo se o takzvaný „český socialismus“⁷⁰⁷, který chápali jako komplex důležitých sociálních reforem s cílem vybudovat sociálně spravedlivý a demokratický režim v duchu Masarykových a Benešových ideálů. Svoboda měla být zakotvena v duchu sociální rovnoprávnosti.

V jejich programu tak můžeme v duchu těchto ideálů najít celou řadu zajímavostí, jako byla třeba přímá volba prezidenta, zavedení referenda, podíl zaměstnanců na zisku podniků nebo podpory a půjčky novomanželům atd.

⁷⁰³ Blíže viz NA Praha, f. MV-T, k. 436 a AMV, sign. 13820- záznam o průběhu nár. soc. sjezdu strany.

⁷⁰⁴ Blíže viz *Program Československé sociální demokracie*. Praha 1946 (K vydání připravil Oldřich Berger)

⁷⁰⁵ Z dobové literatury k otázce programu národních socialistů blíže viz Vratislav BUŠEK, *Živé hlasy. Poslání Československé strany národně socialistické*. Praha 1945; Vratislav BUŠEK, *Náš socialism: Příspěvek k ideologii čs. strany národně socialistické*. Praha 1947; Jarmila UHLÍŘOVÁ, *Proč jsem národní socialistkou*. Brno 1946; Petr ZENKL, *Zájmy národa-nejvyšším příkazem. Projev bratra Dr. Petra Zenkla předsedy revolučního výkonného výboru čs. strany národně socialistické*. Kroměříž 1945; Petr ZENKL, *Národní socialismus věčně živý*. Praha 1946; Petr ZENKL, *Naše hlavní zásady*. Praha 1946.

⁷⁰⁶ Josef HARNA, *Politické programy Českého národního socialismu*. Praha 1998, s. 215-Z tzv. Ripkova programu Čs. strany národně socialistické.

⁷⁰⁷ Blíže viz k tomuto tématu Otakar MACHOTKA, *Socialism českého člověka*. Praha 1946.

V svém programu se národní socialisté definovali jako strana „malého českého člověka“, kde má místo každý pracující člověk od rolníka přes dělníka až po živnostníka a intelektuála.⁷⁰⁸ Význam strany spatřovali v udržení činnosti národního ducha a ve svých ideálech chtěli navazovat na tradice české reformace, husitství a českobratrství. „Strana byla od svého založení oním hnutím, jež v obměnách se projevuje v celé slavné historii národa, husitství, českobratrství i probuzení bylo neseno malým českým člověkem a spočívalo na jeho bedrech. Jen ten byl vždy oporou přítomnosti i nadějí budoucnosti. Proto tento malý člověk bude dnes československý národní socialista, aby-jak bylo napsáno v prvním svolání znovuzkříšené strany- zajistil národnímu celku i každému jednotlivci osvobození od strachu, hrůzy a životní nejistoty, největších to kleteb každé tyranie.“⁷⁰⁹

Národní socialisté tyto svoje programové teze poprvé formulovali v tzv. Ripkově programu z července 1945. Následně byl program podrobně rozpracován v Akčním programu národně socialistické strany, který byl přijat na sjezdu zastupitelstva v prosinci 1945. Program národních socialistů se tehdy dělil do 10 částí (Historický úvod, Ideové směrnice, Stát a strana, Hospodářský program, Program sociálně politický a zdravotnický, Samospráva, Kulturní program, Strana a ženy, Strana a mládež a Hraničářský program). V této podobě zůstal program národních socialistů do voleb beze změny.

Sociální demokraté viděli nápravu v rozsáhlé socializaci. Jejich program se příliš neodlišoval od prvorepublikové minulosti, i když i zde můžeme nalézt určité odchylky způsobené dobou.⁷¹⁰ Podobné požadavky však prosazovali již za první republiky.

Jak odpovídal název strany usilovali sociální demokraté o dvě věci demokracii a socialismus. Na sjezdu k tomu zaznělo: „Nyní jdeme v duchu velikých idejí, které nám dala filosofie Marxova a Masarykova. Chceme tvořit hmotné předpoklady spravedlivého a sociálního života, ale především chceme, aby duch lidové republiky vytvořil syntesu ideálů

⁷⁰⁸ Josef HARNA, *Politické programy Českého národního socialismu*. Praha 1998, s. 218- Akční program Československé strany národně socialistické přijatý na zasedání zastupitelstva strany v Praze.

⁷⁰⁹ Tamtéž

⁷¹⁰ K otázce programu sociální demokracie blíže viz *Program akčního výboru Československé sociální demokracie*. Plzeň 1945; *Osnovy Československé sociální demokracie*. Praha 1946; Programy byly též publikovány ve zjednodušené podobě, aby byly srozumitelné pro širší veřejnost. Blíže viz *Práce pro lid a republiku*. Praha 1945; *Budujeme silnou čs. sociální demokracii*. Praha 1946; *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté!* Praha 1946; Adéla BĚLÍKOVÁ, *My chceme nový lepší řád*. Most 1946 a Vojta ERBAN, *Zásady čsl. sociální demokracie*. Praha 1946. Sociální demokracie také vydávala programy věnující se dílčím otázkám. Blíže například viz *O zlaté dno řemesel. Stanovisko Československé sociální demokracie k živnostenským otázkám*. Brno 1945; *Novými cestami v zemědělství*. Praha 1945; *Československým zemědělcům*. Praha 1946; Jan SMETÁČEK, *Hovory s vesnicí*. Praha 1946.

Marxových a Masarykových, která by opravdu dala nejlepší a nejkrásnější základ nové lidové demokracie.“⁷¹¹

Ve své politice se opírali o tzv. vědecký socialismus. „Československá sociální demokracie navazující na duchovní odkaz myšlenkových tvůrců moderního socialistického hnutí, hlásí se k vědeckému socialismu, který je metodou myšlení lišící se od dřívějších, zastaralých metod tím, že neuznává neměnných zákonů a vychází z poznání, že vše je podrobno změně a podléhá hnacím silám neustálého vývoje.“⁷¹² V duchu těchto ideálů považovali kapitalistickou společnost za přežilou a jako taková měla ustoupit novému vývojově vyššímu typu socialistické společnosti. „V ní lidská společnost v měřítku národním či světovém-bude od každého svého člena přísně požadovat, aby pro obecné blaho vnesl ve společnou pokladnici národní vše, co je sto na společném díle vytvořit svými schopnostmi a silami. Za to společnost každého člena odmění nejprve podle jeho vykonané práce a po té-až výrobní síly společnosti se natolik rozvinou- podle všech jeho potřeb.“⁷¹³

Konkrétně byla základní idea programu sociální demokracie vyjádřena heslem „Demokracie naše cesta, socialismus náš cíl“. K naplnění tohoto požadavku přicházeli sociální demokraté rozsáhlými požadavky na socializaci celé společnosti. Ve svých požadavcích šli mnohdy daleko dál než komunisté. Požadovali rozsáhlé znárodnění a revizi pozemkových reforem. Socializaci respektive znárodnění označovali sociální demokraté za hospodářskou revoluci. „Zůstane historickou skutečností, že sociální demokracie byla iniciátorkou, propagátorkou a prosazovatelkou této velké myšlenky nekrvavé, ale nezbytné hospodářské revoluce, která jedině může zajistit zdárný vývoj republiky a uvolnit všechny tvůrčí síly lidové demokracie.“⁷¹⁴

V jejich programu se však současně objevily i mnohé požadavky na ochranu středních vrstev. Znárodnění se tak mělo dotýkat jen velkých majetků. Naopak drobným živnostníkům sliboval program ochranu před konkurencí a zabezpečení novými sociálními zákony, které se měly dotýkat i této skupiny.

Tato změna programu byla vyvolána změnou struktury členstva sociální demokracie, kdy řada dělníků přešla ke komunistům a naopak v řadách strany přibylo více zástupců střední vrstvy. Mnozí starí sociální demokraté však měli z této programové změny jisté obavy, aby strana zcela nerezignovala na svoji původní dělnickou orientaci.

⁷¹¹ *Protokol XX. Manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie*. Praha 1946, s. 107.

⁷¹² Petr PROKŠ, *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha 1999, s. 250.

⁷¹³ Tamtéž, s. 250.

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 252.

Třetí stranou socialistického bloku byli komunisté.⁷¹⁵ Ti představovali z hlediska programů výjimku. KSČ totiž po válce nezveřejnila jakýkoliv svůj program. Což neznámá, že komunisté neměli program. Oni ho měli, a pouze ho nezveřejňovali. Důvodů pro tento postup bylo více. Oficiálně komunisté zdůrazňovali, že nemají žádný jiný program, než je programové prohlášení vlády (Košícký vládní program). V praxi jim tento stav vyhovoval, protože mohli svůj program operativně přizpůsobovat dané situaci a zároveň jí to dávalo prostor, aby do svých řad mohla strana přijímat co nejvíce lidí.

Program komunistů můžeme v této době pouze rekonstruovat z nejrůznějších prohlášení stranických vůdců a následně ze sjezdového protokolu.⁷¹⁶ Z jejich projevů jasně vyplývá, že cílem KSČ bylo zlikvidovat starý systém spolu s reakcí a vybudovat socialismus v pojetí „školy Marxe, Engelse, Lenina a Stalina“.⁷¹⁷ V této době připouštěli ovšem ještě socialismus s vlastními znaky. Jednalo se především o ochranu malých živnostníků a rolníků spolu s dodržováním základních práv a svobod. Otázkou ovšem nadále zůstává, nakolik se jednalo o politický kalkul a nakolik mysleli komunisté prosazování těchto myšlenek vážně.

Poslední zbývající stranou byli lidovci. Jejich programem bych se rád podrobněji zabýval, protože na rozdíl od ostatních představoval nesocialistickou alternativu. Některé myšlenky lidoveckého programu byly už nastíněny v programovém prohlášení v červnu 1945, konkrétní podobu pak našly až v oficiálním programu, který byl přijat na stranickém sjezdu v dubnu 1946. Tento program vycházel ze dvou papežských encyklik *Rerum novarum* (1891) a *Quadragesimo anno* (1931) a už v době jeho vzniku panovala shoda v tom, že se příliš neliší od prvorepublikového.

Jeho bližší rozebrání by vydalo na samostatnou studii, a tak se omezím jen na to nejnnutnější. Podobně jako v programovém prohlášení se strana označila za československou, demokratickou, křesťanskou, všestavovskou, nesocialistickou, ale sociální reformní stranu, která v jednotlivých bodech zdůrazňuje křesťanské ideály spolu s ideály demokracie, občanských práv a svobod a jejich nedotknutelnost. Po válce se lidovci na rozdíl od minulosti označovali za stranu křesťanskou ne klerikální.

⁷¹⁵ K programu KSČ blíže například viz Klement GOTTWALD, *O politice Komunistické strany Československa v dnešní situaci*. Praha 1945; Klement GOTTWALD, *O další cestě národní revoluce*. Praha 1945; Klement GOTTWALD-Rudolf SLÁNSKÝ, *K palčivým otázkám dne*. Praha 1945; Rudolf SLÁNSKÝ, *Co je komunistická strana*. Plzeň 1945 a Antonín ZÁPOTOCKÝ, *Proti škůdcům republiky. Projev předsedy ÚRO, poslance Antonína Zápotockého na zasedání Prozatímního Národního shromáždění dne 15. listopadu 1945*. Praha 1946. KSČ také vydávala publikace, které se věnovaly dílčím otázkám programu strany. Blíže například viz *Komunisté a zemědělská otázka*. Praha 1945; *Současné problémy a úkoly KSČ*. Praha 1945.

⁷¹⁶ Blíže viz *Sněm budovatelů. Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha 1946.

⁷¹⁷ *Sněm budovatelů. Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946*. Praha 1946, s. 71.

Tak například ministr Adolf Procházka prohlásil ve svém zásadním projevu na sjezdu v roce 1946, že lidovci nejsou stranou konfesní a v jejich řadách „nalezne přátelské přijetí každý občan a občanka bez ohledu na konfesijní příslušnost, pokud přijímá za svůj politický program křesťanskou demokracii“, kterou chápal jako „demokracii podloženou zásadou rovnoprávnosti lidí ve smyslu křesťanského učení“.⁷¹⁸ V podobném duchu se vyjadřovali i jiní. Poslanec Jaroslav Řehulka na lidoveckém sjezdu prohlásil: „Československá strana lidová nebyla a není stranou konfesijní a je daleka toho, aby tvořila nějakou součást politicko-konfesní internacionály.“⁷¹⁹ Přes tato prohlášení zůstávala strana v povědomí lidí většinou jako klerikální, kvůli vysoké účasti katolických duchovních ve vedení strany a vysokém podílu katolických věřících ve straně (přes 95 procent).

Program strany byl rozdělen do dvanácti kapitol: Stát a osobnost; Rodina; Stát, škola a mládež; Církev a stát; Státní správa a armáda; Stát a život hospodářský; Sociální politika; Zemědělství; Střední stavy; Dělníci a zaměstnanci; Pracovníci duševní a poslední kapitolou byla Politika mezinárodní. Zvlášť pak byla uvedena vstupní preambule a závěr programu, ve kterém strana vymezovala své cíle. Ve vstupní preambuli se lidovci charakterizovali jako „politické sdružení svobodných občanů, mužů i žen všech stavů, kteří stojí na půdě křesťanské spravedlnosti, osobní svobody, náboženské snášenlivosti a humanity“⁷²⁰. Jako svůj cíl si po válce položila velmi vznešený ideál, a to sice, aby „blahodárný vliv tisícileté křesťanské kultury a věčných zásad mravnosti a práva pronikl všecko naše zákonodárství a náš život veřejný, hospodářský a sociální. Chceme a pracujeme o pokřesťanštění národa, neboť jen tak možno dosáhnouti blaha občanů a pravé spravedlnosti.“ Na začátku a na konci svého programu tak charakterizovala svůj snad nejdůležitější rys a tím byla křesťanská orientace.

Po úvodní preambuli se už program věnoval konkrétním otázkám. V první kapitole to byl vztah státu a osobnosti – občana – člověka. Základem tohoto vztahu měl být svobodný člověk, který má zajištěna práva, jako jsou rovnost před zákonem, svoboda vyznání, mínění, projevu, shromažďování a další. Podle programu je svobodný člověk základem veškerého dění ve státu a jeho úkolem je „harmonizovat všechny tvořivé snahy a volné proudy usilující o blaho národa a státu, jenž tuto plnost národního života nesmí spoutat organisacemi totalitními, které by velkou část občanů zbavovaly svobody“. Objevuje se tady tak požadavek svobody, do které neměl stát příliš zasahovat. Podle představ programu směl zasahovat pouze tam, kde

⁷¹⁸ Adolf PROCHÁZKA, *Lidová strana v Národní frontě*. Praha 1946, s. 7.

⁷¹⁹ Jaroslav ŘEHULKA, *Cestou demokracie*. Praha 1946, s. 2.

⁷²⁰ Program Československé strany lidové z 2. dubna 1946. Veškeré citace v kapitole, věnující se programu, pocházejí, není-li uvedeno jinak, z tohoto dokumentu, který byl schválen na sjezdu 2. dubna 1946.

nestačí síly jednotlivce nebo jiných „nižších útvarů společenských“. Tuto myšlenku formuloval podobně i lidovecký ministr Adolf Procházka, když na sjezdu ve svém projevu řekl: „Chceme, aby stát pomáhal člověku. Stát je prostředek a člověk je cíl lidského organisování. Naším programem je tudíž člověk a svou politikou chceme jemu opatřit všechny předpoklady zdárného a šťastného života“.⁷²¹

Základem takového státu, ale i společnosti byla podle autorů programu rodina. Té se věnuje druhá kapitola. Zákonodárství mělo podle ní všemožně pečovat o rodinu a její zabezpečení. Tento požadavek obsahoval i zavedení tzv. rodinné mzdy, která měla osvobodovat ženu – matku od výdělečné činnosti. V případě, že žena byla přesto výdělečně činná, měla dostávat stejnou odměnu za vykonanou práci jako muž. Objevuje se tu tak požadavek rovnoprávnosti mezi mužem a ženou, a to jak v právních, tak v hospodářských záležitostech. Ženě byla navíc ještě vkřesťanském duchu přisuzována zvláštní úloha vyplývající z jejího mateřského postavení. „Ženě matce necht' se dostane veškeré péče a ochrany, aby dorost národa, jehož je vychovatelkou, byl zdravý a stačil na úkoly, které národu dalo jeho nové postavení v národních hranicích“.

Ženě – rodině – rodičům mělo podle programu rovněž příslušet přirozené právo na výchovu. To je obsahem třetí kapitoly, která se věnovala otázkám vztahu mezi státem, školou a mládeží. Výchova měla být pak následně rozvíjena ve škole, a to na základě „křesťanského názoru světového“. Jako prostředek k naplnění těchto ideálů měla sloužit svobodná škola, která měla být bez „státního monopolu“. Slovy programu: „odmítáme státní monopol školský a žádáme, aby škola byla svobodná“.

Tak, jak odmítali školský monopol, odmítali i kulturní. Tento požadavek byl obsažen v další kapitole Církve a stát. Poměr mezi církví a státem měl fungovat „na základě vzájemné úcty a spolupráce“. Pro katolickou, ale i pro ostatní církve žádali plnou svobodu, a to nejen v oblasti náboženské, ale i výchovné a charitativní. V jinak vzletném prohlášení se ovšem dále mnoho nedovídáme a podobné to bylo i v kapitole Státní správa a armáda.

Zde se pouze pravilo, že strana je zastáncem demokracie na všech úrovních státní správy a totéž mělo platit i v případě armády a bezpečnostních složek. Navíc měla být armáda nadstranická a „úplně oddaná státní myšlence“. Totéž mělo platit i u bezpečnostních složek. Jinak se program pohyboval ve formě poněkud vágních prohlášení, ze kterých vyplývalo, že strana je pro decentralizaci, ale zároveň upevnění jednoty národního státu, nebo že požadovala nezávislé soudy a další.

⁷²¹ Adolf PROCHÁZKA, *Lidová strana v Národní frontě*. Praha 1946, s. 16.

Jiné to bylo v kapitole Stát a život hospodářský, zabývající se oblastí hospodářského života. Zde byl program poměrně konkrétní. Na rozdíl od jiných tehdejších stran zdůrazňovali právo člověka na soukromé vlastnictví. Na tomto právu měl podle něj záviset „veškerý pokrok národa, nejen hmotný, nýbrž i duchovní a mravní.“ Program dokonce tvrdil, že i osobní svoboda „do značné míry závisí na přirozeném právu člověka na soukromé vlastnictví, které mohlo být omezeno jedině tehdy, pokud si to žádá „veřejné blaho“, ale v jiných případech to odmítal. Tím reagoval jednak na zkušenosti z hospodářské krize, ale především na znárodnění části průmyslu, bank a pojišťoven z roku 1945. Znárodnění bylo pak obhajováno myšlenkou vycházející z encykliky *Quadragesimo anno*: „Vždyť právem se usiluje o to, aby určité druhy statků byly vyhrazeny státu, protože propůjčují vlastníkům moc tak velikou, jaká nemůže být přiznána soukromým lidem, nemá-li být ohrožen zájem celku“.⁷²² Slovy programu: „Volná hra soukromých zájmů musí být... usměrňována v zájmu celku, a to ve výrobě i spotřebě, aby se předešlo hospodářským krisím. Lidová strana, chráníc svobodné živnosti, soukromé, obchodní a průmyslové podnikání, jakož i svobodná povolání, žádá, aby další znárodnění bylo přípustno jen tehdy, když to vyžaduje veřejné blaho, aniž by byla ohrožena podnikatelská iniciativa“.

Vedle toho, že strana zdůrazňovala na rozdíl od jiných právo na soukromý majetek, měla jeden primát mezi všemi ostatními českými stranami, který vynikl v kapitole Sociální politika. Strana zde totiž prohlásila, že je sociálně reformní a ne socialistická jako ostatní české strany. Prohlášením, že je nesocialistickou, ale sociálně reformní stranou, si chtěla uklidnit všechny socialisty, ale navíc tím chtěla získat značnou část nesocialistů, které jinak nikdo v českých zemích nereprezentoval. V programu se sice nikde neobjevuje místo, kde by byl výslovně odmítán socialismus, ale odmítá výslovně třídní boj. Naproti tomu požaduje spravedlnost pro všechny třídy, navíc možnost sociálního vzestupu měla být zajištěna všem a na nich mělo záviset, zdali ji využijí nebo ne.

Všem mělo být ovšem zajištěno zdravé bydlení a pojištění, které program blíže neurčoval. Dětem a mládeži měla být navíc zajištěna zdravotní péče. V této kapitole se tak rozvíjejí myšlenky sociálního solidarismu, které jsou charakteristické pro všechny křesťanské strany.

Osmá kapitola se věnovala zemědělství. Podle ní, „aby zdraví národa a jeho výživa byly zajištěny, potřebuje národ vyspělého, vzdělaného a hmotně zabezpečeného zemědělce.“ Podmínkou k prosperitě tohoto oboru mělo být vedle této skutečnosti i soukromé vlastnictví a

⁷²² Jaroslav HLOBIL, *Vývoj politických stran v národě českém a ideový podklad Československé strany lidové*. Uherské hradiště 1946, s. 14.

„úměrná volnost“. Toto platilo i v případě další kapitoly, věnované středním stavům, jak se tehdy nazývaly střední vrstvy.

I zde bylo podmínkou rozvoje soukromé vlastnictví a volnost rozhodování. Samotný pojem střední stavy definovali jako „střední vrstva národa, skládající se z malých a středních závodů průmyslových, z řemeslných, obchodních, živnostenských i svobodných povolání.“ Této vrstvě, o které prohlašovali, že byla vždycky „spolehlivou složkou státu“, slibovali ochranu jejich zájmů spolu s podporou podnikání, které chtěli postavit na „základ úplné hospodářské rovnosti a spravedlnosti“.

Další skupinou, které byla věnována samostatná kapitola, byli dělníci a zaměstnanci. Těm se slibovalo rovnocenné postavení s ostatními vrstvami a zároveň se stana zavazovala, že bude „usilovati o to, aby v závodech se utvořila pracovní souručenství, správy zaměstnanců ke zvýšení tvorby hospodářských statků“. Objevuje se tak zde zvláštní model řešení vztahů mezi dělníkem a majitelem podniku. Program sliboval dělníkům rovněž takovou mzdu, aby dala základ k důstojnému postavení dělníka, zaměstnance a jeho rodiny a „bylo z ní možno vytvořiti jmění soukromé.“ V křesťanském duchu se nesl rovněž závěr této kapitoly, kde se pravilo: „Zvláštní sociální péči po stránce mravní a zdravotní nutno věnovati pracujícím mládeži a pracujícím ženám.“ Objevuje se tu v podtextu také otázka mravnosti, které se s ohledem na křesťanského ducha věnuje téměř každá kapitola v nejrůznější podobě. Jaroslav Pecháček v příručce, která vysvětlovala blíže program strany, dokonce napsal: „Vycházejíc z křesťanského názoru na stát, zdůrazňuje lidová strana důležitost mravnosti v životě jednotlivce i společnosti jako nezbytný předpoklad záruky zachování národní existence.“⁷²³

Poslední vrstvou, které se věnovala zvláštní pozornost, byla inteligence, která se nazývala „pracovníci duševní“. I té se slibovala podpora, aby se mohla rozšiřovat, protože „naš národ musí svou malou početnost nahraditi zdokonalením jednotlivců ve všech oborech života náboženského, mravního, rozumového i právního.“ Její podpora byla ale omezena: „Pokud nebude odporovati veřejné mravnosti a demokracii“. Tato podmínka vyplývala z tradiční konzervativnosti strany a obavy z přílišné pokrokovosti části inteligence.

Poslední kapitola se věnovala zahraniční politice pod názvem Politika mezinárodní. Smysl a cíl zahraniční politiky spatřovali lidovci v mezinárodním zabezpečení Československé republiky, které mělo být zajištěno díky dobrým vztahům se Sovětským Svazem, západními mocnostmi, ale také díky OSN, která je zmiňována na konci kapitoly. Na prvním místě zahraničněpolitické koncepce lidovců nebyl po válce nikdo jiný než Sovětský

⁷²³ Jaroslav PECHÁČEK, *Co chce čs. strana lidová*. Praha 1946, s. 14.

svaz. V programu se pravilo: „Spojenecká smlouva naší republiky se SSSR jest přirozeným a nutným výrazem naší mezinárodní politiky, vyplývající ze zeměpisné polohy a slovanského charakteru našeho národa.“

Od ní si slibovali, že přinese republice nejsilnější ochranu před útokem, zabezpečí samostatnost republiky a po zkušenostech z války zajistí „našemu státu trvalou bezpečnost proti jakémukoliv příštímú náporu Germánstva.“⁷²⁴ Jestliže se hovořilo o spojenecké smlouvě se Sovětským svazem, pak program neřikal nic o vůli, přání či ochotě strany, aby stát uzavíral obdobné smlouvy s dalšími západními mocnostmi. Na jejich adresu zde jen zaznívá: „S Anglií, Amerikou a Francií nás pojí přátelský poměr, vyplývající ze stejného rázu kultury, demokratických ideálů a občanských svobod“. V tomto ohledu se omezoval jen na konstatování: „Vítáme přátelské smlouvy se všemi nám nakloněnými státy a budeme usilovat o jejich uskutečnění.“ Na posledním místě se nacházela nově vzniklá Organizace spojených národů (OSN). Její úkol spatřovali v zabezpečení světového míru. Slibovali si od ní, že „válka jako nástroj mezinárodní politiky bude úplně vyřazena a eliminována z mezinárodních vztahů a už i příprava k válce bude napříště prohlášena za „zločin proti lidství“. Na závěr tohoto bodu se vyjádřili i k odsunu německé a maďarské menšiny, který stejně jako ostatní strany schvalovali. Lidovci ho ve svém programu odůvodňovali slovy: „Otázka národnostních menšin ve střední Evropě nedá se řešiti jinak než odsunem německých a maďarských menšin v zájmu světového míru“. Touto myšlenkou v podstatě končil lidovecký program.

Volby vedení

Po programové části následovala zpravidla poslední část, kdy se volilo vedení strany. Spolu s vedením strany se volila také kontrolní komise a případně vedení odborných komisí, které vznikaly při ústředí. Volba vedení se prováděla zpravidla až na samém konci sjezdového jednání. Důvodů bylo několik. Jednak tím chtěla politická strana ukázat, že programové otázky jsou pro ně důležitější než-li personální záležitosti. A za druhé se mnozí snažili volbu co nejvíce oddálit. Delegáti byli unavení, a aby se tak zabránilo o diskusi nad personálními záležitostmi.

To se ukázalo především u lidovců a národních socialistů. Ve zprávě o průběhu nár. soc. konference se uvádí, že „Za bouřlivé debaty a protestů členstva byly aklamací provedeny volby Ústředního výkonného výboru...Proti navržené kandidátce pozvedla se velká vlna odporu. Odpor však byl umlčen Dr. Zenklem, který prohlásil, že předložená kandidátní listina byla zpracovávána čtyři týdny a v té době měl každý příležitost vznésti případné námítky.

⁷²⁴ Tamtéž, s. 12.

Dnes již žádné změny prováděny nebudou a ihned dal pokyn, aby bylo přikročeno k volbám, načež byla předložena kandidátní listina a schválena.“ Zpravodajec komunistického ministerstva vnitra dodává, že část delegátů byla stímto průběhem nespokojena. V halách a restauračních místnostech se delegáti netajili roztrpčením proti postupu primátora Zenkla, který byl označován za diktátorský.⁷²⁵

Sjezdy měli ještě jednu úlohu. Vedení stran chtělo jejich prostřednictvím ukázat svou sílu a význam. Sociální demokraté při svém sjezdu o sobě napsali: „Sociální demokracie přispěla k upevnění demokracie, k vítězství socialismu a šťastnému rozvoji republiky“⁷²⁶ a že „pořad jednání v hlavních sjezdových dnech čs. sociální demokracie jasně svědčí o tom, že strana ve svém vývoji má neúchylně před očima vývoj nové lidové republiky a do tohoto díla mravní povinnosti všech čestných občanů státu se řadí jako první a proto také vnitřně nejkonsolidovanější složka státního kolektivu.“⁷²⁷

Sjezdy byly opravdu připraveny do nejmenších detailů. Někde přípravy šly až tak daleko, že se na počest sjezdů skládaly oslavné básně. Tak například Zikmund Skyba složil u příležitosti sociálně demokratického sjezdu báseň s názvem *Pozdrav soudruhům*, která vítala účastníky sjezdu. „Bud' tedy vítán každý čin. Bud' Vaše vůle pozdravena rozsévat světlo, vymýtít s této země stín, jež v lepší čas je zahleděná.“. Později tato báseň vyšla i tiskem.⁷²⁸

Srovnáváme-li všechny stranické sjezdy pak docházíme k poznání, že nejlépe byl připraven komunistický sjezd, který se konal v sále Lucerny v Praze. Ze všech politických stran si právě oni nechali nejvíce záležet na jeho důkladné přípravě. Podle mého názoru by se i dnešní strany mohly od nich leccemus přiučit. Nejdříve v lednu 1946 vznikla sjezdová komise ÚV KSČ pod vedením soudruha Josefa Franka, která byla zodpovědná za přípravu sjezdu. Ta si vytvořila záhy ještě pomocné subkomise-tiskovou, propagační, technickou, kulturní stravovací a ubytovací. Práce této komise se oficiálně začala přípravou dopisu ÚV KSČ všem členům strany k přípravě VIII. sjezdu, které otisklo Rudé právo 16. ledna 1946.

Výsledek činnosti komunistického aparátu byl úctyhodný. Sjezd se označoval za sněm budovatelů silné a šťastné republiky a zúčastnilo se ho 1038 delegátů s hlasem rozhodujícím a 129 delegátů s hlasem poradním. Vedle toho bylo ještě pozváno na 453 hostů.

⁷²⁵ Blíže viz NA Praha, f. MV-T, k. 436 a AMV, sign. 13820- záznam o průběhu nár. soc. sjezdu strany.

⁷²⁶ Právo lidu 20. října 1945, s. 1.

⁷²⁷ Právo lidu 18. října 1945, s. 1.

⁷²⁸ Zikmund SKYBA, *Pozdrav soudruhům*. Praha 1945

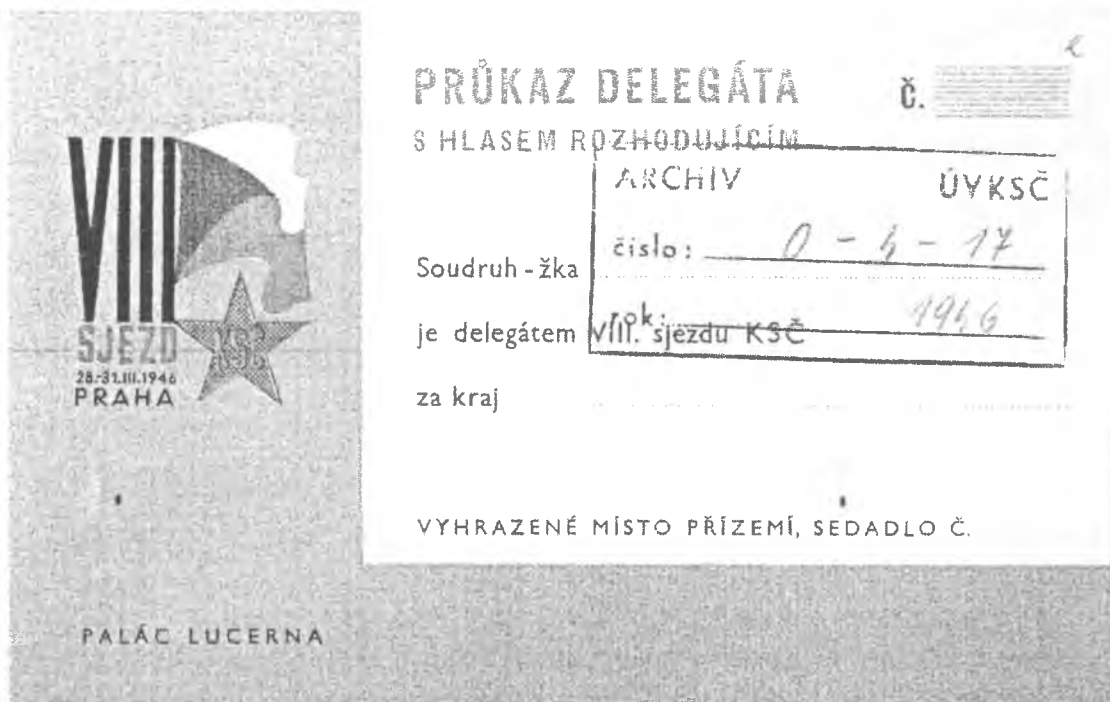

Komunistický plakát k VIII. sjezdu KSČ (SÚA, f. ČSNS, k. 75)

Velký počet hostů odůvodňovali organizátoři zkušenostmi, „že nebudou zvoleni všichni významní pracovníci strany“. Vedle toho byla ještě pozvána řada společensky významných osobností (vědci, herci, hudebníci atd.). Všichni delegáti, kteří přijeli na sjezd, měli zařízenou slevu na dopravu. Velkým problémem bylo jejich ubytování a tak organizátoři nejednou vyzývali pražské soudruhy, aby se postarali o ubytování přespolních delegátů. Mimo sjezdová jednání byla pro účastníky připravena řada kulturních akcí. Delegáti mohli navštívit Národní divadlo, kde pro ně byla speciálně hrána *Prodaná Nevěsta* od Bedřicha Smetany. Vedle toho mohli navštívit řadu koncertů a filmových představení. Například 29. března 1946 v Smetanově síni hrála Česká filharmonie za řízení Rafaela Kubelíka *Mou vlast* a v kině Sevastopol byl pro účastníky sjezdu zdarma promítán film *Osvobozené Československo*. Mimo to mohli také shlédnout výstavu KSČ v boji za svobodu národa, která byla uspořádána ve Slovanském domě.⁷²⁹

Není snad ani třeba dodávat, že programy byly pečlivě vybírány tak, aby splňovali náročná měřítká komunistických kulturních ideologů. Totiž právě na tomto sjezdu promluvil Václav Kopecký o škodlivosti některých vlivů západní kultury.

⁷²⁹ NA Praha, f. VIII. sjezd KSČ, sv. 1, aj. 28.

Průkaz komunistického delegáta na sjezd (NA Praha, f. VIII. sjezd KSČ, sv. 1, aj. 23).

Samotný sjezd byl maximálně propagován a to ve všech médiích. Organizátoři si tehdy objednali u Československého filmového týdeníku filmový dokument o sjezdu KSČ, který byl promítán v biografech po celé zemi.

Komunisté věnovali také velkou pozornost výzdobě a přípravě propagačních materiálů. Při příležitosti sjezdu byla pro účastníky sjezdu připravena výstavka agitačního materiálu. Zvláštní záležitostí byla Akce darů k VIII. sjezdu. Organizátoři vyzvali členy, aby něčím přispěli podle svých možností ve prospěch strany. Dary byly rozmanité. Členové často věnovali výtěžky z nedělních směn. Okresní vedení KSČ v Litoměřicích věnovalo 405 metráků obilí. V Teplicích – Šanově vznikla jako dar k VIII. sjezdu nová místní organizace. Někteří horníci věnovali uhlí. Například závodní rada dolu „Centrum“ Dolní Jiřetín věnovala 1250 tun uhlí a ze Slezské Ostravy to bylo 1000 tun. Okresní výbor KSČ Velké Brno věnoval dva traktory a závodní organizace ČSD v České Lípě slíbila opravit jednu lokomotivu a tak bych mohl pokračovat dál.

Všechny dary se evidovaly a byly následně propagačně využity. Mezi dokumenty z této akce lze najít opravdu kuriózní dary. Snad jeden za všechny je dopis soudružky Koubkové z Dašic, ve kterém píše: „Milý soudruhu Gottwalde! Každý z nás spěchá, aby Ti dal nějaký dárek z vděčnosti a lásky co jsi pro nás v cizině i doma vykonal. Nemám nic, ale mám pět dětí, čtyři syny a dceru a Ty dávám Tobě drahý soudruhu darem k osmému sjezdu KSČ.“

Vychovám je v dobré a poctivé komunisty, kteří v naší budovatelské práci pro blaho demokratické Republiky budou dále pracovat v programu Košické vlády. Čest práci.“⁷³⁰

Velkolepost komunistického sjezdu se následně stala terčem kritiky ostatních stran. Lidovecká poslankyně Marie Trojanová k tomu řekla na lidoveckém setkání v březnu 1946: „Dnes jsem zastupovala Msgre. Jana Šrámka za lidovou stranu na VIII. sjezdu...Co jsem na tomto sjezdu viděla, nad tím jsem prostě žasla. Konaly se již dva sjezdy, ale proti tomu co dnes se odbývá v Lucerně, byla Popelka královnou. Dostala jsem celý balík věcí. Byla to plaketa pamětní ve zlatě vlepená, vložená v přepychové krabičce, poukázky na jídlo, poukázky do divadel, biografů a ta nádhera a výzdoba uvnitř. Tu obracím se drazí k vám a říkám, to vše musí zaplatit ten chudý, ubohý zfanatizovaný dělník z těch vydřených a vyždímaných často i hrozbou 50 Kč měsíčních příspěvků, který tento chudák musí dávat při vlastním odříkání. My Vám sestry a bratři, toto dáti nemůžeme a nikdy nedáme. Také Vás ale neždímeme a až my budeme míti v Praze sjezd, bude to veliká věc a nebude na to stačiti žádná místnost v celé Praze. Budeme jej pořádati pod širým nebem, bez ordnérů, automatů a tzv. pořadatelů v modrých halenách, neboť my jsme strana slušných lidí, to o nás každý ví a náš sjezd se bude konati pod božím nebem, veřejně neb říkáme, když nás vidí a slyší Bůh, může nás viděti a slyšeti každý.“⁷³¹ Nutno ovšem podotknout, že lidovecký sjezd se nekonal pod širým nebem, ale ve Smetanově síni pražského Obecního domu.

Jinak se komunistický sjezd podobně jako ostatní se zabývaly dvěma věcmi. Jedna byla otázka čistě technická. Na sjezdu se volil ústřední výbor atd., přijímal se organizační řád. Druhá část byly projevy jednotlivých politiků, kde seznamovali s činností strany.

Sjezdy byly rovněž také místem soubojů o politickou moc ve straně. Snad s výjimkou komunistického sjezdu se na všech ostatních bojovalo o moc v politických stranách. Setkávali se tu totiž nejrůznější mocenské skupiny a názorové frakce, které chtěly získat vliv v politických stranách.

Klasickým případem tohoto dění byl lidovecký sjezd, který se konal jako poslední ze všech českých sjezdů. Skutečnost, že zatímco ostatní strany měly svoje sjezdy a strana lidová nikoli, neunikla pozornosti veřejnosti. Sociálně demokratické Právo lidu uveřejnilo v březnu 1946 článek s podtitulkem: „V lidové straně se něco děje“. V článku se mimo jiné psalo: „Alespoň před třemi měsíci se měl konat její sjezd, ale v poslední chvíli byl odvolán, prý pro špatnou dopravu. Od té doby uplynulo však mnoho vody, čteně velkých sjezdů se v Praze konalo, ale sjezd lidové strany se dosud nesešel. Veřejnosti bylo to trochu divné. Až teprve

⁷³⁰ NA, f. VIII. sjezd KSČ, aj. 25.

⁷³¹ NA, f. 100/1, sv. 24, aj. 163

nyní se z hodnověrných lidoveckých kruhů dovídáme, že příčina odložení sjezdu je jinde...⁷³² Článek se dále rozepisuje o příčinách. Tou měl být souboj Šrámka a Hály jako dvou představitelů strany a zahraničního odboje na straně jedné a kanovníka Staška a Msgre. Tylínka jako dvou představitelů domácího odboje na straně druhé. Zvláště při sjezdu se ukázalo, že stavět P. Tylínka proti Šrámkovi nebylo správné.

Sjezd se nakonec sešel, ale k jeho organizaci chyběl potřebný čas. Mimo jiné se to projevilo nejen při samotném jednání, ale také při volbě delegátů.⁷³³ Ti byli na sjezd voleni kraji, respektive krajskými zastupitelstvy,⁷³⁴ což umožnilo, aby byli v některých krajích vybráni delegáti podle přání vedení strany. Málo času při přípravě sjezdu a volba některých delegátů měla zaručit prvnímu vedení strany příznivý výsledek.⁷³⁵

⁷³² Právo lidu 10. března 1946, s. 1. Sjezd se měl původně konat 9. a 10. února. Viz archiv KDU-ČSL, karton 7/1 - Komise při ÚV 1945-1969. Zápis o poradě šéfredaktorů lidového tisku konané dne 24. ledna 1946.

⁷³³ Jan RENNEN, *Československá strana lidová 1945-1948*. Brno 1999, s. 35. Špatná organizace a snaha o utajení se projevila třeba i tak, že veřejnost neměla přístup na sjezd.

⁷³⁴ *Organizační řád Československé strany lidové*. čl. VII., odst. 2.

⁷³⁵ Delegátů lidoveckého sjezdu bylo celkem 365. Dělili se do dvou skupin. První větší skupinou byli plnoprávní členové - delegáti sjezdu. Druhou, menší, byli delegáti s poradním hlasem. V té první bylo celkem 333 delegátů. Podle organizačního řádu patřili do této skupiny delegáti krajských organizací strany, členové ústředního zastupitelstva strany, straničtí poslanci v Národním shromáždění a členové zemských národních výborů, pokud nebyli členy ústředního zastupitelstva strany nebo delegáty. Mezi delegáty s hlasem poradním, kterých bylo 32, patřili podle organizačního řádu krajské tajemníci a vedoucí redaktoři ostatních periodik stranou vydávaných, pokud nebyli delegáty nebo členy ústředního zastupitelstva. Tato pravidla byla zakotvena v organizačním řádu, který byl schválen až na sjezdu, ale toto ustanovení platilo už při něm. Mezi plnoprávními delegáty bylo 114 voleno krajskými organizacemi. Stejný počet připadal na funkcionáře. Zbytek delegátů tvořilo 49 poslanců, 50 členů zemských národních výborů a 6 členů výkonného výboru strany. Pro úplnost dodávám přehled počtu delegátů tak, jak připadali na jednotlivé krajské organizace:

Tabulka: Přehled počtu delegátů připadajících na jednotlivé organizace v Čechách*

Krajská organizace	počet členů strany	počet delegátů
Velká Praha	26 235	7
Praha – venkov	20 456	5
Havlíčkův Brod	12 905	3
Tábor	19 821	5
Pardubice	25 758	6
Mladá Boleslav	21 031	5
České Budějovice	27 213	7
Hradec Králové	28 802	7
Příbram	8 773	2
Plzeň	12 621	3
Kolín	10 945	3
Louny	9 436	2
pohraničí**	4 007	1

První sjezdový den, v pondělí 1. dubna se konaly porady jednotlivých odborů strany. Byly to odbory mládeže, zemědělců, dělníků a zaměstnanců, žen živnostníků a svobodných povolání. V rámci dělnickozaměstnaneckého odboru jednaly zvláště dvě sekce, a to veřejných zaměstnanců a soukromých zaměstnanců. Těchto šest odborů jednalo o svých stavovských problémech a mělo za úkol připravit si své návrhy pro jednotlivé sjezdové komise. Lidová demokracie referovala o těchto schůzích, že: „...ze všech těch porad vyšlo mnoho podnětů a návrhů svědčících o tom, jak program strany nalézá živou odezvu ve všech složkách národa“⁷³⁶. O některých událostech se už nezmiňuje. Ty mohl v některých okamžicích z referátů o sjezdu vytušit jen pozorný čtenář znalý poměrů.

Zajímavá diskuse probíhala při poradě dělnickozaměstnaneckého odboru v Obecním domě, kterého se zúčastnilo 300 delegátů. Jednání a diskusi řídil poslanec Alois Petr. Lidová demokracie napsala, že při této debatě se „...rozvinula obšírná debata, v níž byly probrány všechny ožehavé otázky doby...“⁷³⁷ Nebylo ovšem napsáno, že se řečníci shodli v tom, že ideový program strany je křesťansko - sociální péče o každého člověka. Toto bylo podle nich v rozporu se třemi stranami socialistickými, které se starají jen o masy svých příznivců. Komunistická idea byla dokonce poslancem Petrem označena za „rozkladnou a státu

Tabulka č. 2: Přehled počtu delegátů připadajících na jednotlivé krajské organizace na Moravě a ve Slezsku.

Krajská organizace	počet členů strany	Počet delegátů
Západní Morava***	34 637	9
Brno	54 226	14
Olomouc	48 107	12
Slovácko	44 962	11
Ostravsko – slezský	47 252	12

Vysvětlivky:

- * Údaje o počtech delegátů a členech strany v českých zemích viz NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/10.
- ** Pod označením pohraničí si tehdy lidovci spojovali volební kraje Česká Lipa a Karlovy Vary, kde v době konání sjezdu nebyly ještě vytvořeny krajské organizace. Názvy stejně jako řazení krajských organizací v českých zemích jsem ponechal tak, jak byly označovány ve stranických zprávách. Viz NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/10.
- *** Pod označením západní Morava byl míněn Jihlavský kra.j.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že zhruba na 4 000 členů připadal jeden delegát. Tento přehled je cenný i pro poznání stavu členské základny strany. Celkový počet členů byl uváděn při příležitosti sjezdu ve výši 457 297. Údaje o sjezdu viz NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/10.

⁷³⁶ Lidová demokracie 2. dubna 1946, s. 2.

⁷³⁷ Lidová demokracie 2. dubna 1946, s. 2.

nepřátelskou“.⁷³⁸ Je s podivem, že právě člověk, který vstoupil ani ne o dva roky později do vlády ovládané komunisty, pronáší tato slova.

Zároveň už zde zaznívaly mimo jiné protesty proti vedení strany. Opravdu bouřlivá diskuse měla ovšem přijít až následující den.

V úterý druhého dubna došlo ve Smetanově síni Obecního domu k plenární schůzi. Msgre. Šrámek, stejně jako P. Hála, se sjezdu neúčastnili, protože byli nemocni, a tak z pověření předsedy zahajoval schůzi nakonec ministr zdravotnictví prof. Adolf Procházka.⁷³⁹ Pomineme-li zaslání pozdravných telegramů prezidentu Benešovi⁷⁴⁰, Šrámkovi a Hálovi spolu s dalšími procedurálními záležitostmi, došlo během dopoledního programu ke dvěma důležitým událostem. První byl úvodní projev Adolfa Procházky. Ministr se v něm zabýval především postavením lidové strany ve společnosti, respektive v Národní frontě.⁷⁴¹ Jeho projev vyzněl ve prospěch obhajoby demokracie a obnovy právního řádu. V otázce stranického vývoje žádal reorganizaci strany především kvůli novým členům. O straně řekl: „Zůstávajíc svým programem a praxí stranou středu a zdůrazňujíc též veřejně toto své postavení a poslání, byla košickým programem a spoluprací s komunisty a socialisty posunuta doleva, kdežto svými novými voličskými kádry a celkovým stranicko-politickým rozložením národa tíhla doprava“.⁷⁴² Jeho názory získaly značný ohlas. Velmi se o nich diskutovalo v programové komisi, jíž byl projev vlastně určen. Po projevu došlo k ustavení pěti odborných komisí: politické, programové, organizační, hospodářské a volební.⁷⁴³ V těch se projednávaly další body programu.

V politické komisi se jednalo pod vedením poslance Vičánka o činnosti a stavu strany. Programová komise jednala pod vedením poslance Dr. Josefa Nováka o programu strany. Nový program byl jednomyslně přijat, přičemž panovala shoda, že se příliš neliší od prvorepublikového. Organizační komise pod vedením poslance Karla Procházky jednala o řádu strany. Organizační řád byl sice schválen sjezdem, ale vyhlášen byl až širším výborem

⁷³⁸ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, aj 161.

⁷³⁹ Lidová demokracie 3. dubna 1946, s. 1.

⁷⁴⁰ Lidová demokracie 5. dubna 1946, s. 1. Prezident Edvard Beneš odpověděl lidovcům telegramem, který byl otištěn v Lidové demokracii 5. dubna 1946. Mimo jiné napsal: „Jsem spolu s Vámi přesvědčen, že ona jednotící síla společných ideálů bude zachována i v budoucnu a že stejnými ideály a stejnou prací i nyní v době míru nejen zabezpečíme ale zdokonalíme a zlepšíme ještě svůj sociálně pokrokový, lidový a hlavně vyšší stát, Československou republiku.“

⁷⁴¹ Projev vyšel tiskem. Viz Adolf PROCHÁZKA, *Lidová strana v Národní frontě*. Praha 1946.

⁷⁴² Adolf PROCHÁZKA, *Lidová strana v Národní frontě*. Praha 1946, s. 6.

⁷⁴³ Lidová demokracie 3. dubna 1946, s. 1.

16. července 1946. Delegáti byli seznámeni pouze se zásadami, které schválili.⁷⁴⁴ Výsledkem jednání organizační komise bylo mimo jiné přijetí návrhu, aby se členové oslovovali bratře a sestro.⁷⁴⁵ Hospodářská komise se zabývala neutěšeným stavem financí. Navrhla zřídit volební fond a řešit otázku nedostatečných příspěvků. Navrhovali mimo jiné zavedení výplatních známek. Kulturní komise se zabývala především otázkami souvisejícími s výchovou dětí a školami. Ve všech komisích byly přijaty návrhy bez větších problémů. Návrhy pak schvaloval sjezd při své druhé plenární schůzi. Největší diskuse propukla v otázce nového vedení.

Ve volební komisi po čtyřhodinovém projednávání přijali návrh předložený vedením strany ve věci obsazení 29 členného výboru strany a 70 členného zastupitelstva. Na schůzi byla otázka zvolení navržených členů úmyslně posunuta až na podvečer. V 17³⁰ navrhl předsedající sjezdu, poslanec Jaroslav Řehulka, aby vzhledem k pokročilému času byla provedena volba nominovaných. Večer měli totiž účastníci sjezdu navštívit v 18³⁰ představení Smetanovy Libuše v Národním divadle. Proti návrhu se postavili někteří delegáti a prosadili, aby se volby přesunuly na následující den. Jednalo se o otázce kandidátů, nikoliv však o předsedovi. Tím se stal dosavadní předseda Msgre. Šrámek, který byl jednomyslně přijat.

Už při čtení navržených jmen na schůzi došlo k protestům. Jeden z pozorovatelů sjezdu, který o něm vypracovával zprávu pro komunistickou stranu, si k tomu poznamenal: „Když však redaktor Žampach začal číst další členy výkonného výboru, byl delegáty křikem a dupotem umlčen a musel od toho upustiti, neboť hrozilo nebezpečí úplného rozbití sjezdu.“⁷⁴⁶

Do debaty se následně zapojil poslanec Josef Limpouch. Ten poukázal na nebezpečí, že by se sjezd mohl protáhnout proti očekávání a že by účastníci nestihli odjezd domů; proto trval na hlasování ještě ten den. Návrh byl využit předsedajícím sjezdu, poslancem Řehulkou. Ten pověřil znovu Františka Metoděje Žampacha, aby přečetl navržené kandidáty. Nato následovala vzrušená diskuse. Protesty šly ze všech stran. Do výkonného výboru chtěl každý kraj svého zástupce. Dělníci spolu s havíři z Těšínska, stejně jako policisté a vojáci z povolání protestovali proti skutečnosti, že nemají ve výkonném výboru žádné zastoupení. Kritizoval se v něm velký počet poslanců. Nebyly spokojeny ani ženy, které poukazovaly, že je ve vedení žen málo, a požadovaly alespoň 20% zastoupení ve vedení. Proti těmto námitkám vystupoval

⁷⁴⁴ Na titulní straně Organizačního řádu je napsáno: „Schválen sjezdem Československé strany lidové v Praze 2. dubna 1946. Ve smyslu sjezdem uděleného zmocnění znění řádu prozkoumal, upravil a vyhlásil širší výkonný výbor strany ve své schůzi v Praze 16. 7. 1946.“

⁷⁴⁵ V českých politických stranách se členové oslovovali buďto soudruhu-soudružko (sociální demokraté a komunisté) nebo bratře a sestro (lidovci a národní socialisté).

⁷⁴⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161. V tomto dokumentu pod označením Ze sjezdu Československé strany lidové je popis průběhu sjezdu.

na obhajobu vedení poslanec Petr. Ten se odvolával především na Šrámkův souhlas s kandidátkou.

Po diskusi předsedající navrhl, aby se hlasovalo ještě tento den. Návrh byl přijat poté, co se pro něj vyslovila asi třetina delegátů. Předsedající nedal totiž hlasovat, kdo je proti. Jeho jednání vyvolalo bouři odporu. Sám musel ukončit své předsednictví a na jeho místo nastoupil augustinián P. Karel Fanfrdla, místopředseda ZNV v Brně. Ten se snažil delegáty uklidnit. Část jich hrozila odjezdem a někteří navrhovali vypracovat novou kandidátku. O tom se ovšem nehlasovalo. V kritickém okamžiku vystoupil Msgre. Alois Tylínek, děkan z pražských Nuslí. Byl pověstným řečníkem a jeho talent se zde projevil. Apeloval na cit delegátů, odvolával se i na své věznění v koncentračním táboře, prosil je, aby i když s navrženou kandidátkou nesouhlasí, zachovávali jednotu. V první řadě je důležitý rozkvět strany. Vystoupením se mu podařilo do značné míry uklidnit sál, někteří delegáti přesto jednání opustili. Jiní hovořili o teroru a nedemokratických volbách.⁷⁴⁷ Zbytek delegátů zůstal v jednacím sále a kandidátku přijal.⁷⁴⁸

Boj byl rozhodnut. A tak poslední den probíhal ve znamení jistého zklidnění. Klasik by možná řekl: ticho po bouři. Poslední den byl už ve znamení stranických projevů a ukončení sjezdu. Lidová demokracie příští den napsala: „I. sjezd delegátů československé strany lidové skončen. Nyní do práce za volební vítězství křesťanské demokracie.“⁷⁴⁹ Poslední den zazněly tři velké projevy. Promluvili poslanci Ducháček a Řehulka a nakonec je nutno zmínit projev preláta Františka Světlíka⁷⁵⁰.

Poslanec Ducháček hovořil o zahraničním odboji a o vztahu strany k němu.⁷⁵¹ Nejvíce prostoru věnoval samozřejmě Šrámkovi a jeho činnosti. Mimo jiné v oslavě Šrámkův pravil, že: „...pomohl vyprostit z mnichovského bláta uvízlá kola naší státní mašiny...“⁷⁵² Poté hovořil poslanec Řehulka o usnesení sjezdu⁷⁵³ a poslední řečník Světlík nazval svůj projev:

⁷⁴⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161. Kritické hlasy ke způsobu vedení sjezdu se ozývaly i po skončení sjezdu. Příkladem může být i anonymní dopis zachovaný ve Šrámkově pozůstalosti ze dne 17. dubna 1946. Autor napsal o závěru sjezdu, že byl sice manifestační, ale jen proto, že delegáti měli zájem, „...aby naše hnutí bylo co nejmohutnější...“ Viz NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/9. V podobném duchu hovoří i záznam Jaroslava Mikudy ze dne 21. června 1946. Ve svém záznamu zachytil své podání stanoviska dr. Heleny Koželuhové k situaci ve straně. Tento záznam se stal jedním z podkladů pro vyloučení Koželuhové ze strany. Mimo jiné se v něm praví: „...Kritizovala [dr. Koželuhová] dále uspořádání sjezdu, který prý byl důkazem neschopnosti p. generálního tajemníka Dr. Klimka a terorizující vystoupení p. místopředsedy strany p. P. Karla Fanfrdly, jakož i p. redaktora Žampacha...“ Viz NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign. 9 - 48/9.

⁷⁴⁸ O sjezdu viz také Václav PAVLÍČEK *Politické strany po únoru I.* Praha 1966, s. 85.

⁷⁴⁹ Lidová demokracie 4. dubna 1946, s. 1.

⁷⁵⁰ K postavě preláta Františka Světlíka blíže viz: Pavel MAREK– Miloš TRAPL, *Mons. František Světlík (1875–1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře.* Rosice u Brna 2001.

⁷⁵¹ Projev vyšel tiskem. Viz Ivo DUCHÁČEK, *Naše účast v zahraničním odboji.* Praha 1946.

⁷⁵² Tamtéž, s. 7.

⁷⁵³ Projev vyšel tiskem. Blíže viz Jaroslav ŘEHULKA, *Cestou demokracie.* Praha 1946.

„Nástup nové generace čsl. strany lidové“.⁷⁵⁴ Jeho projev lze označit s jistou nadsázkou za chvalozpěv o chování strany; řekl např. o straně, že „je velkou stranou pevného a jasného programu, stranou pevně organisovanou, šikem spořádaným a připraveným k zápasu o velké mravní a duchovní hodnoty“.⁷⁵⁵ V jeho řeči zazněla i dvě důležitá stanoviska reprezentující názor strany jak ve vztahu k novým členům, tak ve věci národnostního uspořádání. Problém národnostní, i když se vlastně částečně řešil právě probíhajícím odsunem, byl stále živý. P. Světlík řešil tuto otázku myšlenkou, že strana lidová byla od počátku pro stát národní a ne národnostní. V otázce nových členů odpověděl svým způsobem na požadavek reorganizace, když pravil: „Sjezd byl dále zajímavý tím, že se ho zúčastnila řada delegátů bývalých stoupenců stran, které v druhé republice nebyly již obnoveny. Svým přesvědčením patřili k nám již dříve a byli oddělováni od nás hlavně stavovskými přehradami. Vítám je v našich řadách srdečně, těšíme se s nimi na spolupráci a jsme přesvědčeni, že brzy vniknou do ducha naší strany a úplně s námi splynou.“⁷⁵⁶ Noví členové měli pomoci ve volbách straně, ale ta se neměla kvůli nim měnit. Tímto projevem lidovecký sjezd v podstatě skončil.

Na sjezdech se ukázala síla politických stran a problémy se kterými se potýkaly. Sjezdy přinesly několik podstatných výsledků. Předně byly schváleny programové dokumenty a stanovy (organizační řady) stran. To byly závažné dokumenty. Vedle toho bylo také řádně zvoleno vedení politických stran, které vytvářeli jejich politiku a usilovali o přízeň voličů v nastávajících volbách.

⁷⁵⁴ Lidová demokracie 3. dubna 1946, s. 1.

⁷⁵⁵ Lidová demokracie 3. dubna 1946, s. 2.

⁷⁵⁶ Lidová demokracie 3. dubna 1946, s. 1.

Volby 1946

III. vydání

RUDÉ PRÁVO

ÚSTŘEDNÍ ORGÁN KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

V neděli 12. května 1946 • Číslo 111 • Cena Kčs 2.—

DNEŠ V LISTĚ:

Bezpłatná príloha — kandidátni listy KSČ do
Ústavného národného zhromaždenia

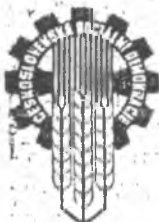
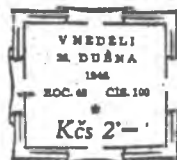
26. května 1946 všichni s komunisty za šťastnou a silnou republiku Československou!

Občané a občanky! — Voličové a voličky!

II. VYDÁNÍ

PRÁVO LIDU

ÚSTŘEDNÍ DENÍK ČESKOSLOVENSKE SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE

ČESKÉMU VOLIČSTVU!

Mužům, ženám, mládeži!

Volby jsou vypsaný! V neděli 28. května rozhodnete o složení ústavního | o parlamentu, na němž je závislá budoucnost národa, budoucnost republiky a bu-
Národního shromáždění. Význam těchto voleb je historický. Budete rozhodovat | doucnost vaší. Mezi stranami, které se ucházejí o vaši důvěru, je též

Československá sociální demokracie,

*Ukázky z předvolebních agitace komunistické a sociálně demokratické strany (Rudé právo 12. května 1946 a
Právo lidu 28. dubna 1946).*

Volby v životě moderní společnosti představují zvláštní okamžik, neboť jsou jedinou
institucionalizovanou formou politické moci lidu.⁷⁵⁷ Politici a jejich strany slibují, agitují,
hrozí, ale také propadají obavám, strachu a panice více než kdykoliv jindy, protože při
svobodných volbách mohou voliči prosadit svoji vůli. Takové byly i volby roku 1946.⁷⁵⁸ Byl

⁷⁵⁷ Z odborné literatury k problematice voleb uvedme alespoň: Ladislav CABADA- Michal KUBÁT a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Praha 2002, s. 268–321; Michal KLÍMA, *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha 1998; Oskar KREJČÍ, *Kniha o volbách*, Praha 1994 a TÝŽ, *Nová kniha o volbách*, Praha 2006; Arend LIJPHART, *Electoral Systems and Party Systems. A Study of twenty-seven Democracies 1945–1990*, New York 1994.

⁷⁵⁸ Z literatury k volbám v roce 1946 uvedme: Michal BARNOVSKÝ- Edita IVANIČKOVÁ, *Prvé povojnové volby v strednej a juhovýchodnej Európe*, Bratislava 1998. Eva BROKLOVÁ-Lubomír BROKL, *Od politické demokracie k totalitarismu. Volby 1946- projev vůle lidu?* In *Sociológia* 23, 1991, č 5–6, s. 411–423; Jiří SLÁMA- Karel KAPLAN, *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935–1946–1948. Eine statistische Analyse*. München 1986 nebo Pavel KORBEL, *Parliamentary Elections in Czechoslovakia*. New York, 1952. Problematice parlamentních voleb v roce 1946 se věnovala i řada diplomových prací. Z těchto prací

to legální boj o moc ve státě, na který se jen málokterý politik těšil. I když tu a tam se najdou výjimky. Například podle svědectví osobního tajemníka předsedy londýnské vlády Jana Stránského řekl Msgre. Jan Šrámek Hubertu Ripkovi 6. ledna 1945: „Mám už jen jedno přání, za které se modlím,—abych mohl s vámi dělat první volby.“⁷⁵⁹

Volby roku 1946 mají v českých, respektive československých dějinách specifické postavení. Od posledních parlamentních voleb v roce 1935 uplynulo jedenáct let a takřka vše se změnilo. Svět byl absolutně jiný a jen tu a tam zůstalo něco při starém. Zatímco volby roku 1935 byly brány jako jedny z řady voleb demokratického prvorepublikového Československa,⁷⁶⁰ tak volby roku 1946 se konaly v poválečném Československu změněném nejenom válkou,⁷⁶¹ ale i politickým systémem omezené „lidové“ demokracie a Národní fronty, kdy na rozdíl od prvorepublikového Československa mohly kandidovat jen některé politické strany.

---

připomeňme alespoň: Romana HYNKOVÁ, *Parlamentní volby 1946*. FF UK Praha 1983. Z literatury vydané k volbám v roce 1946 uvádím alespoň: *Volební příručka pro volbu ústavodárného shromáždění podle zákona ze dne 11. dubna 1946 č. 67 Sb.*, Praha 1946; J. HOFMANN - K. DRACKÝ, *Volební předpisy Republiky Československé II. Ústavodárné shromáždění a řád volení do něho*, sbírka právních pojednání sv. 65, Praha 1946; *Volby 1946. Výtah hlavních ustanovení zákona o volbě do Ústavodárného národního shromáždění*, Praha 1946; *Svědectví. Doklady o nezřízeném boji z prvních parlamentních voleb 1946*, Praha 1946. Z archivních materiálů blíže viz např. NA, f. Ministerstvo vnitra-Nová registratura, k. 1554- příprava voleb a k. 2049-2052- organizační zajištění voleb a oběžníky k volbám.

⁷⁵⁹ Deník Jana Stránského (v soukromém držení)-záznam z 6. ledna 1945.

⁷⁶⁰ O volbách roku 1935 v Československu blíže viz Antonín KLIMEK, *Veliké dějiny země Koruny České*, sv. XIV (1929-1938), Litomyšl 2002, s. 313-325; Zdeněk KARNÍK, *České země v éře první republiky 1918-1938* II. díl - Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935), Praha 2002, s. 488-528; Věra OLIVOVÁ, *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s.195-198.

⁷⁶¹ Komunistický ministr informací Václav Kopecký k tomu na zasedání ÚV KSČ 3. 5. 1946 prohlásil: “ Mezi voliči dřívějšími a voliči 1946 je podstatný rozdíl. Voliči 1946 mají za sebou velké zkušenosti okupace.” NA Praha, f. 01 (Zasedání ÚV KSČ 1945-1962), sv. 2, aj. 11-Zápis ze zasedání ÚV KSČ 3. května 1946.

MINISTR VNITRA

Kreslil Honza

„Každý píše, ať jsou volby, že prů-
země by to snesla...
Vždyť není dost barev, lidí, čím
chcete psát na zdi hesla.“

Národně socialistická karikatura komunistického ministra vnitra Václava Noska, kritizující ho za to, že ještě nebyly vypsaný volby (Svobodné slovo 13. ledna 1946, s. 5).

Tyto politické strany měly v této době snad jen dvě věci společné. Za prvé každá z nich byla přesvědčena, že právě ona vyhraje. A za druhé se všechny politické strany shodovaly na důležitosti těchto voleb. Demokraté doufali, že se jim podaří zvrátit pro ně nepříznivý vývoj v zemi, a naopak komunisté si od nich slibovali potvrzení své politiky a posílení svého vlivu. To se projevilo i v prohlášení stran k volbám.

Lidovci o nich prohlašovali, že jsou snad nejzávažnější v „dosavadní historii naší republiky“⁷⁶² a „rozhodnou, jaký bude náš stát“⁷⁶³, protože to byly první volby po osvobození a po skončení druhé světové války, a za další, že z těchto voleb vzejde Ústavodárné národní shromáždění, které má dát naší zemi novou ústavu. Sociální demokraté na adresu voleb prohlásili: „Význam voleb je historický.“ A následně voliče až pateticky vyzývali: „Budete rozhodovat o parlamentu, na němž je závislá budoucnost národa, budoucnost republiky a budoucnost vaše.“⁷⁶⁴ Podobně hovořili o volbách i národní socialisté a komunisté. Národní socialisté zdůrazňovali, že od roku 1920 se u nás nekonaly takové volby jako nyní, protože „v

⁷⁶² Lidová demokracie 7. 5. 1946, s. 1.

⁷⁶³ Tamtéž.

⁷⁶⁴ Právo lidu 28. 4. 1946, s. 1.

těchto volbách rozhodne voličstvo o tom, jakou bude mít republika ústavu⁷⁶⁵. Komunisté tato prohlášení jako by doplňovali svými lapidárními deklaracemi, v nichž volby roku 1946 srovnávali s významnými okamžiky našich dějin, jako byla bitva na Moravském poli, husitské války, bitva u Lipan, na Bílé hoře, 28. října 1918 a dalšími okamžiky,⁷⁶⁶ a připomínali, že se v těchto volbách „rozhodne, jakou bude republika míti napříště vládu a jak bude vypadat nová ústava,⁷⁶⁷ a že volby podle nich přinesou „upevnění lidově-demokratického režimu“.⁷⁶⁸ Podobně se o významu poválečných voleb vyjadřovaly i slovenské politické strany.⁷⁶⁹

Nakonec se ukázalo, že velmi výstižné označení voleb zvolil ústřední lidovecký deník Lidová demokracie, když o nich napsal, že to byl „boj, ve kterém šlo o demokracii v ČSR“⁷⁷⁰. Je nepochybné, že to byl skutečně boj, v němž občané celé republiky v neděli 26. května 1946 rozhodli o dalším vývoji poměrů v Československu, aniž by si to snad plně uvědomovali. I když už v této době můžeme nalézt varovné hlasy.

Prezident republiky Edvard Beneš o chystaných volbách napsal 17. dubna 1946 v dopise Ivanu Déerovi, když jej přesvědčoval, aby kandidoval: „Já k tomu říkám:- Bude se rozhodovat o osudu republiky!“⁷⁷¹ Exilový ministr financí dr. Ladislav Karel Feierabend tuto obavu vyjádřil slovy: „To nejsou obyčejné volby, možná rozhodnou o tom, jestli ještě někdy budeme volit svobodně.“⁷⁷² A národní socialisté jeho slova jako by doplňovali, když ve volebním prohlášení z 5. května 1946 napsali: „Pamatujte, že každým hlasem, který bude odevzdán, se utváří dům, v němž my a naši potomci budeme bydlet desítky let a snad celá staletí.“⁷⁷³ Plný dosah rozhodnutí voličů, tj. vítězství komunistů, ukázala už blízká budoucnost.

Volby roku 1946 byly klasickými volbami se vším všudy. Uvnitř stran se bojovalo nejen o program a podobu volební kampaně, ale především o pořadí na kandidátkách.⁷⁷⁴ Postavení poslance bylo výhodné. Jistě není dobré příliš generalizovat, ale mnozí usilovali o poslanecký mandát ze zcela zřejmých důvodů.

⁷⁶⁵ Svobodné slovo 5. 5. 1946, s. 1. Z dalších prohlášení národních socialistů k volbám blíže viz například Hubert RIPKA, *Volební výzva*. Praha 1946.

⁷⁶⁶ NA Praha, f. 100/24 (Klement Gottwald), sv. 33, aj. 782.

⁷⁶⁷ Rudé právo 12. 5. 1946, s. 1.

⁷⁶⁸ Rudé právo 6. 2. 1946, s. 1.

⁷⁶⁹ Srovnej blíže viz např. Hlas práce 19. 5. 1946, s. 1–2; Pravda 19. 5. 1946, s. 1–2; Čas 14. 5. 1946, s. 1 a Čas 23. 5. 1946, s. 1.

⁷⁷⁰ Lidová demokracie 27. 5. 1946, s. 1.

⁷⁷¹ ANM, f. Ivan Dérer, k. 5. K osobě Ivana Déregera blíže viz Ivan DÉRER, *Antifirlinger. Politické paměti 1945–49*. Praha 1993.

⁷⁷² Ladislav Karel FEIERABEND, *Soumrak československé demokracie*, Londýn 1988, s. 351.

⁷⁷³ Svobodné slovo 5. 5. 1946, s. 1.

⁷⁷⁴ K přípravám kandidátek jednotlivých politických stran blíže například viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200.

Předvolební boj v podání satirického časopisu Dikobraz (Dikobraz 29. 5. 1946, s. 5).

Lidé se předháněli, aby se dostali na volitelná místa, nebo alespoň, aby se dostali na kandidátku. Zdůrazňovala se práce pro stranu, osobní aktivita dotyčného, účast v odboji, práce pro osvobozenou republiku a další zásluhy. Tak například osobní tajemník Eduarda Beneše a jeho právní poradce Eduard Táborský psal 3. března 1946 v dopise generálnímu tajemníkovi sociálně demokratické strany Blažejovi Vilímovi: „dovoluji si tě...požádati, abys v příslušném orgánu strany přednesl můj podnět, zda bych neměl být stranou vtěchto volbách na volitelném místě kandidován.“ Svůj postup odůvodňoval následně dvěma základními důvody: je odborníkem na ústavní právo a je člověkem z „nejbližšího prezidentova okolí“.⁷⁷⁵ A takových případů byla celá řada.

Na veřejnosti se tehdy také hodně diskutovalo o účasti jednotlivých osobností na kandidátkách a politické strany se navzájem sledovaly, kdo bude na dané kandidátce.⁷⁷⁶ Jednalo se především o příslušníky tzv. zakázaných stran (např. Feierabend se následkem komunistické kampaně vzdal místa na národně socialistické kandidátce). Rovněž jednotlivé zájmové spolky a skupiny upozorňovaly na svoje nedostatečné zastoupení (živnostníci, Svaz osvobozených politických vězňů, mládež, ženy atd.). Příkladem za všechny může být žádost technického sboru při národně socialistické straně, aby byl poslanec PNS Štěpán Ješ na volitelném místě, protože je technik. „Bylo by skutečně trapným zjevem, kdyby naše strana, zdůrazňující budovatelské úsilí, nebyla v Ústavodárném shromáždění zastoupena technikem stavebního oboru.“⁷⁷⁷ Dále můžeme uvést žádost Augustina Spudila, který žádal jménem trafikantů pro změnu generálního tajemníka sociálních demokratů Blažeje Vilíma, aby měli svého člověka na kandidátce.⁷⁷⁸ Takových a jiných příkladů můžeme ve všech stranických archivech najít celou řadu.

⁷⁷⁵ Archiv ČSSD, f. č. 71, aj. 123. Dopis Eduarda Táborského z 3. března 1946.

⁷⁷⁶ Například viz AMV, 2M 13836, Hlášení ZOB/ II o kandidátech za nár. socialisty a lidovce.

⁷⁷⁷ NA, f. ČSNS, k.

⁷⁷⁸ Archiv ČSSD, f. č. 71, aj. 123. Dopis Augustina Spudila z 11. dubna 1946.

Oproti posledním volbám však došlo k podstatným změnám, o kterých jsem se výše zmiňoval. Tyto změny se projeví například i ve změně volebního zákona.⁷⁷⁹ Po válce se samozřejmě hodně diskutovalo o tom, jakou bude mít podobu. Například bratr prezidenta Edvarda Beneše, Vojta Beneš navrhoval v pamětním spise z 18. ledna 1946, aby byl vytvořen v podstatě většinový volební systém s volebními kraji, které budou mít šest, nejvýše deset mandátů.⁷⁸⁰

V novém zákoně nakonec zůstal zachován princip poměrného zastoupení stejně jako vázané kandidátky a stejný počet poslanců, ale nebyla obnovena druhá komora parlamentu, senát.⁷⁸¹ V otázce druhé komory nebyly politické strany jednotné. Lidovci ji chtěli jako jedni z mála obnovit. V únoru 1946 se dokonce objevil na stránkách Lidové demokracie článek lidovce JUDr. Bedřicha Bobka, který v článku: „*Jedna z našich ústavních otázek: soustava jedno či dvoukomorová?*“⁷⁸² navrhuje novou podobu senátu. Jeho argumentace spočívala v tom, že dvě komory jsou pro náš stát dobré, poněvadž jedna komora je dobrá ve státu s jedním národem. V senátu měl být rovný počet poslanců z české i slovenské strany, a měl se tak stát „závorou pro majorizování Slováků“⁷⁸³. Druhá komora měla též plnit funkci jakéhosi poradního sboru, především v hospodářských otázkách. V dané době se tato idea především pro odpor komunistů nemohla uskutečnit.

Nový, jednokomorový parlament měl 300 křesel. Z tohoto počtu bylo 69 křesel vyhrazeno pro Slovensko a zbytek připadal na české země. Samotní Slováci toto opatření považovali za diskriminaci. Poukazovali tehdy, že v předchozím prozatímním parlamentu měli 100 křesel.⁷⁸⁴

V novém zákoně byly vytvořeny rovněž nové volební kraje, kterých bylo 28⁷⁸⁵, a snížila se také věková hranice aktivního a pasivního volební práva. Před válkou směl volit občan, který dosáhl 21 let věku. V případě senátu to bylo 26 let. Pasivní volební právo bylo stanoveno na 30, respektive v případě senátu na 45 let. Nová úprava snižovala tuto hranici na

⁷⁷⁹ Otázku voleb řešily dva zákony. První byl zákon č. 29/1946 Sb. ze dne 21. února 1946 o úpravě stálých seznamů voličských. Druhý byl zákon č. 67/1946 Sb. ze dne 11. dubna 1946 o volbě ústavodárného shromáždění. Z literatury k této problematice připomeňme alespoň Eva BROKLOVÁ, *Volební zákony pro parlamentní volby 1946 v Československu*. In *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, s. 76–92.

⁷⁸⁰ AÚTGM, f. EB III, k.42-Volby 1945–1946

⁷⁸¹ K problematice otázky obnovení druhé komory bliže viz Michal PEHR, *Senát a třetí republika*. In *Senát 4/2002*, s. 1–2.

⁷⁸² *Lidová demokracie* 13. 2. 1946, s. 1.

⁷⁸³ Bliže viz Eva BROKLOVÁ, *Volební zákony pro parlamentní volby 1946 v Československu*. In *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha 1993, s. 81.

⁷⁸⁴ AÚTGM, f. EB III, k. 60, P60/3- Situace na Slovensku 1946

⁷⁸⁵ Bliže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 44, aj. 332-dohoda Národní fronty o vymezení volebních krajů.

18 let u aktivního a na 21 let u pasivního volebního práva.⁷⁸⁶ Novinkou byly také voličské průkazy, které umožnily voličům volit i mimo jejich trvalé bydliště, stejně jako skutečnost, že mohli volit příslušníci armády a policie.

VOLEBNÍ KRAJE v zemi České a Moravskoslezské

Přibližný počet obyvatelstva obyvavší neregulovaní
nad 18 let v jednotlivých vol. krajích:

1. Zlínský kraj	476.500	10. Zlínský kraj	298.800
2. Olomoucký kraj	215.700	11. Vyšehradský kraj	219.900
3. Městský území	218.200	12. Vyšehradský kraj	100.800
4. Přerovsko	218.200	13. Krušovický kraj	175.600
5. Písecko	202.900	14. Žatecko	223.600
6. Kladenský kraj	152.800	15. Ústecko	508.600
7. Ústecký kraj	208.800	16. Kroměřížsko	102.200
8. Litoměřický kraj	201.000	17. Břežsko	202.200
9. Hradecký kraj	217.800	18. Mladoboužsko	200.200
		19. Chrudimsko	119.400

Rozčlenění českých zemí na volební kraje v roce 1946⁷⁸⁷

Kandidovat mohly jen strany sdružené v Národní frontě, případně registrované, které vyvíjely k 30. dubnu 1946 v dotyčné zemi nějakou činnost. V Národní frontě se totiž politické strany dohodly, že nevzniknou strany s celorepublikovou působností, což dříve bylo zcela běžné. V českých zemích tak kandidovaly čtyři strany: komunistická, sociálně demokratická, národně socialistická a lidová. Na Slovensku kandidovaly také čtyři strany: Demokratická strana, Komunistická strana Slovenska, Strana slobody a Strana práce.⁷⁸⁸

⁷⁸⁶ Snížení věkové hranice u volebního práva vyvolala především u demokratů velké obavy a nesouhlasili s její výší. Měli strach, že mládež bude ve většině případů volit komunisty. Podle zpráv komunistických informátorů se měl například národně socialistický poslanec Bartoš slyšet že "V 18 letech není (mládež) zodpovědná za své rozhodnutí ve volbách." Blíže viz NA Praha f. 100/1, sv. 23, aj. 152a f. 100/24, sv.36, aj. 809.

⁷⁸⁷ Tato mapka pochází z archivu sociálně demokratické strany. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 270.

⁷⁸⁸ K politickým stranám na Slovensku blíže viz Michal BARNOVSKÝ, *Na cestě k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v letech 1945–1948*, Bratislava 1993; Štefan ŠUTAJ, *Občianske politické strany na Slovensku v letech 1944–1948*, Bratislava 1999; K straně Slobody blíže viz Štefan ŠUTAJ, *Vznik strany slobody a formovanie jej programu v prvých rokoch po oslobodení*, In: *Historický časopis*, roč. 36 (1998), číslo 1, s. 59–76; Silvestr MINAROVIČ, *Vznik a vývoj strany slobody a jej miesto na Slovensku*, In: *Historický časopis*, roč. 38 (1990), číslo 2, s. 190–209. K dějinám strany práce blíže viz Ivan LAHULA -Boris ZALA a kol. *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava 1996.

Počet kandidujících stran se tímto omezením snížil oproti posledním předválečným volbám o polovinu. Voliči, kteří nebyli s tímto výběrem spokojeni, získali ještě jednu možnost, a to takzvané bílé lístky. O ně byla svedena při projednávání nového zákona největší bitva. S tímto nápadem přišli komunisté: prostřednictvím bílých lístků se měla dát voličům možnost projevit nesouhlas se stávajícím režimem a politickými stranami.⁷⁸⁹ Předpokládalo se, že tuto příležitost využijí především stoupenci zakázaných stran. Nesmíme totiž zapomenout na dvě věci. Za prvé byly zakázány velké strany, jako byli agráři, živnostníci, národní demokraté a další. A za druhé ve volebním zákoně byla ustanovena volební povinnost. To znamenalo, že každý občan mající právo volit musel jít k volbám. Pokud občan k volbám nešel, hrozila mu finanční pokuta. Výjimky tvořili lidé starší 70 let, vážně nemocní nebo ti, kteří se z jiných zákonem daných důvodů (například „pro neodkladné povinnosti svého úřadu“) nemohli volebního aktu zúčastnit.⁷⁹⁰ Překážkou volebního práva byla nesvéprávnost, odsouzení, a neslovanská národnost. Volit nemohli také ti, proti nimž bylo zahájeno trestní zřízení.

Záležitost bílých lístků se nejdříve projednávala na schůzích Národní fronty v prvních měsících roku 1946. Na těchto schůzích se tato otázka nerozhodla. Komunisté, jmenovitě ministr vnitra Václav Nosek, se domnívali, že bílých lístků bude málo a jejich existence bude velmi dobře působit. Klement Gottwald prohlásil: „...bílymi lístky říkáme, že se nebojíme plebiscitu, a dáváme voličům, kteří se dosud nepřizpůsobili, možnost, aby se projevíli“ Národní socialisté soudili, že bílých lístků by mohlo být, zvláště na Slovensku, velmi mnoho a že by nebylo dobré lidi přímo vybízet, aby vyslovovali svůj nesouhlas s novým vládním systémem. Voličstvo se podle slov náměstka předsedy vlády dr. Jaroslava Stránského musí smířit s tím, že nynější politická situace je definitivní. Národněsocialistický ministr spravedlnosti Prokop Drtina k tomu dodal, že hlavním důvodem jejich odporu je Slovensko. Kdyby Slováci odevzdali větší počet bílých lístků, mohlo by to zemi poškodit v zahraničí.

Předseda lidové strany Šrámek, jménem své strany prohlásil, že počet nespokojenců lze zjistit tak jako tak díky neplatným hlasům, takže se nemusíme bílých lístků obávat. Navíc podle něj by byly pro demokracii průkaznější. Jimi byla dána možnost, aby se protivník vyjádřil. Tak se o bílých lístcích hovořilo na schůzi Národní fronty 25. ledna 1946.⁷⁹¹ O této otázce se ještě dlouho diskutovalo a na další schůzi vedení Národní fronty 21. února 1946 bylo přijato usnesení, že se věc rozhodne „bojovým hlasováním“ na půdě Prozatímního

⁷⁸⁹ K otázce vztahu komunistů k bílým lístkům blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 79-článek Vladimíra Kouckého-
Bílé lístky uveřejněn v Rudém právu 10. 4. 1946.

⁷⁹⁰ Zákon č. 67/1946 Sb., § 11.

⁷⁹¹ NA Praha, f. ÚV NF ČSL 1945–1969, k. 616- Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 25. 1. 1946.

národního shromáždění.⁷⁹² Tímto rozhodnutím byla ukončena rozsáhlá diskuse představitelů stran, v níž velmi ostře vystupovali především komunisté. Ministr Kopecký prohlásil, že „budou bílé lístky, anebo dohoda o registraci stran musí být odvolána a musí být připuštěny nové volební skupiny, aby boj o voliče byl umožněn všem stranám“. Národní fronta se v této otázce rozdělila. Komunisté spolu se sociálními demokraty byli pro, národní socialisté a slovenští demokraté byli proti. Lidovci byli spíše proti bílým lístkům, ale ústy svého ministra Hály prohlásili, že „nepřikládají tomuto problému zvláštního významu“.

Naopak komunisté znovu opakovali: buď bílé lístky, nebo nové strany. Na to odpověděl Prokop Drtina, že něco takového neslyšel, a bílé lístky označil za „skvrnu na naši demokracii“⁷⁹³. Sám později ve svých pamětech k této otázce poznamenal: „Jím (komunistům-pozn. aut.) šlo o to, aby hlavně oslabili bílými lístky své odpůrce.“⁷⁹⁴ Zapomněl ovšem dodat, že komunisté tímto krokem využili slabosti a strachu demokratů, kteří se obávali, že je bílé lístky připraví o hlasy. Komunisté tak nechali dělat za sebe demokraty špinavou práci.

Při hlasování v parlamentu se nakonec pro bílé lístky vyslovilo 154 poslanců z řad českých a slovenských komunistů, ukrajinských poslanců a malé části slovenských demokratů. Proti spornému paragrafu 27, který stanovil možnost odevzdat bílý lístek, vyvolali demokraté silnou kampaň. Do parlamentu docházela řada protestů a rezolucí proti bílým lístkům. Z dopisu pana Františka Pavlištíka z 13. dubna 1946 si dovolím ocitovat: „K zavedení prázdných lístků k volbám soudím, že jen jejich odevzdání by nemělo smyslu a škoda by bylo dřeva, k jejich výrobě a peněz za ně.“⁷⁹⁵

Na prvomájovém průvodu lidovců se skandovalo: „Bílý lístek v urně zrudne.“⁷⁹⁶ A výše zmiňovaný Prokop Drtina používal ve svých projevech slogan: „Dejte, dejte červené, nedáte-li červené, dejte aspoň bílé.“⁷⁹⁷ V národněsocialistickém Svobodném slově se objevovaly například komentáře typu „Bílé lístky - zrada národa“. Někteří národní socialisté rovněž navrhovali stranickému ústředí vylepit plakáty s velkou volskou hlavou s dlouhýma rohama s nápisem: „Já odevzdám bílý lístek.“ Mnoho místních organizací této strany posílalo státní správě rezoluce proti lístkům, ve které je označovaly za „nedůstojný a naprosto nedemokratický volební čachr, nemoudré opatření politické.“⁷⁹⁸ Dalo by se tak říci, že i bílé

⁷⁹² NA Praha, f. ÚV NF ČSL 1945–1969, k. 616-Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 21. 2. 1946.

⁷⁹³ NA Praha, f. ÚV NF ČSL 1945–1969, k. 616- Zápis o schůzi vedení Národní fronty konané dne 25. 1. 1946.

⁷⁹⁴ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II Kniha 1*. Praha 1992, s. 157.

⁷⁹⁵ Archiv PSP ČR, f. PNS, k. 43, číslo spisu 940.

⁷⁹⁶ Lidová demokracie, 2. 5. 1946, s. 2.

⁷⁹⁷ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II Kniha 1*. Praha 1992, s. 158.

⁷⁹⁸ NA Praha, f. ČSNS, k. 116- bílé lístky

lístky se staly v jistém slova smyslu základní premisou těchto voleb. Jediný, kdo se nakonec vyslovoval pro bílé lístky, byli nejrůznější jednotlivci a tajné skupiny, které rozšiřovaly potají letáky, ve kterých voliče vyzývaly, aby odevzdávaly bílé lístky.⁷⁹⁹

Na své společné schůzi 25. března 1946 se strany Národní fronty dohodly, že v předvolební agitaci setrvají na zásadách Košického vládního programu a že „strany a listy Národní fronty budou svůj volební program rozvíjeti pozitivně a zdrží se zásadních polemik a osobního osočování“⁸⁰⁰. Tato dohoda byla vysvětlována válečným utrpením. Sociální demokraté se domnívali, že „přemíra utrpení a velikost nebezpečí, jemuž jsme byli vystaveni za německé okupace, přikazovaly slušný a spíše ideový zápas než obnovu někdejší džungle“⁸⁰¹, a následně sami slibovali: „Povedeme předvolební kampaň slušně a věcně...Nebudeme pěstovat demagogii slibů, nýbrž dáme mluvit výsledkům své práce, [protože] předvolební demagogie, která byla u nás dříve s oblibou pěstována, mohla by ohrozit další spolupráci stran Národní fronty.“⁸⁰²

S tím v zásadě souhlasily i ostatní politické strany. Navíc vedení národních socialistů a lidovců se spolu neoficiálně v dubnu 1946 dohodla, že nebudou na sebe vzájemně útočit.⁸⁰³

Na slušný předvolební boj apeloval i samotný prezident Edvard Beneš, který se k této problematice vyjadřoval při řadě příležitostí. Příkladem může být jeho projev při přijetí delegace revolučního Národního výboru ze Strakonice, kde řekl „jde o to, aby volby byly vedeny slušně a v klidu.“⁸⁰⁴

Oficiální dohody o vzájemném neútočení pak všechny politické strany vydávaly za své. Například lidovecký poslanec Jaroslav Řehulka na sjezdu své strany v dubnu 1946 prohlásil: „Ve volebním zápase bude vystupovati strana lidová slušně a bez záludnosti, bez osobního osočování, poukazujíc v první řadě na ideové zásady a klady svého sekulárního programu,

⁷⁹⁹ NA Praha, f. 100/24, sv. 36, aj. 809.

⁸⁰⁰ Rudé právo 26. 3. 1946, s. 1.

⁸⁰¹ *Svědectví. Doklady o nezřízeném boji z prvních parlamentních voleb 1946*. Propagační oddělení

Československé sociální demokracie, Praha 1946, s. 5.

⁸⁰² Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200.

⁸⁰³ AMV 310-73-12. Podle zprávy ministerstva vnitra se vedení národně socialistické a lidové strany sešlo třikrát před volbami. Poprvé se tak stalo 16. dubna 1946 a podruhé 26. dubna 1946 v ústředním sekretariátu národně socialistické strany v Praze. Naposledy se sešli 15. května 1946 v Praze. Lidovci pak svoji kampaň zaměřili proti socialistickým ideálům jako takovým. Na druhé straně jediným výraznějším útokem proti lidovcům ze strany národních socialistů byl článek Jiřího Beneše *Proč nevoliti stranu lidovou*. V článku se říká, že předseda lidové strany a mnozí funkcionáři udělali před válkou a za války velmi mnoho a že ze Šrámka by si mohl vzít příklad mnohý vlastenec, ale pak se autor ptá, co udělala lidová strana v nové republice, co dokázal její poslanecký klub, a odpovídá: „Nic aspoň nic z toho není známo.“ A pokračuje: „Čemu zabránila? Nemnoho více než ničemu. Lidová strana je, ale to je všechno, co je. Je, a kdyby jí nebylo, neměli by odpůrci socialismu koho volit. Ale to je také všechno. Sbíрка dobrých lidí a politika bez významu a bez účinu.“ Lidová demokracie pak na tento článek odpověděla 16. května, kdy z podobných nedostatků obvinila národní socialisty. Tím však vše skončilo. Blíže viz NA Praha, f. ČSNS, k. 79.

⁸⁰⁴ Lidová demokracie 25. ledna 1946, s. 2.

založeného na zásadách křesťanských, s odhodláním spolupracovati s ostatními stranami i nadále bez ohledu na získané mocenské posice svorně v další budovatelské práci ve prospěch republiky.“⁸⁰⁵

Podobně vystupovali v tomto duchu i komunisté, kteří při všech příležitostech zdůrazňovali, že jsou stranou, které jsou cizí úzké stranické zájmy. Podle svých slov šli do voleb jako „strana práce, čistého svědomí a čistých rukou“.⁸⁰⁶ Volební kampaň měla být podle nich soutěží v práci pro republiku.⁸⁰⁷

Slušný předvolební boj zdůrazňovali i národní socialisté. V organizačních směrnicích jejich strany *Jak pracovat* se můžeme například dočíst: „V každém případě se musíme starat, aby naše propaganda byla slušná, vkusná, ale i průbojná.“⁸⁰⁸

**Vy chcete ještě volit
národní socialisty?**

Přečtěte si laskavě na výstavě *Odboje*
v královéhradeckém museu

články Českého Slova

z roku 1938 o Masarykovi a Benešovi
a uvědomte si jejich zradu v druhé
republice.

Volte
stranu, jež nikdy nebloudila!

Volte
Českosl. sociální demokracii!

Volte
kandidátku číslo 3

F. Nemeškal, Hradec Králové, II.

Příklad vzájemných útoků v předvolební kampani. Takto útočili sociální demokraté na národní socialisty (Archiv ČSSD, f. 71, aj. 270).

Žádná ze stran však tuto dohodu nedokázala dodržet. Už v lednu 1946 prohlásil lidovecký ministr pošt František Hála: „...volby, které se připravují, budou velmi těžké a

⁸⁰⁵ Jaroslav ŘEHULKA, *Cestou demokracie*, Praha 1946, s. 16.

⁸⁰⁶ Rudé právo, 19. 3. 1946, s. 1.

⁸⁰⁷ Rudé právo, 19. 3. 1946, s. 1–2.

⁸⁰⁸ *Jak pracovat* č. 13 (28. 4. 1946), s. 1.

mnohdy budou konány teroristicky.“⁸⁰⁹ V průběhu vlastní kampaně byli poslanci lidové strany žádáni, aby ve svých projevech byli „rozvážní a opatrní“.⁸¹⁰ Členové byli vyzýváni, aby sledovali a zaznamenávali si projevy politiků z jiných stran. Ministr Adolf Procházka k této otázce v dubnu 1946 poznamenal v jednom svém projevu: „Blížkost voleb lze pozorovati i ve vládě, kde zvláště komunisté projeví nervositu. Máme sice dohodu o slušném volebním boji, ale ta se často porušuje, a proto jest třeba, aby poslanci sledovali činnost a projevy jiných stran a nepřistojnosti ihned hlásili generálnímu sekretariátu nebo ministrům.“⁸¹¹ Stranici se měli ovšem podle Hály především přičinit o „vítězství ve volbách, a tím o šťastnější budoucnost ČSR“.⁸¹²

S blížícím datem voleb se všude projevovala nervozita. Václav Kopecký k tomu poznamenal: “Kdysi to v národní frontě vypadalo jako na začátku manželství, v době líbánek, milovali jsme se a nemohli jsme od sebe. Dnes to vypadá jako v manželství po roce. Mrzutosti jsou velké, házíme po sobě hrcema...Národně socialistická partaj nám během roku chodila na zálety k jiné straně a páchala nevěru s jinak velmi zbožnou a cudnou partají lidovou...Oni chtějí Zenkla a Šrámka a my chceme Gottwalda a Fierlingera...”⁸¹³

Na komunistickou stranu útočili demokraté především jako na stranu totalitního typu a někteří poukazovali na možnost komunistického puče, pokud KSČ nevyhraje volby.⁸¹⁴

Na sociální demokracii útočili především národní socialisté jako na "podnájemníky" KSČ, kteří se s ní po volbách sloučí. Mnozí sociální demokraté toto označení těžce nesli. Z jednoho z řady dopisů, které dostávalo ústředí strany v květnu 1946, si dovolím ocitovat: „Označují-li nás národní socialisté jako podnájemníky strany komunistické jest to označení velmi mírné neb komunisté nás nazývají , deputátníky‘ své strany...Jest trpké, slyšíte-li, jak

⁸⁰⁹ Archiv KDU-ČSL, k. 7/1-komise při ÚV 19451969. Zápis o poradě šéfredaktorů lidoveckého tisku konané dne 24. ledna 1946.

⁸¹⁰ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1-klub poslanců ČSL (1945-1950). Zápis o 27. schůzi klubu lidoveckých poslanců čl. strany lidové konané dne 18. února 1946.

⁸¹¹ Archiv KDU-ČSL, k. 8/1-klub poslanců ČSL (1945-1950). Zápis o 23. schůzi klubu lidoveckých poslanců čl. strany lidové konané dne 10. ledna 1946.

⁸¹² Archiv KDU-ČSL, k. 7/1-komise při ÚV 19451969. Zápis o poradě šéfredaktorů lidoveckého tisku konané dne 24. ledna 1946.

⁸¹³ NA Praha, fond 01(Zasedání ÚV KSČ 1945–1962), sv. 2, a. j. 11-Zápis ze zasedání ÚV KSČ 3. května 1946.

⁸¹⁴ Tyto zprávy se objevovaly především v řadě tajných anonymních letáků, jejichž cílem bylo zdiskreditovat KSČ. Řada z nich se nazývala “tajné rozkazy” nebo oběžníky soudruha Zápotockého, Gottwalda a dalších předních soudruhů. Tyto letáky se vydávaly za materiály komunistické strany a byly v nich zpravidla popsány plány na likvidaci demokratických stran nebo provedení puče. Komunisté se snažili vypátrat jejich autory, ale jejich snahy se mýjely účinkem. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 43, aj. 322. Jinak vedení KSČ už od samého začátku připravovalo své členy na možné útoky vůči komunistické straně a vyzývalo své členy ke klidu a rozvaze. Například Klement Gottwald už v dubnu 1945 uklidňoval své stranické kolegy „nadávání na komunisty tady není pod trestními sankcemi“, ale „jednou bude“. Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 1.

komunističtí výrostkové o nás chtějí rozhodovat.⁸¹⁵ Útoky vůči sociálním demokratům šly nakonec tak daleko, že se sociální demokraté rozhodli na ně reagovat, a to dvojí formou. Jednak v sociálně demokratickém deníku uveřejnili krátce před volbami prohlášení vedení strany, v němž toto sloučení radikálně odmítli. Druhou formou byly letáky s textem Bohumila Laušmana s titulem *Československá sociální demokracie je a zůstane stranou samostatnou a nezávislou*. V textu se Laušman jasně vyslovil, že jakékoliv slučování je nesmysl a sociální demokracie zůstává samostatnou stranou. „Neovlivňuje ji nikdo! Československá sociální demokracie vždycky byla a je i nyní svou...Šla svou vlastní cestou v údobí Josefa Boleslava Pecky Strahovského, kdy byla štvána jako divá zvěř...a jde svou vlastní cestou i v údobí Zdeňka Fierlingera, kdy jako mohutná strana dělníků, rolníků, živnostníků a inteligence...Kdo to přesto nechápe, pak mu věru není pomoci!“⁸¹⁶ Snad na závěr tohoto odstavce je dobré poznamenat, že netrvalo ani dva roky a sociální demokracie se s komunisty sloučila.⁸¹⁷

Nejvíce útoků směřovalo proti lidové straně jako straně katolické. Už v únoru 1946 vzkazovala sociální demokracie lidovcům na stránkách Práva lidu, aby nezapomínali, že „...mohou být v husitském národě stranou, s níž se bude počítat jenom tehdy, jestliže před fašisty přirazí dveře a dají-li přednost Praze před Římem“.⁸¹⁸ Když se část bývalých agrárníků kolem dr. Fierabenda rozhodovala, ke které straně se přidat, zdali k lidovcům či národním socialistům, šel si Fierabend pro radu k prezidentu Benešovi. Podle jeho vzpomínek mu prezident řekl: „Přece byste, kolego, nevedl agrární voličstvo do Šrámkovy římské strany... Antonín Švehla by vás za to jistě nepochválil.“⁸¹⁹ Byť lidovci zdůrazňovali svoji nekonfesijnost, stále byli považováni za klerikály.

Na kritiku odpovídaly jednotlivé strany protiútoky. Z úst straníků při kampani zaznívala navzájem ostrá kritika. Z lidové strany byla snad nejúspěšnější v tomto ohledu dr. Helena Koželuhová, ale ani ostatní nezůstávali úplně pozadu. Dodnes lze najít některé zprávy o

⁸¹⁵ Archiv ČSSD, f. 71, a.j. 120. Dopis krejčího Karla Šídy. Další dopisy na toto téma jsou uloženy též ve fondu sociálně demokratického klubu poslanců. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2. Například František Koblre z Nové Páky se dotazoval ústředí “Prosím o sdělení, zda je možno uvažovat o splynutí naší strany s komunisty...Komunisti se všade vyjadřují, že se prý soc. dem přidají k nim. Za celek mluvit nemohu-ač jsem rozhodně proti splynutí, neboť je znám...Jedná se mi o to, abych nevypravoval lidem, že naše strana zůstane a nepřekvapilo nás sloučení. Za odpověď děkuji.”

⁸¹⁶ Archiv ČSSD, f. 71, a.j. 266.

⁸¹⁷ Ke vztahu sociální demokracie a KSČ blíže viz Radim N. FOUSTKA, *Sociální demokracie a KSČ*. Praha 1946.

⁸¹⁸ Tamtéž.

⁸¹⁹ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 299.

projevech politických stran v pozůstalosti předsedy KSČ Klementa Gottwalda pod označením „Reakční projevy na schůzích stran Národní fronty“ či „Těžší předvolební kusy“.⁸²⁰

Z PŘEDVOLEBNÍHO BOJE

Kreslil: Honza

Radujte se, veselte se, na farách a
všude,
stát a církev půjdou spolu, rozluka
nebude.

Národně socialistická karikatura ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého, která zároveň útočila na katolickou církev a na problém odluky státu od církve (Svobodné slovo 17. února 1946, s. 5).

Na národní socialisty útočili především komunisté, kteří o nich prohlašovali, že jdou proti „národním zájmům“, a dokonce poukazovali na shodný název jejich strany s německými Hitlerovými národními socialisty. Ostatní o národních socialistech prohlašovali, že jsou podobně jako za první republiky „stranou veselého šlendriánu“.⁸²¹

⁸²⁰ NA Praha, f. 100/24, sv. 37, aj. 810.

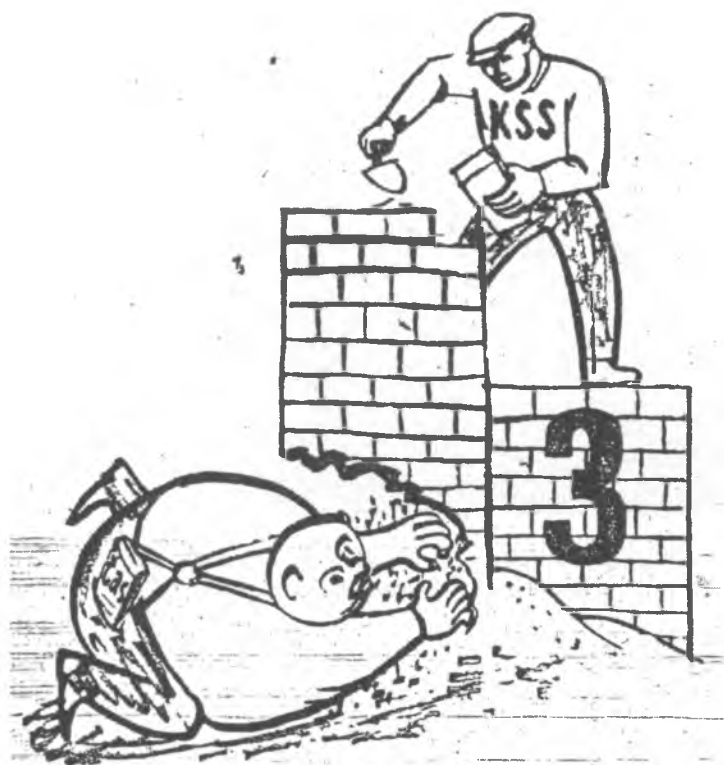
⁸²¹ Ladislav Karel FEIERABEND, c. d., s. 297. Před volbami se rovněž objevovaly pomluvy, že se národní socialisté sloučí s lidovci. To odmítla Helena Koželuhová mimo jiné slovy: „Ostatně kam by šli... Jsou stranou, kterou dnešní jejich ministr dr. Jaroslav Stránský označil za důslednou stranu veselého šlendriánu.“ Blíže viz Právo lidu 18. května 1946, s. a ANM, fond Zdeněk Fierlinger, k. 40.

Podoba čistě náhodná

obr. č. 4. Karikatura Rudého práva, která útočila na národní socialisty (*Rudé právo* 26. května 1946, s. 5).

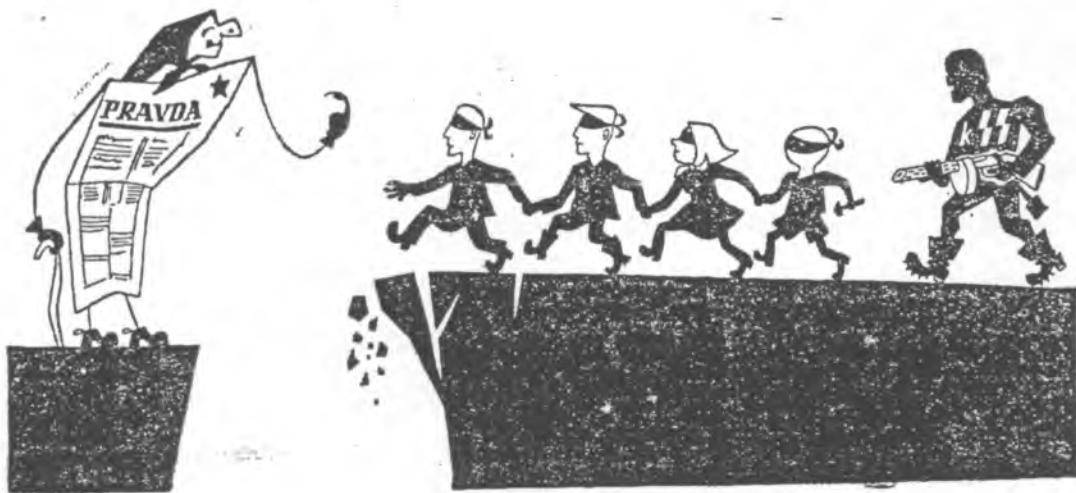
Podobné to bylo na Slovensku, kde nejvíce útoků bylo mezi slovenskými demokraty a komunisty. Demokraté byli především obviňováni z toho, že straní hlinkovcům a představitelům minulého režimu Slovenského štátu. A naopak demokraté poukazovali na to, že komunisté směřují k diktatuře.

Jeden výstavbu sùri,
druhý podrýva hotové múry.

Preeda, Bratislava.

„...KSS nežlada, ani nikoho nenúti volit KSS!“

„Pravda“ 22. mája (s reči a Husáka v Modre).

Příklady předvolebních karikatur ze Slovenska. První je leták z komunistické předvolební kampaně (SNA, fond GT, inv. Č. GT-210/1, druhý a třetí obrázek pochází z kampaně slovenských demokratů-Čas 25. května 1946, s. 3 a Čas 25. května 1946, s. 4).

Lidé vzájemné útoky v předvolební kampani mnohde těžce nesli. Tak například lounský městský kronikář si v městské kronice stěžoval, že blížící se termín voleb lidi rozděloval. „A nyní se obrací všechen zájem k volbám, politické strany se předstihují v agitaci a bohužel též ve vzájemném osočování.“⁸²²

Předvolební kampaň byla zahájena 25. dubna 1946 poté, co byla zveřejněna vyhláška ministerstva vnitra z 19. dubna 1946 o vypsání voleb do nového parlamentu, nazvaného Ústavodárné národní shromáždění (ÚNS). Volby byly stanoveny na neděli 26. května 1946.

Termín voleb se stal předmětem sporů. Prezident republiky zástupcům politických stran naznačoval již v listopadu 1945, že je zralá doba, „k přípravě voleb“, a později sdělil zástupcům Národní fronty, že se domnívá, „že byla stanovena příliš dlouhá doba do voleb“.⁸²³

O samotném datu voleb se dohadovaly strany uvnitř Národní fronty mezi sebou. Zatímco demokraté byli pro jejich brzké provedení, komunisté s jejich konáním příliš nespíchali. Národní socialisté navrhovali, aby se volby konaly v únoru nebo březnu, lidovci navrhovali duben, sociální demokraté 5. květen a komunisté byli pro konec května nebo podzim roku 1946. V lednu 1946 se strany dohodly na kompromisním datu 26. května 1946.

⁸²⁴Volby se u nás konaly jako jedny z posledních v Evropě. Ve většině zemí volili obyvatelé

⁸²² Státní okresní archiv v Lounech, f. Sběrka kronik, Pamětní kniha města Loun II (1931–1950), s. 213.

⁸²³ NA Praha, f. 100/24, sv. 54, aj. 887.

⁸²⁴ Klement Gottwald na zasedání ÚV KSČ 4. 2. 1946 prohlásil, že KSČ je pro vypsání voleb protože „doba pro volby je již zralá“ a protože ve „vládě to začíná...skřípat...[a]...práce ve vládě je čím dál tím úpornější.“ Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 2, aj. 9.

ještě v roce 1945. Výjimkou bylo Polsko, kde se volby odehrály 19. ledna 1947. Podobné to bylo i v případě Itálie (2. červen 1946) a Německa, kde se v jednotlivých zónách uskutečnily od října 1946 do května 1947.⁸²⁵

Tyto spory našly svoji odezvu i v soudobém tisku. Polemiku zahájil sociálně demokratický poslanec Josef Kubát vedoucí činitel Ústřední rady odborů, který v odborářském deníku *Práce* byl proti brzkému konání voleb. „Volby budou slušnější, objektivnější a pro stát nejvýhodnější, budeme-li je konati teprve tehdy, až si vybudujeme nejdůležitější předpoklady blahobytu, až bude mít každý dostatek jídla, oděvu i uhlí ve sklepě.“ Dále v článku tvrdil, „že ti, kteří chtějí brzké volby, mají tajné přání, aby volební výsledek přinesl návrat do starých zlatých časů prvé republiky.“ A obviňoval své kolegy z populismu: „Do harmonie...jednotného úsilí budovatelského zaznívají již od podzimu stále silněji hřmotné tóny volební agitace. V parlamentě prší interpelace poslanců ve věcech, které by se daly vyřešit dotazem u ministra vlastní strany. Pronášejí se agitační obhajoby různých stavů a povolání ve věcech, které sice nelze uskutečnit, jež však budou dobrým agitačním šlágrelem.“⁸²⁶

Proti tomuto článku vystoupil národní socialista Ivan Herben, který v úvodníku *Kdy budou volby?* ve Svobodném slově z 8. ledna 1946 prohlásil: „skutečnost, že se u nás mohl najít odpovědný politik, který veřejným projevem vystoupil proti volbám a přimlouvá se za jejich další odklad, je dvojnásob zahanbující...kdo je skutečný demokrat a řečmi o lidové demokracii nezakrývá jiné cíle, přeje si volby, nikoliv abychom udělali krok zpátky, ale proto, aby svobodným hlasováním lidu bylo potvrzeno veliké sociální dílo květnové revoluce.“⁸²⁷ Prokop Drtina k tomu ve svých pozdějších pamětech dodává, že tato polemika přispěla ke konečnému stanovení termínu voleb.⁸²⁸

Předvolební kampaň začala naplno oslavami 1. máje jakožto Svátku práce, který každá z politických stran slavila po svém.⁸²⁹ Čtrnáct dní před volbami se sešel ústřední volební výbor, který vylosoval pořadí kandidátních listin. Komunisté získali jedničku, lidovci dvojku,

⁸²⁵ Ve většině zemí se volby uskutečnily v létě nebo ve větší míře na podzim 1945 - například Velká Británie (5. července 1945), Francie (21. října 1945), Maďarsko (4. listopadu 1945), Jugoslávie (11. listopadu 1945), Bulharsko (12. listopadu 1945), Rumunsko (19. listopadu 1945), Rakousko (25. listopadu 1945), Albánie (2. prosince 1945).

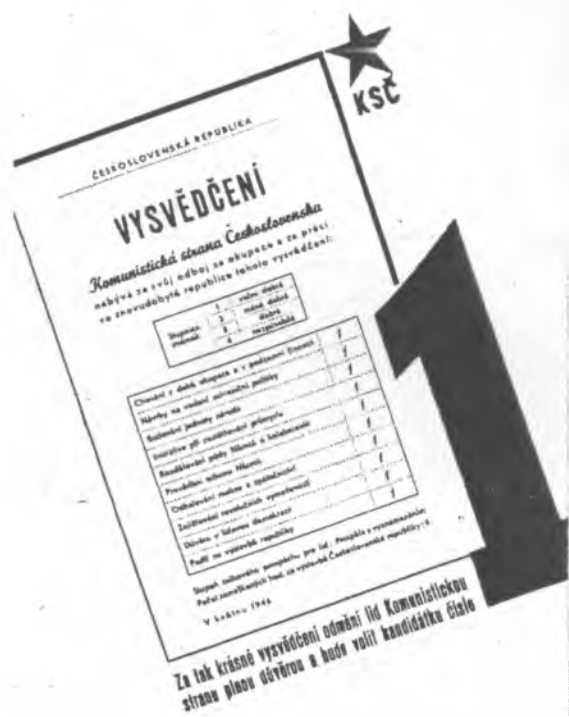
⁸²⁶ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 273-sbírka článků Josefa Kubáta.

⁸²⁷ Svobodné slovo 8. ledna 1946, s. 1.

⁸²⁸ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II Kniha 1*. Praha 1992., s 148.

⁸²⁹ Toto rozhodnutí se stalo předmětem vášnivých debat, kdy mnozí poukazovali, že oddělenými oslavami se narušuje státní jednotu. Nakonec se politické strany dohodly 9. dubna 1946 na oddělených oslavách 1. máje. Společně byly oslavy 5. a 9. května 1946. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 17, aj. 101.

sociální demokraté trojku a národní socialisté čtyřku. Na Slovensku získala Strana práce jedničku, slovenští demokraté dvojku, slovenští komunisté trojku a Strana slobody čtyřku.

Ukázka komunistické předvolební agitace (NA Praha, fond 100/1, sv. 45, aj. 339).

Čísła jednotlivých stran pak vstoupila do předvolební sloganů, které měly všechny strany. Komunisté proklamovali: „Na hřebíček palička, na reakci jednička.“⁸³⁰ Lidovci vyzývali: „K lepším zítřkům buduj spojku, demokrat jsi, volíš dvojku“ nebo „Bez okolků volme dvojku“, či „Ten, kdo není extremista, fašista či totalista, volí dvojku dozajista“. Dalším heslem bylo: „Myslivec si nesmí splést jestřába a sojku, řádí-li v revíru škodná, vezme na ni dvojku.“ Třetí sociální demokraté měli heslo: „Občane věř jenom na 3 a všem to natři, jak se patří.“⁸³¹ A čtvrtí národní socialisté byli známí slogany: „Pravdu hájí, pravdu šíří volte proto číslo čtyři“⁸³², „Každé dítě dnes už ví, tahle čtyřka zvítězí“⁸³³ nebo „Do urny když čtyřku dáte, totalitu pochováte.“⁸³⁴

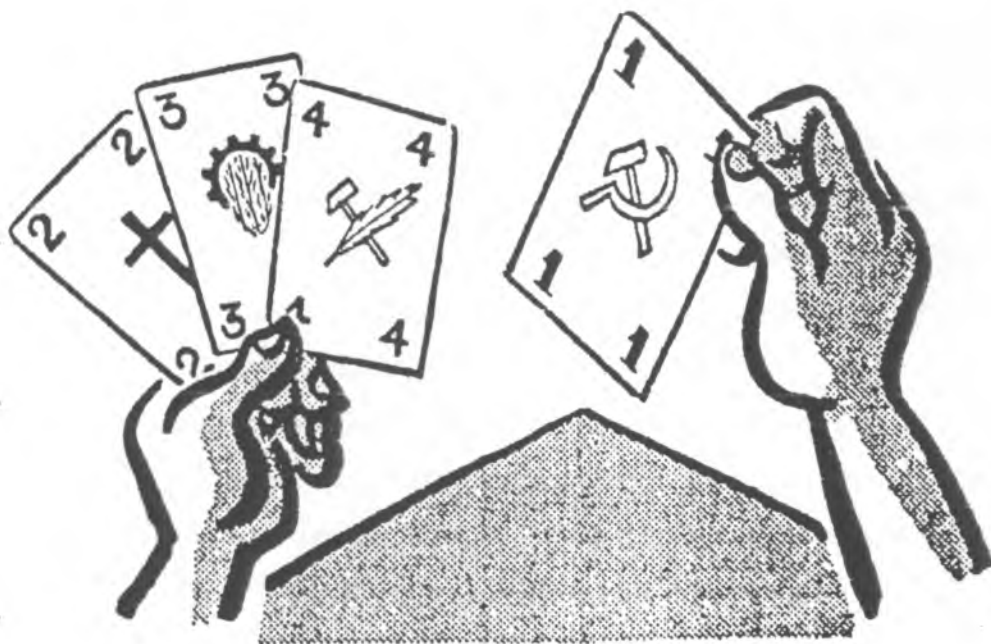
⁸³⁰ Rudé právo 25. května 1946, s. 1.

⁸³¹ Právo lidu 25. května 1946, s. 1.

⁸³² AÚTGM, f. EB II, k. 42-P42/2-Volby a volební letáky.

⁸³³ Svobodné slovo 24. května 1946, s. 1.

⁸³⁴ AÚTGM, f. EB II, k. 42-P42/2-Volby a volební letáky

... a trumf!!!

Takto Rudé právo znázornilo čtyři strany, mezi kterými si měl volič vybrat. Karty tu představují jednotlivé strany, které byly označeny čísly svých kandidátek. Jednička byli komunisté, dvojka lidovci, trojka sociální demokraté a čtyřka připadala na národní socialisty. Nejlepší měla být samozřejmě komunistická jednička – trumf pro voliče (Rudé právo, 24. května 1946, s. 1).

Předvolební kampaň je dobou schůzí, průvodů, demonstrací a shromáždění. Strany vyzývají své členy a stoupence k zvýšené aktivitě při získávání voličů. Už v lednu 1946 psalo vedení sociální demokracie svým členům: „Volby jsou již stanoveny. Je třeba se připravit a dáti všechny síly strany...do služeb propagace naší strany ve volební kampani. Ty nejlepší ideály se musí propagovati mezi lid, aby našly v lidu své bojovníky a uskutečnovatele. Je třeba aktivizovat naše soudruhy a soudružky. Je třeba tvořiti propagační schůzky..., kde by se jednalo jak nejlépe naší stranu propagovati našemu lidu. Jaká hesla by byla nejlepší, jaké plakáty atd. je třeba nám dobré náměty a hesla ihned posílat. Je třeba nejužší Vaší spolupráce s námi. Čas nečeká.“⁸³⁵

Žádná z politických stran neponechala nic náhodě. Přípravou kampaně se zabývaly řadu měsíců. Jejich příprava měla nejrůznější podobu. Tak například organizační komise sociálních demokratů upozorňovala stranické sekretariáty, že před volbami referenti nemohou jezdit vlakem. Všechna auta „musí býti použita při obsazování referátů na venkově a musí býti dána k dispozici. Vlakem by se ztratilo mnoho času a není možná, aby právě nyní před volbami, kdy je nutno obsáhnouti několik referátů v okrese najednou, referent jedním projevem ztratil mnoho hodin ve vlaku.“⁸³⁶

⁸³⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266.

⁸³⁶ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 168. Zápis organizační komise z 22. března 1946.

Výše zmiňovaní sociální demokraté, ale i další strany učily své řečníky na zvláštních kursech správně mluvit. Vydávaly se základy rétoriky.⁸³⁷ A strany také instruovaly své členy jak zvat své voliče a příznivce na předvolební shromáždění. Například výše zmiňovaní sociální demokraté zdůrazňovali, že „velká schůze znamená větší úspěch při stejných nákladech“, a členové byli vyzýváni, aby udělali „plakáty pěkné, čitelné, velké“. Plakáty měly být vyvěšeny „včas a na vhodných místech.“ V žádném případě neměli straníci zapomenout na plakátu uvést jméno přednášejícího a vymyslet „jasný, přitažlivý program“, vyhnout se „obecným frázím“. Sociální demokraté svým členům dokonce napsali příklady vhodných a nevhodných názvů. Tak například „O hospodářské a politické situaci“ či „O zemědělských otázkách“ byly příklady nevhodných názvů. Naopak „O cenách, mzdách, postátnění, průmyslu a volbách do N. S.“ nebo „Výrobní plán, ceny a mechanisace zemědělství“ byly uváděny jako názvy vhodné.⁸³⁸

Součástí přípravy voleb bylo v neposlední řadě jejich finanční zajištění, které se dělo především prostřednictvím tzv. volebních fondů, na které přispívali především bohatší členové stran.

Hlavním úkolem všech stranických sekretariátů stran při přípravě voleb bylo do maxima mobilizovat své členy a příznivce. Ti měli pak svést onu pomyslnou bitvu o nerozhodnutého voliče.

To byl také důvod, proč politické strany předstupovaly před své příznivce s plamennými projevy. Například národní socialisté podobně jako ostatní strany své členy zapřísahali: „Odepře-li ve volebním zápase některý činovník nebo řečník svou povinnost... a opustí-li bojující šiky v okamžiku pro stranu nejrozhodnějším, dopouští se porušení stranické disciplíny.“⁸³⁹

Snahou všech politických stran je při každém volebním boji přesvědčit voliče, že právě ony jsou nejlepší. Přesně to se dělo i u nás po válce. Voliči byli zaplavováni nejrůznějšími hesly a strany slibovaly všechno všem. Pořádaly se besedy, mítinky a setkání. Diskutovalo se a přesvědčovalo se. Vymýšlela se nová hesla. Například generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina se obracel spolu s předsedou volební komise Václavem Bolenem na straníky v otevřeném dopise z 11. února 1946 s prosbou, aby vymysleli volební hesla. „Vážená sestro, vážený bratře... Pošli nám laskavě návrhy volebních hesel. Jde o to, aby

⁸³⁷ Blíže viz například Josef BUNÍK, *Základy řečnického umění*. Praha 1946.

⁸³⁸ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266.

⁸³⁹ NA, f. ČSNS, k. 421-Směrnice pro nastávající volby schválené předsednictvem strany.

byly stručnými hesly, jasnými, určitými a nedvojsmyslnými vyjádřeny cíle našeho snažení.“⁸⁴⁰

Vydávala se také řada brožur, které vysvětlovaly přednosti jednotlivých programů. Zkoušely se nové způsoby v získávání voličů.

Skládaly se písničky a psaly básně, které vyzdvihovaly tu či onu stranu. Zvláště aktivní byli v tomto ohledu sociální demokraté. Dodnes je v sociálně demokratickém archivu uložena báseň *Sociální demokracie–vítězná* nebo písně *S jasnou myslí do voleb*, *Náš cíl–pochod socialistů* či *Předvolební písnička*. První dvě písně složil Petr Šimon a byly převzaty z repertoáru socialistické scény Sirény. Poslední pak složil Miloš Bouzek.⁸⁴¹

V případě první se zpívalo na nápěv z písně o Golemovi od Voskovce a Wericha o všech politických stranách, přičemž pochopitelně nejlépe vyšla z tohoto srovnání sociální demokracie, které se na závěr provolávala sláva „Kdo svůj prapor s poctivostí spojí, stokrát pohřben, znovu ožije...! Věrná v práci–otužilá v boji–sociální demokracie.“ V druhé se naopak vyzdvihoval socialismus, který měla v podání autora prosazovat jen sociální demokracie: „Ten kdo je mladý a má svůj život rád, kdo nenaříká a umí pracovat, ten půjde s námi, jak známe jeho vkus, náš cíl je jasný socialismus.“⁸⁴²

Dalším nástrojem při předvolební kampani byly osobní dopisy voličům, kde se vysvětlovaly přátelskou formou přednosti stranických programů. Tak například v jednom z těchto dopisů se můžeme dočíst: „Vážený příteli, v nejbližší době rozhodne národ o tom, komu svěří na několik let vládu, aby naše věci byly v rukou seriosních a osvědčených. Je ti zajisté známo, že v těchto volbách se rozhodne o zajištění republiky...A tu bych tě chtěl upozornit, že Československá sociální demokracie může vést a povede republiku, tak jak si to představuješ, jak to chceš Ty i většina československých občanů. Velmi by mne mrzelo, kdybys byl později zklamán, a proto Ti ze srdce doporučuji, abys do volební urny vložil kandidátku Československé sociální demokracie, neboť pak budeš mít záruku, že se bude vládnout demokraticky a socialisticky.“⁸⁴³

Nedílnou součástí předvolební kampaně byly průzkumy volebních preferencí a odhady volebních výsledků. Většina z nich předpovídala vítězství komunistů. Americký velvyslanec v Praze Laurence A. Steinhardt 16. května 1946 například odhadoval, že z celkového počtu 300 poslanců získají komunisté 88 mandátů, národní socialisté 65 mandátů, lidovci 55 mandátů, slovenští demokraté 50 mandátů, sociální demokraté 32 a zbývající dvě strany po

⁸⁴⁰ NA, f. ČSNS, k.

⁸⁴¹ Miloš BOUZEK, *Předvolební písnička*. Praha 1946.

⁸⁴² Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266.

⁸⁴³ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 266- sbírka volebních dopisů pro členy a příznivce sociální demokracie.

dvou mandátech.⁸⁴⁴ Další zajímavý odhad vypracoval dr. Vasilij Vilinský, odborový rada na ministerstvu vnitřního obchodu. Ten předpovídal komunistům v celé republice zisk 1 763 000 hlasů (23%), sociálním demokratům 1 435 000 hlasů (18%), národním socialistům 1 592 000 hlasů (21%) a lidovcům 1 477 000 hlasů (19%).⁸⁴⁵ Předvolební průzkum vypracovával i tehdy se rodící Československý ústav pro výzkum veřejného mínění. Jeho výsledky byly nejpřesnější. Za použití Gallupovy metody předpovídal, že komunisté získají 39,6% (při volbách získali 40,2%), lidovci 19,2% (při volbách získali 20,2%), sociální demokraté 16% (při volbách získali 15,6%), národní socialisté 22,5% (při volbách získali 23,7%) a bílým lístkům přisuzovali 2,7% (při volbách získali 0,4%). Při průzkumu položili také autoři výzkumu dotázaným otázku, zda se domnívají, že máme dostatečný počet stran. Více než polovina dotázaných (57,5%) na ni odpověděla, že tento počet vyhovuje. Třetina dotázaných (34,2%) si myslela, že máme příliš mnoho politických stran a jen 5,6% si myslelo, že máme málo politických stran. Československý ústav pro výzkum veřejného mínění také zjišťoval, který z politiků je nejoblíbenější, respektive které osobě nejvíce lidé důvěřují. Podle tohoto průzkumu lidé nejvíce důvěřovali Edvardu Benešovi (80%), Klementu Gottwaldovi (18,5%), Zdeňku Fierlingerovi (18,0%), Janu Masarykovi (13,7%) a Msgre. Janu Šrámkovi (12,2%). Ostatním politikům důvěřovalo méně než 10% dotázaných.⁸⁴⁶

Své odhady předvolebních výsledků si před volbami dělaly i samotné politické strany. Tak například jednotlivé krajské organizace KSČ dostaly na jaře 1946 od ústředí úkol, aby odhadly své možnosti. Ve svém celkovém odhadu se komunisté domnívali, že v těchto volbách získají celkem 41% (tj. 2 384 500 hlasů) všech odevzdaných hlasů, což byl rozdíl ani ne 1% od skutečných výsledků (40,2%).⁸⁴⁷ Naopak nekomunistické strany své výsledky přecenily. Podle zpráv z ministerstva vnitra se například Petr Zenkl domníval, že „strana NS,

⁸⁴⁴ Petr MAREŠ, *Čekání na Godota. Americká politika a volby v Československu v květnu 1946*. In: *Soudobé dějiny* 1/97, s. 7–26.

⁸⁴⁵ AKPR, inv. č. 1396.

⁸⁴⁶ AÚTGM, f. EB III, k. 61, složka P61/1-3. První průzkum uskutečnili pracovníci již v březnu 1946. Podle něho měla KSČ získat 32,9%, ČSNS 23,9%, ČSSD 16,6% a ČSL 16,3%. Na bílé lístky mělo připadnout 3,0% a nerozhodnutých voličů bylo 8%. Pracovníci výzkumu v tomto odhadu dále uváděli domněnku, že lidovci „jsou silnější, než tabulka ukazuje,“ a že část respondentů, kteří prohlásili, že bude volit komunisty, budou ve skutečnosti volit některou z demokratických stran. Druhý výzkum ze kterého jsem v textu citoval, pochází z května 1946. Aby pracovníci ústavu předešli případným „námitkám, že čísla byla dodatečně nějakým způsobem přizpůsobována až po volbách“, uložili výsledky výzkumu 24. května 1946 u notáře JUDr. Karla Frenzla (Rytířská 16, Praha 1) pod č. j. 7645, o čemž byl sepsán i protokol. Československý ústav pro veřejné mínění vydával rovněž svůj časopis, kde některá svá zjištění publikoval. Blíže viz *Veřejné mínění: List čs. ústavu pro výzkum veřejného mínění* (šefredaktor D. Tesař), roč I–II, Praha 1946–48. Pro Slovensko existovaly rovněž odhady volebních výsledků. Blíže viz SNA, fond ÚP SNR, k. 82-Pravděpodobné výsledky voleb na Slovensku do ÚNS. Tento průzkum předpovídal jasné vítězství demokratické strany (64%). Komunistická strana měla získat (22%) a poslední dvě strany měly získat 10% (Strana práce) a 4% (Strana slobody).

⁸⁴⁷ Blíže viz NA Praha, f. 100/4 (organizační oddělení-Marie Švermová), sv.1, aj. 7. Odhady volební výsledků jsou též NA Praha, f. 100/24 (Klement Gottwald), sv. 40, aj. 831.

lidová, slovenská strana slobody a strana slovenských demokratů určitě na sebe soustředí...4 000000 voličů, bílých volebních lístků se počítá asi 600000“.⁸⁴⁸Podobný optimismus vládl i v lidové straně.⁸⁴⁹

Při předvolební kampani každá ze stran vsadila na něco jiného a tomu odpovídala i jejich hesla. Heslem komunistů, kteří v mnohém udávali směr předvolební kampaně, bylo: „Republice více práce, to je naše agitace.“ Navíc komunisté používali při svých projevech zvláštní slovník jako "vytrhnout kořeny zrady" nebo "rozdrtit reakci".⁸⁵⁰ Národní socialisté měli heslo: „Pojďte s námi, s námi nezabloudíte.“ Sociální demokraté paradoxně žádné ústřední heslo neměli⁸⁵¹ a lidovci vsadili na to, že jsou jedinou nesocialistickou českou stranou, a tak jejich heslem bylo: „Totalita bude bita“.

BUDE BITA

Ústřední heslo lidovců „Totalita bude bita“. Ukázka pochází z letáku věnovaného mládeži (archiv KDU-ČSL, karta 17/1-volby do zastupitelských orgánů (1945-1948).

⁸⁴⁸ AMV, 310-73-12.

⁸⁴⁹ AMV, 13820 – zpráva z 1. března 1946. Některé katolické kruhy podle této zprávy věřily ve vítězství lidové strany a některé zase měly uvažovat o tom, jak zeslabit vliv komunistů. Podle následné zprávy z 9. března se tito lidé pokoušeli o zasazení církevních trestů pro voliče komunistické strany.

⁸⁵⁰ Viz například Rudé právo 19. 3. 1946, s. 1.

⁸⁵¹ Sociální demokraté neměli žádné ústřední heslo. Na jejich plakátech se často objevovaly slogany „Demokracie naše cesta-socialismus náš cíl“ nebo „Pro republiku šťastných, sytých a svobodných lidí“. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 265- Zpráva o činnosti propagačního oddělení čs. sociální demokracie ve volbách 1946 a aj. 266-sb. předvolebních letáků.

Politické strany věřily, že zdůrazňováním svých postojů získají většinu voličů. Velký boj byl sveden o voliče tzv. nepovolených stran. Jednalo se především o stoupence tří stran, které získaly při volbách roku 1935 v celkovém součtu 25,3% všech odevzdaných hlasů. Byli to agrárníci neboli Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu se 14,3%. Druhou stranou byla Československá národní demokracie, na kterou připadlo 5,6% hlasů. Poslední byla Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská s 5,4% hlasů.

Demokraté po válce příliš nebojovali za obnovu těchto stran, protože věřili, že získají jejich hlasy. To se projevilo už při moskevských jednání v březnu 1945, kdy s komunistickým návrhem zakázat některé politické strany souhlasili v podstatě všichni účastníci jednání.

O hlasy příznivců těchto stran se ucházely všechny povolené strany. Komunisté lákali agrárníky svými sliby, že zemědělci nepřijdou o svoji půdu, a navíc řada drobných zemědělců získala půdu právě od komunistického ministra zemědělství Julia Ďuriše. Komunisté získali do svých řad rovněž některé bývalé agrárníky—například bývalou členku ústředního výkonného výboru a agrární poslankyni Annu Mrskošovou.

O agrární hlasy bojovala též sociální demokracie, která se rovněž velmi snažila získat mezi sebe bývalé agrárníky. Už v květnu 1945 se obraceli někteří sociální demokraté na svoje prozatímní vedení, aby se věnovala zvýšená pozornost venkovu. Někteří sociální demokraté šli v těchto snahách tak daleko, že pořádali tryzny za zemřelého Antonína Švehlu. To ovšem vyvolalo silnou vlnu kritiky, a to jak ze sociálně demoratického ústředí, tak z okolních stran. “

„V pořádání tryzen za Ant. Švehlu spatřujeme pouhý agitační prostředek, který nejen nemůže našemu hnutí nijak prospěti, nýbrž naopak, může je z mnoha důvodů poškodit,“⁸⁵² psalo sociálně demokratické ústředí. Naopak dotčení sociální demokraté odpovídali: “získáváme...zemědělce a přesvědčili jsme se, že téměř ve všech chalupách ještě dnes visí obraz Antonína Švehly. Je to důležitý moment, který i pro naši převýchovnou práci může býti uzpůsoben dle potřeby”⁸⁵³. Výsledkem této snahy bylo však také, že někteří bývalí agrárníci jako Oldřich Smejkal, Zdeněk Bezděk, Antonín Kovář a Antonín Gottwald byli na sociálně demokratické kandidátce)

Většina agrárníků (členů agrární strany) však přešla k lidovcům nebo národním socialistům, kteří byli v tomto ohledu nejúspěšnější. Národní socialisté získali do svých řad exilového ministra financí Ladislav Karla Fierabenda, Čenka Torna, Leopolda Slívu, Oldřicha

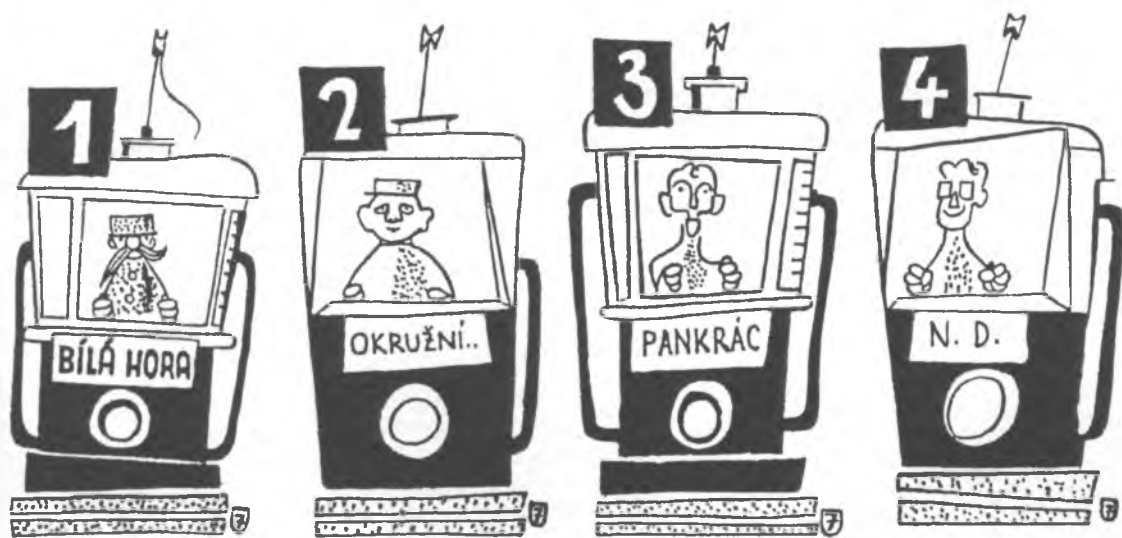
⁸⁵² Archiv ČSSD, f. 71, aj. 199-dopis Ústředního sekretariátu ČSSD krajskému výkonnému výboru v Hradci Králové z 22. prosince 1945.

⁸⁵³ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 199-odpověď krajského výboru ČSSD ústřednímu výboru z 27. 12. 1946.

Suchého a další. Posledně jmenovaní lidovci získali mezi sebe rovněž řadu agrárníků. Někteří z nich se stali později i poslanci, jak tomu bylo v případě poslanců Štěpána Bendy, Stanislava Broje a Jindřicha Nermetě. Přesné údaje o tom, kolik bývalých agrárníků vstoupilo do jednotlivých stran, nám ovšem chybí.

Podobně jako o agrárníky usilovaly politické strany Národní fronty i o zástupce dalších zakázaných stran a značnou část z nich získaly. Tito příslušníci pak zpravidla vyzývali své bývalé kolegy, aby volili příslušnou stranu. Před volbami se rovněž objevovaly anonymní letáky, které se obracely na stoupence bývalých stran, aby volily buď bílé lístky anebo národní socialisty či lidovce.⁸⁵⁴

Každá politická strana byla přesvědčena, že to bude právě oni, jež zvítězí. Národní socialisté věřili ve své možné vítězství a porážku komunistů považovali za téměř jistou. Stejně tak lidovci doufali, že by mohli vyhrát, a kdyby ne, pak se stát druhou nejsilnější stranou. Ještě v květnu 1946 informovali straníci Msgre. Šrámka, že „nálada pro čl. stranu lidovou je v celé zemi dobrá. Setkáváme se všude s nadšením pro stranu a s projevy nelíčené lásky a oddanosti k osobě pana předsedy strany a k ostatním představitelům našeho hnutí. Proto hledíme s důvěrou vstříc historickému okamžiku 26. května.“⁸⁵⁵ Podobné iluze měli i sociální demokraté.

Jednička jede na Bílou horu. Bílá hora — konec české samostatnosti.

Dvojka nemá nic nového. Pořád jezdí kolem dokola.

Trojka by ráda za jedničkou, ale vůhýbkáři jí to nedovolí. Prozatím.

Čtyřka jede k Národnímu divadlu, které postavil národ sobě.

Karikatura politických stran v podání Svobodného slova je ukázkou předvolební kampaně národněsocialistické strany. Tramvaje tu představují jednotlivé strany. Zajímavé jsou tehdejší komentáře. Komunistická jednička měla jet na Bílou horu, která je symbolem konce české samostatnosti. Lidovecká dvojka měla být okružní. Tím chtěli národní socialisté říci, že stále lpí jen a jen na tradicích a nemá nic nového. Sociálnědemokratická trojka by chtěla jet za jedničkou. Tím chtěli naznačit, že sociální demokraté chtějí být druhou nejsilnější stranou a především, že inklinují příliš ke komunistům. Poslední byla národně socialistická čtyřka, která měla jet

⁸⁵⁴ AKPR, inv. č. 1396, volby D 14924/46-leták Akčního výboru Čs. občanského hnutí z 1. května 1946 pod názvem Jak budeme volit?

⁸⁵⁵ NA Praha, f. 9 - Msgre. Jan Šrámek, sign 9 - 48/10.

k Národnímu divadlu – symbolu síly a jednoty českého národa. Budoucnost měla ukázat, jak byla většina těchto komentářů pravdivá (Svobodné slovo, 21. května 1946, s. 3).

Žádná z politických stran neoponechala nic náhodě. To se projevilo ještě na samém konci předvolební kampaně. V svolání národně socialistické strany k členům volebních komisí se můžeme například dočíst: "Politická organizace československé strany národně socialistické Tě poctila zvláštní důvěrou...Byl Ti svěřen úkol přímo historický. Vykonej ho tak, abys byl této důvěry hoden...V sobotu 25. května jdi brzo spát. Nemusíš jít na poslední voličskou schůzi; Tebe nemusí v předvečer voleb už nikdo přesvědčovat, koho máš volit. Poslední práce agitační, lepení zbývajících letáků a hlídání plakátů v noci ať obstarají jiní. Ty jdi brzo na lůžko, abys byl ráno svěží. Tvůj úkol vyžaduje lidí bdělých...V neděli ráno 26. května musíš vstávat brzy. Nezapomeň si vzít odznak strany! Máš-li bíločervený karafiát, ozdob se jím také."⁸⁵⁶

Samotné volby proběhly v relativním klidu. Jediným vážnějším problémem byl přesun sovětských vojsk, která měla přejít přes naše území z Podunají do sovětské okupační zóny v Německu. Uvedený přesun se měl uskutečnit v samém závěru předvolební kampaně a v den voleb. Demokratičtí politici spolu s prezidentem Edvardem Benešem byli proti tomu. Obávali se, že by sovětská vojska na našem území mohla vyvolat mezi voliči strach a tím je negativně ovlivnit. Chystaný přesun se nakonec především na základě odmítavého stanoviska Edvarda Beneše uskutečnil až v povolebním období.⁸⁵⁷ Jinak nebyly žádné větší problémy a ani žádné podstatné závady. Snad jen tu a tam docházelo k menším problémům, jako bylo přelepování a strhávání plakátů, ale jinak byl naprostý klid.

⁸⁵⁶ NA Praha, f. ČSNS, k 421.

⁸⁵⁷ Václav VONDRÁŠEK, Přesun sovětských vojsk a československé parlamentní volby 1946. In Michal BARNOVSKÝ-Edita IVANIČKOVÁ, *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava 1998, s. 128–137.

1 = Takhle se dá také balancovat

2 = Zastaralý způsob lidové dopravy

3 = Doufám, že tam s tímhle vehiklem také dorazím

4 = Takhle se jede nejspolehlivěji k cíli

Kresba: PROP 7

Národně socialistická karikatura čtyř předsedů politických stran (1-Klement Gottwald, 2-Jan Šrámek, 3-Zdeněk Fierlinger a 4-Petr Zenkl), kteří směřují k volbám (Svobodné slovo, 24. května 1946, s. 5).

Výsledky voleb přinesly vzhledem k předvolební kampani překvapení. Udiveni byli všichni včetně vítězů a prezidenta republiky. Edvard Beneš již od osvobození Československa doufal, že ve volbách dojde k příznivé změně ve prospěch demokratických stran. Svědčí o tom i dosud nepublikovaný záznam o návštěvě nového předsednictva vlády utvořeného na základě moskevských jednání v březnu 1945 u prezidenta. Přijetí se uskutečnilo 28. března 1945. Podle tohoto záznamu varoval Edvard Beneš komunisty, že si „zařízli...tu skývu větší, nežli jim náleží...říkám zcela otevřeně...ve volbách se jim to vymstí.“ Po delší diskuzi se přihlásil předseda komunistů Klement Gottwald, který se podle záznamu nebránil myšlence Edvarda Beneše, že využili situace, a „odvětil, že myslí, že své situace nezneužili. Edvard Beneš mu odpověděl, že „neříkal, že jí zneužili, nýbrž že jí využili, čemuž on se nebránil, a

prohlásil, že se to uvidí a že volby ukážou“.⁸⁵⁸ Celou diskusi uzavřel Edvard Beneš slovy „...ano...volby budou konečným měřítkem.“

Ladislav Feierabend ve svých pamětech vzpomíná, jak se setkal s prezidentem po volbách: „Nepokrytě mi řekl, že něco podobného neočekával a věřil, že národní socialisté budou první stranou a komunisté druhou. ‚Nemohl jsem poznat český lid,‘ řekl doslova, ‚ale nutno se spřátelit se skutečností a nebrat ji tragicky.“⁸⁵⁹

Reakce zahraničního tisku a pozorovatelů byly vesměs kladné. Většina oceňovala klidný průběh voleb. Ze západního tisku je ovšem cítit obava o budoucí vývoj, který podle jejich názoru povede k většímu vlivu komunistů a Sovětského svazu v zemi.⁸⁶⁰

K volbám se dostavilo celkem 7 130 766 voličů ze 7 596 947 zapsaných voličů a 39 479 voličů bylo vyloučeno z voleb na základě volebního zákona. Voličských průkazů bylo vydáno 273 123. Na Čechy připadalo 150 mandátů, na Moravu a Slezsko 81 a na Slovensko 69 mandátů.

Komunisté zvítězili. Podle jejich pozdějšího prohlášení to byly volby, které „přinesly porážku buržoazie a vítězství dělnické třídy“.⁸⁶¹ V českých zemích získali 93 (40,17%) a na Slovensku 21 (30,37%) mandátů. Dohromady tak z 300 mandátů získali 114. Národní socialisté měli 55, lidovci 46, slovenští demokraté 43, sociální demokracie 37, Strana slobody 3 a Strana práce 2 mandáty. Bílé lístky tvořily nakonec velmi malý podíl: v českých zemích jich bylo 0, 35% a na Slovensku 0, 79%.⁸⁶²

KSČ mohla být spokojena. Hlasovalo pro ni mnoho nových voličů včetně příslušníků zakázaných stran (především agráři a další). Tomu odpovídaly i její reakce. V osobní pozůstalosti předsedy KSČ Klementa Gottwalda je uložena řada pozdravných telegramů a

⁸⁵⁸ AÚTGM, f. EB II, k. 332-politické věci- různé.

⁸⁵⁹ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 318. V podobném duchu hovořily i zprávy o situaci, které dostával prezident republiky Edvard Beneš. „Těsný výsledek voleb byl očekáván všeobecně. Národní socialisté a lidovci očekávali však opačný poměr proti komunistům a sociálním demokratům. Nejvíce překvapil výsledek v Praze. Měl jsem informace z vedení strany komunistické, které samozřejmě očekávalo, že na prvním místě budou národní socialisté a že tito budou mít rozhodnou většinu.“ Blíže viz AÚTGM, f. EB II, k. 34, složka P34/2-Zpráva o situaci ze dne 27. 5. 1946. O Benešově přesvědčení že národní socialisté zvítězí, se zmiňuje i Zdeněk Fierlinger ve svých pamětech: „Když jsme jednoho klidného zimního dne začátkem ledna 1946 přijeli se ženou do Lán, byli jsme, jako obyčejně, přátelsky přivítáni, což však nebránilo naprosto otevřené výměně názorů mezi mnou a prezidentem. Vraceje se stále k otázce připravovaných voleb do Ústavodárného národního shromáždění, prezident neskryval přesvědčení, že to rozhodně budou národní socialisté, kteří z nich vyjdou jako strana nejsilnější, a že proto bude nutno se připravit na příslušné změny ve vládě.“ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 10–strojopis paměti *Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy III/1*. Praha 1971, s. 287.

⁸⁶⁰ AÚTGM, f. EBIII, k. 34, složka P34/7-Zahraněční tisk o ČSR 1945–1946. K ohlasům v tisku blíže viz též NA Praha, f. Ministerstvo zahraničních věcí-výstřížkový archiv II (MZV-VA II), k. 323–325

⁸⁶¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, f. generální sekretariát 1945–1954, k. 97-životopis Klementa Gottwalda.

⁸⁶² Údaje o výsledcích voleb viz Zprávy státního úřadu statistického, roč. XXVII (1946), č. 23, řada B, č. 1.

blahopřání, které mají různou podobu. Jednou z kuriózních gratulací je blahopřání knihkupce a papírníka Josefa Brůčka z Prahy XI, který blahopřál Klementu Gottwaldovi k vítězství „naší strany komunistické“, ale zároveň ho žádal, aby nikde neuváděl jeho jméno, protože je obchodník a jeho zákazníci jsou příslušníci druhých stran. Svůj postup obhajoval slovy „Nestydím se za to, že jsem komunista, ale moje obchody jsou příliš malé, abych mohl každému se přiznati, že jsem též komunista jak často musím slyšeti, když беру naši věc v ochranu a poctivě vysvětluji, že komunisté nikomu nechtějí ničeho vzíti ani nikoho ještě nesnědli!“⁸⁶³ Snad i toto blahopřání je dobré pro dokreslení situace.

Předvolební plakát KSČ, určeným živnostníkům (SÚA, f. 100/24, sv. 40, aj. 832).

V tisku se pak právem označovali za vedoucí sílu v národě a zdůrazňovali, že komunisté důvěru voličů nezklamou.⁸⁶⁴ Snad jen z výsledků na Slovensku bylo cítit jejich zklamání. Slovenští komunisté byli přesvědčeni, že zvítězí. Komunistický ministr zemědělství Julius Ďuriš později vzpomínal, že „před volbami v roce 1946 soudruh Široký i Husák a ostatní byli přesvědčeni, že to tam vyhrájeme“.⁸⁶⁵ Zde však s naprostou převahou zvítězili slovenští demokraté. Důvodů pro jejich vítězství bylo více. Vyhráli mimo jiné i díky existenci tzv. Dubnové (Aprílové) dohody z 30. března 1946, již se řešily vztahy mezi slovenskými

⁸⁶³ NA Praha f. 100/24, sv. 40, aj. 832.

⁸⁶⁴ Srovnej Rudé právo 27. května 1946, s. 1.

⁸⁶⁵ NA Praha, f. 03/10, sv. 26, aj. 256. Záznam výpovědi J. Ďuriše z 9. 10. 1963, s. 36.

katolíky a evangelíky, které byly klíčové vzhledem k situaci na Slovensku. Představitelé Demokratické strany se zavázali, že na zodpovědná místa budou dávat nábožensky tolerantní osoby. Dohoda obsahovala rovněž závazek hájení křesťanských principů ve výchově a v politice. Demokraté se dohodli se zástupci slovenských evangelíků a katolíků, že sestavení kandidátních listin se bude dít v poměru 2:1 ve prospěch většinových katolíků, přičemž v devíti volebních krajích povede katolík a v šesti krajích evangelík. Obdobný přístup byl zvolen i v obsazování míst ve Slovenské národní radě a v dalších stranických orgánech, kde platil poměr 7:3 ve prospěch katolíků.⁸⁶⁶ Slovenští demokraté získali nakonec 62% (999 622 hlasů) oproti komunistům s 30,37% (489 596 hlasů).

Rozčarování komunistů nad výsledky na Slovensku šlo pak tak daleko, že se z jejich popudu ustanovily dvě komise ve věci prošetření chování politických stran při předvolební kampani. První vytvořila Slovenská Národní fronta. V této komisi byli zástupci všech slovenských politických stran.⁸⁶⁷ Druhá vznikla na základě rozhodnutí vlády. Byla sedmičlenná a tvořili ji zaměstnanci ministerstva vnitra. Tato komise prodlévala na Slovensku několik dní na přelomu května a června 1946 a měla za úkol přezkoumat stížnosti proti formám předvolebního boje Demokratické strany. Výsledkem této komise byla zpráva, která byla ke slovenským demokratům velmi kritická. Obviňovala je ze spolupráce slud'áky, z podpory banderovců a ze zneužívání církve. Komise ministerstva vnitra ve své zprávě navrhla několik opatření, která shrnula do dvanácti bodů. Mimo jiné byla pro přeskupení československé armády tak, aby větší část slovenských vojáků byla v Čechách. Měla se provést důsledná očista v celé státní správě. Svoji pozornost věnovala komise i církvi: žádala pensionovat biskupy, kteří spolupracovali s minulým režimem, a navrhovaná opatření rovněž počítala i s tvrdým postihem pro kněze, kteří se „dopustili v předvolebním boji trestných činů při provádění nezákonné agitace“.⁸⁶⁸

Výsledky ovšem už nešlo zvrátit, a tak samotná činnost těchto komisí byla sporná. Slovenští demokraté se mohli z úspěchu radovat, ale byli si vědomi svých limitů. Generální tajemník Demokratické strany JUDr. Miloš Bugár to v povolebním prohlášení vystihl slovy: „Ve volbách jsme sice zvítězili, ale demokracie ještě nevyhrála.“⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ SNA, f. Demokratická strana, k. 5.

⁸⁶⁷ SNA, f. GT, k. 2160.

⁸⁶⁸ AÚTGM, f. EB III, k. 60, P 60/3- souhrnná tajná zpráva komise ministerstva vnitra- čj. ZB-86/1946. K situaci na Slovensku viz též AÚTGM, f. EB III, k. 85, složka P85/varia 143- Československá vzájemnost. Volby na Slovensku 1946 (Fotodokumentace ministerstva vnitra-odboru pro státní bezpečnost a politické zpravodajství o situaci a nacionalistické propagandě před volbami 1946).

⁸⁶⁹ SNA, f. Demokratická strana, k. 1.

Celkově však bylo cítit mezi demokraty zklamání. Zklamání z těchto výsledků bylo jen obtížně zastíráno nejrůznějšími prohlášeními, které se snažily vyzdvihnout výsledky vlastní strany a poukázat na to, že se v podstatě nic nestalo.

Národní socialisté označili volby za plebiscit demokracie⁸⁷⁰ a svůj výsledek za „krásný úspěch“, kterého dosáhli „jednotností svého hnutí, semknutostí svých řad a nepodlehnutím různým intrikám“.⁸⁷¹

Svůj neúspěch omlouvali rovněž slovy: „Volební zápas strany nebyl snadný. Proti věcným argumentům národních socialistů stála přesila mocenská a z ní vyplývající útlak, zneužívání moci, ustrašenost a konjunkturální spekulace.“⁸⁷² A Prokop Drtina k tomu později ve svých pamětech dodává: „Já jsem svůj optimismus přes zklamání z voleb opíral o skutečnost, že komunisté nedosáhli absolutní většiny ve státě, že dohromady se Slovenskem dokonce nedosáhli ani 40%, přesně toliko 37,97% hlasů. Bylo to sice hodně, ale demokratickým stranám zůstávalo věrno plných 61,58% hlasů, a to v nejnepříznivější pro ně situaci po válce, kdy sociální radikalismus dosahuje většinou svého vrcholu.“⁸⁷³ Podobně lidovci zdůrazňovali, že získali přes milion hlasů a z příznivců strany se stal „milionový tábor“.⁸⁷⁴

Nejzajímavější je v tomto ohledu reakce sociální demokracie, která získala nejméně.⁸⁷⁵ „I když jsem nebyl nikdy přehnaným optimistou, tentokrát jsem se v odhadování volebních výsledků nejenom zmýlil, ale jsem jimi zklamán“,⁸⁷⁶ psal krajský tajemník sociální demokracie v Českých Budějovicích po volbách. Podobných ohlasů bylo pochopitelně více.

Vedení strany se snažilo své členy přesvědčit, že se nestalo nic tragického. Vyzdvihovala se věrnost sociálně demokratických voličů, kteří navzdory všemu volili sociální demokracii, a Právo lidu první den po volbách hlásalo: „Jsme silnou stranou socialistickou.“⁸⁷⁷ Předseda strany a premiér košické vlády Zdeněk Fierlinger se k volebnímu neúspěchu vyjádřil slovy: „Lze říci, že sociálně demokratická strana si v této silné soutěži zprava zleva zachovala čestné místo.“⁸⁷⁸ Ve svých pozdějších pamětech napsal: „Strana měla

⁸⁷⁰ Svobodné slovo 27. května 1945-zvláštní vydání, s. 1.

⁸⁷¹ NA, f. ČSNS, k. 421- Prohlášení národních socialistů *Kupředu za lepším zítřkem* z června 1946.

⁸⁷² NA Praha, f. Václav Nosek, aj. 5. XIV. *Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru.*

⁸⁷³ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1.* Praha 1992, s. 168. Srovnej viz též Prokop DRTINA, *Jak já to vidím. (Poznámky).* In Svobodný zítřek 2. června 1946, s. 1–2.

⁸⁷⁴ Rudé právo 28. května 1946, s. 1.

⁸⁷⁵ Blíže viz ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40. Resoluce krajských výkonných výborů k výsledkům voleb. Řadu poznatků k této otázce lze také získat ve stranickém archivu. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 168.

⁸⁷⁶ Archiv ČSSD, f. 71, a.j. 120. Dopis krajského tajemníka z Českých Budějovic z 27. května 1945.

⁸⁷⁷ Právo lidu 27. května 1946, s. 1.

⁸⁷⁸ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 12.

málo přátel, ale zato mnoho mocných a zkušených odpůrců.⁸⁷⁹ Sociálně demokratický ministr Bohumil Laušman ho v tomto stanovisku podporoval, když napsal: „26. května nepřišel ještě konec světa a dohledná doba teprve ocení, že Československá sociální demokracie jednala správně.“⁸⁸⁰ V ústředním sociálně demokratickém deníku Právo lidu pak Zdeněk Fierlinger den po volbách napsal, že výsledek voleb je „velké vítězství demokracie a Národní fronty.“⁸⁸¹ Někteří sociální demokraté dokonce považovali výsledek za oběť, kterou položila sociální demokracie na „oltář vlasti a československé demokracie“.⁸⁸²

Naproti tomu řada členů—především představitelé pravicové křídla uvnitř sociální demokracie—považovaly volební výsledek za tragický neúspěch. Hlavní příčiny spatřovaly v mnohém,⁸⁸³ především v politice ústředí strany. Tak například na Táborsku, kde sociální demokraté získali velmi málo hlasů, vysvětlovali místní členové tuto skutečnost tím, že ústředí rozhodovalo od stolu, kdo bude na kterém místě kandidátky, a nezjišťovalo si oblibu kandidátů u lidí. Někteří vinili z neúspěchu i jednotlivé představitelé strany (Bohumila Laušmana a další), ale objevovaly se i další důvody, například v „odstavení zkušených a osvědčených vůdců“⁸⁸⁴ z doby první republiky, kdežto u zbývajících stran bylo naopak za příčinu volebního neúspěchu považováno působení předválečných politiků v jejich ústřední reprezentaci. Jednalo se především o lidovce, kdy mnozí poukazovali na to, že vedení strany je v rukách „starých panů“ jako byl Msgre. Jan Šrámek, a ti nepřipustili nové členy do nejvyššího vedení. Další příčiny sociálně demokratického neúspěchu byly spatřovány ve špatné propagaci, v malém zastoupení žen, v nedostatku odborníků a v neuctivosti zaměstnanců sekretariátů. Členové okresní organizace sociální demokracie v Praze XII napsali v dopise ústředí: „Soudruzi si stěžují, že zaměstnanci strany v jejích sekretariátech se nechovají k příchozím tak, jak se sluší na dobře vychované občany...Jistě by neškodilo dát v tomto směru příslušné pokyny všem zaměstnancům, nejlépe snad v nějaké brožuře...Mezi jednotlivými zaměstnanci a také mezi funkcionáři není souhra, ale rivalita a vytahování se jeden na druhého.“⁸⁸⁵

⁸⁷⁹ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 10. Strojopis Fierlingerových pamětí *Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy*. Praha 1971, s. 148.

⁸⁸⁰ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40-dopis Bohumila Laušmana Václavu Kluzákovi z 11. června 1946.

⁸⁸¹ Právo lidu 27. května 1946, s. 1.

⁸⁸² ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40. Rezoluce okresní konference v Nymburce z 9. června 1946.

⁸⁸³ Protesty jednotlivých organizací se dochovali v sociálně demokratickém archivě. Blíže viz Archiv ČSSD, f. 71, aj. 120.

⁸⁸⁴ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 120. Rezoluce organizace čl. soc. demokracie v Jáchymově ze 4. června 1946.

⁸⁸⁵ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 120. Rezoluce okresního výboru Československé sociální demokracie na Praze XII z 10. června 1946. Další hodnocení výsledků voleb je v připomínkách organizační komise strany k volebním výsledkům, kde jsou shromážděny připomínky jednotlivých krajských organizací strany.

Tito kritici však spatřovali nejdůležitější příčinu neúspěchu v závislosti na KSČ a požadovali změnu. Generální tajemník strany a představitel pravicového proudu k tomu po volbách řekl: „Propaganda našich protivníků operovala nedostatečnou nezávislostí soc. dem. strany a rozšiřováním opakovaných nepravdivých zpráv o příštím sloučení...s komunisty po volbách. Tím bylo dosaženo ovlivnění velké části voličů.“⁸⁸⁶

Tyto názory potvrzuje i dochovaný průzkum veřejného mínění, který vypracoval Československý ústav pro výzkum veřejného mínění na základě odpovědi 1000 respondentů. Lidé spatřovali zásadní příčinu neúspěchu v tom, že sociální demokracie neměla jasný program a vystupovala v některých ohledech jako příliš levicová strana, která je beztak v silném područí KSČ. V závěrečné zprávě o výzkumu se objevuje tehdy známá formulace, že lidé půjdou raději ke kovářovi než - li ke kovaříčkovi, jímž se mínili komunisté.⁸⁸⁷

Výsledkem těchto rozporů byla krize uvnitř strany, která vyvrcholila následujícího roku, kdy po řadě sporů mezi pravicovou a levicovou částí sociální demokracie došlo na brněnském sjezdu (14.–16. listopadu 1947) k výměně na předsednickém místě. Do čela sociální demokracie byl tehdy zvolen Bohumil Laušman.⁸⁸⁸

Podobné krize, i když menšího rozsahu, probíhaly i v ostatních demokratických stranách. V lidové straně došlo k vyloučení Heleny Koželuhové a potlačení vlivu tzv. nových členů. V národně socialistické straně došlo k vytváření frakcí, kde zásadním dělítkem byl vztah ke KSČ.

Volební výsledky však mezi všemi vyvolaly především otázku, jak je to možné, že prohráli, a hledali na ni odpověď. Národní socialisté viděli příčinu neúspěchu v zanedbání českých vesnic, kde nezískali tolik vlivu, jak by si přáli. Svě udělala i perfektně připravená komunistická kampaň, která využívala mocenského vlivu strany.⁸⁸⁹ A lidovecký ministr František Hála odůvodňoval vítězství komunistů jako projev díky Rudé armádě, která osvobodila značnou část našeho území od Němců. Napsal: „Nesmíme zapomínat také to, že komunisté nešli do voleb s programem protináboženským, takže získali hlasy mnohých katolíků. Další okolnost byla v tom, že jako nejsilnější strana dávali určité možnosti lidem, kteří byli ochotni pro hmotný zájem zapomenouti na duchovní poslání.“⁸⁹⁰

⁸⁸⁶ NA, f. 100/1. sv. 21, aj. 129. Zpráva o sociální demokracii z 20. ledna 1947.

⁸⁸⁷ ANM, f. Zdeněk Fierlinger, k. 40. Neúspěch sociální demokracie v květnových volbách. Zpráva Čs. ústavu pro výzkum veřejného mínění.

⁸⁸⁸ K situaci v sociální demokracii blíže například viz AÚTGM, fond EB III, k. 61. Záznam z 4. září 1947.

⁸⁸⁹ Michal PEHR, KSČ a volby 1946, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu V*, Praha 2005, s. 177–194.

⁸⁹⁰ NA Praha, f. 10- P. František Hála, sign. 10-1/ 392/16.

Všichni se shodovali v tom, že v těchto svobodných volbách podcenili komunistickou stranu. Komunisté ovládali důležitá ministerstva (například vnitro, zemědělství a informace) a státní správu. To jim vedle podílu na moci přineslo i značný finanční efekt, kterého využili při kampani.⁸⁹¹ Svoji úlohu sehrála i dobová situace a nadšení obyvatelstva, působící podobně jako v ostatních zemích příklon společnosti k levici.⁸⁹²

Samo o sobě by toto jistě nestačilo k vítězství. Podle mého názoru sehrálo při vítězství komunistů svoji roli několik důležitých faktorů. Byla to vzorně připravená kampaň, dobrý program a velká členská základna, o kterou se komunisté mohli opřít a která zajišťovala straně zisk více než jednoho milionu voličských hlasů.⁸⁹³ Strmý nárůst členstva oproti první republice (v první republice měli komunisté v českých zemích kolem 28 000 členů)⁸⁹⁴ byl způsoben celou řadou okolností. Snad nejlépe to vystihl exilový ministr financí Feierabend ve svých pamětech: „Mnozí, když viděli, jak si komunisté vedou a že mají za sebou Rudou armádu a Sovětský svaz, přidali se k nim, aby se dostali do vyšších pozic nebo zakryli škraloupky z doby okupace. Komunisté ochotně přijímali každého, kdo se k nim hlásil, bez ohledu na to, jak se choval za nacistické okupace, a tak jejich řady rychle rostly. Rudá pěticípá hvězda na klopě kabátu byla bezpečnou ochranou každého zlého skutku, neboť komunistická strana se starala stejně dobře o své staré členy jako o členy novopečené a nedopustila, aby jim byl zkřiven vlásek na hlavě, i kdyby si snad zasluhovali šibenici.“⁸⁹⁵

Komunisté přesto neponechali nic náhodě a plně se soustředili na předvolební kampaň, kterou připravili opravdu vzorně, řídíce se opravdu jednoduchým heslem „Vše pro vítězství KSČ“. Po čistě technické stránce mělo volby na starosti organizační oddělení ÚV KSČ v čele s Marií Švermovou. Toto oddělení zřídilo ústřední volební komisi ve složení Marie Švermová (předsedkyně), Josef Frank (zástupce), Josef Dubský, Josef Horn a Hanuš Lomský. Těsně před volbami, 14. května 1946, byla tato komise zrušena a nahrazena takzvaným volebním výborem ve složení Josef Frank, Josef Dubský a Jiří Hendrych.⁸⁹⁶

⁸⁹¹ O majetkových poměrech KSČ blíže viz Karel KAPLAN, *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952*, Praha 1993.

⁸⁹² Národně socialistický poslanec Ota Hora to později vyjádřil slovy: „Musíme přiznat, že KSČ má velkou duchovní sílu.“ Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv.23, aj. 151.

⁸⁹³ Ze zpráv organizačního oddělení vysvítá, že KSČ měla k 15. 3. 1946 v českých zemích celkem 1 007 834 členů a k 30. 4. 1946 to bylo dokonce 1 124 902 členů. Blíže viz NA Praha, f. 100/4, sv. 1., a.j. 7 a f. 100/24, a.j. 832. K vývoji členské základny blíže viz též Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, pozůstalost Václava Brabce, k. 3 - Vývoj členské základny po roce 1945.

⁸⁹⁴ Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci*. Praha 2002, s. 204.

⁸⁹⁵ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 253–254.

⁸⁹⁶ NA Praha, f. 02/4 (Sekretariát ÚV KSČ 1945–1951), sv. 1., a.j. 24 - Zápis sekretariátu ÚV KSČ č. 24 ze dne 14. května 1946.

Jak vyplývá z archivních materiálů, komunisté se na předvolební kampaň intenzivně připravovali již od podzimu 1945. Organizační volební komise se scházela každý den pravidelně v devět hodin ráno a nebylo výjimkou, že zasedala i v neděli. Pavel Tigrid k tomu jednou poznamenal: „Znáte komunisty—oni jsou šíleně činorodí. My v neděli ještě spali a oni už něco tiskli, vyráběli a redigovali, jezdili, přednášeli, zakládali kluby atd.“⁸⁹⁷

Ústřední volební komise zřídila v každém volebním kraji ještě agitační volební komise. Postupně se tak vytvářel mohutný aparát, který si kladl za cíl každého komunistu zapojit do voleb.⁸⁹⁸

Tyto komise pak spolu s krajskými stranickými výbory vybíraly krajské instruktory, kteří měli na starosti vlastní přípravu soudruhů v kraji, aby mohli správně „agitovat“. Výběru krajských instruktorů byla věnována velká pozornost. Ještě na schůzi sekretariátu ÚV KSČ v dubnu 1946 se kladl důraz na to, aby instruktoři byli soudruzi vyspělí a uvědomělí.⁸⁹⁹ Ostatní soudruzi, kteří měli o tuto práci zájem, ale nespĺňovali toto kritérium, se měli použít buďto jako členové pracovních brigád nebo na jiné práce. Krajsští instruktoři školili okresní instruktory a ti zas pověstně známé desítkové důvěrníky, na nichž byla do jisté míry založena komunistická organizace, a vždy ručili za deset soudruhů v každé místní organizaci. Vedle nich byli ustanoveni ještě takzvaní okrskoví důvěrníci, kteří měli vždy na starost několik místních organizací a měli se výhradně věnovat předvolební kampani. Každý okrskový důvěrník měl ku pomoci jednoho „inteligentního soudruha“. S ním pak dohlíželi především na to, zda má každá organizace dost předvolebního materiálu a zda plní usnesení a nařízení jednotlivých organizačních stupňů, přičemž předvolební kampaň měla přednost před vším ostatním.

Takto vybudovaný aparát řídil celou kampaň. Komunisté si v ní počínali perfekcionisticky. Do kampaně se jim podařilo zaangažovat velkou část členstva, která byla tímto systémem kontrolována a zapojována do předvolební práce. Jednotliví pracovníci předvolebního týmu, nazývaní dobovým pojmem „agitátoři“, byli školeni v nejrůznějších politických školách na různých úrovních. Většinou se konala krajská nebo okresní politická školení. Navíc každý z nich podle toho, kam byl vyslán nebo kde pomáhal při kampani, měl

⁸⁹⁷ Pavel TIGRID, *Marx na Hradčanech*, Praha 2001, s. 21. Stížnosti na malou aktivitu demokratů můžeme nalézt i jinde. Tak například podle zpráv KSČ se měli národní socialisté vyjádřit o příčinách neúspěchu slovy „Není divu, že nás ve volbách vystrčili komunisté z prvního místa. U komunistů pracují všichni u nás jen pár lidí.“ Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 23, aj. 151.-zpráva o proslovu jednoho ze zakladatelů nár. soc. strany Slavíčka na oslavách jeho 60. narozenin v prosinci 1946.

⁸⁹⁸ Každý komunista dostával v průběhu kampaně nejrůznější úkoly jako třeba vyzdobit si svá obydlí komunistickými symboly a jedničkou jako číslo komunistické kandidátky atd. Blíže viz NA Praha, f. 02/4-Zápis ze schůze sekretariátu ÚV KSČ č. 24 ze 14. května 1946.

⁸⁹⁹ NA Praha, f. 02/4-Zápis ze schůze sekretariátu ÚV KSČ č. 22. z 23. dubna 1946.

předem připravené osnovy projevů; pro jejich potřeby vydávali komunisté zvláštní časopis *Agitátor*.⁹⁰⁰

Komunisté také svoji kampaň začali dříve než ostatní strany, které ji zahajovaly až prvního května 1946, a měli tak náskok před ostatními. Jejich kampaň začala už VIII. sjezdem KSČ, který se konal 28. –31. března 1946 v pražské Lucerně.⁹⁰¹ Byla to opravdu monstrózní akce, kterou se komunisté snažili dokázat, že jsou masovou stranou celonárodního významu. Sjezdu se zúčastnilo 1620 delegátů a hostů. První poválečný sjezd komunistické strany byl maximálně propagačně využit. V kinech se o něm promítal propagační film a sjezdové projevy jednotlivých vedoucích reprezentantů strany se rozšiřovaly tiskem ve velkém mezi voliče.⁹⁰² Největší náklad měl tehdy pochopitelně projev předsedy strany Klementa Gottwalda, který byl vydán v osmdesáti tisících výtisků. Na druhém místě byl projev generálního tajemníka Rudolfa Slánského, který vyšel v padesáti tisících.⁹⁰³ Tyto projevy byly rovněž rozšiřovány i na gramofonových deskách.

Jednotlivé kraje měly navíc ještě například stanoveny, kolik by měly získat do svých řad členů k datu konání sjezdu, a navzájem se předháněly v duchu stachanovského hnutí, aby tuto kvótu přesáhly o co největší počet.⁹⁰⁴

Po sjezdu nastala druhá fáze kampaně, která se vyznačovala nejrůznějšími náborovými akcemi, které měly za cíl získat pokud možno nejvíce členů do strany nebo co nejvíce odběratelů Rudého práva nebo jiných komunistických novin. Tato druhá část skončila prvního května, kdy začala intenzivní předvolební kampaň. Oslavy 1. máje měly v komunistickém podání tři části: předvečer, dopoledne 1. máje a májové odpoledne.⁹⁰⁵ Předvečer oslav byl ve znamení národních tradic v upravené podobě. Na mnoha místech se uskutečnilo tradiční pálení čarodějnic, které se provádělo pod heslem „pálení reakce“. V předvečer Prvního máje měli také členové KSČ ozdobit „domy a okna bytů, v nichž bydlí komunisté a sympatizující vlajkami, transparenty a obrazy.“⁹⁰⁶ Na Prvního máje dopoledne se konaly průvody. Straníci

⁹⁰⁰ Vedle tohoto časopisu vydávali komunisté ještě *Fakta a cifry pro referenty a agitátory KSČ, Otázky a odpovědi* a časopis *Funkcionář*, které se zaměřovaly na stranickou práci.

⁹⁰¹ NA Praha, f. VIII. sjezd KSČ (28. 3. 1946–31. 3. 1946).

⁹⁰² Blíže viz Klement GOTTWALD, *Komunistická strana při budování nové republiky: řeč předsedy KSČ náměstka předsedy vlády soudruha Klementa Gottwalda na VIII. řádném sjezdu KSČ*, Praha 1946; Rudolf SLÁNSKÝ, *Komunistická strana v boji za svobodu národa*. Praha 1946; Antonín ZÁPOTOCKÝ, *Cesta dvaceti pěti let KSČ*, Praha 1946; Marie ŠVERMOVÁ, *Jsmo milionovou stranou národa*, Praha 1946; Josef HORN, *Komunistická strana Československa a živnostenská politika*, Praha 1946; Josef NEPOMUCKÝ, *Výstavba naší osvobozené vesnice*, Praha 1946.

⁹⁰³ NA Praha, f. 02/1 (předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954), sv. 1., aj. 27-Zápis z předsednictva ÚV KSČ z 3. dubna 1946.

⁹⁰⁴ Rudé právo 17. března 1946, s. 1.

⁹⁰⁵ K oslavám 1. května 1946 blíže viz *1. máj 1946 KSČ*. Praha 1946.

⁹⁰⁶ NA Praha, f. 100/1, sv. 17, aj. 101.

měli učinit vše, aby jejich „průvodci byly daleko nejsilnější nad všechny ostatní“ a vtisknout těmto průvodcům „ráz nadšení, elánu a radosti.“⁹⁰⁷ Odpoledne se konaly zase tradiční zábavy, které byly ovšem aranžovány mnohde v komunistickém duchu. Třetí část kampaně pak vyvrcholila týden před volbami, který nazvali komunisté týdnem osobní agitace, kdy každý soudruh dostal za úkol získat ještě tři voliče.⁹⁰⁸

Při vlastní kampani používali komunisté všech možných prostředků při přesvědčování voličů. Konaly se schůze, předvolební setkání. Ústředí vyslalo mimo rozvětvený aparát volebních štábů 99 řečníků po českých zemích a k tomu dalších 116 spolupracovníků ústředí, kteří dohlíželi na kampaň v regionech. Vedle tradičních způsobů využívali ovšem i nové metody v získávání voličů. Jednou z nich byly takzvané pracovní brigády,⁹⁰⁹ skládající se z členů strany, kteří ve svém volnu pracovali zadarmo na nejrůznějších místech a stavbách v republice (doly, zemědělství, odklizení trosek ve městech atd.).⁹¹⁰ Značná část těchto brigád byla nasměrována do pohraničí, na venkov a do krajů, kde komunisté neměli tak silnou podporu.⁹¹¹ Od tohoto kroku si komunisté slibovali, že přesvědčí část voličů poukazem na to, že mají největší zájem na budování republiky. Slovy komunistů „K zajištění jarních prací přispějí závodní organizace svými zájezdy na vesnice, kde pomohou dáti do pořádku zemědělské stroje, náradí a podobně. Zkušenosti, které máme spojízdnými správáři našich závodních organizací...jsou takové, že je doporučujeme všem krajům jako nejlepší prostředek, jak upevnit svazek mezi dělníky a rolníky...Při zájezdu do vesnic s pojízdnými dílnami doporučujeme, aby byli přibráni právníci, kteří budou udělovat právní porady, psát žádosti apod., eventuálně i lékaři, zejména k prohlídce dětí.“⁹¹²

A tím se postupně dostáváme k otázce volebního programu, který se stal důležitým faktorem předvolební kampaně. Nabízejí se nám tu dvě základní otázky: S jakým programem vstupovali komunisté do kampaně a jaké hodnoty chtěli prosazovat? Volby totiž nejsou jen mocenským soubojem. Boj o moc je sice prvořadý, ale hned na druhém místě je programový

⁹⁰⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 17, aj. 101.

⁹⁰⁸ NA Praha, f. 01 (zasedání ÚV KSČ 1945–1962), sv. 2, a.j. 9- Zápis ze schůze ÚV KSČ 3. května 1946.

⁹⁰⁹ *Brigády KSČ*. Praha 1946. Přesné čísla o počtech účastníků chybí. Ze stranických materiálů je však možné se dozvědět, že u uhelných brigád se zúčastnilo na 6 429 brigádníků a strojních brigád se zúčastnilo 35 000 brigádníků, kteří odpracovali 596 562 hodin na opravách zemědělských strojů. Blíže viz NA Praha, f. 100/1, sv. 8, aj. 67.

⁹¹⁰ NA Praha, f. 00/08, sv. 1, aj. 37. V dokumentu *Silná komunistická strana zárukou silné a nezávislé republiky* se k tomu uvádí „všechny kraje (organizují) dobrovolné práce v neděli, po večerech, ve svátcích: odklízají trosky, upravují cesty, školy, dětské opatrovny, kopou kanalisaci, skládají uhlí, pomáhají dopravě, vykládají a nakládají vagony, sváží dříví, vykonávají práce, ke kterým by hned tak nedošlo, poněvadž není dosti pracovních sil, ani peněz.“

⁹¹¹ NA Praha, f. 100/4, sv. 9., a.j. 43. Blíže viz také *Budujeme české pohraničí*. Praha 1946.

⁹¹² NA Praha, f. 100/1, sv. 4, aj. 21.

souboj, protože přes všechny výhrady jsou politické programy základem politiky. Programy podstatně ovlivňují voliče při jejich rozhodování.

Při studiu dobových dokumentů jsem došel k závěru, že komunisté se chovali jako klasická populistická strana, která slibuje všechno všem. Snažili se dokázat, že jsou stranou národní a nejdůslednější stranou, která chce dokončit proces národní revoluce.

V obnovené třetí Československé republice se na rozdíl od první republiky představila jako strana konstruktivní, státotvorná a „demokratická“. Komunisté se stylizovali do role bojovníků za dobro, ochránců svobody, pokroku a budovatelů republiky, kterým jsou cizí omezené stranické zájmy a proti kterým stojí zlá „reakce“. Pod tímto pojmem označovali své nepřátele, ať už to byli kolaboranti nebo demokraté, kteří byli proti komunistům. Rovněž se označovali za stranu, která nemá nic proti náboženství a která podporuje všechny složky společnosti, ať už jsou to horníci, dělníci, zemědělci, živnostníci anebo intelektuálové, kteří reprezentují vědu a kulturu. To se například projevilo snahou získat na svoji kandidátku právě významné představitele vědecké a umělecké fronty.⁹¹³ A tak za komunisty kandidoval například dirigent Karel Ančerl, univerzitní profesor MUDr. Vladimír Haškovec, univerzitní profesor PhDr. Jan Mukařovský, Jindřich Plachta, Marie Majerová, Ivan Olbracht a další. U těchto osob se ovšem v interních materiálech komunistů uvádělo, že nemají být až na výjimky na volitelných místech.⁹¹⁴

Komunisté se rovněž velmi operativně přizpůsobovali dané situaci. Na rozdíl od ostatních stran neměli svůj pevný program. A tak můžeme vlastně jen velmi těžko hovořit o komunistickém programu jako takovém. V praxi měli jen protokol z březnového sjezdu, který nahrazoval politický program, a pak vydávali nejrůznější předvolební prohlášení a dokumenty, které navazovaly na protokol z březnového sjezdu.

Při tvorbě své předvolební politiky si byli vědomi, že většina národa vzpomíná negativně na dvě věci. První byla druhá světová válka, mnichovský diktát a nacistická okupace, druhou byla zkušenost z hospodářské krize třicátých let.⁹¹⁵ Těmto premisám pak komunisté ve svém programu mnohé podřizovali.

Důvodů, proč demokraté prohráli, však bylo více. Prokop Drtina ve svých pamětech uvádí svoje důvody: „...přestrašenost z hrůzovlády v protektorátu, nyní oživená některými

⁹¹³ K vztahu KSČ a kultury při předvolební kampani blíže například viz *Můj poměr ke KSČ. Projevy z řad pracujících inteligence*. Praha 1946 a Vincenc KRAMÁŘ, *Kulturně politický program KSČ a výtvarné umění*, Praha 1946.

⁹¹⁴ NA Praha, f. 100/24, sv. 40, aj. 831.

⁹¹⁵ Blíže viz *KSČ zárukou, že se nebudou opakovat chyby minulosti: O starých zlatých časech a dnešní skutečnosti*. Praha 1946 a *Jdeme do voleb pod praporem práce: Osnova referátu pro volební schůze KSČ*. Praha 1946

špatnými zkušenostmi s Rudou armádou, názorová rozervanost a zmatenost z nových neznámých politických poměrů a víra v lepší sociální podmínky životní, jež slibuje komunismus.⁹¹⁶

Podobné důvody uvádí i Pavel Tigríd ve svém *Kapesním průvodci inteligentní ženy po vlastním osudu* a k výsledkům voleb podotýká: „Teprve budoucnost ukáže, zda volební výsledky z 26. května 1946 byly ku prospěchu či k úpadku československého světa.“⁹¹⁷ Situaci po volbách snad nejlépe dokumentuje karikatura uveřejněná v prokomunistickém satirickém časopisu *Dikobraz*, ve které hrají předsedové všech českých politických stran podle Klementa Gottwalda.

Dosud řídil Mon vlast Rafael Kubelík. Jsem zvědav, kdo jí bude řídit teď?

● Tak začínáme. Žádný sóla, žádný frajcumšty, teď hrajeme po česku a pro všechny.

Karikatura Ondřeje Sekory v *Dikobrazu* z června 1946 na předsedy čtyř českých stran a jejich postavení, které vyplývalo z volebních výsledků. Je zajímavé sledovat, jak byly jednotlivé postavy vyobrazeny. Na obrázku můžeme spatřit Klementa Gottwalda, který coby vítěz voleb udává takt. Vedle něho je Msgre. Jan Šrámek, který hraje na varhany jako symbol církve. Varhany jsou navíc napojeny na Řím a je na nich nakreslena plačící postava s písmenem H jako Helena Koželuhová. Na basu hraje Zdeněk Fierlinger a poslední je Petr Zenkl (*Dikobraz* 11. 6. 1946, s. 2).

Tato karikatura byla výstižná i pro celé Československo. Komunisté udávali směr a ani ne za dva roky si mohli dovolit na adresu této kampaně napsat: „Minulá volební kampaň byla prováděna reakčními politikáři, záplavou štvanic, lží a pomluv a rozešťvala národ na řadu měsíců. Takto požímaná volební kampaň zanechala našemu hospodářství těžké škody, které osobně postihly každého občana. Poškodily každého z nás. Jen toho papíru, co bylo vyplýváno na zbytečné plakáty, letáky a volební tiskoviny! Vzpomínáte si? Víte, kolik papíru bylo takto znehodnoceno? Plných 1000 tun. Deset tisíc metrů. Sto vagónů. Ale to není zdaleka všechno. Tehdy osm politických stran kandidovalo samostatně. Na tištění jejich

⁹¹⁶ Prokop DRTINA, *Československo můj osud II. Kniha 1*. Praha 1992, s. 168.

⁹¹⁷ Pavel TIGRID, *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Praha 1990, s. 211.

kandidátek padlo dalších 165,6 tun. 1656 metráků, 116,5 vagónů papíru. Kolik učebnic se z toho mohlo natisknout pro naše děti? Kolik krásných levných knih mohlo být vydáno. To všechno padlo nazmar bezuzdné předvolební kampani.⁹¹⁸ Tak psali komunisté v roce 1948 o předvolební kampani roku 1946.

A s jakým programem vstupovaly do předvolební kampaně ostatní politické strany; a jaké hodnoty chtěly prosazovat? Nejvýznamnější hodnotou české, respektive československé společnosti po skončení druhé světové války byla snaha vybudovat novou, lepší společnost. Ty další už jen jako by ji doplňovaly. A totéž platí i pro politické strany a jejich politické programy. Tato doba byla totiž i pro naši společnost onou nultou hodinou, kdy se po skončení druhé světové války vše rodilo. Slovy Pavla Kohouta: „Byl to čas velké víry, že je za dveřmi čas, kdy se uskuteční nejlepší ideály lidstva.“⁹¹⁹

Výrazem touhy po nové, lepší společnosti měl být ideál lidové demokracie. Každá z politických stran si pod tímto pojmem představovala něco jiného. Teoretický základ k lidové demokracii v Československu položil Edvard Beneš svým konceptem socializující humanitní demokracie.⁹²⁰ Tento koncept vycházel z předválečných zkušeností a z mnichovského konce první republiky. Pod dojmem těchto událostí vyvodil Edvard Beneš, ale i česká politická reprezentace nutnost politických změn. Nový systém měl vzejít ze zjednodušení politického života, omezení počtu politických stran, absence reálné politické opozice; stát měl získat větší moc, než měl kdykoliv předtím. Tento systém měl vést podle představ autorů k většímu zrovnoprávnění všech lidí, a to jak v oblasti politické, tak především v oblasti hospodářské a sociální. V praxi po válce navázala československá veřejnost a politické strany na Benešův koncept konceptem lidové demokracie.⁹²¹ Ve svém posledním rozhlasovém projevu z Londýna do vlasti v únoru 1945 prezident Beneš řekl: „Budeme státem demokratickým, tj. se všemi občanskými svobodami a zárukami, ale

⁹¹⁸ *Volby 1946- volby 1948. Jednotou ke štěstí*, Praha 1948, s. 4.

⁹¹⁹ Pavel KOHOUT, „Čím jsem byl...“, *Literární noviny* 21. března 1964, č.12, s. 3.

⁹²⁰ O konceptu blíže viz Michal PEHR, *Edvard Beneš a jeho koncept humanitní (socializující) demokracie*, *Politologická revue* 1/2004, s. 76–87.

⁹²¹ Lidové demokracii se věnovala řada odborníků. Připomeňme alespoň Giovanni SARTORI, *Teória demokracie*, Bratislava 1993, s. 466–467; M.-H. FABRE, *Théorie des Démocraties Populaires*. Paris 1950; F. J. KASE, *People's Democracy: A contribution to the Study of the Communist Theory of State and Revolution*, Leiden 1968; F. FEJTŐ, *A History of the People's Democracies: Eastern Europe Since Stalin*, New York 1971 a další. Z dobové literatury k otázce lidové demokracie v Československu připomeňme alespoň Eduard TÁBORSKÝ, *O novou demokracii*, Praha 1945; Evžen ERBAN, *Základní problémy lidové demokracie*, Praha 1946; Curt F. BECK, *Edvard Beneš's political theory.. Application of democracy to international relations*. (Thesis). Cambridge 1950; František NOVÁČEK, *O lidové demokracii*, Praha 1950; Jiří HOUŠKA-Karel KÁRA, *Otázky lidové demokracie*, Praha 1955; Zdeněk JIČÍNSKÝ, *O pokrytecké reakční ideologii E. Beneše*. Praha 1956; Jaroslav OPAT, *O novou demokracii*, Praha 1966.; Jaromír OBZINA, *Marxisticko-leninská kritika „humanitnej demokracie“ a pravicového oportunistu*. Bratislava 1980. Na této ale i další literatuře je zajímavé sledovat dobové posuny v názorech na lidovou demokracii.

lidově demokratickým, s novou, osvěženou demokracií.⁹²² Lidovou demokracií se prostě označovala demokracie, která měla v Československu zavládnout po osvobození. Měla to být nová a lepší demokracie než ta prvorepubliková. Tento koncept měl spojit komunistický systém s demokratickým systémem. Přední politici o něm hovořili jako o systému, „v němž chceme sdružit východní pojetí hospodářské rovnosti a sociální spravedlnosti se západním pojetím individuální plné svobody“⁹²³. V podobném duchu hovořil o novém systému i sám Edvard Beneš, když řekl: „Byl liberalismus, který hlásal, že je všechno dovoleno, a byl totalismus, který zase pravil, že není dovoleno nic, co není nařízeno. Musíme vytvořit správnou syntésu obou, mravně podloženou“⁹²⁴. V tomto se politici více méně shodovali, ale porovnáme-li programy českých politických stran, pak tu najdeme zajímavé rozdíly v definicích toho, co si spojovaly s pojmem lidová demokracie.

Jistými protipóly byli v tomto směru komunisté a lidovci. Lidovci se o lidové demokracii ve svém programu, i když ji měli v názvu svého hlavního deníku, paradoxně vůbec nezmiňovali. Tato strana se definovala pouze jen jako: „politické sdružení svobodných občanů..., kteří stojí na půdě...(mimo jiné – pozn. autora) demokracie politické i hospodářské“⁹²⁵.

Naproti tomu jako by stáli komunisté, kteří o ní velmi často mluvili. Ti neměli v pravém slova smyslu politický program. Měli jen protokol z poválečného sjezdu, který nahrazoval politický program. Jeden z hlavních ideologů KSČ a poválečný ministr informací Václav Kopecký řekl na sjezdu toto: „Pokud jde o vnitřní život nové republiky, zdůrazňujeme jako základní novou ideu – ideu lidové demokracie. V první republice se uplatňoval takový demokratický systém, který byl demokracií hlavně pro bohaté, pro buržoasii a sloužící jí vrstvy, ale který byl mnohdy četnickou a policejní zvlášť proti pracujícímu lidu, proti revolučnímu hnutí dělnictva a hlavně proti nám komunistům. Byla to demokracie měšťácká, s režimem agrárních, průmyslových a bankovních magnátů .... Nová republika má jiný demokratický systém, má systém lidové demokracie. Idea nové, lidové formy demokracie vyrostla .... z národně osvobozenického hnutí, které mělo převážně lidový charakter vzhledem ke zradě buržoasie a které po vítězství vedlo k nastolení lidové, demokratické moci v podobě národních výborů jako orgánů státní správy [...] Revoluční význam změny demokratického systému tkví v tom, že v rukou národních výborů, jako lidových orgánů, se

⁹²² Blíže viz Edvard BENEŠ, *Šest let v exilu*, Praha 1946, s. 249. Projev byl vysílán 16. a 17. února 1945.

⁹²³ Projev ministra pošt P. Františka Hály. Blíže viz *Lidová demokracie*, 1. 1. 1946, s. 1.

⁹²⁴ *Lidová demokracie*, 9. 2. 1946, s. 2. Proslov Edvarda Beneše při přijetí zástupců Ústředí katolického studentstva 6. února 1946.

⁹²⁵ *Program Československé strany lidové prohlášený sjezdem strany 2. dubna 1946*, Praha 1946.

spojuje moc usnášecí s mocí výkonnou. Naše nová republika dostává tak jako stát značně jiný charakter, lidový charakter, což je výrazem přechodu moci z rukou jedné třídy do rukou druhé třídy, jak to definoval dr. Beneš. Moc přechází do rukou národa v jeho lidovém ztělesnění, představovaném dělníky, rolníky, živnostníky a inteligencí.“⁹²⁶

Z jeho řeči tak vyplývá komunistická definice pojmu. V jejich podání to byla nová demokracie, jejíž pravá podstata spočívá v nastolení národních výborů jako orgánů státní správy, které v sobě spojují moc zákonodárnou a výkonnou. Tato změna měla být výrazem přechodu moci z jedné třídy (tj. buržoazie) na druhou (proletariát).

Komunistické chápání pojmu se zcela odlišovalo. Se socialistickými stranami (národní socialisté a sociální demokracie), které stály v této věci mezi lidovci a komunisty, se shodovali jen v tom, že je to nová forma demokracie.

Podle sociální demokracie znamenal tento pojem, že „dosavadní formální demokracie, s parlamentním zastupitelstvem, zvoleným na základě všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva, bude doplněna a podložena demokracií hospodářskou, čímž bude umožněna vláda lidu v pravém slova smyslu“.⁹²⁷ A v předvolebním prohlášení z 27. dubna 1946 definovali dokonce sociální demokraté lidovou demokracii jako demokracii, „která se vyznačuje všemi znaky demokracie sociální, jež byla demokracií našich husitů a táboritů, kteří před 500 lety ukázali světu opravdovou lidovládu.“⁹²⁸

V podobném významu chápali lidovou demokracii i národní socialisté. Ti k tomu ve svém programu z roku 1945 říkají: „Strana stojí dnes na stanovisku lidové demokracie. Zní to pleonasmem, neboť slovo demokracie do naší mateřštiny se překládá jako lidovláda. Přesto určujeme-li svou poválečnou demokracii jako lidovou a jako taková strana bude pomáhat k vítězství, pak to znamená, že ve výstavbě nové demokracie ve třetí republice nebude lid pasivním divákem opodál stojícím, nýbrž sám jejím konstruktérem, stavitelem, tvůrcem a dělníkem [...] Strana je šťastna, že byla povolána se třemi ostatními stranami Národní fronty položit pevné a nepohybné základní kameny ke stavbě chrámu čs. lidové demokracie.“⁹²⁹ V podobném duchu se nesly i předvolební programy českých politických stran.

⁹²⁶ Sněm budovatelů. Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28.–31. března 1946. Praha 1946, s.116.

⁹²⁷ Zásady politického programu, který přijal XX. manifestační sjezd Československé sociální demokracie (18.–21. října 1945).

⁹²⁸ Českému voličstvu! Mužům, ženám, mládeži! Právo lidu 28. dubna 1946, s.1–2.

⁹²⁹ Akční program Československé strany národně-socialistické přijatý na zasedání zastupitelstva strany v Praze (8.–9. prosince 1945).

Jinými slovy: strany chápaly tento pojem jako snahu o to, aby nová demokracie dávala občanům větší podíl na účasti a spolurozhodování ve veřejném životě, a i ony se zmiňovaly o hospodářské demokracii, čímž bylo míněno znárodnění a hospodářská nivelizace.

Benešův koncept socializující demokracie a částečně i ideál lidové demokracie musíme chápat jako výraz snahy o záchranu demokracie. Byl to program československého socialismu a svou koncepcí představoval demokratickou alternativu proti pravicovému autoritářství, krajnímu liberalismu a komunistickému totalitarismu. Tento koncept dával k diskusi a bral ho jako návrh. Sám prohlašoval: „Jako praktický demokratický politik chci dělat to, co je nutné, co je možné a co je podle daných poměrů té které společnosti a země správné, cestou vývojovou a nenásilnou.“⁹³⁰ Svými názory, které obsahují řadu pozoruhodných postřehů z politiky, filozofie a dalších věd, chtěl v Československu odstranit nedostatky demokracie a smířit komunismus a demokracii. Bylo to, jak se nakonec ukázalo, „zbožným“ přáním, ale v dané době to bylo pochopitelné. Obhajoval omezení části některých svobod⁹³¹, které mělo být v zájmu celku, ale jako by zapomněl na svoje slova, že demokracie má zůstat věrna svému duchu „děj se co děj“.⁹³² Doufal, že komunismus udělá ústupky tak, jako je udělala demokracie, - „dobrovolně“. Zapomněl ovšem na základní tezi, že v politice a hospodářství se dělají ústupky jen tehdy, je-li to nutné a když není jiného zbylí. Z pozdější lidové demokracie se stala svým způsobem jakási „smlouva s ďáblem“, která se – jak už to tak bývá – demokracii nevyplatila. Na druhé straně se jednalo o alternativu, která by nenásilnou formou dostala komunismus do defenzívy a způsobila jeho erozi. Lidová demokracie se nakonec stala ideovou zbraní v rukách komunistů, kteří jí využívali. Ale zpět k hodnotám, které politické strany deklarovaly při volbách.

Dalšími významnými hodnotami, s kterými šly politické strany do voleb a které zdůrazňovaly, byla především reflexe druhé světové války (odboj, porážka nepřítele, vyrovnání se s minulostí, - tj. potrestání zrádců a kolaborantů, odsun Němců atd.), svoboda, národ-národní jednota, práce a mravnost (slušnost). Vedle toho byla zvláštní pozornost věnována ženám a mládeži.

Politické strany pochopitelně ve svých předvolebních programech refletovaly druhou světovou válku. Všechny se také tehdy snažily přesvědčit voliče, že právě jejich zásluhy o

⁹³⁰ Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999, s. 229.

⁹³¹ Ani zde v tomto případě se neubráníme ve filozofii věčně probíranému tématu svobody. Beneš považoval jako demokrat lidské individuum a jeho svobody za nejvyšší hodnotu. Na druhé straně ovšem obhajoval omezení části některých svobod, které mělo vést k ozdravení demokracie. „Jsem toho mínění, že budoucí demokracie, jako bude omezovat nebo regulovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude musit také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického“ Viz Edvard BENEŠ, *c. d.*, s. 276.

⁹³² Edvard BENEŠ, *c. d.*, s. 220.

odboj jsou největší. Jednotlivé strany předkládaly své statistiky o odbojářích a rozšiřovaly zprávy o jejich hrdinských činech.⁹³³

Komunisté už v únoru 1946 prohlašovali, že lid ve volbách ocení úlohu, kterou sehrála "komunistická strana v boji za osvobození národa".⁹³⁴ A ve stejnou dobu dostaly místní organizace od ústředí také přikázáno, aby připravily pod názvem *Komunisté v boji za svobodu národa slavnostní plenární schůzi KSC*, vyzdvihující zásluhy umučených soudruhů. Schůze se měly uskutečnit v průběhu měsíce března a organizace dostaly od ústředí přesné pokyny, jak mají vypadat. Po proslovu, jehož osnovu poslalo ústředí v příloze měla následovat recitace básní - soudruzi si mohli vybrat z nabídky od Marie Pujmanové (báseň *Podzemí a Vzývání*), Stanislava Kostky Neumanna (báseň *A hrdý buď* nebo *Každý se bojí o svou kůži*), Františka Hrubína (*Jobova noc*) nebo Lumíra Čivrného (*Mrtvým soudruhům*)- a poté mělo dojít odhalení pamětní desky se stručným vylíčením hrdinských osudů vzpomínaných komunistických odbojářů. Tato akce měla potvrdit význam komunistů v odboji a byla současně použita v rámci předvolební kampaně.⁹³⁵

V předvolební době se vyzdvihovalo, kolik ta či ona strana má na své kandidátce příslušníků odboje. Komunisté například zdůrazňovali, že na své kandidátce mají celkem "167 kandidátů politických vězňů, 158 aktivních účastníků domácího odboje a 22 účastníků zahraničního odboje".⁹³⁶ O válce a jejích následcích se také hovořilo na všech stranických sjezdech. Tak například Rudolf Slánský měl na předvolebním VIII. sjezdu KSC v březnu 1946 jeden z hlavních projevů, který nazval *Komunistická strana v boji za svobodu národa*. V tomto projevu mimo jiné řekl, že komunisté mohou „s hrdostí prohlásit, že [jejich strana] prošla touto historickou zkouškou se ctí, že se ukázala historicky nejprozíravější, v bojích nejstatečnější a nejobětavější, že byla jedinou, která ukazovala národu správnou cestu k obraně republiky a pak k jejímu osvobození“.⁹³⁷

Slovy chvály ovšem Slánský nešetřil a komunistický odboj označil za „hrdinskou epopej věrných a obětavých synů a dcer českého národa“, kteří svoji lásku k „národu prokázali nikoliv slovy, ale i prolitou krví 25 000 komunistů“.⁹³⁸

⁹³³ Tato snaha dokázat, že právě dotyčná strana se nejvíce zasloužila o odboj se nevztahovala jen na předvolební dobu, ale byla jimi prodchnuta celá poválečná doba. Blíže viz například Vojtěch DUNDR-Jan FILIPÍNSKÝ, *Památník obětí československé sociální demokracie v osvobozeném boji*. Praha 1947.

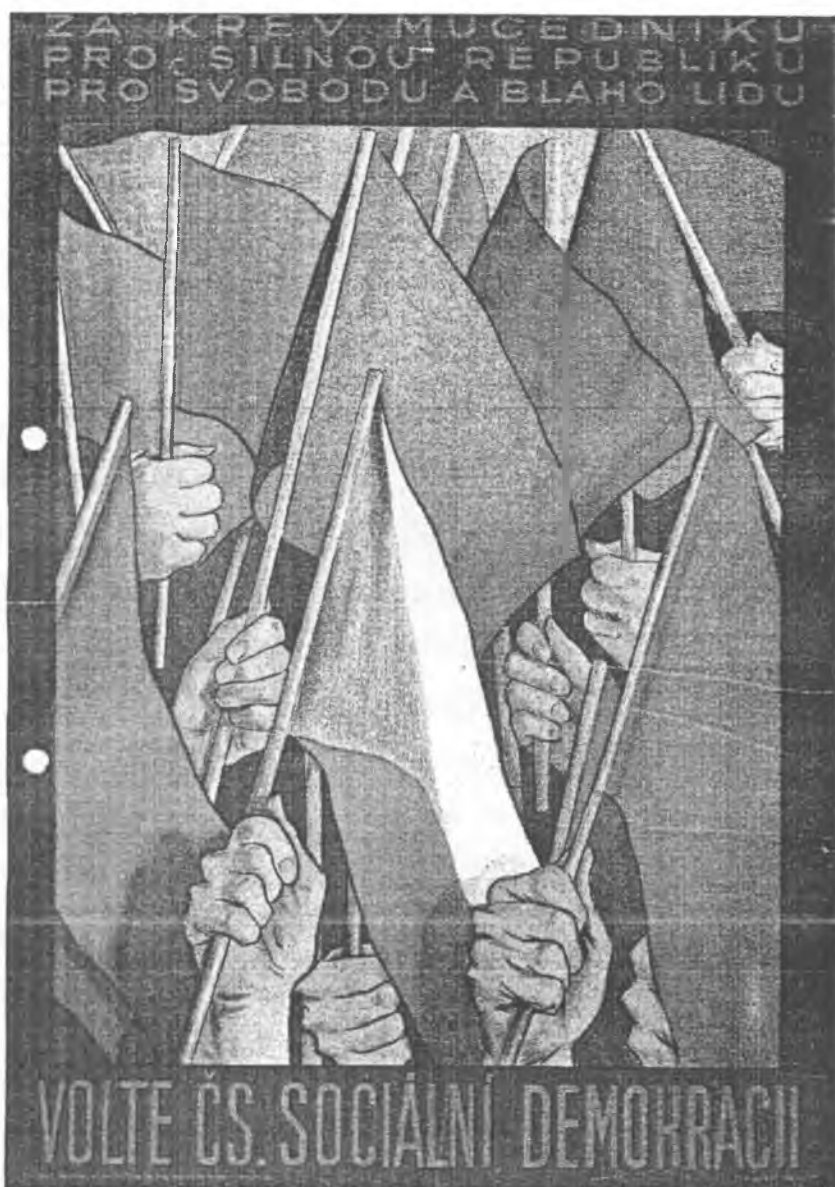
⁹³⁴ Rudé právo 21. února 1946, s. 1.

⁹³⁵ NA Praha, f. 100/1, sv. 8, aj. 68.

⁹³⁶ Archiv KDU-ČSL, k. 40 (ČSL 1945–1948)-sbírka předvolebních letáků.

⁹³⁷ *Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 28–31.3. 1946*, Praha 1946, s. 39.

⁹³⁸ Tamtéž, s. 45.

Sociálně demokratický předvolební leták vyzdvihující zásluhy strany za odboj (Archiv ČSSD, f. 71, aj. 270).

Podobně hovořily i ostatní strany. Národní socialisté prohlašovali, že “přinesli veliké oběti svým ideálům”.⁹³⁹ Sociální demokraté zdůrazňovali, že jejich příslušníci se zařadili do “všenárodního odboje” a že se uplatnili “jak na vedoucích místech i jako řadoví vojáci národní revoluce”.⁹⁴⁰ A lidovci vsadili především na svého předsedu Msgre. Jana Šrámka, který byl předsedou exilové vlády.⁹⁴¹ Na jejich sjezdu, který se konal jako poslední ze všech stranických sjezdů před volbami (1. –3. dubna 1946), měl jeden z ústředních projevů Ivo

⁹³⁹ Svobodné slovo 5. 5. 1946, s. 1.

⁹⁴⁰ Právo lidu 28. 4. 1946, s. 1. O sociálnědemokratickém odboji blíže viz *Kapitoly z dějin odboje*, Praha 1946.

⁹⁴¹ Nesmíme ovšem zapomenout, že lidovci během předvolební kampaně zdůrazňovali přítomnost Jana Smudka na své kandidátce. Jan Smudek byl jednou z legendárních postav nejdříve domácího a později zahraničního odboje. Blíže viz Petr KOURA, *Pozapomenutá legenda českého odboje. Případ Jana Smudka a nacistická okupační politika*, in: *Soudobé dějiny* 2004, r. XI, č. 1–2, s. 110–127.

Ducháček o účasti lidovců v zahraničním odboji. Nejvíce pozornosti v něm věnoval Šrámkovi a posluchači se mimo jiné dozvěděli, že “pomohl vyprostit z mnichovského bláta uvízlá kola naší státní mašiny...”⁹⁴² A tak bych mohl pokračovat dále. Politické strany se prostě snažily dokázat, že jejich zásluhy jsou největší.

Vedle odboje byla důležitá otázka takzvaného “vyrovnání s minulostí”. Toto vyrovnání bylo pro českou (československou) společnost také jednou z podstatných hodnot. Tuto problematiku lze v podstatě rozdělit do tří základních okruhů. Prvním byl odsun Němců a Maďarů. Druhým bylo potrestání zrádců a kolaborantů. Třetím okruhem bylo nedopustit vznik nové války.

V těchto problémech panovala všeobecná shoda. Všechny politické strany se shodovaly ve svých programech na nutnosti provést tato opatření. Lišily se jen ve způsobu provedení. Zatímco komunisté jako populistická strana přicházeli s radikálními požadavky “očisty” a likvidace “reakce”, tak ostatní jen přizvukovali nebo se snažili o menší rozsah opatření nebo o lidštvější způsob vyrovnání se s minulostí a jejími aktéry.

Další konstitutivní hodnotou, která se podílela na budování poválečné společnosti v Československu, byla svoboda. Lidé byli po válce ze svobody nadšeni. Proto najdeme ve všech politických programech pasáže o svobodě a právech občanů. Tato práva a svobody pochopitelně strany vztahovaly na svobodné rozhodování o tom, která z nich získá největší moc.

Významnou hodnotou pro českou společnost této doby byl pochopitelně pojem národa. Bylo totiž krátce po válce a snad všichni si uvědomovali, že v tomto konfliktu šlo o bytí a nebytí českého národa. Pojem národa a národní jednoty se tak stal pro společnost, ale i pro strany nedotknutelnou svátostí. Zároveň si ovšem politici uvědomovali nutnost změny v této oblasti, a to především vyřešením vztahů mezi Čechy a Slováky. Za první republiky byla silná idea čechoslovakismu. Stejně jako platilo to, že vše české se změnilo na československé, zůstávajíc českým. Zde v tomto dochází vlivem války k výraznému posunu. Programy politických stran přestávají hovořit o čechoslovakismu jako takovém, byť některým—jako třeba národním socialistům—to s ohledem na prezidenta Beneše a jejich názory činí určité potíže.

Komunisté změnu názoru na tento problém vyjádřili slovy: “Ukázalo se nezbytným postavit poměr Čechů a Slováků na nový základ podle zásady bratrství a rovnoprávnosti. Při neúprosném potírání tisoovsko-tukovsko-machovské zrady a separatismu byla slovenskému

---

⁹⁴² Ivo DUCHÁČEK, *Naše účast v zahraničním odboji*. Praha 1946, s. 7.

národu dána všechna práva, aby si Slováci svoje národní věci mohli spravovat po svém, aniž by tím byla ovšem ohrožena státní jednota Čechů a Slováků a pevnost a nedílnost Československé republiky."⁹⁴³ Komunisté tu z taktických důvodů vystupují jako zastánci slovenské rovnoprávnosti. S tímto názorem operovali pouze do voleb, protože doufali, že mimo jiné i díky tomu se jim podaří vyhrát volby na Slovensku. Když k tomu nedošlo, tak tuto myšlenku opustili.

Před volbami souhlasily s myšlenkou, že vzájemné vztahy mají být uspořádány na základě rovnoprávnosti, aniž by byla ohrožena státní jednota, všechny strany včetně lidovců, kteří prohlašovali, že jsou stranou československou a stranou národní.⁹⁴⁴

Jeden z řady lidoveckých letáků, které byly rozšiřovány před parlamentními volbami 1946. Tento byl určen dělníkům a sliboval jim právní jistotu. (Archiv KDU-ČSL, k. 17/1-volby do zastupitelských orgánů (1945–1948).

⁹⁴³ Rudé právo 12. 5. 1946, s. 1.

⁹⁴⁴ Srovnej s lidoveckými předvolebními programy – blíže například viz *Volební traktáty*, Praha 1946, s. 11.

V neposlední řadě byla závažnou konstitutivní hodnotou práce, kterou vnímali lidé jednak jako důležitou věc v obecném slova smyslu, především však jako podstatnou hodnotu ve smyslu práce pro republiku a společnost. Lidé většinou věřili, že svou usilovnou prací pomohou k rychlejší "výstavbě" republiky. To vedlo politické strany také k tomu, že tuto hodnotu ve svých programech zdůrazňovaly. Komunisté si dali práci do svého hlavního hesla.⁹⁴⁵ Mnozí současníci si ovšem už tehdy uvědomovali, že některá prohlášení tohoto typu nejsou nic jiného, než prázdná slova.

PRACUJEME PO SVĚM

Kreslil: PROP 7

Soudruhu, to je stachanovec. Dnes mluví už tisícou hodin pro republiku.

Kreslil: PROP 7

„Dělej, Pepiku, po'eptíme celou Prahu jedničkou a doděáme tak zas milion pracovních hodin republice!“

Národně socialistická karikatura ústředního komunistického hesla (Svobodné slovo 15. května 1946, s. 5, a Svobodné slovo 24. května 1946, s. 7).

Poslední oblastí a hodnotou, kterou se chci blíže zabývat, jsou ženy a mládež. Každá ze stran jim věnovala svoji pozornost. Byly si totiž vědomy, že tyto skupiny představují potenciál voličských hlasů. Obě skupiny stály z řady důvodů mimo politické dění. Svě v tom sehrávalo tradiční vidění role ženy a na druhé straně to, že mladí lidé dlouhých jedenáct let nemohli volit a navíc byla snížena věková hranice. Všechny politické strany tak zahrnuly ženy a mládež do svých programů a slibovaly jim všemožnou pomoc, podporu a ochranu. Sociální demokraté tak o úloze žen například prohlašovali: "Není přehnanou emancipací, jestliže voláme ženy k politické práci, není to útok na žaludky mužů a klid rodinných krbů, jestliže chceme ženu dostat ze čtyř stěn její domácnosti a jestliže chceme pro ni vedle velké dřiny a chvatu trochu klidu a radosti..."⁹⁴⁶ A o mládeži prohlašovali, že jde o to, aby se jí zajistila "možnost fyzického i duševního rozvoje, aby se mohla co nejlépe a co nejdříve

⁹⁴⁵ Komunisté navrhuji volební soutěž v práci pro republiku. Praha 1946.

⁹⁴⁶ Adéla BĚLÍKOVÁ, *My chceme nový lepší řád*. Most 1946, s. 4. K ženské otázce v předvolební kampani doporučují též například Helena KOŽELUHOVÁ, *Českým ženám*. Praha 1946.

zařaditi do společného díla".⁹⁴⁷ Tyto hodnoty odpovídaly situaci, jaká vládla v ČSR po druhé světové válce.

Neméně zajímavou otázkou je i otázka volební geografie ve vztahu k politickým stranám. Při porovnání volebních výsledků v jednotlivých krajích docházíme k těmto závěrům. Nejúspěšnější byli čeští komunisté v severních Čechách, ve volebním kraji Ústí nad Labem, kde získali celkem 56,4% hlasů,⁹⁴⁸ na druhém místě v kladenském kraji (53,6%) a na třetím v kraji karlovarském (52,2%). Naopak nejméně hlasů získali v kraji zlínském (30,9%),⁹⁴⁹ olomouckém (32,4%) a opavském (33,1%).⁹⁵⁰ Národní socialisté, kteří skončili na druhém místě získali, nejvíce v Praze (33,3%), v mladoboleslavském kraji (29,4%) a v kraji Hradec Králové (25,8%). Naopak nejméně hlasů získali na Českomoravské vysočině (jihlavský kraj 17,1%) a na Moravě (zlínský kraj 18,1%). V této oblasti byla naopak úspěšná lidová strana, která jako jediná ve zlínském kraji získala víc než komunisté (36,4%). Na druhém místě skončila v jihlavském kraji (32 %) a na třetím v kraji olomouckém (27,8%). Naopak nejméně hlasů získali lidovci v severočeském pohraničí (Ústí nad Labem 4,3%, Karlovy Vary 7,3%) a v průmyslovém kladenském kraji 8,5%. Nejhuře ze všech stran dopadla sociální demokracie. Tato strana překročila hranici dvaceti procent jen v případě dvou krajů (Ostrava 21,5% a Opava 20,2%). Nejvíce hlasů získali v okresech Bílovec (26,2%), Hlučín (25,9%) a Prostějov (24,9%). Relativně úspěšní byli sociální demokraté rovněž v severních Čechách (Ústí nad Labem 19%). V okrese Teplice-Šanov získali dokonce 27,8% což bylo nejvíce v celé republice. Naopak nejhorších výsledku dosáhli ve středních Čechách (Tábor 9,7%) a na Českomoravské vysočině (Jihlava 11,8%).

Na základě volebních výsledků můžeme rovněž konstatovat, že došlo k dezerci značného počtu voličů od sociálních demokratů ke komunistům. U dřívějších voličů národních demokratů lze předpokládat, že většinou přešli k národním socialistům. U

⁹⁴⁷ *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté*. Liberec 1946, s. 11. Komunisté se věnovali rovněž hodně mládeži. Srovnej například: *KSČ a mládež*. Praha 1946.

⁹⁴⁸ K situaci KSČ v severních Čechách blíže viz Völker ZIMMERMANN, Die Wahlen müssen schon vorher entschieden werden! Das erste Nachkriegsjahr im Bezirk Ústí nad Labem und der Wahlsieg der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (1945/46). In *Bohemia* 43 (2002), s. 1–32.

⁹⁴⁹ Komunisté viděli příčiny neúspěchu ve zlínském kraji po volbách v sousedství se Slovenskem a silném vlivu katolické církve. Na zasedání ÚV KSČ 30. května 1946 vysvětloval zástupce zlínského kraje příčiny neúspěchu následovně: „S. Pastyřík, Zlín: Jsme jediným krajem, kde nejsme na prvním, ale na druhém místě. Na tuto skutečnost působily jak vnější, tak i vnitřní vlivy. Vnější příčiny: Náš kraj sousedí se Slovenskem. To mělo také vliv na náš kraj, jelikož byla rozšiřována klerikánská hesla. Vyšel Pastýřský list, který byl čten ve všech kostelích a ve kterém bylo věfícím vyhrožováno, že se dopustí hříchu, když budou nás voliti. To působilo silně na ženy. Většinou nás volili jen naši organizovaní členové, často však ne ženy našich soudruhů. Vnitřní příčiny: nedostatečná organizační síť. Desítkářský systém nebyl dobře zorganizován.“ Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 2, aj. 12-Zápis ze zasedání ÚV KSČ 30. 5. 1946.

⁹⁵⁰ Blíže viz Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci*. Praha 2002, s. 202.

agrárníků a živnostníků byly preference pro stranu lidovou, někteří však také volili sociální demokraty, čímž částečně nahradili jejich ztráty ve prospěch komunistů. Nicméně z 39 % hlasů v roce 1935 odevzdaných stranám pravicovým, jen 16% přešlo k povoleným stranám středu. Ostatek přešel k levici, především ke komunistům.

Poslední boj, který se rozhořel v souvislosti s volbami, byl boj o poslanecká místa, které získaly strany v rámci druhého skrutinia. V Čechách se rozdělovalo 27 mandátů, na Moravě a Slezsku 11 a na Slovensku 12 mandátů. O těchto mandátech rozhodovala stranická vedení. Jednotlivé zájmové skupiny uvnitř stran se snažily dokázat, že právě jejich reprezentanti mají získat poslanecký mandát, a nejednou tím vznikly velké spory, které se jen pomalu řešily. Tak například Ústřední komise sociálnědemokratických žen v dopise z 28. května 1946 žádala stranické vedení, aby při rozdělení mandátů z druhého skrutinia „vzalo v první řadě ohled na ženy“.⁹⁵¹ Nebo okresní výbor sociálně demokratické strany v Náchodě žádal 27. května 1946 generálního tajemníka strany, aby byl Vilém Bernard zvolen poslancem v druhém skrutiniu, a připomíná, že bylo jeho zástupcem přislíbeno, že „s. Dr. V. Bernard bude zvolen do druhého skrutinia“.⁹⁵² Podobné to bylo i v dalších stranách. Míst v druhém skrutiniu však bylo v každé straně méně než zájemců. Tím se však volební boj roku 1946 v podstatě skončil.

Následkem voleb došlo ještě k jedné velké změně. Podle výsledku voleb do ÚNS se upravilo složení místních, městských, okresních a krajských národních výborů a Slovenské národní rady a jejich orgánů. Tyto instituce se měly obnovit podle poměru hlasů, odevzdaných politickým stranám při volbách do ÚNS v daném území.⁹⁵³

Politický život se po volbách uklidnil. Nižší organizace si stěžovaly, že činnost politických stran se setkávala u voličů s jistou měrou lhostejnosti. „Lidé jsou politiky syti,“ psali sociální demokraté z Jaroměře.⁹⁵⁴

⁹⁵¹ Archiv ČSSD, f. č. 71, aj. 123.

⁹⁵² Archiv ČSSD, f. č. 71, aj. 123. Dopis okr. výboru ČSSD v okr. Náchod a jejího předsedy Jaroslava Hodače z 27. května 1946 generálnímu tajemníkovi strany Blažejovi Vilímovi.

⁹⁵³ Obnovení místních národních výborů a volba jejich složek se konala podle vládního nařízení z 27. května 1946 a vyšla pod číslem 120 Sb. Zákonů a nařízení Praha 1946. K otázce Národních výborů blíže viz Adolf ŠTAFL, *Národní výbory. Část I. Národní výbory místní, okresní, ústřední národní výbor hlavního města Prahy*. Praha 1946 a Stanislav ŠULC, *Národní výbory: Vývoj, právní základy, poslání, práce*. Brno 1946. Politické strany věnovaly otázce Národních výborů rovněž velkou pozornost. Každá z politických stran vydala práci věnující se Národním výborům. Národní socialisté tak například vydali: Jaroslav ŠAFÁŘ, *Národní výbory*. Praha 1946. KSČ vydala Josef DUBSKÝ, *Národní výbory, první skutečná vláda lidu*. Praha 1946 a publikaci *Národní výbory*. Praha 1946. Lidovci vydali Bohumil HORNÍČEK, *Národní výbory jako lidová veřejná správa*. Praha 1946. A sociální demokraté vydali *Národní výbory. Jejich složení, pravomoc a okruh působnosti*. Praha 1945 Karel BERTELMANN, *Vývoj národních výborů do Ústavy 9. května (1945–1948)*. Praha 1964. K otázce proměny výborů a SNR na Slovensku blíže viz SNA, f. Povereníctvo vnútra-prezidium (PV-P), k. 35.

⁹⁵⁴ Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200. Dopis okresního sekretariátu čs. sociální demokracie v Jaroměři ústřednímu sekretariátu z 2. 10. 1946.

Poražené strany se však nevzdávaly a šly do nového volebního období s nadějí, že příští volby, které se měly uskutečnit za dva roky, vyhrají. Po volbách se všichni snažili zlepšit svoji činnost. Tato snaha se měla projevit v lepší organizaci stranického tisku, vytváření nových organizací, zesílení stranických aparátů, ideového ukotvení a nárůstu členstva.

Někteří národní socialisté například vyzývali své vedení, aby strana zavedla divadlo satiry nebo pořádala více zábav. „Také o družnou zábavu se musí strana starati a měl by být někdo pověřen úkolem vymýšletí stále nové a nové typy lidových zábav, z nichž některé by měly býti ke zvýšení účinnosti pořádány v měřítku celostátním.“ Někteří navrhovali zavést též instituci „politických náborových cestujících“, kteří by podobně jako podomní prodavači přesvědčovali o přednosti jejich programu. Podle názorů těchto národních socialistů se nesměly opakovat nedostatky, které byly před volbami. Jako třeba například, že poslanec Emanuel Šlechta našel v jednom z moravských sekretariátů „úřadovny večer neuzamčeny, a ač neznám a aniž se potřeboval komukoliv legitimovati, mohl si ve stolku tajemníkově vyhledati, co chtěl“.⁹⁵⁵

Každá z politických stran včetně vítězů vyzývala k náboru nových členů.⁹⁵⁶ Snažili se posílit, a jak říkali komunisté, usilovali o „ideologické zpevnění a podkování strany“.⁹⁵⁷ Ostatní politické strany to nazývaly jinak, ale výsledek byl stejný. Únorové události roku 1948 však udělaly těmto představám přítrž. Komunisté zcela převzali moc do vlastních rukou.

⁹⁵⁵ NA Praha, f. ČSNS, k. 116- Povolební ohlasy

⁹⁵⁶ Sociální demokraté si například kladli za cíl získat ve volebním roce 1948 150 000 nových členů. Blíže viz *Organizátor*, r. 2, č. 11-12 (30. 12. 1947), s. 1.

⁹⁵⁷ NA Praha, f. 100/1, sv. 44, aj. 334. Dopis generálního sekretariátu ÚV KSČ Klementu Gottwaldovi z 16. srpna 1946. Dopis upozorňuje na nutnost věnovat se po volbách blíže ideologické výchově členů strany. Tato otázka byly aktuální i v dalších stranách. Srovnej například František NĚMEC, *Budujeme silnou československou sociální demokracii*. Praha 1946.

Výsledky voleb v Českých zemích do Ústavodárného národního shromáždění z 26. května 1946 podle tehdejších volebních krajů. *

Volební kraj	Komunistická strana Československa	Československá strana lidová	Československá strana sociálně demokratická	Československá strana národně socialistická	Prázdné lístky	Celkem
Hlavní město Praha	239 059	105 252	96 491	221 099	1 757	663 658
Kladno	128 619	20 540	34 954	55 186	533	239 832
Mladá Boleslav	93 128	30 349	26 395	62 679	587	213 138
Praha-venkov-jih	145 437	42 225	44 727	76 436	685	309 510
Plzeň	160 124	50 434	66 819	78 904	1 128	357 409
Karlovy Vary	44 063	6 173	14 241	19 460	394	84 331
Ústí nad Labem	137 936	10 665	46 560	48 008	1 012	244 181
Liberec	100 110	21 983	31 916	52 271	909	207 189
Hradec Králové	124 236	61 208	47 066	81 325	1 066	314 901
Pardubice	94 031	63 605	46 786	57 775	824	263 021
Havlíčkův Brod	89 924	52 258	27 108	46 927	615	216 832
Tábor	73 164	50 284	17 983	42 005	596	184 032
České Budějovice	112 021	65 028	31 983	56 350	863	266 245
Jihlava	84 286	69 892	25 757	37 382	817	218 134
Brno	174 518	138 405	74 223	127 243	1 687	516 076
Olomouc	128 852	110 596	73 035	83 528	1 360	397 371
Zlín	86 279	101 719	39 876	50 616	850	279 340
Moravská Ostrava	151 668	79 789	86 255	78 968	3 302	399 982
Opava	38 242	30 604	23 363	22 818	468	115 495
Země Česká	1 541 852	580 004	533 029	898 425	10 969	3 564 279
Země Moravskoslezská	663 845	531 005	322 509	400 555	8 484	1 926 398
Úhrnem	2 205 697	1 111 009	855 538	1 298 980	19 453	5 490 677

*Pozn.: Viz Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XXVII (1946), č. 23, řada B číslo 1. Praha 1946. Řazení a názvy krajů a zemí jsem ponechal tak, jak byly uváděny v dobových statistických přehledech, ze kterých jsem tuto tabulku vytvořil.

Závěr

Na tomto místě bych rád shrnul poznatky, ke kterým jsem došel během svého studia. Ve své práci jsem se zabýval činností českých politických stran po osvobození až do parlamentních voleb v květnu 1946. Snažil jsem se zachytit nejen jejich proces obnovy a vnitřní a vnější život stran, ale také dobové nálady a atmosféru naší společnosti. Chtěl jsem oboje spojit, protože jedno bez druhého by nebylo úplné.

Věnoval jsem se zvláště době. Strašný zážitek z války, strach z fašismu a zážitek hospodářské krize způsobily příklon společnosti klevici. Byla to doba vymknutá z kloubů. Lidé tu skutečně dobrovolně a s nadšením budovali omezenou demokracii, která v sobě spojovala prvky Západu a Východu, protože věřili, že nová společnost bude lepší a spravedlivější. A v této společnosti jsem popisoval činnost politických stran.

Při studiu této problematiky jsem došel k závěru, že poválečná doba je z hlediska politického stranictví zajímavá hned ze dvou důvodů. Za prvé bylo to poprvé a naposled v českých a československých novodobých dějinách, kdy se politické strany obnovovaly od základů. A za druhé došlo k vážné proměně politických stran, které už nehájily zájmy určité skupiny obyvatelstva (např. agráři nebo živnostníci atd.), ale existující strany se staly celonárodními stranami, hájící zájmy všech. Poprvé v tomto období skupina politických stran rozhoduje také o tom, která strana vznikne nebo bude zakázána.

Při popisu jejich činnosti jsem došel také k poznání, že strany měly mnoho společného. Měly stejnou strukturu, způsoby jednání, přesvědčování, agitaci a měly také shodné cíle. Rozdíly byly „pouze“ v mocenském postavení, vlivu a taktice, které jednotlivé politické strany používaly.

Rozdíl byl i v přístupu k demokratickému systému vládnutí. Zatímco sociální demokraté, národní socialisté a lidovci brali demokratický systém za východisko své politiky, tak komunisté považovali novou lidovou demokracii za dočasné stadium, které chtěli v příhodnou chvíli zlikvidovat a nastolit svůj systém.

V osmi kapitolách jsem rozebral nejdůležitější jevy, fakta a události spojené s činností stran. Ve všech kapitolách se jako červená nit vine základní otázka té doby, jak demokratická bude Československá republika. Tato otázka se objevuje už při jednáních o poválečné obnově.

Za války téměř nikdo nepochyboval o tom, že válečný konflikt jednoho dne skončí a Československo bude znovuobnovené. Náš odboj o to od samého počátku usiloval. Otázkou ovšem zůstávalo v jaké podobě. Odboj byl rozdělen na dvě části na demokratický a

komunistický a každý měl své představy. Obnova politického systému byla pak výsledkem jejich dohody.

Komunisté však měli mnohé výhody. Byli jednotní a za jejich zády stál Sovětský svaz a to jim umožňovalo si mnohé diktovat. V tomto ohledu jsem archivním materiálem doložil málo známou skutečnost, že demokraté, jmenovitě Edvard Beneš, se pokoušeli jednat o podobě nové vlády již v Londýně, což komunisté striktně odmítli.

Demokraté tak vlivem událostí a svojí nejednotností přijížděli do Moskvy výrazně oslabeni. Neměli sebou žádný program a jednání se vedlo na základě komunistického návrhu. Na základě moskevských jednání v březnu 1945 vznikla nová vláda a program poválečné obnovy, který vešel do dějin jako Košický vládní program.

Na základě těchto jednání vznikly v českých zemích čtyři politické strany. Byla to Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá sociální demokracie a Československá strana lidová. Ostatní prvorepublikové strany byly zakázány.

Docházím zde k poznání, že politické strany v nové republice měly podobné problémy a starosti. Strany postupně obnovovaly svoje organizace. Šestileté přerušení činnosti však udělalo své. Mnoho členů bylo popraveno nebo se vracelo z koncentračních táborů. Řada straníků také zemřela přirozenou cestou. Do stran ovšem přicházeli postupně noví lidé a strany se následkem toho proměňují podobně, jako se měnil celý politický systém.

Při srovnání vývoje všech politických stran jsem došel k jasnému závěru, že nejrychleji ze všech stran se obnovovali komunisté. Důvodů byla celá řada. Na rozdíl od ostatních měli vybudovanou ilegální organizaci a za další po válce představovali lákavou alternativu pro mnohé, kterým slibovala odstranit nedostatky předchozích systémů a to jak v hospodářské a sociální oblasti, tak v zahraničně politické sféře.

Značnou pozornost jsem také věnoval pokusům o obnovu českých politických stran na Slovensku a dalších politických stran v českých zemích. Ve většině případů byly tyto pokusy neúspěšné. Jedinou výjimkou byli sociální demokraté na Slovensku. V českých zemích však ke vzniku žádné další strany nedošlo.

Dosud nezveřejněným materiálem z pozůstalosti Edvarda Beneše jsem dokázal, že povoleným politickým stranám tento stav v českých zemích v podstatě vyhovoval. Stávající strany neměly zájem si přidělovat další konkurenci.

Při pozorování vládních stran se mi potvrdilo, že strany fungují podle určitých mechanismů. Jedním z těchto pravidel ve vztahu k politickým stranám bylo a je, že žádná strana nechce být sama o sobě demokratická, protože každá bojuje o moc, a jen vzájemná

konkurence ji nutí k tomu, aby byla demokratická. Toto nejvíce platilo o komunistech, kteří bohužel neměli silnou konkurenci. Z jejich jednání jasně vyplývá, že komunisté měli převahu a vždy šli až na krajní mez toho, co byli ostatní ochotní ještě přijmout. Navíc komunisté ve své taktice využívali svých příznivců z ostatních stran (především z řad sociální demokracie).

Jejich síla se ukázala i při volbách v květnu 1946. Volby jsou v životě moderní společnosti zvláštním okamžikem, neboť jsou jedinou institucionalizovanou formou politické moci lidu. Politici a jejich strany slibují, agitují, hrozí, ale také propadají obavám, strachu a panice více než kdykoliv jindy, protože při svobodných volbách mohou voliči prosadit svoji vůli. Takové byly i volby roku 1946. Nadto význam poválečných voleb je nesporný. Po dlouhých jedenácti letech mohli poprvé občané svobodně rozhodnout o osudu naší země a navíc volby roku 1946 byly v mnohém pozoruhodné.

Byly poprvé zavedeny například tzv. bílé lístky, které v podstatě znamenaly protestní volbu. Volič bílým lístkem nikoho nevolil, ale pouze vyjadřoval svůj nesouhlas se stávajícími stranami. Mimo to se předvolební kampaň vyznačovala ještě dohodou o vzájemném neútočení a každá ze stran byla přesvědčena o svém úspěchu. Žádná z politických stran proto neponechala nic náhodě. Ve své práci se podrobně zabývám přípravou voleb, změnou volebních zákonů i samotnou předvolební kampaní, která je dobou schůzí, průvodů, demonstrací a shromáždění.

Ve volbách však nakonec zvítězili komunisté. Jejich výsledek byl jen logickým vyvrcholením předešlých událostí. Demokraté věřili ve své vítězství. Vkládali do voleb velké naděje a viděli v nich velkou příležitost. Doufali, že budou moci mnohé změnit, ale výsledky se staly hrobem jejich plánů, stejně tak, jako se staly hrobem demokracie v Československu, byť vykopání tohoto hrobu bylo na chvíli odloženo. Díky volebnímu vítězství dostali komunisté legitimní příležitost ovládat Československo. To, že to bude na dlouhou dobu a že toto byly poslední svobodné volby, předpokládal jen málokdo.

Jsem přesvědčen, že se mi podařilo nastínit nejdůležitější události, jevy a fakta spojovaná s politickými stranami. Víím, že mnohé není v mé práci zmíněno. Nezabývám se například vztahem stran k armádě, bezpečnosti a dalším otázkám. Studium jakýchkoli dějin včetně těchto je nikdy nekončící práce, při které můžeme neustále objevovat, doplňovat a tím i rozšiřovat své poznání. Předkládaná práce představuje důležitý přehled informací, které by neměly žádnému ze zájemců o tuto problematiku uniknout. Popisují tu politické strany, které se snažily budovat novou společnost. Věřím, že moje práce napomůže případným zájemcům k lepšímu zmapování prvního roku vývoje české a československé společnosti v letech 1945–

1948, kdy se rozhodovalo o tom, zdali Československo bude demokracií, nebo totalitou. Poznání této doby nám pomůže pochopit, proč se v únoru 1948 podařilo komunistům, tak snadno převzít moc.

Přílohy

Příloha č. 1

Zápis

o schůzi vedení Národní Fronty konané dne 25. ledna
1946 o 10.30 hod. dopoledne.

Schůze se zúčastnili: za stranu sociálně demokratickou
předseda vlády Zdeněk Ferlinger, ministr
Majer, gen. sekretář B. Vilím, prof. Dr. Peška,
za stranu komunistickou nám. Kl. Gottwald,
gen. sekretář R. Slánský, ministr V. Nosek, za
komunistickou stranu slovenskou nám. V.
Široký, za stranu lidovou nám. Msgr. Šrámek,
ministr Hála, gen. sekretář Dr. Červenka, za
stranu národně socialistickou nám. Dr.
Stránský, ministr Dr. Drtina, gen. sekretář
Doc. Krajina, poslanec Firth a za slovenskou
stranu demokratickou nám. Ursíny.

Předseda vlády zahájil schůzi tím, že uvedl jako účel
schůze projednání dosud nesjednaných zásad volebního řádu.
Na žádost ministra Noska přečetl odborový přednosta
Červíček ze zápisu o schůzi Národní Fronty konané 16.
ledna 1946 body, jež byly až dosud sjednány. Ministr po té
konstatoval, že zbývá ještě projednat otázku bílých
lístků, otázku ztráty volebního práva, dále délku trvání
Ústavodárného národního shromáždění, volební povinnosti
atd.

Předseda vlády Z. Fierlinger konstatuje, že president
republiky si přeje, aby byl vyňat z povinnosti volit.
Podle názoru Msgr. Šrámka lze to řešit tím, že odevzdá
prázdný lístek.

Msgr. Šrámek má za to, že nejnaléhavější otázkou jsou volební seznamy a vše, co s tím souvisí a že tyto otázky musí býti řešeny v první řadě.

Ministr Nosek čte návrh ministerstva vnitra. Po jeho přečtení konstatuje Dr. Stránský, že ztráta volebního práva, související se zbavením svéprávnosti a s odsouzením pro zločin, je po jeho soudu mimo debatu. Jinak je tomu s odsouzením pro právní přestupek, jak je tomu při odsouzení podle dekretu na ochranu národní cti. Bylo by to přijatelné, kdyby rozhodovaly také u okresních národních výborů čtyřčlenné komise sestavené podle zásad parity a rovněž tak u zemských národních výborů odvolací komise. Jinak by bylo nutno věc novelisovat a ponechat souzení těchto trestních činů soudu. Nejde mu o to, aby se vinníci nestíhali, jde mu o to, aby se nestíhalo pouze na jednu stranu. V debatě se konstatuje, že řízení u okresních národních výborů pro trestní činy proti dekretu na ochranu národní cti vedou čtyřčlenné komise, sestavené podle paritní zásady a předsedá jim osoba práva znalá. Ministr Nosek konstatuje, že prezident republiky v zásadě souhlasí, aby již zahájení trestního řízení mělo v zápětí ztrátu volebního práva.

Poslanec Dr. Peška uvádí, že jeho strana nemůže s tímto postupem souhlasit. Má za to, že není možné, aby již pouhé zahájení vyšetřování znamenalo ztrátu volebního práva. Podle názoru jeho strany ani při každém právoplatném odsouzení se nedoporučuje vyslovení ztráty volebního práva. Zejména tam, kde by trestem byla pouhá důtka. Doporučuje, aby ztráta volebního práva byla omezena na případy, kdy byl stanoven trest ve vyšší polovině trestní hranice. Podle názoru jeho strany nelze také zbavovat volebního práva ty, kdož byli zbaveni moci otcovské.

O věci rozvinula se debata, v níž náměstek Dr. Stránský konstatuje, že oznámení by mohlo býti podáno na tisíce lidí.

Ministr Nosek uvádí, že na Slovensku nelze při trestu veřejného pokárání vysloviti ztrátu volebního práva.

Po debatě bylo sjednáno, že do seznamů nebudou zapsáni pouze ti, kdož jsou v soudním vyšetřování před Národním soudem nebo před Lidovým soudem a je-li na ně uvalena vazba. Ostatní podezřelí do seznamů zapsáni budou, bude však u jejich osob poznamenáno zavedení řízení, a když dojde k právoplatnému odsouzení ztratí volební právo a to i tehdy, dojde-li k tomuto odsouzení i mimo reklamační lhůtu. U trestů přes 6 měsíců bude činiti ztráta volebního práva 3 roky, u trestů menších 1 rok. Tato zásada byla přijata celým vedením jednomyslně.

Ministr Nosek znovu konstatuje disparitu se Slovenskem, pokud jde o trest důtky a uvádí, že souhlasí s tím, aby ztráta volebního práva při ztrátě otcovské moci odpadla.

Po debatě o otázce disparity bylo uloženo ministerstvu vnitra přezkoušet věc, zda by nebylo možno vhodnou formulací řešit otázku tak, aby disparita odpadla a také na Slovensku, aby byla důsledkem trestu pokárání ztráta práva volebního na 1 rok.

Po sjednání těchto dohod bylo jednáno o otázce bílých lístků. Ministr Nosek konstatuje, že v poslední schůzi vedení souhlasili všichni členové, až na náměstka Dr. Stránského. Předseda je toho názoru, že bílých lístků bude málo a že jejich připuštění bude velmi dobře působit. Nám. Dr. Stránský naproti tomu se domnívá, že zvláště na Slovensku by mohlo býti těchto bílých lístků velmi mnoho a má za to, že by nebylo dobré lid ankuražovat, aby prohlašoval svůj nesouhlas s novým vládním systémem. Voličstvo se po jeho soudu musí smířit s tím, že nynější politická situace je definitivní. Ministr Dr. Drtina uvádí, že hlavním důvodem je Slovensko. Efekt uváděný pro demokracii nestojí po jeho soudu za to. Kdyby se ukázalo, že je na Slovensku větší množství bílých lístků, mohlo by nám to v cizině velmi škoditi.

Nám. Gottwald s tímto stanoviskem nesouhlasí. Má za to, že bílými lístky říkáme, že se nebojíme plebiscitu a dáváme voličům, kteří se dosud nepřizpůsobili možnost, aby se projevíli. Agitace musela by se vést ovšem podle toho. Všechny vládní strany by musely stát za vládní politikou. Nebojí se toho ani na Slovensku. Budeme projednávat zákon o registraci politických stran, to znamená, omezíme možnost nových stran a může se říci, že jsme si to propachtovali.

Msgr. Šrámek má za to, že počet nespokojenců neplatnými hlasy lze zjistiti tak jako tak, takže se nemusíme bílých lístků obávat. Nám. V. Široký myslí, že ani na Slovensku se toho bát nemusíme. Podzemní hnutí tam stejně agituje pro odevzdávání prázdných lístků.

Naproti tomu nám. Ursíny přikloňuje se spíše k názoru ministra Dr. Drtiny a myslí si, že by nám to v zahraničí neposloužilo.

Ministr Nosek upozorňuje, že staré možnosti odevzdávání neplatných hlasů nejsou dobrým ukazovatelem, neboť neplatné hlasy nejsou vždy hlasy proti režimu. Někdy odevzdá volič dvě kandidátky proto, že si nemůže vybrat nebo pod. naproti tomu by byl prázdný lístek vysloveným hlasem proti režimu.

Poslanec Firth uvádí, že bílými lístky by se mohla tvořiti pátá strana bílých lístků. Náměstek Dr. Stránský se k tomuto názoru připojuje a uvádí, že skutečně by se mohla vytvořit podobná strana bílých lístků, a připomíná, že by mohlo jít o stranu statisícovou.

Nám. Gottwald se ani toho nebojí. Agrávníků, národních demokratů, živnostníků bylo několik milionů, nechť ukáží se, jak se scvrkli na pár tisíc.

Ministr Dr. Drtina má za to, že Firth to velmi správně formuloval. Podle jeho soudu demokraticky myšleno by důsledkem většího počtu bílých lístků muselo býti, že by se i voličům bílých lístků musela dát možnost politického uplatnění. Podle

jeho soudu jsme plánovanou demokracií a dosavadní strany musí stačit.

Slušnost boje zaručíme, obrátíme-li agitaci proti indiferentnosti neplatných hlasů. Také poslanec Dr. Krajina s tímto názorem souhlasí. Dělalaby se u nás ilegální agitace pro bílé lístky a přizpůsobení se by tak bylo oddáleno.

Gen. tajemník Slánský myslí, že tyto názory by platily, kdybychom se museli bát, že bílých lístků bude aspoň 30%. Je přesvědčen, že jich bude mizivý počet. Podle jeho názoru to musí být velmi zarputilý člověk a ten, kdo ztrácuje republiku, kdo se odhodlá odepřítí důvěru jejímu vedení tím, že odevzdá bílý lístek. Podle názoru Msgr. Šrámka bílé lístky jsou průkaznější pro demokracii, je jimi zavedena formální možnost zdůraznit demokratičnost, když necháme protivníka se vyjádřit.

Poslanec Dr. Peška poukazuje na to, že i na Balkáně bylo hlasováno proti vládě a nic nevadilo, když na př. v Portugalsku se ukázalo, že těchto hlasů proti vládě je 40%.

Nám. Gottwald se znovu přimlouvá, aby jím navrhovaný postup bílých lístků byl přijat, aspoň pro Ústavodárné Shromáždění.

Předseda je přesvědčen, že všechny obavy vyplývají z toho, že se podceňuje autorita vlády. Je to ovšem po jeho soudu omyl. Vládní dílo, jako každé lidské dílo má své chyby a k všem otázkám jsme nebyli plně právi, avšak lid ve své většině není proti vládě a jde s ní. Musíme si ovšem uvědomit, že nezáleží na tom, koho z nás budou volit, hlavně, aby volili Národní frontu.

Poté předseda konstatuje, že pro bílé lístky je jeho strana, obě strany komunistické a lidová demokracie, naproti tomu proti těmto lístkům jsou národní socialisté a slovenská strana demokratická. Bylo proto usneseno, že otázka zůstane otevřena a ministerstvo vnitra vypracuje obě eventuality.

Po té byla probrána otázka, kdo má míti volební právo, zda státní občané českoslovenští či českoslovenští státní občané slovanské národnosti.

Poté zapisovatel, odborový přednosta schůzi opustil a zápis dokončil poslanec Dr. Peška. Podle jeho zápisu bylo přijato usnesení, že volební právo mají pouze státní občané české, slovenské a jiné slovanské národnosti.

V Praze dne 25. ledna 1946.

Zapsal:

odb. před. Červíček v.r.

NA Praha, f. ÚV NF – nezpracované přírůstky.

Příloha č. 2

Zápis

o schůzi vedení Národní fronty, konané dne 21. února 1946 v 10 h. dopol.

Přítomni: předseda vlády Zdeněk Fierlinger, náměstkové předsedy vlády Klement Gottwald, dr. Jaroslav Stránký, Ján Ursíny, Viliam Široký, ministři Fr. Hála, V. Kopecký, dr. P. Drtina, později B. Laušman, dr. H. Ripka, V. Nosek, primátor hl. města Prahy dr. P. Zenkl, ing. E. Outrata, dále dr. Krajina, Blažej Vilím, dr. Peška, Dolanský, dr. Lettrich, dr. Hodža, Friš a Firth.

Zapsal: Odborový přednosta B. Červíček.

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger zahájil schůzi poukazem, aby odborový přednosta B. Červíček z minulých zápisů konstatoval, co bylo sjednáno, pokud jde o přípravu voleb. Odborový přednosta B. Červíček přečetl dotyčné zápisy.

Náměstek předsedy vlády Klement Gottwald navrhl, aby nejprve dokončena byla debata o bílých lístcích.

Náměstek Ján Ursíny vyslovil se proti bílým lístkům. Je mu zřejmé, že pravým jejich účelem má býti, aby na Slovensku voliči nevolili jeho stranu. Ministr V. Kopecký uvádí, že buď budou bílé lístky, anebo dohoda o registraci stran musí býti odvolána a musí býti připuštěny nové volební skupiny, aby boj o tyto voliče byl umožněn všem stranám.

Předseda dr. Lettrich jest proti bílým lístkům a uvádí, že na Slovensku se tak dá všem protistátním elementům možnost manifestovati proti republice. Necht' se ponechá možnost hlasovati neplatně, ale necht' se nedává možnost demonstrovati proti státu. Co by řeklo zahraničí, kdyby výsledek dopadl nepříznivě.

Ministr V. Kopecký má za to, že by se nic nestalo: Labour Party má za sebou pouze 50% a také vládne. Je to demokratické, nic vynuceného. Chce-li někdo zápasiti o opoziční hlasy, pak se tohoto zápasu také komunisté chtějí zúčastniti. Náměstek dr. J. Stránský zdůrazňuje, že by se muselo opozici dát víc než bílé lístky. Musela by se jí dát všechna práva opozice, tj. tisk, svoboda shromažďovací atd. Jde o to, aby masa měla svoje zastoupení v pozitivních stranách. To není výhoda méně radikálních stran. Je to i výhodou pro strany radikální, byť i snad nepřímou, je to pasivita uzákoněná vyloučením určitých mas. Znamená to, že poměr sil je skreslen; a nechceme si přece lhát do vlastní kapsy.

Náměstek K. Gottwald uvádí, že právě proto chceme věděti, na čem jsme. Vlijí-li se tyto masy do určité strany, nebude to správný obraz, ale hlavní argumentace. Chceme přece udržeti Národní frontu. Předpoklad pro to je vzítí na sebe odpovědnost za celou vládu a odstraniti tak nebezpečí neloyální agitace.

Do schůze dostavil se ministr Bohumil Laušman.

Náměstek K. Gottwald pokračuje. Chceme připustiti k volbám jenom strany uznané vládou. Řeknou nám, že je to

4násobný totalismus. Na to dáme bílými lístky odpověď ne. Dáváme možnost opozici se projevit. Chceme viděti jak a co.

Náměstek Ján Ursíny se ptá, jakou možnost jim dává se projeviti. To, že dá-li bílý lístek, by přece nestačilo. Náměstek dr. J. Stránský uvádí: „Uvažte, co by bylo, kdyby na Slovensku jich bylo 40%.“ Náměstek Ursíny má za to, že tak zlé to sice nebude, avšak připouští, že může dojít k nežádoucímu výsledku. Ministr Kopecký uvádí: „Buď, chcete dělat Národní frontu a pak musíte vyloučiti všechno, co nás dělí. Vy jste pro socialismus a vaši lidé agitují proti socialismu v Moskvě a zahraničí nic jsme si neudělali, měli jsme rozum a udělali jsme společně veliký kus práce, veliký kus práce, všechno to klapalo a teď chcete zápas o voliče, jímž by rovnováha sil byla porušena. Když zápas, tak zápas, ale pak také volební skupiny, aby se o tyto voliče mohly ucházeti všechny strany.“

Předseda vlády Zdeněk Fierlinger uvádí, že v jeho straně ohromná většina má za to, že bílé lístky nepředstavují nebezpečí proti státu. Také Slovensko je v procesu konsolidačním. Ani 20% na Slovensku by nic neznamenal. To každý v zahraničí by dovedl pochopit po tom, co Slovensko prodělalo. Všichni v jeho straně souhlasí, že bílé lístky by byly velikým demokratickým gestem. Dr. Friš uvádí, že bílých lístků není třeba se na Slovensku bát. Nechtě se nyní podzemí projeví. Bude to znamenat jen jeho porážku. Je ovšem nesporné, že některé politické strany chtějí býti těmi indiferentními posíleny, neboť neúčastí by byl posílen komunismus, jak oni tvrdí. Myslí, že pro další budoucnost Národní fronty je nutná jistota, že žádná strana nechce býti posílena hlasy odpůrců republiky a jejích škůdců.

Poslanec dr. Krajina poukazuje, jak v Novém Městě bylo komunistickým řečníkem nepřípustným způsobem agitováno proti ostatním stranám. Lidovci byli označeni za stranu reakcionářů, národní socialisté za stranu kolaborantů, sociální demokraté za stranu nerevoluční.

Dr. Hodža má za to, aby se strany skutečně snažily indiferentní voliče získati. Tuto povinnost mají po jeho soudu i komunisté.

Dr. Peška uvádí, že kdyby nebyly připuštěny bílé lístky, voliči by byli tak nuceni hlasovati jen pro určité strany a mohlo by to býti vytýkáno jako skrytá diktatura. Je proto pro bílé lístky. Myslí, že obavy, že bílých lístků bude příliš mnoho nejsou opodstatněny. Všechny strany mohou konstatovat větší počet organisovaných. Občané jsou tak vyspělí, že vědí, co bylo vykonáno v jejich prospěch. Ani v cizině se opozice nebojí. Portugalský diktátor dostal pouze 60% hlasů a zůstal u moci.

Do schůze dostavil se ministr dr. Procházka.

Předseda vlády vyzval zástupce lidové strany, aby ozřejmili stanovisko své strany. Ministr Fr. Hála nepřikládá tomuto problému zvláštního významu a také nepřikládá zvláštní význam tomu, jak na věc bude reagováno v zahraničí. V Čechách a na Moravě není obav, že by bílých lístků bylo mnoho. Je u nás těch desperátů přece jenom málo. Myslí však, že stačí škrtání, a proto není třeba bílých lístků.

Ministr dr. A. Procházka upozorňuje, že v „Lidové demokracii“ byl uveřejněn pěkný článek dr. Bobka. Toto pojetí je po jeho soudu správné a převažuje v jeho straně. Zahraničně-politický moment není přesvědčující. A nechceme si přece zaváděti nějaké referendum. Kdybychom na ty bílé lístky něco vázali nebo přiznávali jim nějaký důsledek, pak by to mělo logičnost. Takhle voliče nabádáme, aby zmařili svůj hlas. Argumentuje-li se, že jest pouze 6 stran, pak se nesmí zapomenout, že za první republiky byla určitá vázanost. Je proti a nenalézá žádné důvody.

Předseda vlády konstatuje, že zřejmě se strany vzájemně nedohodnou a považuje proto debatu za zbytečnou.

Dr. Peška připomíná, že by bylo omylem nepovažovati instituci bílých lístků za plebiscit. Mají charakter

plebiscitu a to vnitro-politický a zahraničně-politický. Má se tím dokumentovati jednomyslnost voličů v jejich souhlase s vládou a jejím programem. Jen ať jsou bílé lístky. jistě to bude zřejmě v Anglii, která všechno, co souvisí s volbami bedlivě pozoruje a komentuje, příznivě vykládáno.

Do schůze dostavil se ministr dr. Hubert Ripka.

Také podle názoru ministra Laušmana znamenají bílé lístky velké plus. Bude-li málo těchto hlasů oposice, bude to pro vládu veliká mravní a politická přesila. Přirozeně by tyto bílé lístky platily jenom pro tyto volby.

Do schůze dostavil se také ministr vnitra V. Nosek.

Poslanec Slánský uvádí, že přece je nám známo, že je zde určitý počet reakcionářů, který je proti Sovětům, proti socialisaci, proti očistě atd. Jde o to, zjistiti kolik jich je a chceme ukázati, že za vládnoucím režimem je převážná většina a chceme zabrániti, aby se strany ucházely o hlasy této reakce za cenu ideových koncesí. Vždyť to dnes již národní socialisté dělají. Poslanec Slánský potom přečetl několik referátů o tom, jak mluví národní socialisté na schůzích, co se píše v tisku národně-socialistickém, jaký oběžník strana vydala.

Ministr dr. P. Drtina konstatuje, že si přece řekli, že si nebudou navzájem takové věci vyměňovati. Mohli by také říci, jak agituje komunistický list v Mor. Ostravě, kde se mluví o národně-socialistické demagogii, kde se národním socialistům vytýká Stříbrný a mlčí o boji, který strana se Stříbrným svedla. Pokud jde o bílé lístky považuje argumentaci jakoby to bylo demokratičtější, za falešnou. To nestačí, necháme-li voliče říci ano nebo ne. To ano nebo ne mělo již svého předchůdce a sice u Hitlera. Bylo jenom málo těch, kteří si troufli říci ne, a přece celý svět věděl, že to neznamenal skutečný stav. Neloyální postoj nic neznamená a nestačí. Za nutno nechat říci také b. A bylo by třeba přiznat těmto

voličům právo, aby řekli, co chtějí; revidovat tak otázku počtu stran a to přece nechceme.

Ministr V. Kopecký uvádí, že přece bude nutno se rozhodnout. Buď bílé lístky, nebo nové strany. Dr. Drtina uvádí, že toto neslyšel. Snad by bylo možno o tom debatovat, ale není to v rámci košického programu. Sám má za to, že připustíme-li bílé lístky bude to skvrnou na naši demokracii. I u nás jsou extremy jako jinde, ale musíme si položit otázku, zda nejsou také zaviněny politickou praxí. Postup jak se komunisté zachovali při sporu o referát bezpečnosti na pražském zemském národním výboru, působí značně sesílením nedůvěry. Jak se právě dr. P. Drtina dovídá, stejně komunisté postupují v Mariánských lázních přes hlasy tří stran. Má za to, že bílé lístky by umožnily, aby mnoho voličů se vyslovilo proti Národní Frontě. Poukazuje na povážlivou neúčast při volbách v Kyjích.

Náměstek předsedy vlády Klement Gottwald uvádí, že v Kyjích se věc vyšetřuje a vysvětlí tím, že do volebních seznamů byly pojaty osoby, které tam již nebydlely. Ministr Drtina dále uvádí, že v Kyjích nevolilo 20% voličů. Těch 20%, jak každý ví, je více než 20%. To znamená pro Slovensko veliké riziko, a republice by to neprospělo. O smýšlení voličů nám bílý lístek nic neřekne. Jak se zjistí, zda bílým lístkem nevolil ultrarudý či ultračerný.

Do schůze dostavil se primátor dr. P. Zenkl.

Náměstek K. Gottwald konstatuje, že věc bude zřejmě nutno si znovu rozmyslet. Rozhodně po jeho soudu souvisí to s tím, kdo může kandidovat. Uvádí, že na příklad při vázaných kandidátních listinách byli všichni v Národní frontě pro a venku se dělá agitace, jakoby pro ně byli pouze komunisté. Ať se tedy škrtá. Komunisté se toho nebojí.

Předseda vlády konstatuje, že na Slovensku je tedy v otázce bílých lístků poměr 1:1, v Čechách pak 2:2. Lidová demokracie ovšem nezaujímá tak radikální odmítavé stanovisko.

Táže se jaké je východisko. Sám má za to, že by podle zásady in melius mělo býti rozhodnuto pro bílé lístky, které by přece jen znamenaly větší svobodu voličů.

Náměstek Dr. Stránský to popírá a uvádí, že na jedné straně stojí obavy odpůrců bílých lístků, že jimi utrpí stát těžké škody. Druhá strana pak argumentuje, že bílé lístky by prospěly svobodě a volebnímu boji. Kdo má pravdu, nelze zjistiti. Má však za to, že vyšší zájem je to o co se strachují odpůrci bílých lístků a proto by mělo býti v tomto případě od bílých lístků upuštěno. Pokud jde o otázku vázaných listin, konstatuje, že pro vázané kandidátní listiny byly všechny strany. Nedostatečně to zdůrazňuje tisk a argumentuje-li se proti komunistům, pak je to nesprávné a komunistům má se dostati zadostiučinění.

Ministr V. Kopecký uvádí, že jde o ústavodárné volby. Jde o to, bude-li dán souhlas ke všem kladům revoluce. Jde také o to, budou-li tyto klady kodifikovány, nebo bude-li učiněn pokus o návrat ke starému pořádku. Již dnes se formují dva bloky, socialistický a měšťanský, k němuž se čím dál tím výrazněji hlásí i národní socialisté, které až dosud považovali za socialisty. Již dnes jsou 50:50. Je v tom určité nebezpečí boje o moc, nebezpečí občanské války. Je nebezpečné, bude-li se zápasiti o zvrácení poměru sil v Národní frontě. Musíme míti snahu vyloučiti mocenský boj. Chcete-li Národní frontu rozbít, pak nechť padnou bílé lístky a přece je nutno, aby se celá Národní fronta znovu sešla a semkla. Ať je těch bílých lístků 10%. 90% bude manifestována jednota v dosavadní práci a odpovědnosti. Nebude ke škodě republiky, že jsme nechtěli použití mocenských prostředků. Je nebezpečné dělat pokus o rozbití Národní fronty.

Předseda vlády konstatuje, že věc bude nutno patrně zase odložit, poněvadž dohody nelze dosáhnouti.

Ministr vnitra V. Nosek upozorňuje, že tyto odklady nesmí dlouho trvati, neboť jinak nedojde k volbám.

Ministr F. Hála navrhuje, aby věc projednalo šest předsedů stran. Dr. Krajina má za to, že věc se musí nechat padnout.

Předseda vlády uvádí, že chápe ministra Noska a nevidí jinou možnost, než aby věc byla dána parlamentu.

Předseda dr. Lettrich uvádí, že to ovšem bude znamenat porážku Národní fronty. Předseda vlády má za to, že to není třeba brát tak tragicky a že možno připustit, že v některých věcech nelze dosáhnout dohody.

Poslanec dr. Peška upozorňuje, že věc by nemusela přijít do plena a mohl by jí projednat pouze ústavně-právní výbor.

Dr. Krajina uvádí, že se to bez plena neobejde, ať se to dá parlamentu. Předseda vlády konstatuje, že tím by také mohla být rozvířena otázka povinného volení. Předseda vlády pak končí debatu o této věci a otázka, zda bílé lístky budou či nikoliv ve vedení Národní fronty rozhodnuta nebyla.

Do schůze dostavil se ing. dr. E. Outrata se třemi experty z ministerstva financí. Předseda vlády konstatoval, že přes to, že jak ve vládě, tak v Národní frontě bylo dosaženo dohody ve věci daně z obratu, přece se narazilo v parlamentě na obtíže u národních socialistů. Také o této otázce rozvinula se debata, za níž zástupci strany národně-socialistické trvali na svém stanovisku, že jde o postup, jímž jsou v zájmu protistátním protěžována družstva a k němuž proto nemohou dát souhlas.

Poslanec Slánský z osnovy konstatoval, že zákonem dává se vládě pouze zmocnění, aby k návrhu ministra financí daň snížila, nebo od ní upustila a tedy přece lze dát k tomuto zmocnění souhlas.

Primátor dr. P. Zenkl trvá na tom, aby to přišlo do zákona. Ani zde nebylo dosaženo dohody a předseda vlády skončil schůzi konstatováním, že věc tedy bude projednána v parlamentě bojovným hlasováním.

Zapsal:

V Praze dne 21. února 1946

Černíček

NA Praha, f. ÚV NF – nezpracované přírůstky.

Prameny a literatura

Archivní prameny

1/ Národní archiv v Praze

- fond 01   – zasedání ÚV KSČ 1945–1962
- fond 02/1   – předsednictvo ÚV KSČ 1945–1954
- fond 02/4   – sekretariát ÚV KSČ 1945–1951
- fond 03/10
- fond 4   – Helena Koželuhová
- fond 9   – Msgre. Jan Šrámek
- fond 10   – P. František Hála
- fond 15   – Adolf Procházka
- fond 100/1   – Generální sekretariát ÚV KSČ
- fond 100/4   – Marie Švermová
- fond 100/24   – Klement Gottwald
- fond 100/36   – ÚV KSČ
- fond 100/45   – Václav Kopecký
- fond ČSNS
- fond Klub poslanců KSČ
- fond Ministerstvo vnitra Londýn
- fond MV-N (tzv. Noskův archiv)
- fond Ministerstvo vnitra-Nová registratura
- fond Ministerstvo vnitra-tajné (MV-T)
- fond MZV-VA II   – Ministerstvo zahraničních věcí-výstrižkový archiv II
- fond ÚPV-B   – Úřad předsednictva vlády-běžná spisovna
- fond ÚV NF   – Ústřední výbor Národní fronty
- fond Václav Nosek
- fond VIII. sjezd KSČ

2/ Archiv Kanceláře prezidenta republiky

3/ Archiv Křesťanskodemokratické unie – Československé strany lidové

- fond - Historie ČSL (1945 – 1948)
- fond - Klub poslanců ČSL (1945 – 1948)

fond - Komise při ÚV (1945 – 1969)

fond - Pozůstalost Antonína Blabolila

fond - Volby do zastupitelských orgánů (1945 – 1948)

4/ Archiv Československé strany sociálně demokratické

fond 33-Klub poslanců sociální demokracie 1945–1948

fond 71-Československá sociální demokracie 1920–1948

5/ Archiv Ministerstva vnitra v Praze

6/ Archiv Ministerstva zahraničních věcí

fond Generální sekretariát

7/ Archiv Národního Muzea

fond Vojta Beneš

fond Ivan Dérer

fond Zdeněk Fierlinger

8/ Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (Archiv PSP ČR)

fond PNS

fond Budova NS 1919–1960

9/ Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ve správě Archivu Masarykova ústavu AV ČR)

fond Edvard Beneš II

fond Edvard Beneš III

fond Vladimír Klecanda

10/ Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

fond pozůstalost Václava Brabce

11/ Slovenský národní archiv v Bratislavě

fond Demokratická strana

fond Ján Ursíny

fond GT

fond PR

fond Strana práce

fond ÚP SNR

fond Ústřední akční výbor Slovenské Národní fronty

fond Vavro Šrobár

12/ Soukromý archiv MUDr. Martina Jana Stránského

deník Jana Stránského

13/ Soukromý archiv Věry Anny Peters-Fuskové

pozůstalost poslance ČSL Eduarda Fuska

14/ Soukromý archiv paní Radany Vainerové-Plassové

Pozůstalost generála Jaroslava Plasse

Tištěné prameny

1. *Brigády KSC*. KSC, Praha 1946.
2. *Budujeme silnou čs. sociální demokracii*. ČSSD, Praha 1946.
3. *Jdeme do voleb pod praporem práce: Osnova referátu pro volební schůze KSC*. KSC, Praha 1946.
4. *Kádrová politika strany*. KSC, Praha 1945.
5. *Kdo jsou a co chtějí sociální demokraté!* ČSSD, Praha 1946.
6. *Komunisté navrhuji volební soutěž v práci pro republiku*. KSC, Praha 1946.
7. *KSC zárukou, že se nebudou opakovat chyby minulosti: O starých zlatých časech a dnešní skutečnosti*. KSC, Praha 1946.
8. *Můj poměr ke KSC. Projevy z řad pracující inteligence*. KSC, Praha 1946.
9. *Národní shromáždění zahajuje*. Praha 1946.
10. *Organizační řád KSC přijatý na VIII. sjezdu KSC*. Praha 1946.
11. *Organizační řád Československé strany lidové*. ČAT, Praha 1946.
12. *Organizační řád Československé strany národně socialistické přijatý zastupitelstvem strany v Praze 8. prosince 1945*. Praha 1946.
13. *Organizační řád československé sociální demokracie*. ČSSD, Praha 1945.
14. *Osnovy Československé sociální demokracie*. Praha 1946.
15. *Práce pro lid a republiku*. Propagační oddělení čs. sociální demokracie, Praha 1945.
16. *Program akčního výboru Československé sociální demokracie*. ČSSD, Plzeň 1945.
17. *Program Československé strany lidové prohlášený sjezdem strany 2. dubna 1946*. ČAT, Praha 1946.
18. *Program Československé sociální demokracie*. ČSSD, Praha 1946.
19. *Protokol XX. manifestačního sjezdu Československé sociální demokracie*. Praha 1946.
20. *Příručka pro národní výbory č. 1*. Praha 1945.
21. *Příručka pro tajemníky Československé strany lidové*. ČAT, Praha 1946.
22. *Revoluční parlament*. Praha 1945.
23. *Seznam poslanců*. Praha 1945.
24. *Sněm budovatelů. Protokol VIII. řádného sjezdu Komunistické strany Československa ve dnech 28. –31. března 1946*. Praha 1946.
25. *Směrnice pro kádrovou práci*. Krajský sekretariát KSC, Liberec 1945.
26. *Svědectví. Doklady o nezřízeném boji z prvních parlamentních voleb 1946*. Propagační oddělení československé sociální demokracie. Praha 1946.
27. *Ústava republiky československé – sbírka ústavních a s nimi souvisejících norem*. (sestavil JUDr. Emil Sobota) Praha 1926.

28. *XIV. Valný sjezd Československé strany národně socialistické v Praze 27. února–2. března 1947. Zpráva ústředního výboru. ČSNS, Praha 1947.*
29. *Volby 1946 – Volby 1948. Jednotou ke štěstí. Ústřední akční výbor Národní fronty, Praha 1948.*
30. *Zákon č. 28/1946 sb. ze dne 21. února 1946 o úpravě stálých seznamů voličských.*
31. *Zákon č. 67/1946 sb. ze dne 11. dubna 1946 o volbě ústavodárného Národního shromáždění.*
32. *Zpráva k XX. manifestačnímu sjezdu strany konaném ve dnech 18–21. října 1945 v Praze v Obecním domě hl. města Prahy. ČSSD, Praha 1945.*
33. *Zprávy Státního úřadu statistického. Ročník XXVII (1946, číslo 23, řada B číslo 1.), Praha 1946.*

Noviny a časopisy

Čechoslovák	1944
Dikobraz	1945–1946
Dnešek	1946
Lidová demokracie	1945–1946
Lidová informační korespondence	1945–1946
Obzory	1945–1946
Právo lidu	1945–1946
Rudé právo	1945–1946
Svobodné slovo	1945–1946
Štít	1945–1946

Literatura

- Andrš, Josef – Tuleškov, Ogňan:** *Pokrokové demokratické vlastenecké tradice ČSL.* Vyšehrad, Praha 1988.
- Barnovský, Michal:** *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948.* Archa, Bratislava 1993.
- Barnovský, Michal-Ivaničková, Edita:** *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe.* Veda, Bratislava 1998.
- Bechyně, Rudolf:** *Pero mi zůstalo 1938–1945.* Dělnické nakladatelství, Praha 1947.
- Běliková, Adéla:** *My chceme nový lepší řád.* Cíl, Most 1946.
- Beneš, Edvard:** *Demokracie dnes a zítra,* Společnost Edvard Beneše, Praha 1999.
- Beneš, Edvard:** *Paměti.* Orbis, Praha 1947.
- Beneš, Edvard:** *Šest let v exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938–1945.* Orbis, Praha 1946.
- Blabolil, Antonín:** *Křesťanské politické hnutí v Čechách na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová.* Teze I. Praha 1969.

- Blabolil, Antonín:** *Křesťanské politické hnutí v Čechách na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová. Teze II.* Praha 1969.
- Bosl, Karl:** *Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei.* R. Oldenburg Verlag Wien 1971.
- Broklová, Eva:** *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938.* Slon, Praha 1992
- Buchvaldek, Miroslav a kol.:** *Československé dějiny v datech.* Svoboda Praha 1987.
- Bunža, Bohumil:** *Československá strana lidová.* Řím 1971.
- Daněk, Břetislav:** *Československá strana lidová, její krize a obroda.* Vyšehrad, Praha 1990.
- Dolníček, Jaromír:** *Československá strana lidová 1945–48.* Diplomová práce FF UK, Praha 1962.
- Drápala, Milan:** *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–1948.* In *Soudobé dějiny V/1.* Praha 1998, s. 16–24.
- Drápala, Milan:** *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–48).* In *Soudobé dějiny VI/I (1999).* Praha 1999, s. 7–44.
- Drápala, Milan:** *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948.* Prostor, Praha 2000.
- Drtina, Prokop:** *Československo můj osud. Sv. I. - kniha 1-2.* Melantrich, Praha 1991.
- Drtina, Prokop:** *Československo můj osud. Sv. II. - kniha 1-2.* Melantrich, Praha 1992.
- Ducháček, Ivo:** *Mandatář národa. Studie a projevy k 75. narozeninám Msgre. Jana Šrámka, předsedy vlády ČSR v zahraničí.* Universum, Praha 1946.
- Ducháček, Ivo:** *Naše účast v zahraničním odboji.* Edice Pravda a život č. 2. ČAT, Praha 1946.
- Feierabend, Ladislav Karel:** *Politické vzpomínky III.* Atlantis, Brno 1996.
- Fierlinger, Zdeněk:** *Proč jsme ostrovem pořádku. Československá sociální demokracie,* Praha 1946.
- Firt, Julius:** *Záznamy ze starých deníků.* Index, Köln 1985.
- Firt, Julius:** *Knihy a osudy.* Atlantis, Brno 1991.
- Fischl, Viktor:** *Hovory s Janem Masarykem.* Mladá fronta, Praha 1991.
- Gebhart, Jan – Kuklík, Jan:** *Pomnichovská krize a vznik Strany národní jednoty.* In *ČČH 90/1992, č. 3 s. 365–393.*
- Hála, František:** *Projevy ve Strakonících.* Praha 1945.

- Habenicht, Antonín – Holub, Jan – Plojhar, Josef:** *Šedesát let ministra Aloise Petra*. ČAT, Praha 1949.
- Harna, Josef (ed.):** *Politické programy českého národního socialismu*. HÚ AV ČR, Praha 1998.
- Hejl, Vilém:** *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum Praha 1990.
- Hladíková, Zdeňka–Janák, Jan:** *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. SPN, Praha 1989.
- Hlobil, Jaroslav:** *Vývoj politických stran v národě českém a ideový podklad československé strany lidové*. Československá strana lidová, Uherské Hradiště 1946.
- Jech, Karel – Kaplan, Karel:** *Dekrety prezidenta republiky I*. ÚSD AV ČR a nakladatelství Doplněk, Brno 1995.
- Jech, Karel – Kaplan, Karel:** *Dekrety prezidenta republiky II*. ÚSD AV ČR a nakladatelství Doplněk, Brno 1995.
- Jirásek, Miroslav:** *Svědectví jednoho života. Vzpomínky z dětství, prezidentské kanceláře a komunistických kriminálů*. Maroli, Praha 2000.
- Kalinová, Lenka:** *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*. ÚSD AV ČR, Praha 2004.
- Kaplan, Karel:** *Československo v poválečné Evropě*. Karolinum, Praha 2004.
- Kaplan, Karel:** *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–52*. Sešity ÚSD AV ČR, svazek 6. Praha 1993.
- Kaplan, Karel:** *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993.
- Kaplan, Karel:** *Pět kapitol o únoru*. Doplněk, Brno 1997.
- Kaplan, Karel:** *První poválečná vláda*. Komentované dokumenty. Sešity ÚSD ČSAV, svazek 5. Praha 1992.
- Kaplan, Karel:** *Znárodnění a socialismus*. Práce, Praha 1968.
- Kaplan, Karel – Tomášek, Dušan:** *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Sešity ÚSD AV ČR, svazek 22. Praha 1994.
- Kárník, Zdeněk:** *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918–1929. Lidové noviny, Praha 2000.
- Kocian, Jiří:** *Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948*. Doplněk, Brno 2002.
- Kocian, Jiří–Váchová, Jana (eds.):** *Nezveřejněné projevy Edvarda Beneše*. ÚSD AV ČR, Praha 1995.

- Kopecká, Jana:** *Československá strana lidová 1935–38*. Diplomová práce FF UK, Praha 2000.
- Kopecký, Václav:** *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. SNPL, Praha 1960.
- Koželuhová, Helena:** *První kroky. Novinářské črty okolo našeho osvobození*. Atlas, Praha 1945.
- Krajina, Vladimír:** *Vysoká hra. Vzpomínky*. Nakladatelství Eva-Milan Nevole, Praha 2005.
- Laštovička, Bohumil:** *V Londýně za války*. Svoboda, Praha 1979.
- Laušman, Bohumil:** *Prozatimní národní shromáždění. Ústřední akční výbor čs. Akční výbor čs. sociální demokracie*, Praha 1945.
- Liebzeitová, Iva:** *Prozatimní národní shromáždění*. Diplomová práce FF UK, Praha 1998.
- Lipták, Lubomír:** *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Archa, Bratislava 1992
- Machotka, Otakar:** *Mezi domovem a exilem*. Maroli, Praha 2001.
- Malmerg, Lova:** *Demokracie a svoboda tisku v poválečném Československu 1945–1948*. Diplomová práce FF UK, Praha 2000.
- Maliř, Jiří– Marek, Pavel a kol.:** *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Doplněk, Brno 2005.
- Marek, Pavel – Trapl, Miloš:** Mons. *František Světlík (1875-1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře*. Gloria, Rosice u Brna 2001.
- Mertl, Jan:** *Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě*. Orbis, Praha 1931.
- Mokrý, Adolf:** *Osmdesát let Československé sociální demokracie 1878–1958*. Londýn 1958.
- Nesnidal, Václav Antonín:** *Naši ministři*. ČAT, Praha 1946.
- Nosek, Václav:** *Republika lidové demokracie*. ÚV KSČ, Praha 1945.
- Novák, Josef:** *Těm jimž národ svěřil vedení*. ČAT, Praha 1945.
- Novák, Miroslav:** *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacího studia*. Slon, Praha 1997.
- Olivová, Věra:** *Dějiny první republiky*. Karolinum, Praha 2000.
- Opasek, Anastáz:** *Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera*. Torst a ÚSD AV ČR, Praha 1992.
- Pavliček, Václav:** *Politické strany po únoru I*. Svobodné slovo, Praha 1966.
- Pecháček, Jaroslav:** *Co chce Čs. strana lidová*. ČAT, Praha 1946.
- Peroutka, Ferdinand:** *Budování státu III*. Lidové noviny, Praha 1991.

- Peroutka, Ferdinand:** *Budování státu IV. Lidové noviny*, Praha 1991.
- Plojhar, Josef:** *Vítězný únor 1948 a Čs. Strana lidová. Lidová demokracie*, Praha 1958.
- Prečan, Vilém:** *Probleme des tschechischen Parteiensystems zwischen München 1938 und dem Mai 1945. In Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat. R. Oldenbourg Verlag München - Wien 1979, s. 529 – 553.*
- Procházka, Adolf:** *Lidová strana v Národní frontě. ČAT, Edice Pravda a život*, Praha 1946.
- Prokš, Petr (ed.):** *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948. HÚ AV ČR, Praha 1999.*
- Rataj, Jan:** *O autoritativní národní stát. Karolinum, Praha 1997.*
- Renner, Jan:** *Československá strana lidová 1945–1948. Prius, Brno 1999.*
- Ripka, Hubert:** *Únorová tragédie. Atlantis, Praha 1958.*
- Rupnik, Jacques:** *Dějiny komunistické strany Československa od počátků do převzetí moci. Academia, Praha 2002.*
- Rychlík, Jan:** *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992. Akademie Elektronik Press a Ústav T.G.Masaryka Praha, Bratislava 1999.*
- Sláma, Jiří – Kaplan, Karel:** *Die Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei 1935–1946–1948. Eine statistische Analyse. R. Oldenbourg Verlag, München 1986.*
- Slapnicka, Helmut:** *Verfassungsprobleme der Tschechoslowakei im Jahre 1945. In Das Jahr 1945 in der Tschechoslowakei R. Oldenbourg Verlag, München - Wien 1971, s. 259–287.*
- Soukup, Jaroslav:** *Cestou května. Dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce duben 1945–květen 1946. Svoboda, Praha 1975.*
- Soukup, František:** *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II. Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, Praha 1938.*
- Staněk, Tomáš:** *Odsun Němců z Československa 1945-1947. Academia a Naše vojsko, Praha 1991.*
- Stašek, Bohumil:** *Československá strana lidová ve své práci a úkolech. ČAT, Praha 1937.*
- Stránský Jaroslav:** *Hovory k domovu. Fr. Borový, Praha 1946.*
- Šimek, Jiří:** *Návrhy na výstavbu nové republiky. Hospodářská pomoc, Praha 1945.*

- Škarvan, František:** *Dr. Edvard Beneš národu. Z projevů presidenta republiky v letech 1945–46.* Zemská rada osvětová, Praha 1946.
- Táborský, Eduard:** *Prezident Beneš mezi Západem a Východem.* Mladá fronta, Praha 1993.
- Tigrid, Pavel:** *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu.* Odeon, Praha 1990.
- Tomeš, Josef:** *Průkopníci a pokračovatelé: osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2005: biografický slovník.* ČSSD, Praha 2005.
- Trapl, Miloš:** *ČSL v letech 1945-1948.* In Marek, Pavel: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998.* Gloria, Rosice u Brna 2000.
- Trapl, Miloš:** *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918– 38.* SNP, Praha 1990.
- Trapl, Miloš:** *Mocenské elity v Československé straně lidové po roce 1945.* In Československá historická ročenka 1996. Masarykova univerzita, Brno 1996.
- Trapl, Miloš:** *Monsignore Jan Šrámek.* Danal, Olomouc 1995.
- Ursíny, Ján:** *Z môjho života.* Ústav T. G. Masaryka a Matica Slovenská, Martin 2000.
- Vošahlíková, Pavla:** *Československá sociální demokracie a Národní fronta.* Academia, Praha 1985.
- Záděra, Vladimír:** *Deset let parlamentní retrospektivy od Národního shromáždění (IV. volební období) r. 1935 k Prozatímnímu národnímu shromáždění r. 1945.* Ministerstvo informací, Praha 1948.
- Zenkl, Petr:** *Naše hlavní zásady.* ČSNS, Praha 1946.

Přehled použitých zkratek – vysvětlivky

1. **a.j.** archivní jednotka
2. **AKPR** Archiv kanceláře prezidenta republiky
3. **AMV** Archiv ministerstva vnitra
4. **AÚTGM** Archiv Ústavu T. G. Masaryka
5. **ČAT** Československá akciová tiskárna
6. **ČČH** Český časopis historický
7. **ČSL** Československá strana lidová
8. **ČSNS** Československá strana národně socialistická
9. **ČSR** Československá republika
10. **ČSSD** Československá strana sociálně demokratická
11. **ČTK** Československá tisková kancelář
12. **DS** Demokratická strana
13. **EB** Edvard Beneš
14. **FF UK** Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
15. **GT** Generální tajemník
16. **HÚ AV ČR** Historický ústav Akademie věd České republiky
17. **KDU-ČSL** Křesťanskodemokratická unie – Československá strana lidová
18. **KSČ** Komunistická strana Československa
19. **KSS** Komunistická strana Slovenska
20. **Msgr.** Monsignore. Titul používaný v katolické církvi. Překládá se jako Vaše milosti nebo Vele důstojný pane. Tento titul náleží čestným prelátům římské kurie, čestným papežským komořím a apoštolským pronotářům.
21. **MV** Ministerstvo vnitra
22. **MZV** Ministerstvo zahraničních věcí
23. **P.** Pater. Označení katolických duchovních. Tento titul pochází z latiny. V překladu znamená otec a tento titul používají duchovní před svým jménem.
24. **[pozn. aut.]** Poznámka autora
25. **PNS** Prozatímní Národní shromáždění
26. **PR** policejní ředitelství
27. **roč.** ročník
28. **ROH** Revoluční odborové hnutí

29. **RP** Rudé právo
30. **sign.** signatura
31. **SNA** Slovenský národní archiv v Bratislavě
32. **SP** Strana práce
33. **SPN** Státní pedagogické nakladatelství
34. **SSSR** Svaz sovětských socialistických republik
35. **sv.** svazek
36. **ÚNS** Ústavodárné národní shromáždění
37. **ÚP SNR** Úřad předsednictva Slovenské národní rady
38. **ÚPV** Úřad předsednictva vlády
39. **ÚSD AV ČR** Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
40. **ÚV ČSL** Ústřední výbor Československé strany lidové
41. **ÚV KSČ** Ústřední výbor Komunistické strany Československa
42. **ÚV NF** Ústřední výbor Národní fronty
43. **ÚP SNF** Úřad předsednictva Slovenské národní fronty

Resumé

Disertační práce Michala Pehra se zabývá českými politickými stranami v letech 1945–1946. Autor se v této práci věnuje popisu jejich obnovy a činnosti v ČSR po skončení druhé světové války do květnových parlamentních voleb v roce 1946. V osmi kapitolách popisuje jednotlivé aspekty jejich činnosti ve sledovaném období. V této době vzniknul v Československu nový politický systém, který bývá označen jako systém Národní fronty, lidové demokracie nebo také poválečné demokracie. Jeho cílem bylo odstranit nedostatky předválečné demokracie, zajistit mír a vybudovat nový a lepší stát. Lidé chtěli tohoto cíle dosáhnout prostřednictvím širokých reforem a to jak v oblasti hospodářské a sociální, tak v oblasti politické. V poválečné době jsme proto svědky rozsáhlého znárodnění, odsunu Němců, potrestání kolaborantů, ale i omezení počtu politických stran a svobodného života. Takto budovaný stát měl zajistit lepší postavení všem, a proto bývá označován jako lidově demokratický, kdy se tímto slovním spojením chtělo říct, že lidé dostávají více svobody, práv ale i lepšího sociálního postavení.

Nový systém měl však také mnohé nedostatky. Například všude narůstala prudkým tempem byrokracie a korupce. Poválečné Československo se vyznačovalo rovněž snahou komunistů převzít moc zcela do vlastních rukou. Tato doba byla časem soubojů mezi demokraty a komunisty o podobu nového státu.

Je pochopitelné, že za této situace hrály politické strany rozhodující úlohu. Ne náhodou se poválečný politický systém označuje za systém Národní fronty. Tehdejší strany tvořily tzv. Národní frontu, což bylo uskupení stran, které se v dobovém pojetí nejvíce zasloužily o odboj a znovuoobnovení ČSR. Jejimi členy byly čtyři české strany (komunisté, sociální demokraté, národní socialisté a lidovci) a dvě, později čtyři slovenské strany (slovenští komunisté, demokraté, strana práce a slobody). Žádné jiné politické strany nebyly povoleny. Opozice formálně neexistovala. Národní fronta tak v praxi rozhodovala o všem podstatném, a v ní rozhodovaly politické strany. Teoreticky se to mělo dít na základě dohody všech zúčastněných stran, přičemž každá ze stran měla mít stejný vliv. Praxe však byla jiná a především se ukazoval silicí vliv komunistů.

Ve své práci dochází autor k několika zajímavým postřehům, které se dají shrnout do několika vět. Především se na příkladu politických stran ukázal klasický rozpor mezi teorií a praxí. Ideály byly vedeny dobrými úmysly, praxe však byla naprosto odlišná. Strany nezměnily svoje chování a i nadále usilovaly především o moc. Zároveň ve svém chování nezměnily nic z toho, co deklarovaly. Jedině z hlediska vývoje politických stran tu dochází k

zajímavému posunu. Politické strany se proměňují. Strany v Československu už nejsou stavovské, ale strany typu catch-all party. Vedle toho je tato doba z hlediska dějin politického stranictví zajímavá ještě ze dvou důvodů. Za prvé je to poprvé v novodobých českých dějinách, kdy se politické strany obnovovaly od základu a za druhé politické strany Národní fronty tu poprvé rozhodují o tom, která politická strana bude povolena a která bude zakázaná. Tyto a řadu dalších poznatků můžete nalézt v disertační práci Michala Pehra.

Michal Pehr: Czech Political Parties 1945–1946
Resumé

Ph.D. thesis *Czech Political Parties 1945–1946* by Michal Pehr is focused on Czech political parties between 1945–1946. In eight chapters the author describes their renewal after World War II and their activities upto the May elections in 1946. In this period a new system of political parties was introduced, known as either National Front, Popular Democracy, or Afterwar Democracy. Its main aim was to reduce shortcomings of pre-war democracy, to secure peace and to improve conditions of society. Broad economic, political, and social reforms were to be the main means to these desired aims. In the period the changes took place as broad as nationalization, transfer of Germans, punishment of colaboraters with the German occupants as well as some limits had been imposed on the number of political parties and political freedoms. This concept of politics was to better the life for all and for that reason it was called popular-democracy. It was supposed to imply more freedom, rights and social advantages for all.

A new system, however, soon showed serious shortcomings, such as the rapid growth of bureaucracy and corruption. In this period also the struggle of the Communists to take over all political power was growing. In other words this period was the time of conflicts between the democrats and the Communists on the issue of political principles of a new state.

It is conceivable, that under this situation the political parties played a decisive role. In this respect it is not a coincidence, that the after-war political system is usually described as the system of the National Front. The existing political parties had formed the National Front from parties, which were generally viewed as participating in the anti-Nazi resistance movement and in the renewal of Czechoslovakia. Four parties formed the group - Communists, Social Democrats, Democrats, The Party of Work and Freedom. No existence of other party was allowed. The opposition formally did not exist. The National Front was in the position to make decisions on all political issues. Theoretically, decisions were to be made as a result of agreements between participating political partis, which were supposed to have equal position. The practise was, however, different, since the influence of the Communists was growing.

In his disertation the author comes to several interesting observations, which can be summarized as the following points: The insight into political parties showed the classical inconsistency between the theory and practice. The ideals were rooted in good intentions, the practice, however, was completely different. The behaviour of parties and their relationships remained rooted above all in traditional struggles for power. At the same time they did not

change anything in relation to their declared aims. Only from their development over the time the shifts in their political orientation became apparent, since they ceased to represent specific social or class interests and became to be parties of the type *catch-all-parties*. In addition, there are two reasons why the period is interesting for the history of political parties. For the first time in modern Czech history political parties were rebuilt from their very foundations. Secondly, the parties of the National Front were in a position to decide, which political organization would be licensed and which would be banned. The thesis by Michal Pehr discusses these and many other matters.